KÜRT MESELESİ

ve

Said Nursî

ABDÜLKADİR MENEK

NESİL

KÜRT MESELESİ

ve

Said Nursî

ABDÜLKADİR MENEK

NESİL

KÜRT MESELESİ VE SAİD NURSÎ

Abdülkadir Menek

Jenerik

Yayın Yönetmeni: Ali Erdoğan
Yayın Danışmanı: Metin Karabaşoğlu
Editör: Said Nohut
İç Tasarım: Sakine Güneş
Kapak Tasarımı: Mesut Sarı
ISBN: 978-975-269-929-8

Sanayi Cd., Bilge Sk., No: 2 Yenibosna
34196 Bahçelievler / İstanbul
Tel: (0212) 551 3225
Faks: (0212) 551 2659
www.nesilyayinlari.com
nesil@nesilyayinlari.com

Dijital Yayıncılık Direktörü: Uğur Turan
Dijital Yayın Tarihi: Temmuz 2013
Bu eserin e-kitap çevrimi **Nesil Digital** tarafından yapılmıştır.
www.nesildigital.com

Abdülkadir Menek

https://twitter.com/AbdulkadirMenek

1960 yılında Cizre'de dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini bu ilçede tamamladı. 1979 yılında Ankara Keçiören Çevre Sağlık Koleji Sağlık Memurluğu bölümünden mezun oldu. 1979-1985 yılları arasında Türkiye'nin çeşitli il ve ilçelerinde Sağlık Memuru olarak görev yaptı. 1985 yılında Gevher Nesibe Sağlık Eğitim Enstitüsü'nden, 1997 yılında da Marmara Üniversitesi Özcan Sabancı Sağlık Eğitim Fakültesi'nden derece ile mezun oldu. 1985 yılında Meslek Dersleri Öğretmeni olarak başladığı eğitimcilik görevine çeşitli okullarda idareci olarak devam etti. 1975 yılından itibaren beri şiir ve yazı çalışmalarında bulunan yazarın, bugüne kadar birçok gazete ve dergide çalışmaları yayımlandı. Yazar, evli ve dört çocuk babasıdır.

YAYINLANMIŞ ESERLERİ

- Bediüzzaman Said Nursî-İstanbul Hayatı
- Nurlu Destan

Sunuş

YAKIN DÖNEMDE Türkiye toplumunda en büyük acı ve ızdırap konusu olan, en ziyade can kaybına yol açan, en ziyade gerilim ve kutuplaşma üreten ve toplumun enerjisini her açıdan en ziyade tüketen mesele, çok benimsediğim bir tanımlama olmasa da giderek yerleşen ifadesiyle 'Kürt meselesi'dir.

İlk olarak Diyarbakır'ın 639'da Müslüman ordularınca fethedilmesiyle İslâm'a açılan Anadolu'da din ortak paydasında beraberce buluşan iki kardeş milletin bilhassa son yüzyıl içinde yaşadıkları, sebepleri ve sonuçlarıyla, dikkatli bir incelemeyi hak ediyor.

'Kürt meselesi'nin nasıl ortaya çıktığı; daha doğrusu, bu toprakların bir sâkini iken Kürtlerin nasıl bir 'mesele'ye dönüştürüldüğü, akıl ve vicdan terazisiyle tartılmaya muhtaç bir husus.

Elinizdeki kitap, işte bu bakımdan değerlendirilmeyi hak ediyor. *Kürt Meselesi ve Said Nursî*, Risale-i Nur'un rahle-i tedrisinden geçmiş, Kürt kökenli bir bölge insanı olarak yaşanan gerilime birebir vâkıf bir yazarın elinden çıkmış olmak itibarıyla, bize konunun geçmişine ve bugününe dair yararlı bilgiler ve isabetli gözlemler sunuyor.

Kitabın ana fikrini, giriş bölümündeki şu cümle ile özetlemek mümkün: "Ulus devlet olarak kurulan ve ülkede yaşayan herkesi Türkleştirmek için eğitim sistemini ve politikalarını oluşturmaya çalışan bir anlayışla yola çıkan Türkiye Cumhuriyeti, aradan geçen seksensekiz yıl boyunca bu amacını gerçekleştirmek için antidemokratik her yolu denemesine rağmen, bunda başarılı olamadı. Kürt sorununun esas nedeni olarak Millî Mücadele döneminde hâkim olan ve ırklar üstü olarak ifade edebileceğimiz, İslâm inancı etrafında meydana gelen birlik beraberlik ruhunun birkaç yıl sonra terkedilerek etnik milliyetçiliğe dönüştürülmesi ve Türklük etrafında odaklanan bir 'ulus-devlet' projesini gerçekleştirmek için uygulamaya konulan ırkçı politikalardır."

Bu konu üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında, büyük kısmının meseleye ya 'Türk-eksenli' ve devlet-eksenli bakıyor olma veya bir karşıt milliyetçi perspektifle meseleye yaklaşma gibi bir zaafı taşıyor olduklarını görüyoruz. Abdülkadir Menek'in çalışması ise, meseleye Türkçü ve devlet-eksenli bir şekilde yaklaşmadığı gibi, 'Kürtçülük' zaafına da düşmeden Bediüzzaman'ın temsil ettiği muvazeneli mü'minâne duruşu sürdürme gayretini içeriyor. Meseleyi doğru teşhis edebilmesi, doğru çözüm önerileri sunabilmesi, Risale-i Nur'la hemhal olmuş bir bölge insanı olarak yararlı

bilgiler ve doğru gözlemlerle aşırılıklara düşmeden dengeli bir şekilde meseleyi irdeleyebilmesi, yazarın en önemli artıları.

Kürt Meselesi ve Said Nursî'nin, meselenin barışçı çözümü için anahtar kelimeler niteliğindeki 'müzakere'yi sahih ve insaflı bir zeminde geliştirme bakımından hayırlı bir hizmet göreceğini umuyorum.

Bu konunun bir 'mesele' olmaktan çıktığı, barış ve huzur yüklü günleri de görebilme ümidiyle…

Metin Karabaşoğlu

Önsöz

TÜRKİYE, SON YÜZYILI büyük sorunlarla boğuşarak ve vatandaşlarıyla kavga ederek geçirdi. Dış problemlerin yanında, devlet-millet kaynaşması sağlanmadan geçirilen kayıp yıllar sonucu, Ülkemizin enerjisi yanlış yerlere harcandı ve bu da maddî-manevî gelişimi engelleyerek sorunları artırdı.

Kürt sorununun bu sorunların başında geldiği konusunda neredeyse herkes hemfikirdir. Ulus devlet olarak kurulan, eğitim sistemini ve politikalarını ülkede yaşayan herkesi Türkleştirmek için oluşturmaya çalışan bir anlayışla yola çıkan Türkiye Cumhuriyeti, aradan geçen seksensekiz yıl boyunca bu amacını gerçekleştirmek için antidemokratik her yolu denemesine rağmen başarılı olamadı.

Kürt sorununun esas nedeni olarak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Esas sebep, Millî Mücadele döneminde hâkim olan ve ırklar üstü olarak ifade edebileceğimiz, İslâm inancı etrafında meydana gelen birlik beraberlik ruhunun birkaç yıl sonra terk edilerek etnik milliyetçiliğe dönüştürülmesi ve Türklük ekseninde oluşturulan bir ulus-devlet projesini gerçekleştirmek için uygulamaya konulan ırkçı politikalardır.

Böyle bir politika sonucu Kürt kimliği yalnız inkâr edilmekle kalmamış, çoğu zaman şiddet ve baskılarla sindirilmeye, asimile edilmeye ve tamamen Türkleştirilmiş bir toplum meydana getirilmeye çalışılmıştır. 1950 yılında çok partili siyasî hayata geçilmesi ve Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte, baskı politikaları şiddetini kaybetmeye başlamış, fakat özünde tamamen 'Türkleşmiş bir toplum meydana getirme ve Kürtleri yok sayma' politikalarının uygulanmasına devam edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundaki iki ana unsurdan biri olan Kürtler, uygulanan bu baskı ve inkâr politikaları sonucu devlete büyük bir kırgınlık duymaya başlamışlar, zaman zaman bu incinme ve gücenme duyguları, daha vahim olayların ortaya çıkmasına da sebep olmuştur.

Irk esasına dayalı, homojen ve tamamen Türkleşmiş bir toplum meydana getirmek için din dahil bütün bağlar koparılmaya çalışılmış, yeniden düzenlenen ve dinî telkinlerden bütünüyle arındırılmış bir eğitim sistemi ile İslâm dininin belirleyici bir unsur olmadığı, ırk temeline dayanan yeni bir düzen gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Bunun için de Türk milliyetçisi olduğu halde, İslâm dininin bu milletin ayrılmaz bir parçası olduğu inancında olan ve bu doğrultuda faaliyette bulunan aydınlara dahi tahammül edilememiş ve onlar da yeni oluşturulmak istenen bu düzenin önünde engel olarak kabul edilmişlerdir. 'Tek Parti'

düzeninin en önemli şahsiyetlerinden olan ve uzun yıllar başkent Ankara'da valilik görevinde bulunan Nevzat Tandoğan, bu doğrultuda çalışmalarda bulunan Osman Yüksel Serdengeçti'yi karşısına alarak şu sözleri söylemekten çekinmemiştir:

> "Ulan öküz Anadolulu. Sizin milliyetçilikle, komünizmle ne işiniz var? Milliyetçilik lazımsa bunu biz yaparız. Komünizm gerekirse onu da biz getiririz. Sizin iki vazifeniz var. Birincisi, çiftçilik yapıp mahsul yetiştirmek. İkincisi, askere çağırdığımızda askere gelmek."[1]

Osmanlı Devleti döneminde kendi bölgelerinde, kendi inanç ve geleneklerini korkusuzca yaşayan, medreselerinde kendi dilleri ile eğitim alabilen Kürtler, yüzyıllar boyunca devletlerine sadakatle bağlı kalmışlar, kendilerine ihtiyaç duyulduğu zamanlarda bütün güçleri ile Devlet-i Âliye'nin yanında yer almışlardır. Birinci Dünya Savaşı'nda ve çok çetin şartlarda yaşanan İstiklâl Mücadelesi'nde her zaman en önlerde mücadele eden ve bu milletin kurtuluşu ve yeni devletin kurulmasında Türk kardeşleri ile birlikte 'İslâm Kardeşliği' anlayışı içinde var güçleri ile gayret gösteren bu insanlar, yeni devletin kurulmasından sonra unutulmuş, dillerini konuşmalarına izin verilmemiş, suçlu-suçsuz birçok yerde husumet ve hakaretlere maruz kalmışlardır. Doğu illerinden askere giden ve Türkçe bilmeyen insanlarla alay edilmiş, küçümsenmiş ve birçok yerde de 'kuyruklu Kürt', 'mağaradan çıkma', 'asker katili' ve 'kıro' yakıştırmalarına muhatap edilmiştir.

Kim ne derse desin bu meyanda çok acı ve trajik hadiseler yaşanmış, Şeyh Said Hadisesi, Dersim Olayı ve 12 Eylül Hareketi'nden sonra on binlerce masum insan, çok haksız ve insanlık dışı muamelelere maruz kalmıştır. Kürtlerin devlete küsmesi ve ayrılık düşüncelerinin neşv-ü nema bulması da tedrici olarak Şeyh Said Hadisesi, Dersim Olayı ve 12 Eylül Hareketi'nden sonra büyük bir hız kazanmış ve bu ülkenin huzur, rahat ve sükûnu ile sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmelerine büyük bir darbe vurulmuştur.

Bugün ise büyük bir değişim yaşanıyor. Ve bu değişim tüm menfiliklere rağmen çok hızlı bir şekilde devam ediyor. Türkiye, girdiği demokratikleşme yolunda Avrupa Birliği üyeliği süreci ile hızla mesafe

alırken, vatandaşlar da tam demokratik bir ülkede yaşamanın özlemi ile demokratik haklarına daha çok sahip çıkıp bu değişimi destekliyor.

Bu kitap, Türkiye'nin geçmişte Kürt meselesi konusunda yaşadığı olumsuz sürecin yeniden hatırlanarak bundan ders alınmasına ve bu konuda geçmişteki olumsuzlukların tekrar yaşanmamasına katkıda bulunmak amacıyla yazılmıştır. Maksadımız, kabuk bağlamaya başlamış bir yarayı yeniden kanatmak değil; bu acı olayların yeni nesillere hatırlatılarak bu yaranın tam olarak iyileşmesine, totaliter zihniyetin yeniden nüksetmemesine, bütün insanların hür ve eşit olarak gerçekten birinci sınıf vatandaş olduğu bir ülkede yaşanılmasına vesile olmaktır.

Çalışmamız, merkezi Ankara'da bulunan Sosyal Etütler Derneği (SETÜD) için hazırlanan '*Kürt Raporu*' ile start aldı. Hazırlanan bu rapor, 'Demokratik Açılım'ın yeni gündeme gelmeye başladığı günlerde ilgililere gönderilerek, bu sürece katkıda bulunulmaya çalışıldı. Daha sonra üzerinde çalışılan bu rapor, kitap olarak yeniden hazırlandı.

Biz burada meseleye olabildiği ölçüde objektif bir şekilde bakmaya çalışırken, bu toprakların yetiştirdiği büyük İslâm âlimi Bediüzzaman Said Nursî'nin de görüşlerini esas alarak, kalıcı kardeşliği temin edeceğine inandığımız çözüm önerilerini sıraladık. Çözüme doğru bir iradenin ortaya konmasının ve kararlı davranılmasının çözümü getireceğine inanıyoruz.

Demokrasi, adalet, kardeşlik ve huzurun ön planda olduğu bir Türkiye için elbirliğiyle çalışmalı ve meşakkatlere aldırmamalıyız.

Gayret bizden, yardım Allah'tandır.

Abdülkadir Menek

Gaziantep, Ocak 2011

[1] Adem Yavuz Arslan, *Bugün* gazetesi, 06.07.2009.

BÖLÜM 1
Kürtlerin Kısa Tarihi

Tarih Sahnesinde Kürtler

KÜRTLERİN YOĞUN OLARAK yaşadığı bölgelere, eski kaynaklarda daha çok Mezopotamya denirdi. Irmaklar arasındaki yer anlamına gelen Mezopotamya, verimli toprakları, önemli ticaret yolları üzerinde olması ve stratejik konumu itibarıyla bir cazibe merkezi olmuştur. Tarih boyunca birçok medeniyetlere ev sahipliği yapan bölgede Asurlular, Babilliler, Romalılar, Persler ve Bizanslılar zaman zaman egemenlik kurmuşlardır.

Bu bölümde Kürtlerin kökeni ve ne zamandan beri Mezopotamya bölgesinde oturduklarına dair herhangi bir bilgi verilmeyecektir. Bu konuda zaten çok da kesinleşmiş bir bilgi mevcut değildir. Bazı araştırmacıların ve tarihçilerin, Kürtlerin esas atalarının Guttiler ve Kardukalılar olduğu konusunda görüşleri bulunmaktadır. Bu konuda farklı ve birbirine zıt bazı iddialar da mevcuttur. Önemli ve kesin olan ise şudur: Kürtler binlerce yıldan beri bu bölgede yaşamaktadırlar. Göçlerle ve savaşlarla Kürtlerin yaşadığı bölgeye çok sayıda kavim gelip geçmiştir; fakat Kürtler burada oturmaya devam etmiştir. Bu nedenlerden dolayı, köklere inmekten ziyade mevcut durumu ve bazı tarihî gerçekleri ifade etmek daha doğru olacaktır. Bunun için de Kürtlerin İslâmiyet'i kabulü

Eski Mezopotamya'ya ait bir harita

ile başlayan dönemin daha önemli olduğu kanaatindeyim.

Kürtlerin Müslüman olmadan önce büyük bir çoğunlukla Zerdüşt (Mecusî, Mazdeizm) inancında oldukları kabul edilmektedir. Zerdüştlük, İran başta olmak üzere; Irak, Afganistan, Pakistan ve Hindistan bölgesinde yaygın olan bir dindi. İslâmiyet'in ortaya çıkması ve bu bölgelerde yayılmasıyla birlikte Zerdüştlük dini gerilemiş ve neredeyse bitme noktasına gelmiştir.

İslamiyet ve Kürtler

639 yılında Halid Bin Velid komutasındaki İslâm orduları, Kürtlerin yaşadığı bölgelerin büyük bir kısmını fethetmiş ve Zerdüştlük inancını benimseyen insanların büyük bir çoğunluğu Müslüman olmuştur. (Kürtler, Türklerden yaklaşık ikiyüz yıl önce İslâmiyet'i kabul etti. Türkiye sınırları içindeki en eski cami, 639 yılında tarihî Mar-Toma Kilisesinden çevrilen Diyarbakır Ulu Camii'dir. Bugün çok az sayıda Yezidî'nin dışında Kürtlerin yaklaşık yüzde doksansekiz-doksandokuzu Müslümandır.)[2]

Bu yıllardan itibaren bölge Arapların hâkimiyeti altına girmiş ve bunun sonucu olarak da Arap kültürü hızla yayılmaya başlamıştır. Emevîler ile başlayan Arap-İslâm hâkimiyeti, bu devletin yıkılması ile birlikte Abbasîlere geçmiştir. Abbasîlerin egemenliği devam ederken, bölgede bulunan Diyarbekir gibi bazı şehirler, büyük güç kazanan Selçukluların yönetimi altına girmiştir.

1071 tarihindeki Malazgirt Savaşı'nda Kürtler, Selçuklu sultanı Alparslan'ın yanında yer almıştır. Mervanî Kürtleri, on bin kişilik bir kuvvet ile Bizanslılara karşı Selçuklularla birlikte savaşmış ve İslâm kardeşliğinin gereğini yerine getirerek Anadolu'nun kapılarının Türklere açılmasına destek olmuşlardır.[3]

Onuncu ve onikinci yüzyıllar arası, Kürtlerin zirveye çıktığı ve İslâm'a büyük hizmetlerde bulundukları bir dönem olarak birçok tarihçi tarafından ifade edilmektedir. Kürtlerin bu dönemdeki siyasal yönetimi, yoğun göçler ve askerî fetihler sayesinde Orta Asya'dan Libya ve Yemen'e kadar uzanıyordu. Kürtler, Orta Doğunun kalbi olan bölgeleri dış işgalcilere, örneğin Haçlı Seferlerine karşı savunan güçlü hanedanlıklar kurmuşlar, bu dönemde Kürt kültürü altın çağını yaşamış; Kürtler bu dönem boyunca tarih, felsefe, müzik, mimari, mühendislik, matematik ve astronomi alanlarında ustalaşmışlardır.

Dönemin önde gelen Kürt isimleri arasında Ebu'l-Fidâ, İbn Esîr, İbn Şeddâd ve İbn Kuteybe gibi tarihçiler; Suhreverdî ve Ayne'l-Kudat Hemedânî gibi filozoflar; İbn Fadlan gibi gezginler; Safiyyüddin Urmevî ve Muhammed İbn Katip gibi müzikologlar; İbrahim ve İshak Mevsılî ve Zeriyab gibi müzisyenler; Munis gibi mimar ve mühendisler; Muhiddin-i Ahlatî gibi matematikçi ve gökbilimciler; İbn Hallikan gibi biyograficiler; İbnu'n-Nedim gibi ansiklopediciler; Ebu Hanife Ahmed Dineverî gibi büyük İslâm âlimleri sayılabilir.[4]

Onikinci yüzyıldan itibaren ise bölgede yönetimi Eyyubî Devleti ele geçirdi. Bölgede doğup büyümüş bir Kürt olan Selahaddin-i Eyyubî zamanında, etrafta bulunan çok sayıda sancak ve livaya Eyyubî Devleti'nin yöneticileri atandı. Selahaddin-i Eyyubî, bir Kürt devleti kurmaktan ziyade bir İslâm devleti kurdu. Ümmet anlayışı ile bütün Müslümanlara hizmet eden bir yaklaşım ile hükümran oldu. 1138-1193 yılları arasında yaşayan Selahaddin, Kudüs Fatihi olarak bilinir. Haçlı ordularını defalarca mağlup eden Selahaddin, Büyük Selçukluların Halep valisi olan Nureddin Zengî'nin bir komutanı iken, Zengi'nin vefatından sonra bağımsız bir devlet kurdu. Mehmed Akif, Selahaddin'den bahsederken;

> "Sen ki, ehl-i salibin kırarak savletini,
> Şark'ın en sevgili Sultan'ı Selahaddin'i"

diyerek bu büyük İslâm komutanının kıymetine işaret etmektedir. Bediüzzaman Said Nursî, 1910 yılının son aylarında Şark aşiretleri içinde Meşrutiyet'i anlatmak maksadıyla gezip onların suallerini cevaplandırırken, "medar-ı fahriniz Selahaddin-i Eyyubî" ifadesini kullanmaktadır. Selahaddin, Mısır'a kadar uzanan büyük bir coğrafyada yönetimi ele geçirdi. Hazret-i Ömer tarafından fethedildikten 460 sene sonra yeniden Haçlıların hâkimiyetine geçen Kudüs'ü, 88 yıl süren Haçlı hâkimiyetinden, Selahaddin-i Eyyubî komutasındaki İslâm orduları kurtardı. Kendisini tanıyan herkesin üzerinde ittifak ettiği en büyük husus, Selahaddin'in çok yüksek hasletlere sahip olması, yüksek takvası, hakkaniyet ve adalet üzerine bina edilen bir yönetim anlayışı ile İslâm'a hizmeti hayatının en büyük gayesi olarak görmesiydi. Şam'da vefat eden Selahaddin, Emevî Camii'nin yakınındaki mezara defnedildi.

Akkoyunlu ve Karakoyunlular da bölgede bir süre egemenlik kurmaya çalıştı. Bu bölge, onikinci yüzyılın ortalarında Moğol hükümdarı

Hülagu’nun ve onbeşinci yüzyılın başlarında Timur’un orduları tarafından istila edildi. Bu istilalar sırasında çok büyük can kayıpları yaşandı. Şehirlerde büyük tahribat meydana geldi.

Kısa bir dönem süren Akkoyunlu egemenliğinden sonra, bölge Safevîlerin eline geçti. Şah İsmail kısa sürede bütün bölgede hâkimiyeti ele geçirdi. Bazı şehir ve köyleri savaşarak ve bazılarını da barış yolu ile topraklarına kattı. Bölgeyi tamamen hâkimiyeti altına aldıktan sonra Sünnî-Kürt Müslümanlarını çok rahatsız eden icraatlara başladı. Savaşmadan teslim olan bazı şehirleri yerle bir etti ve çok sayıda insan öldürdü. Mezhep taassubu sonucu, Sünnîlere ait birçok türbe, zaviye ve mescidi yıktırdı.

Cizre direnince, burayı uzun bir kuşatmadan sonra ele geçirdi ve şehri tam bir harabeye çevirdi. Çoluk-çocuk, Müslüman-Hıristiyan demeden halkı kılıçtan geçirdi. Kendisi ile görüşmek isteyen Kürt beylerini tutuklayarak zindana attırdı. Bütün bu olaylar Kürt halkında büyük bir tepki ve nefret uyandırmaya başladı. Bu şekilde bölge halkının nefretini kazanan Şah İsmail, bir yerde kendi sonunu kendi elleriyle hazırladı. Tutuklanan Kürt beylerinden Hasankeyf emiri ve aynı zamanda Şah İsmail’in kız kardeşi ile evli olan Halil Eyyubî (Xalilê Çav Sor) Tebriz zindanından kaçmayı başardı ve Şah İsmail’e karşı Kürt direnişini örgütlemeye başladı.

İşte böyle bir ortamda yapılan zulüm ve katliamlardan çok rahatsız olan Kürt emirlerinin, Osmanlılar ile anlaşması hiç de zor olmadı. İttihad-ı İslâm idealini hayat felsefesi haline getiren Yavuz Sultan Selim, Doğu seferine çıkarken aynı inancı paylaşan insanlar arasında kalıcı bir kardeşlik ve beraberliğin tesisi için büyük gayret gösterdi.

Osmanlı’dan Günümüze Kürtler

İdris-i Bitlisî, büyük bir Kürt ailesine mensup olan büyük âlimlerden Mevlânâ Şeyh Hüsameddin el-Bitlisî’nin oğlu idi. İlk hocası olan babasından ve daha sonra da diğer âlimlerden çok iyi bir eğitim alan Bitlisî, Akkoyunluların sarayında bir müddet kâtiplik yaptı. Akkoyunlular Devleti’nin Safevîler tarafından ortadan kaldırılmasından sonra İstanbul’a gelen Bitlisî, İkinci Bayezid döneminde bir müddet Osmanlı sarayında kalmış ve tarih öğretmenliği yapmıştı. Sarayda kaldığı müddet zarfında ilk sekiz Osmanlı sultanının hayatını anlatan *Heşt Behişt* (*Sekiz Cennet*) isimli kitabını yazdı ve bunu Sultan İkinci Bayezid’e sundu. Bu eserden başka, Bitlisî’nin bilinen çok sayıda eseri vardır. Osmanlı sarayında bazı görevlilerin kendisini çekememesi ve aleyhinde bulunmaları üzerine

İstanbul'u terk etti. Bu süre zarfında Kahire ve Mekke'de kaldı. Yavuz Sultan Selim tahta geçince Bitlisî'ye bir mektup yazarak, kendisini İstanbul'a davet etti. Bu daveti alır almaz hemen hazırlıklara başladı ve İstanbul'a döndü.

İlk etapta aralarında Hizan, İmadiye, Hasankeyf, Sason, Nirman, Eğil ve Zırki emirlerinin de bulunduğu yirmibeş emir ile anlaşan ve görüş birliğine varan İdris-i Bitlisî, bunların ortak kararını Sultan Selim'e bildirdi. İttihad-ı İslâm düşüncesi her iki tarafın da benimsediği bir ideal olarak ortaya çıkınca, anlaşma çok kısa bir sürede sağlandı.

İdris-i Bitlisî, Yavuz'un Kürdistan danışmanı olarak çok önemli görevlerde bulundu. Daha sonra İdris-i Bitlisî çalışmalarını genişletti. İdris-i Bitlisî'nin gayretleri sonucu Urmiye'den Malatya'ya kadar hemen hemen bütün Kürtler, Osmanlı Bayrağı altına girmeyi kabul ettiler; Bitlis, Hizan, Hısn-a Keyfa (Hasankeyf), İmadiye, Cizre, Çemişgezek, Pertek, Suran, Urmiye, Atak, Eğil, Garzan, Palu, Siirt, Meyyafarakin (Silvan), Sason, Sincar, Çermik, Malatya, Urfa, Besni, Harput, Mardin ve Musul bölgelerindeki beyler ve aşiretler Osmanlı Devleti'ne savaşsız bir şekilde kendi istekleriyle bağlanmayı kabul ettiler. Bundan sonra Ümera-i Ekrad yani Kürt Beyleri, Yavuz Sultan Selim'e bir mektup yazarak görüş ve taleplerini iletmişlerdir. Kürt beylerinin yazdığı mektuptaki şu ifadeler dikkat çekicidir:

> "Can-ı gönülden İslâm Sultanı'na biat eyledik. İlhadları zahir olan 'Kızılbaş'lardan teberri eyledik. 'Kızılbaş'ların neşrettiği dalalet ve bid'atları kaldırdık ve Ehl-i Sünnet mezhebi ve Şâfiî mezhebini icra eyledik. İslâm Sultanı'nın nâmı ile şeref bulduk ve hutbelerde dört halifenin ismini yâda başladık. Cihada gayret gösterdik ve İslâm Padişahı'nın yollarını bekledik. Duyduk ki, Padişah, Zülkadriye Eyaleti'ne gitmiş; bunun üzerine biz de Mevlânâ İdris-i Bitlisî'yi makamınıza gönderdik."[5]

Bu çalışmalarından sonra Yavuz Sultan Selim'e bir mektup yazan İdris-i Bitlisî, durumu şu şekilde anlatmıştır:

> “Mülk ve dinin maslahatlarının nizama girmesi, metin sultanların tedbir ve tedvirine bağlıdır. Şark ve garpta adaletin tesisi, Acem ve Arapların mazlumlarının matlub ve meramlarının temini, İslâm padişahının adaletine vâbestedir. Diyarbekir mukimlerinden bu muhlis bendeleri arz eder ki; Bilâd-ı Ekrad denilen Diyarbekir ve civardaki mazlum Müslümanlar, devlet-i âliyyenin hizmetine taliptirler ve devlet ile din düşmanlarının şerlerinden sizin yardım ve merhametlerinizle masun olmak ümidindedirler.”

“(…) Allah’ın yardımı pek yakındır. Bende-i ahkâr ve çâker-i efkâr İdris.”[6]

Osmanlı yönetimi ile birlikte bölgeye, daha çok Kürtlerin meskûn olması nedeniyle Kürdistan denmeye başlandı. Bu biat sonucu, Yavuz Sultan Selim Kürt beylerine, hepsinin ortak olarak kabul edecekleri bir ismin kendisine bildirilmesini ve bu ismin beylerbeyi olarak atanacağını bildirdi. Ancak Kürt beyleri, bu teklifi kendi aralarında anlaşmalarının imkânsız olduğunu, içlerinden kim atanırsa atansın anlaşmazlık çıkacağını beyan ederek, Yavuz Sultan Selim’in bir beylerbeyi atamasını ve kendilerinin de atanacak bu beylerbeyine itaat edeceklerini duyurdular. Bunun üzerine Yavuz da, Diyarbakır’a beylerbeyi olarak Bıyıklı Mehmet Paşa’yı tayin etti. İdris-i Bitlisî ise, bu üstün gayretleri sonucu en üstün askerî rütbe olan kazaskerlik rütbesi ile taltif edildi.

Bölge Osmanlı’ya bağlandıktan sonra Diyarbekir Vilayeti kuruldu. Kaynakların çoğu, Osmanlı’daki vilayet sisteminin, eyalet şeklinde anlaşılması gerektiğini yazmaktadır. Buna göre, Osmanlı’daki sancakların, bugünkü uygulamada vilayet sistemine benzer bir idarî yapılanma olduğu söylenebilir. 1520 tarihli bir Osmanlı belgesinde Vilayet-i Diyarbekir başlığı altında 9 liva ve bunların da altında 28 Kürt Sancağı bulunuyordu. Daha sonraları ise Vilayet-i Kürdistan başlığı altında Ekrad Sancakları denilen 17 sancağın mevcut olduğu bilinmektedir. Prof. Dr. Ahmet Akgündüz’e göre, Diyarbekir vilayeti içindeki sancaklar 35’i geçiyor, bunların 16’sı tımar düzenine tâbi klasik Osmanlı sancakları; geri kalanları ise yurtluk-ocaklık ve hükümet diye de tasnif edilen Kürdistan vilayeti livalarıdır. Bu bilgiye göre sözkonusu Kürt bölgelerinin çok geniş bir otonomiye sahip oldukları anlaşılıyor.

Ekrad sancakları arasında Çermik, Pertek, Kulp, Çapakçur, Mihrani yurtluk tarzında idare edilen sancaklar arasında bulunurken; Hazro, Cizre, Palu, Eğil ve Genç sancakları ise Kürt Hükümetleri tarzında bir statüye tâbi olarak idare ediliyordu. Aynı şekilde Van Vilayeti (Eyaleti)'ne bağlı olarak 25 adet sancak bulunuyordu. Bu sancakların çoğunluğu tımar sistemine tâbi sancak olarak idare ediliyor iken, bu vilayete bağlı olarak Müküs, Bargiri, Bitlis, Hizan, Hakkari ve Mahmudi gibi sancaklar ise yurtluk ve hükümet tarzında idare edilen sancak statüsüne tâbi bulunuyordu.

Yurtluklar, daha önce burayı idare eden beylerin idaresine bırakılmıştır. Bunlar iç işlerinde tamamen bağımsızdırlar ve savaşta beylerbeyinin hizmetine girerler. Hükümet adı verilen sancakların yönetimine merkezî idare asla karışmaz, bunların beyleri azledilemezler. Bu uygulama onlara kimliklerini koruma imkânı verdiği gibi, feodal düzenin sürmesini kolaylaştıran bir hukuk düzeni de sağlamış oldu. Bu yönetim şekli Tanzimat Dönemine kadar böyle sürmüştür.[7]

Ekrad sancaklarının yönetim şekli, diğer klasik Osmanlı Sancaklarından farklı olarak düzenlenmişti. Ölüm ve ihanet dışında Ekrad beyleri hiçbir şekilde değiştirilmezdi. Bu durumda beylerbeyinin teklifi üzerine durum Dîvân-ı Humâyûn'da görüşülür ve eski beyin oğullarından veya yakınlarından biri Sancak Beyi olarak atanırdı. Başka birisinin Bey olarak atanması sözkonusu değildi. Klasik Osmanlı Sancaklarında ise Bey, merkezden atanırdı.

İdris-i Bitlisî yetenekleri, yönetim becerisi ve ikna gücü ile bütün Kürt aşiretleri üzerinde etkili olmayı başarmıştı. İdris-i Bitlisî'nin bu vasıflarını iyi bilen Yavuz Sultan Selim, neredeyse Kürdistan bölgesinin tamamının yönetimini İdris-i Bitlisî'ye bıraktı ve kendisine çok sayıda hediye gönderdi. Yavuz Sultan Selim, Mısır seferine giderken, İdris-i Bitlisî'yi de beraber götürdü. Bu büyük bölgesel desteği yanına alan Yavuz Sultan Selim, Safevî Sultanı Şah İsmail'e tarihinin en büyük yenilgisini yaşattı.

Bu birliğin gerçekleştirilmesi sonucu Safevîler zayıfladı ve Doğu Anadolu bölgesinden tamamen silindiler. Orta Doğunun ve İslâm âleminin Osmanlı topraklarına katılması için yapılacak seferler, bu beraberlik sağlandıktan sonra daha da kolaylaştı.

Kürt beyliklerinin İdris-i Bitlisî öncülüğünde Osmanlı Devleti ile anlaşmalarının çok büyük faydaları olduğu ve Doğu Anadolu'nun huzur ve sükûn içinde yüzyıllarca yaşamasının yolunu açtığı tarihi bir gerçek olarak birçok tarihçi ve araştırmacı tarafından ifade edilmiştir.

Burada bir yanlış anlaşılmayı önlemek ve haksız bir hücumun önüne geçmek için şu konuya temas etmek gerekir: Bazı Kürt milliyetçileri tarafından İdris-i Bitlisî'ye hücumlar yapılmakta ve ihanetle suçlanmaktadır. Hatta bazıları Bitlisî'yi 'cahş' olarak itham etmektedir. (Kürtler, kendilerine ihanet edenlere, 'sıpa' anlamında 'cahş' derler.) İhanet suçlaması son derece yanlış ve haksızdır. Her şeyden evvel İdris-i Bitlisî, İslâm Birliği idealine gönülden inanmış bir insan olarak görevini yapmaya çalışmış ve bu birlik içinde Kürtlere onurlu bir konum kazandırmak için büyük gayret göstermiştir.

İdris-i Bitlisî'nin ihanet ettiği bir Kürt devleti zaten mevcut değildi. Dağınık halde yaşayan ve birbirleriyle sürekli kavgalı ve savaş halinde bulunan bu beylikler, Osmanlılar ile anlaştıkları zaman da büyük oranda Safevî devletinin işgali ve zulmü altında bulunuyordu. İdris-i Bitlisî'nin öncülüğünde Osmanlı Devleti ile özerklik anlaşması yapan ve sancaklarına çok özel imtiyazlar alan Kürt beyleri, bu şekilde hem Safevîlerin hücumlarına maruz kalmaktan kurtulmuşlar ve hem de birbirleriyle yaptıkları savaşlar, bu sayede sona ermiştir. Hatta denilebilir ki, Kürtler tarih boyunca en rahat dönemlerini İdris-i Bitlisî'nin öncülüğünde gerçekleştirilen bu tarihi ittifaktan sonra yaşamışlar ve üçyüz yıldan fazla süren bu dönemde, Kürdistan bölgesinde büyük oranda huzur ve sükûn egemen olmuştur.

Yüzyıllar boyunca Anadolu coğrafyasında Türkler ve Kürtler ciddi hiçbir çatışma içine girmeden kardeşçe yaşadılar. Bu kardeşliği çatışmaya çevirecek boyutta önemli sosyal hadiseler meydana gelmedi. Meydana gelen bazı ufak çaplı olaylar da o zamanlar çok canlı olan İslâm kardeşliği kalkanına çarparak büyümeden bertaraf edildi.

Bu birlik, beraberlik ve kardeşlik duygularının en önemli nedeni İslâm'ın getirdiği müminler arasında mecburi kılınan kardeşlik ruhu ile husumetin ve ırkçılığın yasaklanması hükümleri idi. Bunlar birçok Kur'an ayeti ile açıkça ifade edilmiş ve sağlam bir dinî geleneğin var olduğu bu topraklarda sosyal hayatın en önemli şiarları haline gelmişti.

Bediüzzaman, 31 Mart Olayı'ndan sonra çıkarıldığı Dîvân-ı Harbi Örfî (Sıkıyönetim Mahkemesi) de müdafaasını yaparken, konuyu Yavuz Sultan Selim'in Kürtlerle yaptığı bu ittifaka getirmiş ve şunları söylemiştir:

> “Sultan Selim’e biat etmişim. Onun İttihad-ı İslâm’daki fikrini kabul ettim. Zira o Kürtleri ikaz etti. Onlar da ona biat ettiler. Şimdiki Kürtler, o zamanki Kürtlerdir. Bu meselede seleflerim, Şeyh Cemaleddîn-i Efganî, allâmelerden Mısır müftüsü merhum Muhammed Abduh, müfrit âlimlerden Ali Suâvi, Hoca Tahsin ve İttihad-ı İslâmı hedef tutan Namık Kemal ve Sultan Selim’dir.”[8]

Yavuz Sultan Selim’in vefatından sonra tahta oturan Kanunî Sultan Süleyman zamanında, Kürt beylerine verilen yetkiler arttırılmıştır. İçişlerinde tamamen serbest olan Kürdistan beylerine bir ferman gönderen Kanunî’nin fermanında şu hükümler bulunuyordu:

> “Sahip oldukları eyaletlerinin, ölümleri halinde eğer oğlu bir ise ona kalacak, birden fazla ise isteklerine uygun şekilde mülkler paylaşılacak, aralarında bir uzlaşma olmazsa Kürdistan Beylerinin münasip gördüğü şekilde paylaştırılacak, Bey varissiz bir şekilde ölmüşse, Kürdistan Beylerinin görüşüne uygun şekilde bu mülkler temlik edilecektir.” [9]

Onsekizinci yüzyılın başlarından itibaren, değişen ve gelişen şartlar karşısında merkezi otoritenin güçlendirilmesi için bazı çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Üçüncü Selim’den başlayarak, İkinci Mahmud ve Sultan Birinci Abdülmecid ile artarak devam eden çok farklı bir anlayış egemen olmaya başlamıştır. Bu dönemden itibaren, devletin zayıflamasına paralel olarak sancakların ve vilayetlerin vergi yükü arttırılmış ve bu durum da hoşnutsuzluk meydana getirmiştir. Bu yıllarda eyaletlerin kademeli olarak lağvedildiği, bu yönetim sisteminin yavaş yavaş kaldırılarak belirli bazı bölgeler ile sınırlandırılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Kürt bölgelerindeki vilayetlerin merkezî otorite ile olan ilişkilerini kontrol altına almak için lağvedilen bu vilayetlere, merkezî tasarruf ile vali atamaları yapılmıştır. Ancak bu yıllarda, daha önceden uygulanan sisteme alternatif olacak, kabul edilebilir ve uygulanabilir bir sistem geliştirilmediği için problemler artmış ve isyanlar ile birlikte merkezî yönetim ile anlaşmazlıklar ve çatışmalar baş göstermiştir.

Osmanlı'da uygulanan modelle ilgili olarak tartışmalar hep devam etti. Kürt meselesinin yoğun olarak tartışıldığı bir sırada bu konuyla ilgili ilginç bir teklif gündeme getirildi. Paris'teki Kürt Enstitüsü Başkanı Kendal Nezan, bu meselenin çözümünde Osmanlı deneyiminin model olabileceğini şu sözlerle ifade etti:

"İspanya, Basklara ve Katalanlara geniş bir özerklik verdi. Bu hakların verilmesi İspanya'yı zayıflatmadığı gibi daha da güçlendirdi. İngiltere'deki İskoçya modeli geç geliştirilen bir model. Ondan da esinlenebilir. Ama bunlardan daha eski bir model var: Osmanlı modeli. Yavuz Sultan Selim zamanında Kürtlere geniş bir özerklik verilmişti. 1514'ten 1846'lara kadar süren model. Kürdistan beylikleri, hükümetleri vardı. Hükümetler kendi işlerinde tamamen özerk idiler. Ama Osmanlı-İran savaşı olduğu zaman Osmanlılar tarafında savaşa katılıyorlardı. Böylelikle Osmanlılar bölgenin en hâkim gücü haline geldiler. Bir dönemde böyle bir model üretebilmiş bir topluluğun, gidip bazı Avrupa merkeziyetçi modellerin etkisinde halkının önemli bir kesimine yabancılaşması gerçekten büyük bir talihsizlik. Osmanlılardan örnek alalım."[10]

[2] Altan Tan, *Kürt Sorunu*, Timaş Yayınları, 2009, s. 43.

[3] F. Sümer-A. Sevim, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, TTK Yayınları, 1971, s. 34.

[4] Tan, *a.g.e.*, s. 62.

[5] Ahmet Akgündüz, *Güneydoğu Meselesi ve Çözüm Yolları*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1994, s. 27-28.

[6] Akgündüz, *a.g.e.*, s. 29-30.

[7] Akgündüz, *a.g.e.*, s. 33.

[8] Bediüzzaman Said Nursî, *Dîvân-ı Harbi Örfî*, Yeni Asya Neşriyat, 1996, s. 29.

[9] Şevket Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi*, Diyarbakır Belediyesi Yayınları,1990, s. 513-515.

[10] *Yeni Şafak* gazetesi, 1 Ağustos 2009.

Kürtlerde Sosyal Hayat

KÜRTLERİN YAŞADIĞI BÖLGELERDE feodal düzen hâkimdi. Köyler ve topraklar büyük bir çoğunlukla ağaların malıydı. Ağalar, bölgelerinin hâkimi konumundaydılar. Devlet elinin ve otoritesinin yetişmediği bölgelerde biraz da sosyal hayatın ve otorite ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkan ve zamanla kurumsallaşan ağalık, büyük bir çoğunlukla cahil insanların elinde olduğu için zulüm ve haksızlık aracı haline gelmiş ve insanlar adeta baskı altında çalışan köle hüviyetine bürünmüşlerdi. Ağalar, topraklarında köylüleri karın tokluğuna çalıştırırlardı. Bu ağalar da bölgede hâkim olan 'Bey' veya 'Mir'e bağlı idiler. Normal vatandaşların bu gibi bölgelerde pek fazla bir söz hakkı yoktu. Doğu'daki bu sosyal yapıyı ve insanların bu hazin durumunu çok yakından bilen Bediüzzaman, bu nedenlerden dolayı Meşrutiyet'e bütün kuvveti ile sahip çıkmış, Meşrutiyet'in ilanından sonra bu bölgelere giderek aşiretleri ziyaret etmiş ve onlara Meşrutiyet'i anlatmıştır.

İki Etkin Grup: Ağalar ve Şeyhler

Bölgede çok sayıda aşiret bulunmaktaydı. Saltanat şeklinde işleyen bir yönetim anlayışı ile yönetilen aşiretlerde, her şey aşiret reisinin istediği gibi olurdu. Aşiret reisleri genellikle okumamış ve cahil insanlardan meydana geliyordu. Bu cehaletlerinden dolayı, bölgelerinde çok büyük haksızlıklara ve zulümlere sebep olmuş çok sayıda ağadan bahsedilmektedir. Tek otorite olarak bulunan ve herhangi bir kanun hâkimiyetinin de sözkonusu olmadığı bu aşiretlerde, tarih boyunca çok büyük su-i istimaller yaşanmış ve çok büyük haksızlıklar yapılmıştır.

Zaman zaman aşiretler arasında çatışmalar meydana gelse bile, bölgenin hâkimi konumunda olan Mir'ler bu gibi çatışmalara kolay kolay izin vermezlerdi. Mir'lerin ve Bey'lerin öngördüğü şartlarda antlaşmalar yapılır ve birbirlerini sevmeseler de barış içinde yaşarlardı. Mir'ler, genellikle geçmişten gelen bir hükümdarlık veya hanlığın temsilcileri olarak konumlarını muhafaza eden aristokrat kimselerdi. Bölgenin en etkin mirleri olarak Cizre'de yaşayan ve Mirê Azizan diye nam salan Bedirhanîler ile Süleymaniyeli olan ve geniş bir bölgede egemenlik kuran Baban'lar bilinmektedir.

Bunlar kadar etkili ve uzun soluklu olmasa bile, bölgede 'Mir' konumuna yükselmiş birçok aileden bahsedilebilir. Ayrıca değişen şartlar, zenginlik,

savaşlar ve diğer birçok sebepten dolayı, insanların sosyal konumlarında değişmeler meydana gelmiş, insanlar bazı konumlara yükselebildikleri gibi, daha alt bazı sosyal konumlara geçebilmişlerdir. Bu aşiretler son zamanlara kadar varlıklarını sürdürmüş olsalar bile, eski etkinliklerini büyük ölçüde kaybetmiştir.

Sosyal değişmeler, şehirleşme, kültür ve eğitim seviyesinin yükselmesi, göç gibi faktörler sonucu aşiret bağları büyük oranda zayıflamış ve artık yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştır. Yine de bazı aşiretler, bölgede siyasî ve sosyal olaylarda varlıklarını ve etkinliklerini korumaya devam etmektedir.

Şehirlerde de bazı eşraf ailelerin varlığı göze çarpmaktadır. Bunlar genelde geçmişte sosyal olarak önemli mevkilerde veya görevlerde bulunmuş, çevrelerine nispeten iyi eğitim almış etkin bir şahsın ailesinden gelen ve bu sıfatları nedeniyle itibar ve saygı gören ailelerdir. Cumhuriyet döneminde ise, bu eşraf ailelerin mensupları, Atatürk veya İsmet İnönü aracılığı ile CHP'ye kaydedilmişler ve bu partiden belediye başkanlığı ve milletvekilliği yaparak eşraf konumlarını sürdürmüşlerdir.

Ağalardan ve aşiret reislerinden başka, bölgenin bir diğer otoritesi Şeyhler idi. Bölgenin manevî otoritesi konumunda olan Şeyhler, halkın dini ihtiyaçlarına cevap verir ve bazen de meydana gelen anlaşmazlıkları dini hükümlere göre çözerlerdi. Özellikle kan davası ve diğer birçok konuda Şeyhlerin hakemliği kabul edilir ve verdikleri hükme razı olunurdu. Bu durum bugün bile kısmen de olsa geçerliliğini devam ettirmektedir.

Şeyhlerin kurdukları dergâhlar ve tekkeler, bölgede manevî ağırlığı büyük olan mekânlar olarak çok önemli bir işlev görürlerdi. Ağalar ve şeyhler, genellikle aralarında bir gizli anlaşma varmış gibi birbirlerine saygı gösterirler ve birbirlerinin egemenlik alanlarına müdahale etmezlerdi. İlim, irfan ve irşad faaliyetleri ile uğraşan Şeyhlerin çocuklarında, bu üstün ve muteber vasıflar giderek azalmış ve bunun sonucu olarak, babalarının ve dedelerinin mirasından yararlanarak bu sosyal itibarı, siyasî bir kimliğe dönüştüren Şeyh aileleri ortaya çıkmıştır. Bugün bölgede bu sıfatlarından ve atalarının toplumda gördükleri büyük saygı ve itibardan dolayı, siyasî olarak üst makamlara gelmiş çok sayıda Şeyh evladı bulunmaktadır. Bu durumdan dolayı Şeyhlik kurumu, toplumdaki eski itibarını ve ağırlığını büyük ölçüde yitirmiştir.

Ağa ve şeyhlerin dışında bazı büyük medrese hocaları da bu bölgelerde önemli bir otorite sayılırdı. Bunlar Kürtler içinde medreselerde uzun yıllar

ders okuyan ve bundan dolayı da büyük saygı gören kişilerdir. Medrese tahsilleri çok uzun yıllar sürerdi. Sekiz-on yaşlarında Faqe-Talebe olarak medreselere verilen çocuklar, buralarda gördükleri on-onbeş yıllık eğitim sonucu ‘seyda-hoca-mela-öğretmen-imam’ konumuna yükselirlerdi. Bu çok önemli bir statü yükselmesi idi. Bu durum onları, toplumda farklı ve imtiyazlı bir konuma getirirdi. Bunlara, herkes tarafından azami oranda saygı gösterilir ve anlaşmazlıkların çözümünde hakem merci olarak kabul görürlerdi.

Böyle farklı otoriterlerle iç içe yaşayan bu bölgenin halkları, kanaatkâr insanlardı. Dinî duyguları çok kuvvetli olan bu insanlar, Şeyhlere ve büyük âlimlere büyük bir itaat ve saygı ile bağlıydılar. Bölgenin birçok yerinde Kadirî ve Nakşî dergâhları mevcuttu. Yüzde doksan kadarı Sünnî Müslüman olan Kürtler içinde tarikatlar da oldukça yaygındı.

Kürtlerin içinde ancak yüzde on civarında Alevî-Şii nüfusunun bulunduğunu söyleyebiliriz. Alevî kökenli Kürtler, bu oranın çok daha fazla olduğunu ifade etmektedirler. Ancak bu iddialar doğru değildir.

Irak’taki Kürtlerin de tamamı Sünnî’dir. Bu Suriye Kürtleri için de geçerlidir. İran Kürtlerinin de büyük çoğunluğunun Sünnî olduğu göz önüne alınırsa, verdiğimiz oranın doğruluğu kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Sünnî Kürtlerin yaklaşık yüzde seksen kadarı Şâfiî, yüzde yirmi kadarı da Hanefî mezhebine mensuptur.

Özellikle aslen Kuzey Irak’lı bir Kürt olan Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin etkisi ile bölgede Nakşî Tarikatının Hâlidîye kolunun mensuplarının daha fazla olduğu görülmektedir. Burada Hâlid-i Bağdâdî hakkında kısa bir bilgi vermekte fayda var.

Temeli ondördüncü yüzyılda aslen Buharalı olan Bahâeddin Şâh-ı Nakşibend tarafından atılan bu tarikatın Hâlidîye kolunu kuran Mevlânâ Hâlid, 1779 (h.1193) yılında Irak’ın Süleymaniye vilayetine bağlı Karadağ kasabasında dünyaya geldi. Asıl ismi, Ebu’l-Beha Ziyâüddin Hâlid İbn Ahmed Hüseyin eş-Şehrezurî el-Kürdî’dir. Hem Nakşî, hem Kadirî tarikatları için irşad etmeye yetkili olduğu için zülcenaheyn olarak ün yaptı.

Bağdat’ta Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî olarak büyük bir rağbet gördü; ancak bu rağbet, devlet ricalinin dikkatini çekmiş ve hakkında bir tahkikat başlatılmıştır. Bu durumdan rahatsız olan Mevlânâ Hâlid, Bağdat bölgesinden ayrılarak 1823 yılında Şam’a gitmiş ve Emevî Camii’nin civarına yerleşmiştir. Osmanlı padişahı İkinci Mahmud’un isteği üzerine Mevlânâ Hâlid hakkında bir tahkikat yapan Bağdat valisi Davut Paşa

İstanbul'a bir rapor göndererek, Mevlânâ Hazretlerinin gayesinin sünnet-i seniyeyi ihya ve müridlerini irşad etmek olduğunu dünyevi makamlara kesinlikle temayülü olmadığını, siyasetten son derece uzak durduğunu ve hiçbir zaman devlet işlerine karışmayacağını taahhüt ettiğini belirtmiştir.

Şeyhülislâm Mekkizâde Mustafa Âsım efendinin de Mevlânâ Hâlid'in görüşlerini benimsemesi üzerine bundan sonra Hâlidîlik hiçbir engele takılmadan yayılmaya başlamıştır. Bununla beraber Mevlânâ Hâlid, Osmanlı aleyhtarlığına asla fırsat vermemiş, Dağıstan'dan Sumatra'ya kadar yayılan tarikatının mensupları, Osmanlı lehindeki faaliyetleriyle ön plana çıkmışlardır. Çok sayıda eserleri olan Mevlânâ Hâlid'in Farsça, Arapça ve Kürtçe şiirlerden oluşan bir de Dîvân'ı vardır. Ondokuzuncu yüzyılın müceddidi olarak kabul edilen Mevlânâ Hâlid, 1827 yılında Şam'da vefat etmiş ve burada defnedilmiştir.[11]

Hâlidîlik, öncelikle Kuzey Irak'ta Kürtler arasında yayılmaya başladı. Oradan da Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu'da çok sayıda insana ulaştı. Mevlânâ Hâlid'in halifeleri arasında çok sayıda Kürt olması bunda önemli faktörlerdendir. Bu kapıdan da Anadolu'nun içlerine ve Rumeli taraflarına kadar yayılmaya başladı. Bugün de Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da, sözgelimi Nurşin'de ve Cizre'de, Nakşî tarikatının Hâlidîlik kolu silsile halinde devam etmektedir.

Kürtlerin yaşadığı bölgeler, ayrıca etnik yapı ve dinî inançlar yönünden de çok karışık bir görüntü arz ediyordu. Bazı bölgelerde yoğun bir şekilde Ermeni, Süryani, Yahudi, Arap ve Yezidî nüfusu bulunmaktaydı. Bu insanlar da Kürtlerle yüzyıllar boyunca hiçbir çatışma içinde olmadan yaşadılar. Hatta bu bölgelerde çok iyi komşuluk ilişkilerinin de geliştirildiği söylenebilir. Cami, kilise ve havralar çok rahat bir şekilde ve hiçbir kaygı içinde olmadan kendi mensuplarına hizmet veriyorlardı. Sanatkâr ve ustaların büyük bir çoğunluğu gayrimüslimler içinden çıkardı. Böylece bunlar güçlü ve zengin bir sınıf oluşturmuşlar ve milliyetçilik duyguları da güçlü bir şekilde gelişme fırsatı bulmuştu. Kürtler de ise, durum tam tersi idi. Fransa'da hukuk doktorası yapmış ve Diyarbakır'da eşraf bir aileye mensup olan Canip Yıldırım yıllar sonra kaleme aldığı hatıralarında bu sosyal hayatı anlatan çok dikkat çekici bir gözleme yer vermektedir:

> "Diyarbakır'ın bütün mamur köyleri Ermenilerindi. Bağlar vardı bu köylerde, ipekçilik yapılır, envai çeşit meyve

> yetiştirilirdi. Gürül gürül akan pınarlar… Tüm Ermeni köylerinde bunlar vardı. Ermeni tehciri, kıyımı olunca, Kürtler geldiler, bu köylere yerleştiler, devlet de bunlara verdi bu köyleri. Bizim köy de Ermeni köyüdür. Zoğzunç köyü. Yukarı Zoğzunç, Aşağı Zoğzunç. Ve bu köylere Kürtler tarafından doğru dürüst bakılmadı, ağaçlar kurudu, şu oldu, bu oldu. Bunlar (Ermeniler) medenî bir millet. Diyarbakır'ın burjuvaları o zaman. İpek böcekçiliği onlarda, dokumacılık onlarda. Bina yaptılar, cami yaptılar. Bizim evleri Tumas Usta ile Şükrü Usta yaptılar. Birisi Ermeni idi, birisi Süryani idi. Çünkü Kürtlerin içinde ne marangoz var, ne taş ustası var, ne de bina yapan var… Bütün davaları, düşmanlarını nasıl öldürecekler, kan davası.''[12]

Bu şekilde genellikle sanat ve ticaretle uğraşan gayrimüslimler, Müslüman komşuları ile karşılıklı güvene dayalı bir alışveriş gerçekleştirirlerdi. Ermeni tehcirinin yaşandığı yıllarda çok sayıda Ermeni aile, yollardaki tehlikelerden çocuklarını sakındırmak için, güvendikleri Müslüman ailelere çocuklarını teslim etmişler ve bunlar bu ailelerin yanında Müslüman olarak büyümüşlerdir.

1789 yılında patlayan Fransız İhtilali ile birlikte dünya milletleri içinde gelişmeye başlayan eşitlik ve hürriyet düşünceleri, Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslim milletlerde, ayrı devletler kurma eğilimi oluşturmuştur. Bu gayrimüslim milletlerde uyanan milliyetçilik düşüncesi, devleti sahiplenme saikiyle İttihad ve Terakki mensubu bir kısım Türk aydınlarında gelişmeye başlayınca, asırlarca İslâm kardeşliği ile Osmanlı Devleti'ne bağlı sadık bir millet olarak yaşayan bir kısım Kürt aydınlarında da aksülamel olarak milliyetçilik gelişmeye başlamıştır.

Ondokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren ise, tüm Osmanlı topraklarında misyonerlik faaliyetlerinin arttığı ve ırkçılık fikriyatının neşv-ü nema bulması için büyük gayretlerin gösterildiği bir döneme girilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nu bölüp parçalamak için en iyi yolun bu olduğunu düşünen Avrupa zalimleri, bu maksatla hummalı ve sistematik bir çalışma içine girdiler. Açılan misyoner okullarının da bu faaliyetlerin merkez üssü olduğu görülmektedir. Bu okullar bir yandan bölgenin Hıristiyanlaştırılması için çok yoğun bir şekilde faaliyetlerde bulunurken, diğer yandan da

Osmanlı Devleti’ni zor durumda bırakmak için ırkçılık tohumları ekmekten ve bu amaçla propaganda yapmaktan geri durmuyorlardı. Misyonerlerin açtığı okullar ve sonuçları ile ilgili olarak Mısır’ın tanınmış âlimlerinden Muhammed Abduh (1845-1905) şunları aktarmıştır:

> “Nerede Müslüman bir bölge varsa, orada bir Amerikan okulunun veya bir başka Avrupa dinî cemaatinin okulunun bulunduğunu görüyoruz. Müslümanlar çocuklarını, dünyevî refah açısından yararlı olur ümidiyle buralara gönderiyorlar. Gençlik çağının heyecanlı dönemlerinde yabancı okullara giden Müslüman çocukları, bu okullarda tahsil hayatları boyunca İslâma ve temel esaslarına aykırı şeyler duyuyor veya yaşıyorlar. Kulaklar, babalarının inançlarına hakaret eden laflarla doluyor. Öğrenim çağı tamamlanmadan, kalpleri her çeşit İslâmî inançtan sıyrılıyor ve İslâm adı altında yeni bir nesil ortaya çıkıyor. Bununla da kalmayıp kendilerini kirleten şeyleri, söz ve fiilleriyle cemiyet içinde de yaymaya başlıyorlar.”[13]

Bu dönemlerde başlayan isyan ve kıpırdanmaların en önemli sebeplerinden birisi de, Osmanlı Devletinin zayıflaması, uğradığı mağlubiyetler ve kendini tam anlamıyla yenileyememesi sonucu, rakipleri karşısında zayıf konuma düşmesidir. Dışarıda zayıflayan ve cephelerden mağlubiyetlerle dönen bir ordunun ve devletin, içeride de elinin zayıflayacağı ve bazı iştahları kabartacağı inkâr edilemez. Avrupa’da ve Balkanlarda giderek gerileyen ve devamlı toprak kaybeden Osmanlı Devleti’nin düşmanları boş durmamış ve dâhili ihtilaflarla Osmanlı’yı daha da zayıf duruma düşürmek için yoğun gayret göstermişlerdir.

Osmanlı Devleti, düştüğü bu hazin durumdan kurtulmak için bazı teşebbüslerde bulundu. Önce 1808 yılında Sened-i İttifak kabul edildi. Ardından Tanzimat Fermanı ve daha sonra Islahat Fermanı kabul edildi. Ardı ardına kabul edilen bu iki ferman ile Osmanlı Devleti’nde kötü gidişe dur demek için bazı çalışmalar yapılmak istenmiş; ancak Anayasal düzene geçişin başlangıcı olarak kabul edilen bu fermanlar, istenilen etkiyi yapmamış ve kötü gidişe dur diyememiştir. Tanzimat Fermanı sonunda Osmanlı idari yapılanması yeniden düzenlenmiş, vergi sistemi değiştirilmiş,

eyalet ve sancak sınırları yeniden belirlenmiştir. Bu durum bazı ‘Kürt Sancakları’nda ve ‘Kürt Beyleri’nde huzursuzluk meydana getirmiş, bazı hareketlenmeler gözlenmiştir.

1876 yılında İkinci Abdülhamid tarafından Meşrutiyet ilan edilmiş, hazırlanan Anayasa kabul edilmiş ve Meclis-i Mebusan toplanarak bir çıkış yolu arama gayretlerine devam edilmiştir. Bu dönemde ‘Doksanüç Harbi’ olarak da anılan 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında alınan mağlubiyet ise bütün dengeleri değiştirmiş, Meclis’te ülkenin bölünmesi yönünde talepler seslendirilince, öteden beri ülkenin böyle bir ortama hazır olmadığını düşünen Sultan İkinci Abdülhamid, yeniden bütün ipleri eline alarak, anayasayı rafa kaldırmış ve Meclis-i Mebusan’ı dağıtmıştır. Osmanlı Devleti’nde otuz yıl kadar sürecek olan bu dönem, istibdat dönemi olarak adlandırılmış, bir nevi baskı ve susturma politikası ile meseleler bastırılmış, ancak sorunlar giderek büyümüş ve patlama noktasına gelmiştir.

[11] Risale-i Nur Enstitüsü, *Risale-i Nur’dan Portreler*, Cilt: 2, Yeni Asya Neşriyat, 2008, s. 393-394.

[12] Orhan Miroğlu, *Canip Yıldırım’la Söyleşi-Hevsel Bahçesinde Bir Dut Ağacı*, Aktaran: Altan Tan, İletişim Yayınları, s. 74.

[13] Akgündüz, *a.g.e.*, s. 46.

Kürt Dili, Edebiyatı ve Folkloru

KÜRTLER YAŞADIKLARI COĞRAFYADA binlerce yıldan beri kendi dillerini konuşmaktadırlar. Bu dil farklı bölgelerde faklı lehçe ve şivelerde konuşuluyor olsa bile, yine de kendine has kuralları ve folklorik özellikleri olan bir dil olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Farklı ülkelerde, farklı bölgelerde kullanılan Kürtçe, ortak bir kullanım alanı bulamadığı için bir bütünlük sağlayamamış, bazen birbirine çok yakın bölgelerde bile bu iletişim kopukluğu nedeniyle farklı bir hüviyet kazanmaya başlamıştır.

Büyük çoğunluğu dört ülkeye dağılmış olarak yaşayan Kürtler, bir eğitim sistemine ve yeterli oranda iletişim araçlarına sahip olamadıkları için dillerini geliştirememişlerdir.

Kürtler yoğun olarak Türkiye, Irak, İran ve Suriye'de yaşamaktadırlar. Nüfus itibariyle en çok Kürt, Türkiye'de yaşamaktadır. Arkasından sırasıyla İran, Irak ve Suriye gelmektedir. Bu ülkelerin dışında Azerbaycan, Gürcistan, Lübnan, Ermenistan ve Kazakistan'da da daha az sayılarda olmak üzere Kürt nüfusuna rastlanmaktadır. Geniş bir coğrafyada dağınık bir şekilde yaşayan Kürtler, bu dağınık coğrafyanın sonucu olarak çok sayıda lehçe ve şive ile konuşmaya başlamışlardır.

Hint-Avrupa dil grubundan olan Kürtçe, Farsça ile akraba olan bir dildir ve bu dile çok yakındır. Kürtçenin dört büyük lehçesi vardır. Bu lehçeler ve konuşuldukları bölgeler itibarıyla durumları şöyledir:

1. *Kurmanci Lehçesi:* Kürtçenin en çok konuşulan ve en yaygın olan ana lehçesidir. Türkiye'deki Kürtlerin büyük bir çoğunluğunun konuştuğu lehçedir. Irak'ın Türkiye sınırına yakın bölgelerinin neredeyse tamamında da Kurmanci konuşulmaktadır. Kurmancinin, Serhadi, Boti, Urfi ve Tori gibi şiveleri bulunmaktadır. Kurmanci, diğer önemli bir lehçe olan Sorani ile birbirine çok yakın olarak kabul edilmektedir. Türkiye Kürtlerinin yaklaşık yüzde doksanı, Irak Kürtlerinin yaklaşık yüzde ellisi, İran Kürtlerinin yüzde kırkı, Suriye, Lübnan, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Kürtlerinin tamamı Kurmanci konuşmaktadırlar. Tüm Kürtlerin yaklaşık yüzde yetmişi Kurmanci konuşmaktadırlar.
2. *Sorani Lehçesi:* Kuzey Irak'ın orta ve doğu bölgesinde, Erbil, Kerkük ve Süleymaniye ile İran'ın Irak sınırındaki Kürt şehirlerinde konuşulmaktadır. Tüm Kürtlerin yaklaşık yüzde yirmisinin kullandığı bir lehçedir.

3. *Zazaca Lehçesi:* Türkiye'nin bazı Kürt bölgelerinde kullanılan bir lehçedir. Tüm Kürtlerin yaklaşık yüzde beş-yüzde yedi kadarı Zazaca konuşur. Güneydoğu Toroslar hattı üzerinde olan yerleşim bölgelerinde (Adıyaman, Diyarbakır, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Erzincan ve Sivas'ın bazı yerleşim yerlerinde) konuşulur. Türkiye'de bir buçuk-iki milyon civarında Kürdün Zazaca konuştuğu tahmin edilmektedir.

4. *Gorani Lehçesi:* En az konuşulan Kürtçe lehçesidir. İran ve Irak'ın güney bölgesinde az sayıda Kürt tarafından konuşulmaktadır. Zazaca ile birbirine yakın ve Farsça'ya en yakın Kürtçe lehçesi olarak bilinmektedir.

Dil ve edebiyatın gelişmesinde devletin en önemli bir unsur olduğu göz önüne alınırsa, çok kısa süren ve gelişme fırsatı bulamayan bazı devletler dışında Kürtlerin iz bırakan bir devlet kuramadıkları bilinmektedir. Bu nedenden dolayı, bazı Kürt yazar ve şairin buna rağmen çok önemli eserler verdiği ve bulundukları coğrafyayı bu eserleri ile önemli ölçüde etkiledikleri görülmektedir.

Kürtçe yazılan eserler daha çok Kurmanci lehçesi ile kaleme alınmıştır. Gorani lehçesi ile konuşan Kürt sayısı çok az olmasına karşın, bu lehçe ile de önemli eserlerin verildiği görülmektedir. Gorani lehçesi ile yazanların başında 1000-1054 yılları arasında yaşamış ve İran'ın Hemedan şehrinde mezarı bulunan Baba Tahirê Üryan gelmektedir. Yine aynı lehçe ile yazılan Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin eseri, Arapça ve Farsça şiirleri ile birlikte *Dîvân* adıyla yayınlanmıştır. Zazaca yazılmış en önemli eser olarak da, Lice'de yaşamış şair Mela Ahmedê Xasi tarafından kaleme alınan *Mevlid* gösterilmektedir.

Kürt ediplerinin en bilinenlerin başında Mela Ahmedê Cezeri gelmektedir. 1567-1640 yılları arasında yaşamış olan Cezerî, Cizre'de 'Medresa Sor' olarak bilinen Kırmızı Medresede uzun yıllar müderrislik yapmıştır. Çok derin bir tasavvuf bilgisi, edebiyat kültürü ve büyük bir muhakeme ile ifade gücüne sahip olduğu gözlenen Melayê Cezerî'nin yazmış olduğu *Dîvân* isimli eser, doğudaki medreselerde ve önemli ilim meclislerinde yüzyıllarca okunan ve tartışılan eserlerin başında gelmiştir. Bediüzzaman Said Nursî, kendisini ziyaret eden talebelerinden Hulusi Yahyagil'e, "Mevlânâ Celaleddin-i Rumî, Molla Ahmet-i Cizrî ve Mevlânâ Camî, her üçünün de makamı birdir. Bunların üçü de manen bir seviyededir"[14] diyerek yeteri kadar bilinmeyen bu büyük dehaya işaret

etmiştir. Bediüzzaman, eserlerinde ve hatıralarında Cezerî'den alıntılar da yapmıştır.

Kürt edebiyatının bir başka önemli şahsiyeti de Ahmedê Xanî'dir. Hakkari'nin Xan köyünden Doğu Beyazıt'a göç eden bir aileye mensup olarak burada dünyaya gelen Ahmedê Xanî, birçok medreselerde tahsil gördükten sonra Cizre'ye geldi. Cizre'de yaşanmış bir aşk hikâyesi olan *Mem u Zin* üzerine yoğunlaşan Xanî, eserini bu bölgede kaleme aldı. Mecazî aşktan ilahî aşka yükselen iki gencin hikâyesini manzum bir mesnevî tarzında kaleme alan Xanî bu eserinde, yaşadığı dönemin sosyal yaşantısından da örnekler vermiş ve Kürtlerin yaşadığı bazı sıkıntı ve probleme de temas etmiştir.[15]

Kürt edebiyatının en önemli klasiklerinden sayılan *Mem u Zin*, birçok dünya diline çevrilmiş ve üzerinde tezler hazırlanmıştır. Ahmedê Xanî daha sonra Doğu Beyazıt'a yerleşmiş, buradaki medresesinde müderrislik yaparak çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Ahmedê Xanî'nin *Mem u Zin*'den başka ayrıca *Nubihara Bıçukan*, *Aqida İmanê* ve *Aqida İslâmê* adında çok değerli Kürtçe eserleri de günümüze kadar ulaşmıştır. 2010 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı çok büyük bir adım atarak bu önemli eseri resmî olarak ve Kürtçe yayınlamıştır.

Çok sayıda Kürtçe Mevlid de yazılmıştır. Bunlar içinde en çok bilineni ise, 1417-1494 yılları arasında yaşamış olan Hakkari'li Mela Ahmedê Batê'nin kaleme aldığıdır. Cizre'de Kırmızı Medrese'de uzun yıllar öğrencilik ve müderrislik yapmış olan Müküs'lü Feqeyê Teyran'ın (1590-1660) yazmış olduğu *Hespê Reş* ve *Şexê Sen'an* isimli eserleri çok bilinmektedir. Bunlarda başka çok sayıda Kürt yazar ve şair, birçok eser yazarak Kürt edebiyatına önemli katkıda bulunmuşlardır.

Kürt folkloru son derece zengindir. Genellikle yazılı bir edebiyata dönüşme imkânları yetersiz olan Kürt Edebiyatı, halk ozanları vasıtasıyla sözlü olarak gelişmiş ve nesilden nesile aktarılıp gelişerek büyük bir zenginliğe ulaşmıştır. Bu sözlü edebiyat ürünlerinin sistematik bir şekilde yazıya dökülmesi çalışmaları son derece yetersizdir. Bu konuda bazı çalışmalar yapılıyor olsa bile, bunun akademik çalışmalarla gün yüzüne çıkarılması ve ortak kullanım alanına sunulması gerekir. Türkiye'de bugüne kadar bu konuda hiçbir akademik çalışma yapılmamıştır. Son dönemde Mardin Artuklu Üniversitesi'nde Kürt Edebiyatı'nın önemli eserleri üzerinde çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu önemli eserlerin en kısa sürede gün yüzüne çıkarılması gerekmektedir. Diğer ülkelerde yapılan

akademik çalışmalar, coğrafi sınırlılıklar nedeniyle çok alt düzeyde ve eksik kalmıştır. Kürt edebiyatının bu sözlü eserleri gün yüzüne çıkarıldığı takdirde, şaşılacak bir zenginliğe ve çeşitliliğe sahip olduğu görülecektir.

Dengbejler, Kürt halk edebiyatında önemli bir konuma sahip olan sanatkârlardır. Bunlar yüzyıllardır devam eden bir geleneğin temsilcileri olarak ve amatör bir ruhla, edebiyat ürünlerini, düğünlerde, bayramlarda, Dîvânlarda, ağa, şeyh ve beylerin meclislerinde yaşatmışlar, kendi besteleri ile birlikte, geçmişte diğer sanatkârların yaptıkları besteleri ve yazdıkları hikâyeleri seslendirerek kültür aktarımına büyük katkı sağlamışlardır.

[14] Necmeddin Şahiner, *Son Şahitler*, Cilt: 1, Nesil Yayınları, s. 326.

[15] Hz. Nuh’tan Günümüze Cizre Sempozyumu, Prof. Dr. Sait Özervarlı Tebliği, s. 163.

İlk İsyan: Bedirhan Paşa Ayaklanması

OSMANLI DÖNEMİNDE ilk ciddi ayaklanmayı gerçekleştiren Bedirhan bey 1802 yılında Cizre'de doğmuştur. Dedesi Abdülaziz Paşa Diyarbakır valiliği yapmıştır. Cizre beyi olan babası Mir Abdullah'ın vefatından sonra, önce amcasının oğlu Mir Seyfeddin ve ardından ağabeyi Mir Salih Cizre beyi olmuş, fakat her ikisi de siyasî işlerle ilgilenmeyi sevmedikleri ve daha çok sofi meşrep olduklarından dolayı kısa süre sonra görevlerinden çekilmişler ve 1821 yılında Mir Bedirhan Cizre beyi olmuştur.

19 yaşında Cizre emiri olan Bedirhan Bey, öncelikle çevre yerleşim yerlerinde baş gösteren otorite bozukluğunu düzeltmiş ve kısa sürede bölgenin hâkimi olmuştur. Bedirhan Bey, 1827 yılında yapılan Osmanlı-Rus Savaşına yirmibin atlı ile katılmış ve Osmanlı'nın zaferinde büyük rol oynamıştır.

1837 yılında meydana gelen Dergul ve Said bey isyanlarında da Osmanlı'nın saflarında yer almış ve isyanların bastırılmasında büyük emek harcamıştır. Osmanlı Devleti'nin en sadık beylerinden birisi olan Bedirhan Bey, 1839 yılında Nizip'te yine Osmanlı'nın saflarında Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'ya karşı savaşmış ve uğradığı yenilginin sonunda birçok adamını kaybetmiştir.

Mir Bedirhan bu yıllarda Doğu ve Güneydoğu ile şimdi Suriye ve Irak sınırlarında kalan birçok aşireti birleştirerek büyük bir itibar kazandı. Cizre-Botan bölgesinde büyük reformlar yaptı. Halkın vergi yükünü büyük oranda hafifletti. Topraksız köylülere toprak dağıttı. Asayişi tam manasıyla sağladı. Başka bölgelerden çok sayıda insan, bu gelişmeler üzerine Cizre-Botan bölgesine göç etti.

Cizre, Diyarbakır vilayetine bağlı bir sancak iken Musul valisi Mehmet Bey'in isteği ve ısrarı üzerine Musul'a bağlandı. Musul valisi ile Mir Bedirhan'ın arası iyi değildi. Musul valisi, ısrarla bazı bahaneler ileri sürerek, Mir Bedirhan'ı birçok rapor ile merkezi hükümet nezdinde kötüleme gayretlerine girişti. Mir Bedirhan da tekrar Diyarbakır'a bağlanmak için bazı teşebbüslerde bulundu, ancak muvaffak olamadı.

Bu sıralarda 1843 yılında Hakkari bölgesinde Nasturi ayaklanması meydana geldi. Hakkari çevresinde yaşayan Nasturiler, burada yoğun olarak yapılan misyonerlik propagandalarından etkilenerek vergi vermeyi reddettiler ve bir isyana kalkıştı. Nasturiler Botan bölgesinin de bazı yerleşim yerlerine saldırdılar. Nasturi patriği Marşemun'un verdiği fetva üzerine çok sayıda Müslüman öldürüldü. Mir Bedirhan bu gelişmeler

üzerine ordusunu toplayarak Nasturilerin üzerine yürüdü. Nasturi isyanı kanlı bir şekilde bastırıldı. Bu çatışmalar sırasında her iki taraftan da çok sayıda insan öldü.

Nasturi patriği Marşemun kaçarak Musul'a gitti ve İngiltere Konsolosluğu'na sığındı. İngiliz ve Fransızlar bu olaydan sonra büyük bir kötüleme kampanyasına girişerek Mir Bedirhan'ın Osmanlı Devleti nezdindeki itibarının düşmesine sebep oldu. İngiltere'nin Musul konsolosu Rassam, İstanbul elçiliği aracılığıyla Osmanlı sultanına başvurarak Mir Bedirhan'ın cezalandırılmasını istedi. Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti ile arası bozulan Mir Bedirhan, bağımsızlığını ilan ederek adına hutbe okuttu ve para bastırdı. 1846 yılında Osmanlı hükümeti Mir Bedirhan'ın üzerine Osman Paşa komutasındaki birlikleri gönderdi.

Yeğeni Yezdin Şêr de, Osmanlı Hükümeti ile anlaştı. Mir Bedirhan Cizre'den çekilerek Hevreh Kalesine sığındı. Burada komutanları ve kurmayları ile yaptığı toplantılar sonucu, âlimlerin de görüşünü alarak bu yaptıklarının İslâmi yönden asilik olduğu sonucuna varıldı. Mir Bedirhan bu karar üzerine, canı, malı ve ailesinin korunması karşılığında teslim olmayı kabul etti.[16]

Birçok tarihçi ve araştırmacının ortak görüşü olarak şunu rahatlıkla ifade edebiliriz ki, Bedirhan bey ve o dönemde meydana gelen diğer Kürt isyanlarında milliyetçi bir motiften bahsetmek son derece zordur. Bu olayların karakteri incelendiğinde, etnik bir kalkışmadan çok farklı olarak statü ile ilgili etmenlerin rol oynadığını söylemek daha gerçekçi olacaktır.

Bedirhan bey ve Cizre yönetiminin önde gelenleri, önce Samsun'a ve oradan da İstanbul'a götürüldü ve padişah Sultan Birinci Abdülmecid'in huzuruna çıkarıldılar. Sultan Birinci Abdülmecid, Bedirhan Bey'e neden isyan ettiğini sorunca o da bu soruya Ömer Hayyam'ın bir beyiti ile karşılık verdi; "Benim fena olan hareketime sen de karşılık verirsen aramızda ne fark kalır?"

Bu cevap Sultan Birinci Abdülmecid'in çok hoşuna gitti. Bedirhan Bey'i affetti ve Musul valisinin oyununa geldiğini anladı. Birçok ihsanlarda bulunarak maaş bağladı. Canını bağışladı ve Girit adasına mecburi ikamet için gönderdi.

Bedirhan bey aile efradı ile birlikte Girit'te on sene kadar yaşadı. Bu on yılın sonunda Girit adasında Osmanlı Devleti'ne büyük yararlar sağladığını gören Sultan Birinci Abdülmecid, Bedirhan Bey'i affetti ve isterse

İstanbul’a dönebileceğini bildirdi. Padişah, kendisine yüzellibin kuruş ve hususî bir vapur göndererek İstanbul’a dönmesini sağladı.

Daha sonraları Padişah’a yaptığı bir müracaatı kabul edildi. Kürt bölgesine gitmemek şartı ile istediği yerde ikamet etme izni verildi. Bunun üzerine ailesi ile birlikte Şam’a yerleşti. Şam’da vefat etti ve buraya defnedildi. Ailesine mensup çok sayıda kişi ve bazı evlatları İstanbul’da kaldılar.[17] Bedirhan Paşa öldüğü zaman Osmanlı resmî kayıtları ve maaş tezkeresine göre dört nikâhlı eşi, çoğunluğu Yezidî Kürt aşiretlerinden olan 5 cariyesi, 21’i erkek ve 21’i kız olmak üzere 42 çocuğu hayattaydı.[18]

Bedirhan ailesi sonraki yıllarda da kendisinden çok bahsettirdi. Oğlu Mithat Bedirhan, Mısır’a giderek Kahire’ye yerleşti ve burada 1889 yılından itibaren *Kürdistan* isimli gazeteyi çıkarmaya başladı. Bu Kürtçe yayınlanan ilk gazetedir. Oğulları Murat ve Tahir beyler memuriyete yöneldiler ve uzun yıllar hâkimlik yaptılar. Emin Ali Bedirhan İstanbul’da kaldı ve Kürt Teali Cemiyeti’nin kurucuları arasında yer aldı. Emin Ali Bedirhan’ın oğlu Celadet Bedirhan kardeşleri Süreyya ve Kamuran ile birlikte Kürtçülük yaptıkları gerekçesiyle ölüm cezasına çarptırıldıkları için yurtdışına çıktılar.

Celadet Bedirhan, çok iyi yetişmiş bir aydın ve hukukçu olarak dikkat çekti. İngilizce, Fransızca, Almanca, Türkçe, Kürtçe, Farsça, Arapça ve Yunanca dillerini iyi derecede konuşabilen Celadet, önceleri İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin içinde aktif olarak rol aldı. Dil ve kültür çalışmalarına daha İstanbul’da iken başlayan Celadet, burada Mutkili Halil Hayalî ile birlikte Kürt alfabesi üzerinde çalışmalara başladı. Celadet Bedirhan, 1932 yılında Şam’da Latin harfli Kürtçe alfabeyi ve grameri hazırladı.

Bu ailenin önde gelen isimleri arasında bulunan tarihçi Cemal Kutay, Hâkim Tahir Bedirhan’ın oğlu olarak 1909 yılında Konya’da dünyaya geldi. Çok fanatik bir Kemalist ve Türkçü olan Cemal Kutay, Atatürk’ün önünde taabütle (taparcasına) eğilmekten söz edecek kadar ileri gitti. Çok sayıda tarihî kitaba imza attı. 1998 yılında ‘*Atatürk’ün Beraberinde Götürdüğü Hasret: Türkçe İbadet*’ kitabı ile büyük tartışmalara neden oldu.[19]

Bedirhan Paşa’nın torunu ve Emin Ali Bedirhan’ın kızı Meziyet Çınar’ın anlattıklarına göre, ailesi ile Nazım Hikmet’in babası Hikmet bey ve ailesi ile çok samimi idiler. Hikmet bey bir Selanik göçmeni idi. Hariciye’de bir memur olarak çalışırken, İttihad ve Terakki Hükümeti’nin işbaşına gelmesiyle Matbuat Umum Müdürü olan Hikmet Bey, Bedirhan Bey’in çocuklarının birer birer İttihad ve Terakki Cemiyeti’ne üye olması için aracı

oldu. Meziyet Çınar'ın Musa Anter'e anlattıkları, iki ailenin yakınlığını ifade etmesi açısından çok ilginçtir:

> "Hikmet beyle yakınlığımız adeta akrabalığa dönüşmüştü. Çünkü Kamuran ağabeyimle Nazım Hikmet aynı yaşlarda oldukları için, annelerimiz sık sık çocuklarını değiştirerek emzirirlermiş. Bu yüzden Nazım ve ağabeyim ve tabiî hepimiz kardeş sayılırdık. Hikmet beyin ailemize olan bu yakınlığı tüm Kürt davasına yaramıştı. Hem İttihadçılar nezdinde politik sahada ve hem de basın sahasında Kürtlere olanaklar sağlamıştı."[20]

Osmanlı Dönemindeki Diğer Kürt İsyanları

Soran Beyi Rewanduzlu Mehmet Paşa, 1830 yılında Osmanlı idaresine başkaldırdı. Birçok Kürt Beyi'ni yanına alarak sınırlarını genişletti. İngilizler, İran ve Osmanlı yönetimi ile anlaşınca 1837 yılında Mehmet Paşa, Reşit Paşa tarafından Rewanduz'da kuşatıldı. Birçok Osmanlı Bey'i de Mehmet Paşa'ya verdikleri desteği geri çektiler. Halifeye başkaldırmanın haram olduğu konusundaki fetva üzerine Mehmet Paşa teslim oldu. İstanbul'a götürüldü. Görevine tekrar iade edildi. Dönüş yolunda Amasya'da bir suikast sonucu öldürüldü. Bunun üzerine kardeşi Resul bey, Rewanduz Soran Beyliği'ne atandı. 1847 yılında ise bu beylik tamamen ortadan kaldırıldı.

1837 yılında Şengal (Sincar) ve Telafar bölgesinde yaşayan Yezidîler vergi vermeyi reddettiler. Sivas Müşiri Hafız Paşa, konuyu halletmek için Kürt Mehmet Paşa'yı görevlendirdi. Buraya bir sefer düzenleyen Mehmet Paşa, Yezidîleri mağlup etti. Binlerce Yezidî çocuğu asker olarak yetiştirilmek üzere alaylara teslim edildi. Ordu daha sonra Cizre bölgesinde isyan eden Yezdin Şêr'in dayısı Said beyin üzerine yürüdü. Said bey, teslim alındı.

Bu ordu, daha sonra Garzan (Kozluk-Sason) bölgesinde meydana gelen olayları bastırmak için bu bölgeye gitti. Buradaki olaylar çok kanlı bir şekilde bastırıldı. Bu olaylar sırasında binlerce masum insan hayatını kaybetti. Bölgede meydana gelen bu olayları sırasıyla bastıran ordu, daha sonra isyan eden Amidiyeli İsmail Paşa'nın üstüne gönderildi. Barzan'a

sığınan İsmail Paşa canını kurtardı ve isyan bu şekilde bastırıldı. Hoşap bölgesinde isyan eden Han Mahmud'un isyanı ise, bölgede bulunan Kürt mirlerinin yardımı ile 1839 yılında bastırıldı.

Osmanlı döneminde çıkan Kürt isyanları arasında Nakşibendî tarikatının büyük Şeyhlerinden olan Şeyh Ubeydullah'ın Şemdinli'de başlayıp büyük bir alana yayılan isyanından da bahsetmek gerekir. Aslında Şeyh Ubeydullah, Sultan İkinci Abdülhamid'e ve hilafet müessesesine son derece bağlı idi. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin halifelerinden Şemdinanlı Seyyid Taha'nın oğlu olan Seyyid Ubeydullah'ın miliyetçi bir vizyonu ve ulus-devlet kurma fikri yoktu.[21]

1880 yılında Hac vazifesini ifa etmek için gittiği Hicaz'dan dönerken İstanbul'a uğramış ve Sultan İkinci Abdülhamid ile görüşmüştü. Sultan, kendisine yakınlık gösterdiği gibi bir takım hediyeler de takdim etmişti. Ubeydullah bu ziyaretten sonra Van üzerinden memleketine dönerken uğradığı her yerde çok büyük ilgi görmüş ve binlerce kişi tarafından karşılanmıştı. Bütün Kürt ileri gelen ağa, bey ve şeyhlerin büyük hürmet gösterdiği Seyyid Ubeydullah hakkında bölgede birçok söylenti çıkarılmıştı. Bu söylentilerin başında Ermeni katliamı yaptıracağı sözleri geliyordu.

Böyle bir durum sözkonusu olmadığı gibi tamamen farklı bir olay ortaya çıktı. İran Şahı bazı Kürt ileri gelenlerini öldürtmüştü. Ayrıca, Şeyh Ubeydullahê Nehri yönetimindeki bölgeye İran Kürtleri tarafından verilen vergiyi, Şah almak isteyince, olaylar kızışmaya başladı.

Kürt aşiretleri bu vergilerini İran Şahı'na vermek istemediler ve Şeyh Ubeydullah'tan yardım istediler. Kürtlerin dini lideri olan Şeyh Ubeydullah, bu talep üzerine harekete geçti. Ermeni ve Süryanilere dokunmamak şartıyla birliklerine hareket emri verdi. (Bunlara güvenlik işareti olarak evlerine asmaları için mavi bayraklar dağıtıldı.) Büyük bir bölgede kontrolü sağladı. İran'daki çok sayıda Kürt aşireti de Şeyh'in kuvvetlerine katılmaya başladılar. Bu kuvvetler Tebriz'e doğru yürümeye başladı. İran Şahı, Osmanlı Devleti'ni ve Avrupa ülkelerini protesto etti. Büyük baskılar karşısında harekete geçen Osmanlı ordusu Şeyh'in daha fazla ilerlemesine müsaade etmedi.

Bu gelişmeler üzerine Osmanlı ordusu Şeyh Ubeydullah'ın karşısında yığınak yapmaya başladı. Şeyh Ubeydullah, kan dökülmesine mani olmak için geri çekildi, teslim oldu ve İstanbul' a götürüldü. Oradan da Mekke'ye gönderilen Şeyh Ubeydullah, 1883 yılında burada vefat etti. Şeyh'in

vefatından sonra, oğlu Seyyid Abdülkadir'in İstanbul'a, diğer oğlu Seyyid Sıddık'ın Şemdinan'a dönmesine izin verildi.

Irak'ın Barzan bölgesinde, Molla Mustafa Barzanî'nin ağabeyi ve Mesut Barzanî'nin amcası Şeyh Abdüsselam liderliğinde önemli ve geniş otorite sahibi bir tarikat yapılanması vardı. (Barzanî ailesinin Yahudi olduğuna dair, doğru olmayan, hiçbir belgeye dayanmayan ve Kürt düşmanlığı oluşturmaya yönelik bir iddia zaman zaman gündeme getirilmektedir. Böyle bir iddia kesinlikle doğru değildir. Ailenin bilinen yüzlerce yıllık geçmişinin Müslüman-Sünnî-Şâfiî çizgisinde olduğu bilinmektedir.)

Barzanî ailesinin büyükleri, aynı zamanda Mevlânâ Hâlid'in halifesi, Seyyid Taha'ya bağlı Barzan Nakşibendî tarikatının şeyhi idiler. Bölgedeki Kürt aşiretleri üzerinde önemli bir otoriteye sahip olan Şeyh Abdüsselam, 1907 yılında bölgedeki tüm aşiretlerin katıldığı bir toplantı yaptı. Bu toplantıda bazı kararlar alındı ve bu talepler Osmanlı yönetimine bildirdi. Bu talepler arasında, bölgelerinde Kürtçe'nin resmî dil olarak kabul edilmesi, mülkî idarecilerin Kürtçe'yi iyi konuşanlardan seçilmesi, mahkemelerde hükümlerin İslâm şeriatına göre verilmesi, vergilerin de bölgenin imarı ve okulların açılması için harcanması gibi maddeler vardı.

Hükümet bu talepleri kabul etmedi ve Barzan bölgesinin üzerine asker gönderdi. Bölgedeki bazı Kürt aşiretleri de hükümet kuvvetlerini destekledi ve bunun sonucu olarak Şeyh Abdüsselam'a bağlı kuvvetler Hakkari bölgesine çekildi. Barzanî, 1908 yılında bölgeye geri döndü ve yeniden kontrolü sağladı. Bundan sonra Musul valisi Esad paşanın olumlu ve yapıcı tavrı sayesinde anlaşma sağlandı. 1913 yılında Musul'a vali olarak atanan Süleyman Nazif'in baskıları sonucu Şeyh Abdüsselam yeniden isyan etti. Hükümet kuvvetlerinin üstün gücü karşısında yenilen Şeyh Abdüsselam, İran'a sığınmak zorunda kaldı.

Gengeçin köyünde misafir olduğu sırada Sofi Abdullah isimli bir kişinin hükümet kuvvetlerine haber vermesi üzerine yapılan baskın sonucu yakalanan Şeyh Abdüsselam, Musul'a götürüldü ve burada vali Süleyman Nazif'in emriyle idam edildi. Musul meydanında ağabeyi Şeyh Abdüsselam'ın idam edilmesine şahit olan ve o zamanlarda 11-12 yaşlarında bulunan Mesut Barzanî'nin babası Molla Mustafa Barzanî, o günleri anlatırken, bu tabloyu gördükten sonra, hayatı boyunca hiçbir hükümet kuvvetine teslim olmama kararı verdiğini söyler. Şeyh Abdüsselam'ın idam edilmesinden sonra Barzanî tarikatının başına kardeşi Şeyh Ahmet geçmiştir.[22]

[16] Muhsin Kızılkaya, Halil Nebiler, *Dünden Yarına Kürtler*, Yurt Kitap-Yayın, 1991, s. 24-25.
[17] Abdullah Yaşın, *Tarih, Kültür ve Cizre*, s. 377-381.
[18] Malmisanij, *Cizira Botanlı Bedirhanîler*, s. 62.
[19] M. Latif Salihoğlu, *Türkçe İbadet Tartışması*, Yeni Asya Neşriyat, 1998.
[20] Musa Anter, *Hatıralarım*, Cilt: 1, s. 105.
[21] Mustafa Akyol, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek*, s. 43.
[22] Akyol, *a.g.e.*, s. 43.

Hamîdiye Alayları ve Sultan İkinci Abdülhamid'in Kürt Politikası

İKİNCİ ABDÜLHAMİD DÖNEMİNİN (1876-1909) üzerinde en çok tartışılan konularından birisi de, doğuda kurulan ve geniş yetkilerle donatılan Hamîdiye Alayları konusudur. Bu konu hakkında müspet-menfî şiddetli tartışmalar yapılmıştır. Bu alayların kuruluş maksatları olarak farklı kaynaklarda değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bu alayların, Doğu Anadolu'da merkezî otoritenin sağlanması, devletin etkin olacağı yeni bir sosyo-politik dengenin kurulması, aşiretlerin askerî gücünden faydalanılması, bölgede Ermenilerin sürdürdüğü faaliyetlerin engellenmesi ve muhtemel bir Rus saldırısına karşı bölge savunmasının güçlendirilmesi için'[23] oluşturulduğu ifade edilmiştir.

Ayrıca, Kürtlerin yaşadığı bölgelerde asayiş büyük oranda bozulmuştu. sancakların birçoğu sona ermiş, beyliklerin çoğu lağvedilmişti. Bunun neticesi olarak, bu bölgelerde asayiş büyük oranda zarar görmüş, çetecilik ve eşkıya hareketlerinde büyük oranda artış olmuştu. Bu asayişin ve düzenin sağlanması gerekiyordu. Osmanlı ordusu, diğer bölgelerin hemen hemen hepsinde tetikteydi ve her an bazı saldırı ve savaşlara muhatap olabilirdi; ancak bu bölgenin takviye edilmesi neredeyse mümkün değildi. Hamîdiye Alayları bu konu için de bir çıkış yolu olarak görülmüştü.

Ayrıca bu kuvvetler ile misyonerlerin faaliyetlerinin sıkı bir şekilde takip edileceği ve gerekirse memleket dışına çıkarılacağı belirtilmiş ve bu alayların, Güneydoğu'daki Kürt aşiretlerinden adam devşirilerek bölgeyi Osmanlı Devleti adına korumak amacıyla kurulacak yarı askeri birlikler[24] olduğu iddia edilmiştir.

Hamîdiye Alayları'nın kuruluş çalışmaları 1890 tarihinde başlamış ve bu alayların teşkilatlanmasında, Dördüncü Ordu komutanı Müşir Zeki Paşa, Anadolu Islahat-ı Umumî Müfettişi Mehmet Şakir Paşa ve Teftiş-i Askerî Komisyonu üyesi Miralay İbrahim bey görevlendirilmiştir. Bu alayların kurulmasında Rusya'daki 'Kazak Alayları' model olarak alınmıştır.

Bu dönemde Ermenilerde de hareketlenme artmıştı. Diğer devletlerden teşvik ve destek gören Ermeniler, Osmanlı Devleti için çok büyük bir tehlike olabilirlerdi. Müslüman olan Kürtlerin de öteden beri Ermenilerle mesafeli oldukları, Rus ve Ermeni saldırılarına karşı doğu bölgelerinde büyük bir set vazifesi gördükleri de bilinmekteydi. Kürtleri bu şekilde

alaylar tarzında örgütleyerek bu vazifenin daha sistemli bir şekilde yapılması mümkündü.

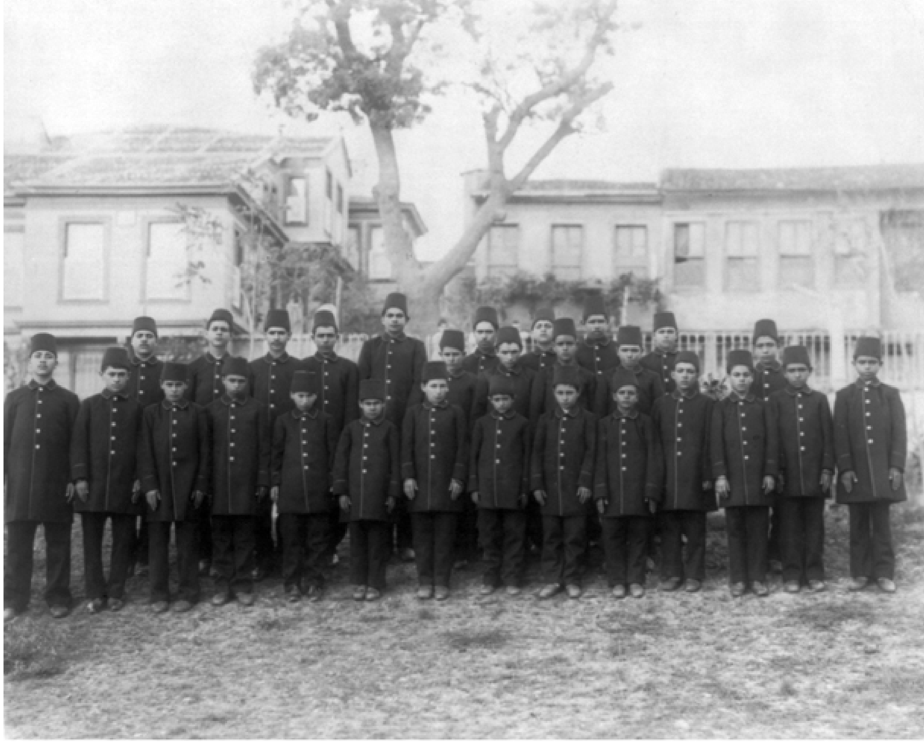
Bu alayların kurulması ile Kürtlerin kontrol altına alınması, merkezî otorite ile gevşemiş olan bağlarının yeniden kuvvetlenmesi ve bu şekilde yeni yeni yeşermeye başlamış olan milliyetçilik düşüncelerine kapılmalarının önlenmesinin öngörüldüğü de düşünülebilir. Sultan İkinci Abdülhamid'in şu sözlerinin bu teze kuvvet verdiğini iddia edenler bulunmaktadır:

> "Rusya ile harp vukuunda, disiplinli bir şekilde yetiştirilen bu Kürt Alayları, bize çok büyük hizmetlerde bulunabilirler. Ayrıca öğrenecekleri itaat fikri kendileri için faydalı olacaktır. Kürt ağalarının bazılarının çocuklarını, İstanbul'a getirip memuriyete yerleştirdiğim için de tenkit edildiğimi biliyorum. Senelerdir Hıristiyan Ermeniler nazır (bakan) mevkilerini işgal etmişlerdir. Bundan sonra da kendi dinimizden olan Kürtleri kendimize yaklaştırmakta ne gibi zarar olabilir? Ben kabul ettiğim Kürt politikasında doğru yolda olduğum kanaatindeyim."[25]

Bu alayların nasıl kurulacağı, kaçar kişi olacağı, eğitimlerinin nasıl yapılacağı 53 maddelik bir nizamname çıkarılarak belirlenmiştir. Buna göre bu alaylar, dört bölükten az, altı bölükten fazla olmayacak, nefer sayıları da 512-1152 arasında değişecekti. Aşiretlerin nüfuslarına göre de, kurabilecekleri alay veya bölük sayısı belirlenecekti. Bu alayların kurulup faaliyete başlamasından sonra, Aşiret Mekteb-i Humâyûnları kurularak, bu okullarda aşiret ağalarının ve beylerin çocuklarının eğitim görmesi sağlandı. Bu okullarda yetişen talebelerden, Aşiret Alayları'na subaylar yetiştirilmiştir.

Hamîdiye Alayları projesini, sadece bir askerî proje olarak görmek yanlıştır. Çünkü buna paralel olarak kurulan Aşiret Mektepleri ile bölgeye gezici vaizler ve öğretmenler gönderilerek bölge halkının eğitilmesi ve bölgede faaliyet gösteren Medreselere maddî destek verilmesi gibi hususlar beraber olarak düşünüldüğünde, daha geniş kapsamlı maksatlar güdüldüğü, Osmanlılık bilincinin geliştirilmesi için gayret gösterildiği söylenebilir.[26]

Bu mefkûreler ile biri İstanbul'da diğeri Bağdat'ta olmak üzere iki Aşiret Mektebi kuruldu. Bu mekteplerde Kürt aşiret reislerinin ve üst düzey Hamîdiye Alayı mensuplarının çocukları alınarak eğitilmiş ve subay olarak yetiştirildikten sonra, bu alaylara tayin edilmiştir. Bediüzzaman, bu maksatlar için 'bîçare vilâyât-ı Şarkiyenin bedevî aşâirini Hamidiye Alayları ile en yüksek bir derece-i
askeriye ve medeniyeye onları sevk etmesi' ifadelerini kullanmıştır.[27]

Aşiret Mektebi öğrencileri.

Bu alaylar asayişin temini maksadıyla birçok hayırlı hizmetler ifa etmişse de, birçok yanlış uygulamalara da vesile olmuştur. Müşir Ahmet Şakir paşa ile Dördüncü Ordu Komutanı Zeki paşanın 1897 yılında şikâyetler üzerine yaptıkları teftiş ve inceleme sonunda hazırladıkları raporda, alayların askerî otoriteye bağlılıklarının gevşek olduğu, bazı subayların dirayetsizliği ve aşiret reisleriyle menfaat ilişkileri içinde bulundukları, mahallî eşrafın bu durumdan rahatsızlık duyduğu, aşiretlerin kendi reislerinin kontrolünden çıkmalarının ortaya bazı sıkıntılar çıkardığı ve kalabalık nüfusu ile birkaç alay oluşturan aşiretlerin bulundukları kesimlerde hâkim duruma gelmelerinin bölgedeki sosyal yapıyı derinden etkilediği ve mevcut sosyal dengeyi sarstığı[28] gibi çok önemli görüşler dile getirilmiştir.

Buna benzer raporlar daha sonraki yıllarda da hazırlanmaya devam edilmiş, ancak meseleyi çözebilecek ve sorunları azaltabilecek tedbirlerin alınması konusunda yetersiz kalınmıştır. 1910 yılında Erzincan'daki Dördüncü Ordu Müşiri İbrahim paşa ve yine aynı yıl içinde Genç (Bingöl) mebusu Muhammed Emin, Muş mebusu Hasan Fehmi ve Hakkari mebusu Taha tarafından hazırlanıp İçişleri Bakanlığı'na verilen raporlarda; bu alayların problemleri, sebep oldukları olaylar ve alınması gereken tedbirlerle ilgili olarak geniş bilgiler verilmiş, ancak Devlet-i Âliye'nin içinde bulunduğu vahim ve çaresiz durum nedeniyle bir iyileşme sağlanamamıştır.

Hamîdiye Alayları kuran Kürtlerle, kurmayan veya buna imkân bulamayan Kürtler arasında öteden beri var olan çekişmeler ve kavgalar, bu süreçten sonra artmış ve çok acı bazı sonuçları da beraberinde getirmiştir. Birbirlerine düşman ve rekabet halinde olan ve birbirlerinden çok sayıda adam öldüren aşiretlerden birisi eline devletin silahını ve arkasına da devletin gücünü alınca, çoğu zaman bunları su-i istimal etmiş ve bu gücü kendi aşireti menfaatine kullanarak bir zulüm vasıtası yapabilmiştir. Bunun çok sayıda örnekleri bulunmaktadır. Yapılan şikâyetler de çoğu zaman neticesiz kalmıştır. Çünkü böyle bir ortamda devletin silahını alan aşiretler küstürülmek istenmemiş, sadece ikaz edilmekle yetinilmiş ve bunlar da sonuç vermemiştir. Böylece zulme, gadre uğrayan aşiretler ve insanlar hak arama yollarını yeteri kadar açık bulamadıklarından devlete küsmüşler ve düşman olmuşlardır.

Zulüm ve haksızlıkta büyük ün yapmış bu Hamîdiye paşalarından birisi Viranşehirli millî İbrahim Paşa'dır. Bütün bir bölgeyi Urfa'dan Adıyaman, Nusaybin ve Diyarbakır'a kadar zulüm ve haksızlık ile inleten İbrahim Paşa, bölgenin büyük bir kısmını haraca bağlamış ve bütün kanunların üstünde olarak sözünü dinlemeyen herkesi cezalandırmıştır. Diyarbakır halkı ve eşrafı, İbrahim paşanın bu tutumlarından rahatsız olarak şikâyetlerde bulunduysa da bir netice alamamıştır. Millî İbrahim paşanın zulmünden bizar olan Diyarbakır halkı, 1907 yılının Kasım ayında Diyarbakır telgrafhanesini işgal etmiş ve saraya çok sayıda telgraf göndermiştir. Sultan İkinci Abdülhamid, millî İbrahim paşayı bir müddet Suriye'ye göndermiş ve daha sonra tekrar dönmesine izin vermiştir. (Telgrafhaneyi işgal edenler arasında bulunan Ziya Gökalp, daha sonra İbrahim paşanın yaptığı zulümleri şiir halinde yazmış ve eserine de '*Şaki İbrahim Destanı*' ismini vermiştir)

İbrahim paşanın yaptığı bu zulümleri Sultan İkinci Abdülhamid'e bildirmek ve şikâyet etmek üzere Diyarbakırlılar, Siverekli Bucak Osman paşanın başkanlığında bir heyet oluşturarak İstanbul'a göndermişlerdir. Sultan ile görüşme imkânı bulan heyet daha hiçbir şey söylemeye fırsat bulmadan "Oğlum İbrahim nasıldır" sualine muhatap olmuşlar ve "Oğlunuz İbrahim de, biz kullarınız da ellerinizden öperiz" diyerek hiçbir şikâyette bulunmadan Diyarbakır'a geri dönmüşlerdir.[29]

O yıllarda Cizre bölgesinden geçen Lehmann Haupt adında bir seyyahın tuttuğu kayıtlar, bu zulmün boyutları hakkında önemli ipuçları veriyor:

> "Mustafa Paşa; Osmanlı hâkimiyetinden neredeyse bağımsız küçük bir krallık kurmuştu. Zorla ve kanunlara ters bir şekilde vergiler koyuyor, bu bölgeden geçenleri durdurup yüksek meblağlarda geçiş ücreti alıyor, keyfî icraatlarda bulunuyor, hatta ahalinin malını ve mülkünü bile yağmalıyordu."[30]

Yine bu zulümlere örnek olarak Tillo'da rüyasında Şeyh Abdülkadir Geylanî (k.s.) hazretlerini gören Bediüzzaman'ın, aldığı talimat üzerine halka zulmeden Miran Aşireti Reisi ve 48. Hamîdiye Alayı Komutanı Mustafa paşayı bu zulmünden vazgeçmesi ve namaza başlamasını temin için ikaz etmek maksadıyla Cizre'ye gitmesi gösterilebilir.[31]

Bu konuda Başbakanlık Osmanlı Arşivi kayıtlarına da geçen çok sayıda vukuat mevcuttur. Bunlar arasında, Musul Emlak-ı Humâyûn Komisyonu Riyaseti'nin bildirdiğine göre, Mustafa paşanın bir hayli atlı ile bir köye hücum ettikleri, birçok hayvanı gasp ettikleri, birçok insan katlettikleri, on-on beş evi yaktıkları belirlenmiştir. Yine Diyarbekir Serkomiserliği'nin, Zabtiye Nezareti'ne gönderdiği bir telgrafta, Miran aşireti reisi Mustafa paşa ve damadı Tahir ağanın tahrikiyle Miran ve Kiçan aşiretlerinden ikiyüz atlı ve üçyüz yayan yani beşyüz aşiret mensubunun, Cizre'ye yarım saat mesafede bulunan 4 köye hücum ettikleri, köy halkının mallarını, koyun, öküz ve diğer hayvanlarını gasp ettikleri gibi evlerini de yıktıkları ve açtıkları ateş sonucu çocuğunu emziren bir kadının hayatını kaybettiği bildirilmiştir.

Serasker Rıza paşa bir raporunda, Mustafa paşanın bunca yaptıklarına rağmen, henüz hakkında hiçbir şeyin yapılmamış olmasından yakınmış,

Mustafa paşanın yaptıklarına karşılık, benzerlerine ibret olacak şekilde bir muamelenin yapılmaması halinde, bu durumun zulmedenleri cesaretlendireceğini ve neticede zulüm yapanların sayısının artacağını dile getirmiş; böyle bir durumun da bölgede hasarlara ve zararlı faaliyetlerin artmasına yol açacağını, yapılan şikâyetlerin tahkik edilmesi gerektiğini belirterek olayı soruşturacak bir heyetin oluşturulmasını ve bir Dîvân-ı Harb kurulmasını talep etmiştir.[32]

Eski Diyanet İşleri Müşavere Kurulu Reisi Hasan Fehmi Başoğlu'nun, *Uhuvvet* gazetesinin 9.12.1964 tarihli nüshasında neşredilen bir hatırası ise şöyledir:

> "Bediüzzaman'ı bir handa ziyaret ettim. Bir harita çıkararak, Şark'ta Dârülfünûn açılması ve bunun ehemmiyetini izah etti. O zaman Şark'ta Hamîdiye Alayları vardı. O suretle idare ediliyordu. Bu suretle tarz-ı idarenin noksaniyetlerini ifade ile maarif, san'at ve fünûn noktasında Şark'ın uyandırılması lazım geldiğini mukni olarak bize izah ile bu gayesinin tahakkuku için İstanbul'a geldiğini anlattı."[33]

1910 yılının son aylarında Şark aşiretlerini gezen ve onları irşad eden Bediüzzaman, ağırlıklı olarak halkı aydınlatmak maksadıyla Meşrutiyet'in öneminden bahseder. Bu arada muhatap olduğu suallere de cevap verir. Daha sonra bu konuşmaları soru-cevap tarzında *Münâzarat* isimli eserinde neşreder. Bu eserde geçen bir tespit, başlangıçta iyi niyetlerle kurulan Hamîdiye alaylarının geldiği hazin durumu anlatması bakımından çok ilginçtir:

> "Sual: 'İstibdadın çirkinliğine, meşrutiyetin bu derece iyiliğine delilin nedir?'
>
> Cevap: Siz avam olduğunuzdan hayalînizle tefekkür, gözünüzle taakkul ettiğinizden, temsil size bürhân-ı nazarîden daha ziyade muknîdir.
>
> İşte, biliniz: Hükûmet hekim gibidir; millet hastadır. Farz ediniz, ben şu çadırda oturmuş bir hekimim. Şu etraftaki her bir köyde, Allah etmesin, birer ayrı hastalık var. Ben o hastalıkları teşhis

> etmemişim, hem de tacizimi istemeyen müdâhenecilerden, yalancılardan başka kimseyi görmemişim. Şu halde, şu köylere, tanımadığım bir hastalığa, görmediğim bir hastaya gönderdiğim reçetesiz; mizansız bir ilâcı istimal eden, acaba şifa mı bulur veyahut ölür?”
>
> “(…) Eşkıyalık ve husumet derdiyle mültehap bulunan o vücuda, iltihabı tezyid eden Hamîdîlik icra etmek ve ilâ ahir, acaba tedavi mi, yoksa tesmîm midir, melekü’l-mevte yardım etmek midir? İşte mahiyet-i istibdadın timsali budur.”[34]

Malazgirt, Erçiş, Urfa, Hınıs, Mardin ve Başkale gibi merkezlerde 57 adet Hamidiye Alayının kurulduğu bilinmektedir. 1901’de bu sayı 65’e çıkarılmıştır. Dikkat çeken noktalardan birisi de Alevî-Kürt aşiretlerinden hiçbirisi Hamîdiye Alayı kurma fikrine yanaşmadı. Yavuz Sultan Selim döneminden beri Alevî-Kürt aşiretleri hem Osmanlı Devleti’ne ve hem de Yavuz Sultan Selim’le anlaşma yapan Sünnî Kürtlere mesafeli durmaya özen gösteriyorlardı. İkinci Meşrutiyet’in ilanı ve Sultan İkinci Abdülhamid’in tahtan indirilmesinden sonra hükümet, Binbaşı Hacı Hamdi bey ile Fahrettin Altay’ı, alayları yeniden düzenlemekle görevlendirdi. Ve Hamîdiye Alaylarının ismi Aşiret Alayları olarak değiştirildi.

Aşiret Alayları, Birinci Dünya Savaşı’nda, Doğu cephesinde Rus ve Ermenilere karşı büyük kahramanlıklar gösterdi. Aynı şekilde Kurtuluş Savaşı’nda da, Kuvâ-yı Milliye ile birlikte vatanın işgalden kurtarılması için çok yararlı hizmetlerde bulundu. Cumhuriyet’in ilanından sonra ise kurumların yeniden yapılandırılması ile birlikte, bu alaylar da resmî olarak lağvedilmiştir.[35]

[23] Cezmi Eraslan, “Hamidiye Alayları”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 15, 1997, s. 462.

[24] Ömer Faruk Yılmaz, *Belgelerle Sultan İkinci Abdülhamid Han*, Osmanlı Yayınevi, 1999, s. 314.

[25] Sultan Abdülhamid Han, *Siyasî Hatıralarım*, Dergâh Yayınları, 1987, s. 29.

[26] Mehmet Selim Mardin, *Yeni Asya* gazetesi, 7 Haziran 2007.

[27] Bediüzzaman Said Nursî, *Münâzarat*, Yeni Asya Neşriyat, s. 151.

[28] Eraslan, *a.g.e.*, s. 463.

[29] Tan, *a.g.e.*, s. 103.

[30] Mary F. Weld, *Bediüzzaman Said Nursî-Entelektüel Biyografi*, Etkileşim Yayınları, 2006, s. 35.
[31] Bediüzzaman Said Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, Yeni Asya Neşriyat, s. 36.
[32] Mehmet Selim Mardin, *Yeni Asya* gazetesi, 8 Haziran 2007.
[33] Abdülkadir Badıllı, *Mufassal Tarihçe-i Hayat*, Timaş Yayınları, 1990, s. 154.
[34] Bediüzzaman Said Nursî, *Münâzarat*, Yeni Asya Neşriyat, s. 24-26.
[35] Osman Aytar, *Hamidiye Alaylarından Köy Koruculuğuna*, Medya Güneşi Yayınları, 1992, s. 88-91,135.

Şeyh Selim ve Bitlis Hadisesi

İTTİHAD VE TERAKKİ HÜKÜMETİ'NİN ırkçı ve dini geri plana atan politikalarına karşı en önemli tepkilerden birisi de Şeyh Selim'in 1913 yılında başlattığı Bitlis ayaklanmasıdır. İttihad ve Terakki yönetiminin uygulamalarına tepki olarak çok sayıda aşiret de bu harekete destek verdi. Bunlar arasında Hizan şeyhlerinden Şeyh Sıbgatullah'ın torunları Şeyh Şehabeddin ile Seyyid Ali de bulunuyordu. Şeyh Selim bu ayaklanma sonrasında tutuklanarak Bitlis'e götürülürken yolda yapılan bir baskın sonucu kurtarıldı. Olaylar bunun üzerine yayılmaya başladı. Kısa sürede Bitlis şehri ele geçirildi; ancak hiçbir talan ve yağma olayına izin verilmedi. Şeyh Selim'in talimatı ile gayrimüslimlere çok iyi davranıldı.

Olay bölgesine çok sayıda asker sevkedilerek bu isyan çok kanlı bir şekilde bastırıldı. Seyyid Ali, isyandan çekilerek Gayda köyüne gitti. Şeyh Selim ve yakın arkadaşları ise Bitlis'teki Rus Konsolosluğu'na sığınmak zorunda kaldılar. 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı devam ederken, askerler tarafından Rus Konsolosluğu'na bir baskın düzenlendi, Şeyh Selim ve arkadaşları bu baskın sırasında öldürüldü.[36]

Bediüzzaman hazretleri, Bitlis Hadisesi'ne destek olması için kendisine yapılan teklifi kabul etmemiş ve bu olayı daha sonra şöyle açıklamıştır:

> "Eski Harb-i Umumî'den biraz evvel, ben Van'da iken, bazı dindar ve muttakî zatlar yanıma geldiler, dediler ki: 'Bazı kumandanlarda dinsizlik oluyor, gel bize iştirak et. Biz bu reislere isyan edeceğiz.' Ben de dedim: 'O fenalıklar ve o dinsizlikler, o gibi kumandanlara mahsustur; ordu onun ile mes'ul olmaz. Bu Osmanlı ordusunda belki yüzbin evliya var. Ben bu orduya karşı kılıç çekmem ve size iştirak etmem.' O zatlar benden ayrıldılar, kılıç çektiler; neticesiz Bitlis hadisesi vücuda geldi. Az zaman sonra Harb-i Umumî patladı; o ordu, din namına iştirak etti, cihada girdi. O ordudan yüzbin şehitler evliya mertebesine çıkıp, beni o davamda tasdik edip, kanlarıyla velayet fermanlarını imzaladılar."[37]

Bediüzzaman'ın eniştesi Molla (Mela) Said de bu isyan sırasında Şeyh Selim ile birlikte hareket etmiş ve isyanın başarısız olması neticesinde

ailesini de alarak Suriye'ye gitmiş ve bir daha da memleketine dönmemiştir.[38] Mela Said, Bediüzzaman'ın Meyve Risalesi'nin Onbirinci Meselesi'nde 'Hacca gidip sekerat içinde tavaf ederken, tavaf içinde vefat eden merhume hemşirem' diye bahsettiği Âlime Hanım'ın eşidir. Âlime Hanım ve Molla Said daima dualarında, birbirlerini yalnız bırakmamayı, beraber vefat edip, ebede gitmeyi niyaz ederlerdi. Allah bu dualarını kabul edip ruhlarını birlikte almıştı. Molla Said'in Şark'taki hadiselerde mitralyöze karşı sopa ile mukabele etmeye çalışan son derece kahraman bir insan olduğunu Üstad ifade etmişti.[39]

[36] Uğur Mumcu, *Kürt-İslâm Ayaklanması*, s. 210.

[37] Bediüzzaman Said Nursî, *Şuâlar*, Yeni Asya Neşriyat, s. 566.

[38] Tan, *a.g.e.*, s. 124.

[39] Şahiner, *a.g.e.*, s. 159.

Dev Proje: Medresetüzzehra

BEDİÜZZAMAN'IN 9 YAŞINDA tahsil hayatına başlaması ile birlikte yaklaşık yirmi yılı, medreseleri gezmekle, ders almakla, ders vermekle, Doğu bölgesinin problemlerini yerinde tespit etmekle geçti. 15 yaşında Doğu Beyazıt'ta Şeyh Muhammed Celalî Hazretleri'nden icazet (diploma) aldıktan sonra Doğu medreselerini gezdi, Doğu ve Güneydoğu illerindeki önemli problemleri ve özellikle eğitim konusundaki ciddi sıkıntıları yerinde tespit etti. Şark'ın birçok bölgesinde medrese vardı, ancak bunlar ihtiyacı karşılamaktan son derece uzaktı.

Bediüzzaman'a göre, bütün İslâm âleminin ve özellikle Şark insanının üç tane büyük düşmanı vardı: Cehalet, zaruret (yoksulluk) ve ihtilaf… Cehalet beraberinde yoksulluğu getiriyordu. Yoksullukla sıkıntılara düşen insanlarda da kavgalar, çatışmalar ve ihtilaflar eksik olmuyordu. Bu üç düşmana karşı sanat, marifet ve ittifak silahları ile mücadele edilmeliydi. Böylece marifet cehaleti, sanat zarureti, ittifak da ihtilafı mağlup edecekti.

İşte Medresetüzzehra projesi böyle bir arayıştan ve ihtiyaçtan doğmuştu.

Bu açıdan değerlendirildiği zaman Bediüzzaman'ın eğitim hedeflerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Tahkikî imana sahip özgür fertler yetiştirmek.
2. Dinî ve dünyevî hayatta dengeli bireyler yetiştirmek.
3. Çoğulcu ve haklara saygılı, istikametli fertler yetiştirmek.
4. Nefisini ıslah etmekle işe başlamak.
5. İnsanlara faydalı olmak.
6. Yetenekleri inkişaf ettirmek.
7. Müspet hareket eden bireyler yetiştirmek.
8. İnsan psikolojisini bilerek eğitim vermek.
9. Mukteza-yı hale uygun söylem geliştirmek.
10. Kâinata mana-yı harfî ile bakmak.
11. Tezellüle tenezzül etmeyen, zilleti reddeden bireyler ye tiştirmek.
12. Kardeşlik ve uhuvvet duygusunu geliştirmek.
13. Sosyal uzlaşma için ortak paydalardan yararlanmak.
14. Hukukunu bilen öncü vatandaş tipi oluşturmak.[40]

Medresetüzzehra projesini anlatmak için Sultan İkinci Abdülhamid ile görüşmeye çalışan Bediüzzaman, önce tımarhaneye arkasından da nezarethaneye atıldı. Sultan'la görüşmesine müsaade etmeyen ve kendisini

bir an önce oradan göndermeye çalışan Zaptiye Nazırı Şefik paşa ile olan konuşmayı Bediüzzaman bizzat şöyle aktarmıştır:

> "Zaptiye Nazırı; Padişah sana selam etmiş. Bin kuruş da maaş bağlamış. Sonra da yirmi-otuz lira yapacak, dedi.
>
> Cevaben; Ben maaş dilencisi değilim. Bin lira da olsa kabul edemem. Kendim için gelmedim. Milletim için geldim. Hem de bu bana vermek istediğiniz rüşvet ve hakk-ı sükûttur (sus payı).
>
> Nazır; İradeyi, reddediyorsun. İrade reddolunmaz.
>
> Cevaben dedim; Reddediyorum, ta ki Padişah darılsın, beni çağırsın. Ben de doğrusunu söyleyeyim.
>
> Nazır; Neticesi vahimdir!..
>
> Cevaben; Neticesi deniz olsa, geniş bir kabirdir. İdam olunsam, bir milletin kalbinde yaşayacağım. Hem de İstanbul'a geldiğim vakit, hayatımı rüşvet getirmişim, ne ederseniz ediniz! Bunu da ciddi söylüyorum; 'Ben isterim ki; ebna-yı cinsimi bilfiil ikaz edeyim ki, devlete intisap, hizmet etmek içindir. Maaş kapmak için değildir.'
>
> Hem de benim gibi bir adamın millete ve devlete hizmeti nasihatledir. O da hüsn-ü tesirledir. O da hasbîlikledir. Bu da garazsızlık, o da ivazsızlık, o da terk-i menafi-i şahsiyledir. Binaenaleyh ben maaşın kabulünde mazurum.
>
> Nazır; Senin Kürdistan'da neşr-i maarif olan maksadın, meclis-i vükelâda (bakanlar kurulu) derdest-i tezekkürdür.
>
> Cevaben; Acaba maarifi te'hir, maaşı ta'cil edersiniz, ne kaide iledir? Menfaat-ı şahsiyemi menfaat-ı umumiye-i millete tercih ediyorsunuz.
>
> Nazır hiddet etti…
>
> Ben dedim; Ben hür yaşamışım. Hürriyet-i mutlakanın meydanı olan Kürdistan dağlarında büyümüşüm. Bana hiddet fayda vermez, nafile yorulmayınız. Ben nefyedin, Fizan olsun, Yemen olsun razıyım. Siz de pineduzluktan ve yamacılıktan kurtulursunuz. Ben de yüksekten düşmekle incinmekten kurtulurum.
>
> Nazır; Ne demek istiyorsun?
>
> Cevaben dedim; Sigara kâğıdı kadar ince ve nizam namıyla bir perdeyi bu kadar feverân-ı efkâr ve hissiyata karşı herkesin üstüne

> örtmüşsünüz. Herkes altında sizin tazyikatınızla meyyit-i müteharrik gibi inliyor. Ben acemi idim, altına girmedim. Üstüne düştüm. Suret-i telebbüsüm gibi ahlakım da sakil idi. Bir kere Mabeyn'de yırtıldı. Şişli'de bir Ermeni'nin evine düştüm. Orada yırtıldı. Şekerci Hanı'na düştüm, orada da yırtıldı. Tımarhaneye düştüm, şimdi de tarassudhaneye (nezarethane) düşmüşüm."[41]

Bediüzzaman, eserlerinde projesi ile ilgili olarak detaylı bilgiler de vermiştir. 'Camiü'l-Ezher'in kız kardeşi olan, Medresetüzzehra namıyla Dârülfünûn'u mutazammın pek âli bir medrese' ifadesindeki Dârülfünûn kelimesinden Medresetüzzehra'nın eğitim seviyesinin üniversite düzeyinde olacağı anlatılmaktadır. Bunun yanında Bediüzzaman birçok yerde, Medresetüzzehra'nın Ezher sisteminde ya da üslûbunda olması gerektiğinden bahsetmektedir. Bundan da anlaşılmaktadır ki, Medresetüzzehra'nın, tıpkı Ezher'de olduğu gibi, orta ve lise kısımları da bulunacak, Medresetüzzehra'nın üniversite kısmında okuyacak talebeler istenilen kıstaslara göre buralardan yetişecektir.

Medresetüzzehra'da, din ilimleri ile fen ilimleri beraber okutulacaktır. Zira Bediüzzaman'a göre, "Vicdanın ziyası ulûm-u dinîyedir. Aklın nuru fünûn-u medenîyedir, ikisinin imtizacından hakikat tecelli eder. O iki cenah ile talebenin himmeti pervaz eder. İftirak ettikleri (ayrıldıkları) vakit birincisinde taassup, ikincisinde hile, şüphe tevellüd eder." İşte bunun için, fünûn-u cedîde, ulûm-u medâris ile mezc ve dercedilecektir. Yani modern fen bilimleri ile medrese ilimleri olarak bilinen din ilimleri Medresetüzzehra'da birlikte okutulacaktır.

Medresetüzzehra'da şubeler (fakülteler, farklı bölümler) bulunacak ve ihtisaslaşma esas alınacaktır. Fakat talebeler kendi bölümlerinde uzmanlaşırlarken, uzmanlık alanlarına yakın bilim dalları ile ilişki içerisinde bulunacaklar ve kendi alanlarına yardımcı olacak ilgili dersleri alacaklardır. Diğer bilim dallarına karşı tamamen cahil kalmayacaklardır.

Eğitim dili olarak Bediüzzaman, "Arabî vacip, Kürdî caiz, Türkî lazım" diyerek Medresetüzzehra'nın üç dilde eğitim yapacağını belirtmektedir.Görev yapacak müderrislerin (öğretim elemanlarının) özellikleri ile ilgili olarak Bediüzzaman, "Zülcenaheyn ve Kürtler ile Türklerin mutemedi olan Ekrad ulemasını istinas etmek için lisân-ı mahalliye aşina olanları intihap etmektir" diyerek Medresetüzzehra'da görev yapacak müderrislerin:

1. Zülcenaheyn olmalarını, yani zahirî ve bâtınî ilimlere (dinî ve dünyevî ilimlere) vâkıf olmalarını,

2. Mahallî dil Kürtçeye aşina olan ve aynı zamanda Kürtlerin ve Türklerin itimat ettiği kimselerden seçilmeleri gerektiğini belirtmektedir.

Resmî statüsü: Resmî okullara denk, ancak özel bir müessese olması düşünülen Medresetüzzehra, resmî yüksekokullarla eşit tutulacak, sınavları onlarınki gibi yapılacak, fakat devletin resmî bir müessesesi olmayacaktır. Kısacası Medresetüzzehra, resmî seviyeli özel bir kuruluş olarak düşünülmüştür.

Öğrenciler: Doğu Anadolu'da kurulması planlanan Medresetüzzehra'nın öğrencileri, başta Doğu Anadolu bölgesi ve Anadolu olmak üzere, Osmanlı'nın diğer bölgelerinden, Arabistan, İran, Hindistan, Türkistan, Kafkasya'dan ve Balkanlardan yani Ezher'de olduğu gibi İslâm âleminin her yerinden gelebileceklerdir.

Mâlî kaynaklar: Medresetüzzehra'nın maddî gelir kaynakları vakıflar, zekât, nüzur (adaklar), sadakalar ve diğer bağışlar olacaktır. Medresetüzzehra manevî olarak da bölgedeki insanların hamiyet ve gayretlerinden beslenecektir.

Sultan İkinci Abdülhamid döneminde bu çok önem verdiği projesi ile ilgili olarak bir sonuç alamayan Bediüzzaman, Sultan Reşad devrinde müracaatını yeniledi. 1911 yılının Haziran ayında Doğu illerini temsilen Sultan Reşad ile birlikte Balkan gezisine katılan Bediüzzaman, Sultan Reşad ile tanışma ve görüşme fırsatı buldu. Bu gezi sırasında Kosova Üniversitesi'nin temeli atıldı. Bediüzzaman, "Şark böyle bir Dar-ülfünûna daha ziyade muhtaçtır. Çünkü orası İslâm âleminin merkezi hükmündedir"[42] diyerek bu idealinin önemine işaret etti.

Daha sonra Kosova kaybedilince, sultan Reşad'ın emri ile buraya ayrılan 19.000 altın Şark Üniversitesi'ne tahsis edildi. Bediüzzaman, bunun üzerine Van'a giderek, çok sayıda görevli ve vatandaşın katıldığı bir tören ile Edremit'te, Van gölünün kıyısında Medresetüzzehra'nın temeli attı. Ancak kısa bir süre sonra Birinci Dünya Savaşı başladı ve Osmanlı Devleti de bu savaşa katılınca, üniversite projesi gerçekleşemedi.

Birinci Dünya Savaşı döneminde Medresetüzzehra idealini gerçekleştirecek şartlar mevcut değildi. Bediüzzaman da bu savaşta vatan savunması adına Şark'ta bir Milis Alayı kurarak birçok cephede, özellikle

Pasinler’de çok büyük kahramanlıklar gösterdi. Van taraflarında çok sayıda masum insanın kurtarılmasına hizmet etti.

Bitlis savunmasında ayağı kırılıp Ruslara esir düşünceye kadar bu mücadelesine devam eden Bediüzzaman’ın ilim ile olan münasebetine ise, savaştığı cephede talebesi Molla Habib’e çok kıymetli bir eser olan *İşârât-ül İ’caz*’ı yazdırması en iyi örnektir.

Bediüzzaman, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan Millet Meclisi’nin ısrarlı davetleri sonucu gittiği Ankara’da Medresetüzzehra’yı yeniden gündeme getirdi ve burada milletvekillerine hitap ederek, Şark’ta bir üniversite kurulması konusunda onları ikna etti. Meclis, aralarında Mustafa Kemal’in de bulunduğu 163 milletvekilinin oyu ile böyle bir üniversitenin kurulmasını ve 150.000 lira ödenek ayrılmasını kabul etti.

Ancak, ortaya çıkan gelişmeler ve yönetimde farklı düşüncelerin hâkim olmaya başlaması sonucu, bu karar uygulama sahasına konulamadı. (Bediüzzaman, Ankara’daki mevcut yönetim anlayışı ile kendi fikirleri arasındaki derin ayrılıkları görünce Ankara’da fazla kalmadı ve Van’a gitti.)

Bediüzzaman’ın bu projesinin, Şark insanı üzerinde oyun oynamak, onları çeşitli tezgâhlara alet etmek ve sömürmek isteyen insanlara karşı bir panzehir ve kalkan vazifesi göreceği şüphesizdi. Bu panzehir projenin haklılığı yıllar sonra ortaya çıkmıştır.

Abdürrahim Zapsu, Eylül 1951 yılında yayınlanan *Ehl-i Sünnet* dergisinin 102. sayısında “Van Üniversitesi” başlıklı makalesinde bakın ne diyor:

> “1929 senesinde Midyat’ta Mal Müdürü idim. O zaman Irak ile aramızda bir tahdid-i hudut komisyonu kurulmuş ve başına o zamanki Hakkari valisi Tevfik adında birisi tayin olmuştu. Bu zat Midyat’a geldi. Midyat Kaymakamı Necip, Alay Kumandanı Miralay Tevfik beyle beraber kendisini karşıladık. Ve askerî mahfele misafir ettik. Sohbet sırasında Miralay Tevfik bey, kendisine şöyle bir sual sordu:
>
> ‘Bu muhit halkı çok zeki, çok ahlaklı, çok sadık, fedakâr ve cesurdur. Bunlara niçin hakiki mektepler açmıyor da, oyalayıcı siyasetle körletiyoruz? Bu suali işiten Vali ve Komisyon Reisi bana dönerek; Mal Müdürü Bey, nerelisiniz? Dedi. Ben de cevaben ‘Üsküdarlıyım’ dedim. Ondan sonra bu feci beyanatta bulundu:
>
> ‘Kumandanım; biz ne kadar fenalıklar görmüş isek, iki kelimeyi bir araya getiren bu memleket halkından gördük. Onları okutup

> başımıza bela mı edeceğiz? Onları cahil bırakıp mallarından istifadeye çalışacağız.' Bu söz karşısında dondum kaldım. İki arkadaş da hayret içinde kaldı."[43]

Okul konusu ile ilgili olarak Eski Başbakanlardan Ferit Melen'in bir sözü de bu konudaki düşüncenin sadece bazı mahallî idareciler ile sınırlı olmadığını, devleti idare eden üst düzey yöneticilerin de aynı düşünceye sahip olduğunu göstermesi açısından çok ilginçtir:

> "Hiç unutmam, Fevzi Çakmak ne okulu (Doğu ile ilgili olarak)? Biz cahili ile başa çıkamıyoruz, okumuşuyla hiç halleşemeyiz' demiş."[44]

(Bu önyargılı politikanın sonucu olarak, Şeyh Said olayından sonra 1925 yılından 1932 yılına kadar Diyarbakır Lisesi kapalı tutulmuş ve adeta bu bölgeye ceza verilmiştir.)

Resmî destekli, özel statülü bir yüksekokul olarak düşünülen ve ihtiyaç halinde birçok Doğu vilayetinde şubelerinin açılmasının çok büyük yararlar sağlayacağı şüphesiz olan Medresetüzzehra projesi, o zamanın olağanüstü şartları içerisinde ne yazık ki gerçekleşemedi; ama Bediüzzaman, vefatına kadar bu idealinin peşini bırakmadı. Medresetüzzehra'yı kurumsal olarak hayata geçiremese de telif ettiği Risale-i Nur Külliyatı ile tüm ülkeyi baştanbaşa bir Medresetüzzehra'ya çevirmek için hayatını vakfetti. Bu eserler ile adeta bir sivil üniversite inşa edilmiş oldu. Ve bugün bu 'sivil üniversite'nin fedakâr ve gayretli mensupları, dünyanın her tarafında, kırktan fazla dünya dili ile aydınlanma ve eğitim çalışmalarına aralıksız devam ediyorlar.

[40] Bestami Said Çiftçi, "Eğitimin Doğu Yakası", *Köprü* dergisi, Sayı: 98, s. 77.

[41] Bediüzzaman Said Nursî, *Asâr-ı Bediiye*, Elmas Neşriyat, 2004, s. 431-432.

[42] Bediüzzaman Said Nursî, *Emirdağ Lâhikası*, Yeni Asya Neşriyat, s. 402.

[43] Necmeddin Şahiner, *Bediüzzaman Üniversitesi*, Timaş Yayınları, 1996, s. 57.

[44] Mehmet Ali Birand, *APO ve PKK*, s. 62.

Bediüzzaman'ın Muhtelif Çözüm Çalışmaları

BEDİÜZZAMAN'IN DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU bölgesinde kurmak istediği Üniversite projesine ve bu konudaki çalışmalarına değinmiştik. Bediüzzaman'ın yetiştiği ve problemlerini yakından bildiği bölge ile ilgili çalışmaları elbette bundan ibaret değildi. Bunun haricinde Doğu bölgelerinin ve Kürtlerin problemlerine çözüm bulmak maksadıyla birçok çalışma ve girişimlerde bulundu. Gazetelerde birçok makale yayınladı. Yetkililerin nezdinde bazı teşebbüslerde bulundu. Bunları kısaca şöylece özetleyebiliriz.

Bediüzzaman, İstanbul'da Türkçe ve Kürtçe yayın yapacak bir gazete yayınlamak için o zamanın İçişleri Bakanlığı'na bağlı olan Basın-Yayın idaresine müracaat etmiş ve bu gazetenin maksadının şer'i ölçülere uygun siyaset ve çeşitli ilimler ve işlerden bahsetmek olduğunu ifade etmiştir. '*İlim ve Kürtlerin Birliği*' isimli gazete, başlangıçta haftada bir yayınlanacak ve daha sonraları ise günlük olarak yayınlanacaktır. Bediüzzaman'ın gazete çıkarmak için ilgililere verdiği dilekçenin resmî kayıtlara geçen aslı şu şekildedir:

BÂB-I ALİ (HÜKÛMET KAPISI)
NEZARET-İ CELİLE-İ DÂHİLİYE (İÇİŞLERİ BAKANLIĞI)
İdare-i Matbû'ât (Basım ve Yayın İdaresi)
Aded (Sayı) : 1498

Bediüzzaman Said-i Kürdî Efendi Hazretleri tarafından takdim edilip İdare-i Çakerîye (İdaremize) havale buyurulan arz-ı halde (dilekçede) siyaset-i şer'iye (İslâmi ölçülere uygun siyaset) ve ulûm ve şu'ûn-ı muhtelifeden (çeşitli ilimler ve işlerden) bahis olmak (bahsetmek) ve şimdilik haftada bir, ileride yevmî (günlük) çıkarılmak üzere 'Ma'rifet ve İttihad-ı Ekrâd' (İlim ve Kürtlerin Birliği) nâmıyla Türkçe ve Kürtçe bir gazete neşrine me'zuniyet i'tası istid'â edilmiş (izin verilmesi istenmiş) olmasıyla Matbû'ât Nizamnamesinin üçüncü ve dördüncü maddelerinin fıkra-i ûlâları ahkâmına tevfikan (birinci fıkraları hükümlerine uygun) müsted'î-i mûmâ ileyh (dilekçe sahibi) hakkında mu'âmele-i lâzımenin îfâsıyla (gerekli işlemin yapılmasıyla) neticesinin inbâsı (bildirilmesi) hususunun Zabtiye Nezaret-i Aliyyesine (Savunma Bakanlığı'na) emr ve iş'âr buyurulması bâbında (emredilmesi ve yazı ile

bildirilmesi konusunda) emr u ferman hazret-i men lehü’l-emrindir (emir ve ferman sizindir).

Fî 10 Muharrem sene 327 ve

Fî 20 Kanun-ı sânî sene 324

(01 Şubat 1909)

Matbû’ât-ı Dâhiliye Müdiri

Mehmet Tevfik[45]

Bu şekilde kayıtlara geçen belgenin akıbeti bilinmemektedir. Acaba gazete çıkarma izni verildiği halde, bazı nedenlerden dolayı yayınlanma imkânı mı bulunamadı veya böyle bir gazetenin çıkarılmasına izin mi verilmedi? Sonuç ne olursa olsun, burada Bediüzzaman’ın bir kaygısı açıkça görülmektedir. Türkçe ve Kürtçe olarak yayınlanacak gazete, İslâmi ölçülere uygun bir siyaset çizgisinde muhtelif ilimler ile diğer konularda yayın yaparak, bu

Kürt halkının sorunlarını çok iyi tahlil eden Bediüzzaman, çözüm için müspet hareket tarzından yanaydı. (1876-1960)

alanda büyük ihtiyaç içinde bulunan milletin ve özellikle Kürtlerin aydınlanması konusunda gayretlerde bulunacaktır.

Bediüzzaman, Osmanlı Devleti'nin yıkılmaya doğru koşar adım gittiği bir sırada, bazı art niyetlere alet edilmesi muhtemel olan Kürtleri uyarmış ve onların İslâmî konulardaki hassasiyetinin zedelenmesini engellemek için çalışmıştır.

Hamallara İlginç Bir Ders

Bediüzzaman Said Nursî'nin, Meşrutiyet'in ilanı sonrası yapılan bazı olumsuz telkin ve kışkırtmalardan Kürtleri koruma maksadıyla gerçekleştirdiği çalışmalarını '*Nutuk*' ve '*Münâzarat*' adlı eserlerinde görmek mümkündür.
Safdil oldukları için bazı art niyetli girişimlere alet edilme tehlikesinde olan Kürt hamallara; "Ruhumu misafireten bir hamal cesedine gönderdim. Ve hamal lisanıyla hammallara hitaben beyân-ı hal ettim. Kusurumu müstear hamallığıma bağışlamalı" diyerek Kürt hamallara hitap eden ve onların bulundukları mekânları teker teker ziyaret ederek onları ikaz eden Bediüzzaman, bu sohbetleri sırasında şu enteresan görüşlere yer vermiştir:

> "(…) Gayet kıymettar üç cevherimiz var. Şeriat, namus, gayret lisanıyla muhafazasını bizden istiyorlar. Birincisi, İslâmiyet ki, milyonlarla şühedanın kan pahasıdır. İkincisi, insaniyet ki, insanı umum âleme sultan eden odur. Üçüncüsü, milliyetimiz ki, o âsârıyla hayy olan dahi seleflerimizle bir rabıta-i ittihadımızdır. Bundan maada bizim üç düşmanımız var, bizi mahvediyor:
>
> Birincisi, fakr. Yalnız burada 40.000 hamal buna canlı delillerdir. İkincisi, cehl. Bu 40.000'de 40 nefer, mürebb-i efkâr olan gazeteyi bu zaman-ı terakkide okuyamamasıyla müsbittir. Üçüncüsü, keşmekeştir. Şimdi 400.000 cesur muharip bir kuvve-i cesimeye malik olduğumuz halde ihtilaf-ı dâhilîden dolayı mahvoluyor. Şimdi bize üç elmas kılınç lazımdır; ta ki üç cevherimizi muhafaza ve üç düşmanımızı da mahvetsin: Birincisi, ittihad-ı millî. İkincisi, sa'yi insani. Üçüncüsü, muhhabet-i millîdir ki, bu ittihadla o kuvve-i cesimeyi hükümetin eline vermekle harice sarf ettiğinden kendimizi müstahak-ı adalet ve ona bedel hükümetten adalet ve müterakim hukukumuzu isteyeceğiz."
>
> "(…) Mâhasıl: Türkler bizim aklımız, biz de onların kuvveti, mecmuumuz bir iyi insan oluruz. Ho-serane (kendi başına)

yapmayacağız.”

“(…) Elhâsıl: İttifakta kuvvet var. İttihadda hayat var. Uhuvvette saadet var. İtaat-i hükümette selamet var. Hablü’l metin-i ittihada ve şerit-i muhabbete sarılmak lazımdır.”

Bu konuşma ile Bediüzzaman’ın birlik ve beraberliğe verdiği önem çok net ve açık bir şekilde görülmektedir.

Kürtlere ‘Meşrutiyet’ Çağrısı

Meşrutiyet’in ilanı ile Kürtlerin çok büyük menfaat göreceğini belirterek burada istikbale de bir işarette bulunmakta, bu toplumda yaşayan Kürtlerin esas menfaatinin Meşrutiyet ve dolayısıyla demokraside olduğunu ifade etmektedir. Bediüzzaman, Kürtlerin Meşrutiyet’e sahip çıkmalarını ve hizmet etmelerini isteyerek şunları söylemektedir:

“Ey bağlı aslanlar gibi efradı Ekrad! Şimdiye kadar iki cihette esir idiniz. Biri, hükümet-i müstebidenin tekâlif-i zalimanesi ile diğeri, bazı zalimlerin gasp ve garet-i tecavüzatıyle. Şimdi bu inkılâb-ı azimden sonra âzâdesiniz. (Meşrutiyetin ilanından sonra hürsünüz) her biriniz, âleminizde hükümet-i meşruta-ı meşruanın tekâlif-i âdilanesine itaat ve hukuk-u gayra men-i tecavüz şartıyla birer padişah gibisiniz. Bu saltanat-ı şahsiyeyi muhafaza, teşebbüs-ü şahsî ile ellerinizden geldiği kadar bu ittihadı millete ve Meşrutiyete her cihetle hizmet ediniz. Zira bizi, belki umum millet-i İslâm’ın ve mutlak Osmanlıların necat ve hayatı, bu ittihadı milletle kaimdir.

Ey umum Ekrad! Gözünüzü açınız, sabah geldi. Ve müteyakkız olunuz. Sizin ihtilaf ve keşmekeşliğinizden efkâr-ı fâside sahibi istifade etmesin. Bu şanlı olan ittihadı milleti fena bir hastalığa hedef etmesinler. Zira o vakit millet ve İslâmiyet sizden davacı olacaktır.

Zaman size sille vurmakla o ihtilaf ve keşmekeşi atacaktır. Namusunuzu isterseniz, tokat yemeden atınız. Bunu da muhakkak bilin; Her tarafa hücum eden medeniyete karşı vahşetinizi muhafaza edemezsiniz. Bu ‘vahşet’ lafzından darılmayınız. Zira evvel nefsime söylüyorum… Hem de kabahat hükümetindir. İstediğim nokta, Kürtlük namus ve haysiyetini muhafaza ve yiğit, kahraman

> Arnavutlara meşrutiyet ve adalete hizmet ile iktida ediniz. Bu hâl-i hazır, saadetimize herkesten ziyade hizmet edecektir. Çünkü herkesten ziyade istibdaddan bir zarar görmüşüz. Güya bizden darılmışlar. Mazi tarafına bizi sevk ediyorlardı. Beşaret ediyorum ki, yakın zamanda umum Kürdistan'da medâris-i münderiseyi ihya ve olmayan yerlerde de medâris te'sis edilecektir vesselam."[46]

Kürtlerin ve topyekûn milletin aydınlanması ve üzerindeki cehalet tozlarını silkmesi için büyük gayret gösteren Bediüzzaman, bu amaçla birçok gazetede makaleler yazmıştır. Bu makaleler içinde Kürtçe olarak yazılmış bir makale de mevcuttur. *Kürt Teavün* ve *Terakki* gazetesinde 1908 yılında yayınlanan bu makale ile Bediüzzaman çok önemli bazı noktalara işaret etmiştir.

Bu çok önemli tavsiyeler, o zamanın kargaşası içinde yerine getirilmedi. Aradan yüz yıldan fazla bir zaman geçti. Bugün geriye dönüp baktığımızda değişen çok fazla bir şey olmadığını üzülerek müşahede ediyoruz. O zaman zararın neresinden dönülürse kârdır. Kürtler, bugün de bu üç güzel meziyete sahip çıkar ve üç elmas kılıcı ellerine alırlarsa, üç tane dehşetli düşmanı bu elmas kılıç ile yok etmeyi becerebilirlerse, problemler bir bir çözülecek ve geleceğe ümitle bakma şansını yeniden elde edebileceklerdir.[47]

[45] Kadir Aytar, "Bediüzzaman'ın Gazete Çıkartmak için Matbuat İdaresine Yaptığı Müracaat", http://www.risaleakademi.com/arastirma-projeleri/mektup-hatra-ve-belgeler/313-bediuezzamann-gazete-mueracaat. (Erişim Tarihi 01.07.2009)

[46] Bediüzzaman Said Nursî, *Asâr-ı Bediiye*, Elmas Neşriyat, s. 433-435, 452-453, 457-458.

[47] M. Latif Salihoğlu, *Kürt-Türk Kardeşliği*, Gençlik Yayınları, 1994, s. 136.

Prens Sabahaddin’in Fikirlerine Farklı Bir Yorum

1877 YILINDA İSTANBUL’DA DOĞAN prens Sabahaddin, Sultan Abdülhamid’in kız kardeşi Seniha Sultan ile Damat Mahmut Celaleddin paşanın oğludur. Çok güzel bir eğitim dönemi geçirmiştir. Kardeşi prens Lütfullah ile birlikte, evlerine gelen özel hocalardan fen bilimleri ile birlikte Osmanlı, Fars ve Arap edebiyatına dair dersler aldı. Babasının Avrupa’dan getirttiği hocalar vasıtasıyla iyi derecede Fransızca öğrendi. Mahmut Celaleddin paşa ile Sultan Abdülhamid’in arası bozulunca, prens Sabahaddin, babası ve kardeşi ile birlikte Paris’e yerleşti. Paris’te Jön Türkler ile tanıştı ve bu grubun aktif elemanlarından birisi haline geldi.

Paris’te 1902’de yapılan ve şiddetli tartışmaların yaşandığı İttihad ve Terakki kongresi sonunda bu cemiyetten bir grup arkadaşıyla ayrılarak ‘Teşebbüs-ü Şahsî ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti’ni kurdu. Bundan sonraki çalışmalarını kurduğu bu Cemiyet çatısı altında yürüttü.

Güzel konuşan ve fikirlerini iyi müdafaa eden prens Sabahaddin, sosyal ve siyasî görüşlerini önceleri *Meşveret* gazetesinde, 1906 yılından sonra da *Terakki* gazetesinde yayınlamaya başladı. Bu gazeteler gizlice Türkiye’ye sokularak dönemin aydınları arasında etkili oldu. Daha sonra 1908 yılında Meşrutiyet’in yeniden ilan edilmesinin ardından İstanbul’a dönerek, kurulan‘Osmanlı Ahrar Fırkası’nı destekledi. Osmanlı Devleti’nde baş gösteren hareketlenme ve karışıklıktan çıkış için kafa yoran ve bu konuda proje geliştiren aydınlardan olan prens Sabahaddin, bu amaçla ‘adem-i merkeziyet’ fikrini ortaya attı.

Ortaya çıkan milliyetçilik hareketleri için bir çözüm olarak ortaya atılan bu öneride, kendileri kabul etmese bile ‘özerklik’ diyebileceğimiz bir model geliştiren prens Sabahaddin, her milletin kendini idare etmesini, yerel meclislerin oluşturulmasını, gelirlerini harcama yetkisine sahip olmasını, merkezî idarenin kaldırılmasını, fakat bu şekilde oluşturulan yönetimlerin hilafet makamına bağlılığının ve itaatinin devam etmesinin sağlanması düşüncesini ortaya attı. Prens Sabahaddin, liberal bir felsefeye sahip olup yerel yönetimlere ağırlık verilmesinden yanaydı.

Bu gelişmeler üzerine, halkta büyük bir tepki meydana gelmiş, adeta bir galeyan havası oluşmuştu. ‘adem-i merkeziyet’ düşüncesinin, Osmanlı Devleti’nde başlayan bölünme sürecini daha da hızlandıracağı ve vahim

sonuçlara neden olacağı konusunda büyük bir korku ve tereddüt meydana gelmişti.

Prens Sabahaddin, daha sonra yaptığı konuşmalarda ve verdiği konferanslarda, maksadının siyasî olarak merkezden bağımsız bir siyasetin uygulanması olmadığını, idarî olarak mahallerin yetkilerinin artırılmasını talep ettiğini defalarca ifade etti.

Bediüzzaman da devrin mühim bir aydını olarak yazdığı bir makale ile bu konuya bakışını yansıttı. ‘Prens Sabahaddin’in Su-i Telakki Olunan Güzel Fikrine Cevap’ başlıklı yazısında, bu düşüncenin Osmanlı Devleti’nde uygulanmasının mümkün olmadığını ve bunun devletin parçalanmasına neden olacağını, Osmanlı’dan nefret eden unsur ve milletlerde ayrılık fikirlerinin bütün bütün alevleneceğini, bunun bir patlama meydana getireceğini ve bunun sonucunda da çok sayıda küçük devletin ortaya çıkacağını ifade etmekle beraber, Sabahaddin’in bazı düşüncelerinin uygulanabileceğini belirtti. Bediüzzaman’ın bu yazısının bir kısmını, konunun önemine binaen buraya aynen alıyoruz:

> “Hayat ittihaddadır. Benim gibi bir bedevînin fikri, fıtrat-ı asliyeye daha yakın olduğu için muhakemesi de tabiî olduğundan, sun’îden daha mükemmel olacaktır. Şöyle ki: Efrad mabeyninde muhabbet-i millî, zerrat mabeynindeki cazibe-i cüz’iyeleri gibi, bir muhassal teşkil ile cihet-ül vahdetimiz olan usûl-ü merkeziyeyi intac edeceğinden ittihad ve muhabbet-i millî revabıtını tahkîm eylemekle zülâl-i medeniyet o mecarada seyelân ederek şu anasır-ı muhtelifeyi bir seviyeye getirdiğinden; âheng-i terakki hoş bir nağme ile ecnebîlerin simah-ı hassasında tenînendaz edecektir.”[48]

Bediüzzaman Hazretleri bu yazısında açıkça prens Sabahaddin’in önerdiği ve ‘federasyon’ diyebileceğimiz sistemin bu şartlarda Osmanlı Devleti’ne büyük zarar vereceğini, bir arada ve merkezde toplanması gereken kuvvetin dağılacağını, bu şekilde kuvvetlenen bölgelerin ve milletlerin önce ‘özerklik’ isteyeceğini, bunun neticesinde konunun ‘bağımsızlık’ taleplerine kadar gideceğini ve bu durumun büyük bir karışıklığa sebebiyet vererek ‘tavaif-i mülûk’ (Osmanlıca bir terkip olup, beyler topluluğu manasındadır) şekline dönüşeceğini ifade etmektedir.

Bediüzzaman’ın bu görüşlerinin, içinde bulunulan şartlar ve Osmanlı Devleti’nin durumu nazara alınarak bir tahlile tâbi tutulursa, ne kadar isabetli olduğu görülecektir.

Bu teklif yapıldığı zaman Osmanlı Devleti çok ağır şartlarda bulunuyordu. Birçok bölge devletten ayrılıp, bağımsızlıklarını ilan etmiş, birçoğu da böyle bir ilan için uygun ortamı beklemeye başlamıştı. Zaten ortaya çıkan ve Avrupa’dan üflenen ırkçılık nedeniyle, Osmanlıya ve Türklere karşı bir husumet ortaya çıkmış, bir de ‘adem-i merkeziyet’ uygulanırsa, bu husumet daha ileri noktalara taşınacaktı.

Bediüzzaman, prens Sabahaddin’in iyi niyetlerle yaptığı bu teklife karşı çıkmış ve bunun yerine ‘tam demokratikleşme’ diyebileceğimiz bazı öneriler sunmuştur.

Aradan geçen yüz yıldan fazla bir zaman içerisinde, hassasiyetlerin devam ettiği ve ülke üzerinde oynanan oyunların farklı senaryo ve aktörlerle devam ettiği görülmektedir. Federasyon sistemi Irak gibi devletlerde mümkün olabilir. Fakat Türkiye gibi, doğuda yaşayan Kürt nüfustan çok daha fazlası batıda yaşayan ve Diyarbakır’dan daha çok sayıda Kürt vatandaşın İstanbul’da bulunduğu bir ülkede federasyonun bir felaket olabileceği ve hiçbir çözüm getirmeyeceği asla unutulmamalıdır.

Şırnak HEP eski milletvekili ve 2007 yılında Doğu Beyazıt’ta katıldığı bir festivalde kalp krizi geçirerek vefat eden Av. Orhan Doğan da federasyon konusunda şu görüşleri savunmaktadır:

> “(Federasyonun) günün koşullarına uygun olmadığı düşüncesindeyim. Ben Türkiye’de Kürt sorununun federatif bir yöntemle çözülmesinin mümkün olmadığı kanısındayım. Bir kere Türkiye’de Türkler ve Kürtler, federal bir yapıya sahip olan diğer ülkelerdeki gibi değiller, çok iç içe geçmişler. Örneğin, İstanbul bir Kürt şehri gibi. Türkler ve Kürtleri farklı bir coğrafyada yaşatacak demografik bir yapı hiç olmadı Türkiye’de.’’[49]

Ayrıca yüzyıla yakın bir süredir büyük darbelerle çok büyük yara alan İslâm kardeşliği, eskisi gibi tam mükemmel hale getirilmeden uygulanacak bir ‘federetif’ sistemin, yarardan çok zarar getireceği göz ardı edilmemelidir. Oysa Türkiye’nin yapması gereken, trajik sonuçlar

doğurabilecek formüller yerine; baskı, haksızlık ve anti demokratik uygulamaları etkisiz kılarak, temel insan haklarına dayalı tam ve eksiksiz bir demokrasiyi güçlendirmek, devleti zulüm ve baskı aracı olmaktan çıkararak, tüm vatandaşlarına eşit mesafede olan ve hizmeti esas alan bir devlet haline getirmek olmalıdır.

[48] Bediüzzaman Said Nursî, *Asâr-ı Bediyye*, Elmas Neşriyat, s. 450.

[49] Faruk Bildirici, Orhan Doğan'la röportaj, *Hürriyet* gazetesi, 24 Şubat 2005.

BÖLÜM 2
Cumhuriyet Döneminde Kürtler

‘Kürtçülük’ Hareketi

OSMANLI DÖNEMİNDE bazı Kürt hareketlerinin ortaya çıktığından ve bunların bazılarının devlet kurma teşebbüslerinde bulunduğundan yukarıda bir nebze de olsun bahsedildi. Ancak bu hareketlerde ırk unsurunun izleri varsa bile bunlar esas itibariyle bir aşiret ve beylik hareketleri idi. Bu teşebbüslerde ‘millet’ fikrinin daha geri planda kaldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Esas itibariyle Kürtçülük fikri, Meşrutiyet’in ilanından sonra İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin ipleri tamamen ele geçirmesi ile birlikte Türkçülük düşüncesinin yaygınlaşması ve bir devlet politikası haline gelmesine bir tepki olarak, bu zihniyete bir ‘aksülamel’ olarak ortaya çıkmıştır.

Müsavat, Adalet, Uhuvvet ve Hürriyet kavramlarını bayraklaştırarak propaganda yapan İttihad ve Terakki’nin cazibesine birçok Türk, Arap, Arnavut aydını kapıldığı gibi, birçok Kürt aydın ve ileri geleni de kapılmış ve bu cemiyete destek vererek, bu düşüncelerin Osmanlı toplumunda egemen olması için çalışmaya başlamışlardır.

İttihad ve Terakki Cemiyeti, devlete bütünüyle hâkim olduktan sonra, başlangıçta savunduğu bazı görüşlerinden vazgeçerek, ‘Osmanlılık’ kavramının yerine Türkçülük düşüncesini savunmaya başladı. Osmanlı Devleti’nde özellikle İslâm milletleri arasındaki ayrışma, bu düşüncenin uygulamaya geçmesi ile başlamıştır. İslâm milletleri arasında en birleştirici bağ olan İslâm kardeşliği düşüncesinin zedelenmeye başlaması ve bu manaları barındıran ‘Osmanlılık’ fikrinin ikinci plana itilerek yerine Türkçülük fikrinin kuvvet kazanmaya başlaması ile birlikte, dâhilde de kavga ve çekişmeler eksik olmamıştır. Burada İslâm milletleri arasına ırkçılık fikrini aşılayarak onları birbirlerine düşman etmek ve meydana gelen bu ayrımcılık fikrinden yararlanarak ‘hilafet’ müessesesini yıpratmak ve kaldırmak için çok sinsi bir şekilde çalışan İngilizlerin dessasane faaliyetlerini de unutmamak lazımdır.

Osmanlılar döneminde ilk yasal Kürt Cemiyeti 1908 yılında Diyarbakır’da kurulmuştur. ‘Osmanlı Kürt İttihad ve Terakki Cemiyeti’ adı ile kurulan bu teşkilatın ardından yine aynı yılda İstanbul’da Seyyid Abdülkadir başkanlığında ‘Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti’ kurulmuştur. Kurucuları arasında Ferik Şerif Paşa, Naim Baban, Mutki’li Halil Hayali, Damat Müşir Ahmet Zülkif paşa, Babanzade Zihni paşa da vardı. Cemiyet’in kurucularından Şükrü Mehmet Sekban anılarında o günkü amaçlarını şöyle sıralamıştır:

> “Kürtler için en ufak bir imtiyaz düşünmüyorduk. Altı doğu vilayetinde reform yapılması konusunda mutabık idik. Muktedir ve namuslu valiler tayin edilmesi, birkaç ana yol inşası, adaletin iyi bir şekilde uygulanması için, mahkemelerin yeniden ele alınması.”[50]

Cemiyetin *Kürt Teavün ve Terakki* gazetesi adında bir yayın organı vardı ve yazarları arasında Süleymaniyeli Teyfik, Babanzade İsmail Hakkı, Diyarbakırlı Ahmet Cemil, Süleymaniyeli Fethi, Seyit Abdülkadir ve Malatyalı Bedri gibi isimler bulunuyordu.[51] Bu cemiyet özellikle Kürtçe kitap hazırlayıp yayınlamaya dönük çalışmalarda bulunmuş, ancak kısa ömürlü olması nedeniyle bu çalışmaların çoğu sonuçlanmamıştır.

1912 yılından itibaren çeşitli Kürt cemiyetleri kurulmuştur. Bunlardan en etkili Roja Kurda (Kürtlerin Günü), Hetawa Kurd (Kürtlerin Aydınlığı) gibi cemiyetlerden bahsedebiliriz. 1912 yılında kurulan Kürt Üniversite Öğrenciler Cemiyeti-Hêvi (Ümit) ise, yükseköğretime yönelik faaliyetlerde bulunuyordu. Bu cemiyetin ilk şubesi Daraheni (Bingöl’ün Genç ilçesi)’de açıldı ve ‘*Roja Kurd*’ isimli Kürtçe-Türkçe yayın yapan bir dergi çıkarıldı. Derginin Türkçe yazarları arasında Babanzade İsmail Hakkı, Dr. Abdullah Cevdet, Vanlı Memduh Selim, Bitlis’li Yusuf Ziya ve Kemal Fevzi bulunurken, Kürtçe yazarlar arasında ise, Kerküklü Necmeddin Hüseyin, Süleymaniyeli Abdülkerim ve Müküs’lü Hamdi gibi zatlar vardı.[52]

Hêvi’nin kuruluş amaçları arasında; Kürtçe ile ilgili çalışmalarda bulunmak, İstanbul’a gelen Kürt öğrencilere yardımcı olmak ve bunlar arasında birlik ve dayanışmayı sağlamak, maddî durumu iyi olmayan Kürt öğrencilere yardımcı olmak gibi maddeler bulunuyordu. Müküs’lü Hamza, M. Şefik Arvasî, Muhammed Mihri ve Abdurrahim Zapsu gibi zatlar da bu cemiyetin üyeleri arasında bulunuyordu. Hêvi’nin üyelerinin çoğunluğu Birinci Dünya Savaşı nedeniyle cephelere gittiklerinden cemiyet, faaliyetlerine ara vermek zorunda kaldı.

İstanbul Üniversitesi’nde ‘Karanlık Eller’

İstanbul’da o zamanlar öğrenci olan bir Kürt aydınının hatıraları, Kürtçülüğe giden yolun nasıl açıldığını göstermesi açısından ilginçtir:

> “İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin yegâne gayesi, Türk olmayan unsurları kat’i suretle Türkleştirmek veyahut zecrî tasfiyeye (zorla saf dışı etmek) tâbi tutmak siyasetine matuftu. Bu sebeple Türk olmayan milletlere mensup gençler arasında Türk Devleti’ne karşı bir nefret ve itimatsızlık havası esmeye başlamıştı. Kürt gençleri arasında dahi büyük bir aksülamel husûle getirilmişti. O zamana kadar Kürtçülük zihniyeti taşımayan Kürt gençleri bile çok büyük bir heyecana kapılarak Türkleri düşman bilmeye başlamışlardı. İstanbul’da üniversite öğrencileri arasında artık bir milliyet kavga ve mücadelesi baş göstermişti. Mektepte teneffüshaneden dershaneye girdiğimizde, dershanenin büyük tahtasına tebeşirle pek büyük yazılarla ‘Ne mutlu Türküm diyene’, ‘Yaşasın Türk’ yazılmış olduğunu görmekte idik. Bu vaziyet karşısında biz de tahtaya ‘Yaşasın Kürt ve Kürdistan,’ ‘Ne mutlu Kürdüm diyene’ yazılarını yazmaya mecbur olmuştuk. Aynı şekilde Arap, Çerkez, Arnavut, Ermeni vb. Türk olmayan gençler arasında da milliyet kavgası artık bütün şiddetiyle baş göstermişti.”[53]

Bunun gibi çok sayıda hatıra ve olaydan söz etmek mümkündür. Özellikle Türk gençleri arasında yayılan Milliyetçilik düşüncesi, diğer bütün milletlere mensup gençler için tam bir tahrik ve teşvik unsuru olmuştu.

Başlangıçta İttihad ve Terakki Cemiyeti’ne girerek Osmanlı milletlerinin eşitlik ve kardeşliği için mücadele eden gençler, İttihad ve Terakki’nin rota değiştirerek Türkçülükte karar kılması sonucu birer birer kendi ırklarının farkına varmış ve ‘Osmanlı Pastası’ndan kendilerine bir pay kapmanın telaşına düşmüşlerdir.

102 Yaşındaki İhtiyara Falaka!

Türkçülük, Cumhuriyet’in kurulmasından sonra devletin tüm kurumlarında egemen olup resmî ideoloji haline gelince, çok dramatik sonuçlar doğurmaya başlamıştır. Bedirhan ailesinden Celadet Bedirhan’ın hatıralarında geçen bir olay, bu zihniyetin ulaştığı noktayı göstermesi açısından çok dikkat çekicidir:

“(1930’lu yıllarda Türkiye’yi ziyaret eden ve Kürt köylerini gezen bir Macar yazarın anlattıkları) Bulunduğumuz kasaba civarında bir köy vardı. Ara sıra atlarla bu köye gezmeye giderdik. Köyde 102 yaşında bir Kürt tanımıştık. Köye her gelişimizde birkaç saat ihtiyar dostumuzun yanında vakit geçirirdik. Bir ara 15 gün kadar köye gitmemiştik. Dostumuzu adeta göreceğimiz gelmişti. Atlarımıza bindik ve köyün yolunu tuttuk. Köye vardığımızda doğru ihtiyarın evine gittik. İhtiyar Kürt bizi görünce her zamanki gibi güler yüz göstermeğe başladı; fakat yerinden kalkıp istikbalimize gelemedi, mazeret diledi. Ayaklarını gösterdi. Ayakları dayaktan şişmiş ve siyahlanmıştı. Bu halinde bizlere kıyam etmeğe çalışıyordu. Kıyamına mani olduk ve etrafında toplandık.

İhtiyar başından geçenleri anlattı: ‘Bundan 15 gün evvel köye jandarmalar geldi. Silah topluyorlardı. Bizde silah ne arar? Kemal Paşa sağ olsun, hepsini noktaya teslim ettik. Yanımızda çakı bile bırakmadık. Delikanlıları bağladılar götürdüler ve siz de bilirsiniz o gençler köye bir daha dönmez. Sıra bana geldi. Yalvardım yakardım, hayran dedim kurban dedim dinlemediler. Beni yere serdiler, belki kırk sopa vurdular. Ayaklarımdan kanlar fışkırmaya başladı. Aldırmadılar nihayet kendimden geçmişim, işte o günden beri yataktayım.’ İhtiyara sorduk; Peki neden seni bu kadar dövdüler? İhtiyar düşünmeden ‘Çünkü ben Kürdüm. Ne bileyim Kemal Paşa memlekette Kürt istemiyormuş’ cevabını verdi. İhtiyar birden bire sustu, biraz düşündü, korkan nazarlarla etrafına bakındı ve tekrar söze başladı:

-‘Hayır demin yanlış söyledim, demin şaşırdım, biz artık Kürt değiliz. Eskiden Kürt idik. Şimdi hepimiz Türk’üz. Bu memlekette herkes Türk’tür. Kemal Paşa böyle söylemiş.’

Bîçare olan ihtiyar, bizden de korkuyordu. Belki ‘Kürd’üm’ dediğini gidip jandarmalara söyleyebilmemiz ihtimali bile hatırına geliyordu. Bu sahneyi unutamıyorum ve unutabileceğimi de zannetmiyorum. Havsalam almıyor, 102 yaşıyla her türlü taarruzdan masun bir fani ve iki yaşı ile memede bir çocuk olan bu çift mevcudiyete insanın nasıl eli kalkar?”[54]

Irkçılık Virüsü Yayılıyor…

Esasında Kürtçülüğün ortaya çıkması konusunda, ‘*Türkçülüğün Esasları*’nı yazmış Diyarbakırlı Kürt Sosyolog Ziya Gökalp’e (1876-Diyarbakır, 1924-İstanbul) de bir paragraf açmak gerekir. 1926 yılında *Giresun* gazetesinde yayınlanan bir yazı dizisinde Kürtçenin, Arapça da dâhil olmak üzere Şarkın en zengin dili olduğunu söyleyen Ziya Gökalp bile, aradan çok fazla bir zaman geçmeden Kürtlere bir Türk menşe bulmak için kolları sıvamış ve bu yönde büyük gayret göstermiştir.[55]

Türkçülük ve Kürtçülüğün, iki etnik milliyetçilik olarak madalyonun iki ayrı yüzü olduğunu ifade eden ‘*Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek*’ kitabının yazarı Mustafa Akyol, konu ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

> “Birisi diğerini doğurmuş, sonra da her ikisi birbirini körüklemiştir. Kuşkusuz Kürt milliyetçiliği terör silahına başvurduğu için çok daha büyük bir tehlikedir; ama bu tehlikeyi pasifize etmek için ötekini de dizginlemek şarttır. Kimilerine iddialı ve abartılı gibi gelebilecek bu yorumların ‘nereden çıktığını’ merak edecek olanlara verilebilecek en iyi cevap ‘tarih’tir. Çünkü Kürt sorununun tarihi objektif olarak incelendiğinde ortaya çıkmaktadır ki, bu sorunun temelinde, çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu’ndan bir ulus-devlet olan Türkiye Cumhuriyeti’ne biraz fazla radikal, devrimci ve ‘laikçi’ bir biçimde geçilmesi yatmaktadır. Sorunu daha kötü boyutlara varmaktan alıkoyan en önemli unsur ise, her türlü aksi yönde çabaya rağmen hala ayakta kalmış olan toplumsal Osmanlı mirasıdır.”[56]

Batılılaşma düşüncesinin önde gelen simalarından Celal Nuri (1881, Gelibolu-1938, İstanbul) ise Ziya Gökalp ile ilgili bir gözlemini şu şekilde anlatmaktadır:

> “İttihad ve Terakki’nin Selanik Kongresi’ne kadar (1912) sönük bir kişi olan Bay Ziya’ya, birdenbire bir öncülük gelmiştir. Gökalp takma adını alan bu kişi, Kürtçülükten caymış, Türk, Türkçü, Turancı ve benzerleri olmuştur. Şimdiye

> kadar gelip geçmiş devletlerin tarihinde, hiçbir zaman böyle bulaşıcı bir çılgınlık örneğine rastlanılmamıştır."[57]

Gökalp'in en yakın arkadaşlarından olan Munis Tekinalp (Moiz Kohen**)** bu değişimi şöyle aktarıyor:

> "Ziya Gökalp, memleketinin tesiriyle kendisini Kürt zannediyor, bu sebeple de Kürtlük ve Kürt dili üzerinde çalışmalar yapıyordu. Selanik'e gelip yeni bir çevre ve fikir dünyası bulunca, bir Kürt kavminin olmadığı kanaatine varmıştır. Bu yüzden eskiden yaptığı çalışmaları bırakmış, o zamanki görüşlerini tamamen reddetmiştir. O, artık, bir Türkçü, Turancı, ülkücü bir Türk bilgini, sosyolog olmuştur."[58]

1923 yılında Erzurum'da kurulan 'Kürdistan İstiklâl ve İstihlas Komitesi'nden de kısaca bahsetmek gerekir. 'Kürdistan Bağımsızlık ve Kurtuluş Komitesi' anlamına gelen bu teşkilat, halk arasında kısaca 'Azadi' olarak biliniyordu. Muş ve Hınıs taraflarında yaşayan Cibran aşiretinin lideri Albay Halit bey tarafından kurulduğu tahmin edilen bu örgüt ile ilgili ilk bilgiler, Şeyh Said ayaklanması sonrasında Diyarbakır'da kurulan İstiklâl Mahkemesi'nde yapılan sorgular sırasında ortaya çıkmış; yapılan duruşmalar sonunda da lider kadrosunun büyük bir çoğunluğu idam edilmiştir.

Kürt Teali Cemiyeti'nin başarısız olması ve kapatılmasından sonra ismi duyulmaya başlanan komite hakkında en çok bilinen konu, o günlerde Kürt bölgelerinde dağıtılan, komitenin merkez-i umumîsi tarafından hazırlanan Kürt talepleri ile ilgili bildiridir. Bu bildiri, Şeyh Said'in idam edilmesinden sonra kaleme alınmıştır. Bildiride şu istekler yer almaktadır:

"Kürdistan Komitesi, hiçbir devletin aleti değildir. Gayesi, meşru olan ulusal haklarını elde etmektir. O da; millî sınırların ayrılıp belirlenmesiyle hizmetlerde ve içişlerinde bağımsız bir merkeze ve yönetime sahip olması, ulusal sınırlar içinde Kürtçe'nin resmî dil olarak kabulü, kendi memurlarının kendilerinden olması, Jandarma teşkilatının Kürtlere ait olması, Kürt erlerle subayların müşterek orduda özel kıtalar oluşturmasıyla Kürt dilinde talim ve terbiyeye tabi tutulmaları."

Komite, “Ulusal gayenin elde edilmesine kadar savaşa devam edilecektir. Dış ve iç zararlarla akan kardeş kanlarının maddî ve manevî sorumluluğu Ankara hükümetine aittir. Komite, davayı barış yoluyla halle ve arzu olunacak yerlerdeki şubelerini görüşmelere memur etmeye hazırdır” hükümlerini de ekleyerek dağıtılmasını sağlamıştır.[59]

Kürt Teali Cemiyeti ve Bediüzzaman

17 Aralık 1918 tarihinde Dâhiliye Vekâleti’ne verilen bir dilekçe ile kurulmuştur. Cemiyetin kurucuları arasında İstanbul’da yaşayan bazı Kürt ailelerinin önde gelenleri, bazı devlet görevlileri ile bir kısım Kürt aydınları bulunmaktaydı. Bunlar arasında, Bedirhan Paşa’nın oğulları, Mehmet Emin Ali, Süreyya, Mehmet Ali, Hasan Nuri, Abdurrahman, Murat Remzi ve Halil Rami beyler; torunları, Mehmet Emin Ali beyin oğulları; Celadet, Kamuran, Mithad Esved beyler; Şemdinan ailesinden Şeyh Ubeydullah ve oğlu Seyyid Abdulkadir ile Seyyid Mehmet, torunları Seyyid Abdullah ve Seyyid Taha; Emekli Ferik Ahmet Hamdi Paşa gibi zatlar bulunuyordu.

Bu cemiyet içinde bağımsızlık talep eden üyeler olduğu gibi, özerkliğin yeterli olduğunu savunan üyeler de mevcuttu. Cemiyet başkanı olan Nakşî tarikatının önde gelen mürşidlerinden Şeyh Ubeydullah’ın oğlu Seyyid Abdulkadir, özerklik taraftarı olan üyelerin başında geliyordu. Hatta Seyyid Abdulkadir, barış görüşmeleri için Paris’e giden heyette Şükrü paşa ile birlikte bulunuyordu.

Şura-yı Devlet (Danıştay) Başkanı olan Seyyid Abdulkadir, “Türklerin düşkün zamanında Kürt meselesini gündeme getirmeyelim” demiş ve bu sözleri nedeniyle bazı üyelerin tepkisini çekmişti. Bağımsızlık konusunda ısrarlı davrananların başında ise Cemiyet’in başkan yardımcısı ve aynı zamanda Bedirhan paşanın oğlu Emin Ali Bedirhan bulunuyordu. Cemiyet’in, Erzurum, Diyarbakır, Van, Bitlis, Malatya, Elaziz ve Muş başta olmak üzere ondokuz yerde şubeleri açılmıştı.[60]

Bu cemiyetin Türkçe ve Kürtçe yayınlanan ‘*JİN*’ adlı bir dergileri vardı. Cemiyet üyelerinden Mevlanzâde Rıfat’ın sahibi bulunduğu *Serbesti* gazetesinde de cemiyetin görüşlerini savunan yazılar yayınlanıyordu.

Kürt Teali Cemiyeti’nin ardından 1918 yılında İstanbul’da ‘Kürdistan Cemiyeti’, 1919 yılında ‘Kürt Neşr-i Maarif Cemiyet’, ‘Kürt Talebe Hêvi Cemiyeti’, ‘Kürt Kadınlar Teali Cemiyeti’ ve ‘Kürt Millî Fırkası’, 1921 yılında da ‘Kürdistan Teşrik-i Mesai Cemiyeti’ kuruldu.[61]

10 Temmuz 1919 yılında Sadaret'te Seyyid Abdulkadir başkanlığındaki Kürt heyeti ile Haydarizade İbrahim Efendi başkanlığındaki hükümet heyeti bir görüşme yaparak valilerini Seyyid Abdülkadir'in atayacağı 'Özerk Kürt Devleti' kurulması konusunda anlaştılar.[62]Ancak değişen şartlar karşısında bu anlaşma uygulanamadı; eğer uygulansaydı, Emin Ali Bedirhan, Diyarbakır'a vali olarak atanacaktı.

Bu cemiyet başlangıçta Osmanlı topraklarında yaşayan Kürtlerin hukukunu müdafaa, eğitim ve kültür düzeylerini yükseltmek maksadıyla kurulmuştur. Yine bütün Müslümanları muhafaza ve müdafaa etmek ve Kürdistan'daki okullarda yapılan eğitimde Kürt dilinin kullanılması bu cemiyetin istekleri arasındaydı.[63]

Osmanlı İmparatorluğu savaştan mağlubiyet ile çıkınca, İngiltere başta olmak üzere İtilaf Devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir daha ihya olmaması için entrikalar içine girmişlerdi.

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'un, 8 Ocak 1918'de yayınladığı bildirinin 'Osmanlı yönetimi altında yaşayan bütün unsurlara haklarının verilmesi gerektiği' maddesi ayrı bir devlet kurma taraftarı olan bazı Kürtler ile Ermenileri cesaretlendirmişti.

Kürt Teali Cemiyeti'nin başkanı Seyyid Abdulkadir, görüşlerini öğrenmek ve nüfuzundan yararlanmak için Bediüzzaman'a da başvurmuştu. Bediüzzaman, Ermeniler ve İngilizlerle anlaşma düşüncesini kesin bir dille reddetmişti. Paris yakınlarındaki Sevr kasabasında yapılan barış görüşmeleri sırasında Şerif Paşa ile Ermeni Temsilcisi Bogos Nubar Paşa arasında bir antlaşma yapıldı. (20 Aralık 1920) Bu antlaşmanın ana konusu, İngiliz himayesi altında bir Kürt Devleti'nin kurulmasıydı.[64]

1865 yılında İstanbul'da doğan Şerif Paşa, Irak'ın Süleymaniye bölgesinden gelen ve Osmanlı Devleti'nde önemli görevler almış, çok tanınan geniş bir Kürt ailesine mensuptu. Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra Fransa'nın önemli askeri okullarından olan Saint-Cyr Akademisi'ni bitirdi. Bir ara İkinci Abdülhamid'in yâverliğini yaptıktan sonra, Avrupa başkentlerine askeri ataşe olarak gönderildi, 1898'de Stockholm elçisi oldu ve on sene boyunca kaldığı İsveç'teki bu görevi sırasında Avrupa'da tanındı.

Şerif Paşa'nın bu teşebbüsü üzerine Bediüzzaman, Dava Vekili Ahmet Arif ve Binbaşı Muhammed Sıddık'ın imzasıyla *İkdam* gazetesinin 22 Şubat 1920 tarihli nüshasında bir açıklama yayınlandı. Şerif paşanın şiddetle kınandığı bu açıklamada "Dörtbuçuk asırdan beri İslâm'ın fedakâr

ve cesur taraftarı olarak yaşamış ve dinî geleneklere bağlılığı gaye bilmiş olan Kürtler, henüz 500.000 şehidin kanları kurumadan, şişlere geçirilen yetimlerin, gözleri oyulan ihtiyarların hatıralarını teessürle anarken İslâmiyet'in zararına olarak, tarihi ve hayati düşmanımız ile barış anlaşmaları imzalamak suretiyle hareket edemezler" denilmiş,[65] bu yazıdan ve meydana gelen diğer tepkilerden sonra da Şerif Paşa, *Vakit* gazetesine bir telgraf çekerek Kürt delegeliğinden çekildiğini bildirmişti.

Bediüzzaman, bununla birlikte Şark'ta eğitimin tesisi ve canlanması için faaliyetlerinden hiçbir zaman vazgeçmedi. 1919'da kurulan ve İstanbul'da yaşayan 'evlad-ı vatan içinde en ziyade nimet-i maariften mahrum bırakılmış' olan Kürt çocuklarına bir ilkokul kurmak amacıyla oluşturulan 'Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti'nin 15 kurucu üyesi arasında yer aldı. Bu cemiyet, siyasî bir gaye peşinde olmamakla birlikte, bağımsızdı ve sadece eğitim faaliyetleriyle ilgileniyordu.[66] Kürt Teali Cemiyeti'nin faaliyetlerine Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1921 yılında alınan bir kararla son verilmiştir.

[50] Şükrü Mehmet Sekban, *Kürt Sorunu*, Kamer Yayınları, 1998, s. 26.

[51] Sekban, *a.g.e.*, s. 163.

[52] Sekban, *a.g.e.*, s. 164.

[53] Dr. M. Nuri Dersimî, *Hatıratım*, Roja Nu, s. 32.

[54] Celadet Ali Bedirhan, *a.g.e.*, s. 84-85.

[55] Salihoğlu, *a.g.e.*, s. 123.

[56] *Köprü* dergisi, Sayı: 98, Bahar-2007.

[57] Rohat, *Ziya Gökalp'in Büyük Çilesi Kürtler*, Fırat Yayınları, s. 76.

[58] A.Vehbi Vakkasoğlu, *Tarih Aynasında Ziya Gökalp*, Yeni Asya Yayınları, 1980, s. 29.

[59] Murat Bardakçı, *Habertürk* gazetesi, 22 Ağustos 2009.

[60] Mumcu, *a.g.e.*, s. 226.

[61] Mumcu, *a.g.e.*, s. 12.

[62] Mumcu, *a.g.e.*, s. 17.

[63] Sekban, *a.g.e.*, s. 30.

[64] Mumcu, *a.g.e.*, s. 13-14.

[65] Badıllı, *a.g.e.*, s. 418.

[66] Weld, *a.g.e.*, s. 194-196.

Birinci Dünya Savaşı'nda Kürtler

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA (1914-1918) Osmanlı Devleti ile birlikte Kürtlerin ödediği fatura çok ağır oldu. Osmanlı ordusu içinde savaşan Kürtlerin yanı sıra, Rusların Doğu bölgesini işgal etmesiyle birlikte Kürdistan'da yaşayan halk çok ağır bir bedel ödemek zorunda kaldı.

Kürtlerin ve Ermenilerin iç içe yaşadığı Doğu bölgelerinde yüzyıllar boyunca bu şekilde devam eden yakın komşuluk ilişkileri 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) ile birlikte bozulmaya başladı. Bu savaşta Rusların verdikleri sözler ve yaptıkları tahrikler sonucu Ermenilerde milliyetçilik zihniyeti yeşermeye başladı. Bu savaşta Kürt bölgelerini işgal eden Ruslar, bölgede yaşayan Ermenilerden büyük destek görmeye başladılar. Esas güvensizlik işte bu savaştan sonra başladı. Fitne tohumları ekilmiş ve Ermenilerde milliyetçilik fikirleri ile birlikte devlet kurma düşünceleri yavaş yavaş oluşmaya başlamıştı. Bazı bölgelerde Ermeniler devlet kurma düşünceleri ile Ruslara yardım etmeye başladı. Avrupa'da başlayan milliyetçilik akımları da misyonerler aracılığıyla Ermeniler içinde taraftar bulmaya başlayınca ondokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren konjonktür yavaş yavaş değişmeye başlamıştı. Bu durum özellikle Doğu bölgelerinde yaşayan Ermeniler için geçerliydi.

Rus-Ermeni işbirliğinin çok daha ileri bir boyutu Birinci Dünya Savaşı'nda yaşandı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Doğu'daki ağırlığı Kürt olan Osmanlı güçlerine ve sivil Kürt halkına karşı tam bir Rus-Ermeni ittifakı yaşandı. Ermeniler bu ittifak sonucu tüm Ermeni ve Kürt bölgelerini içine alan büyük bir Ermenistan kurma hayaline kapıldılar. Kürtlerin bu bölgede yaşadığı dram ve uğradığı katliamlar çok büyük bir dereceye ulaştığı halde, çoğu zaman gündeme bile getirilmedi. Avrupa ve Amerika'ya göç etmiş Ermeniler ise büyük bir propagandaya başladı.

Rus ve Ermeni birliklerinin saldırıları karşında çok sayıda Kürt ailesi Batı ve Orta Anadolu bölgesine göç etmek zorunda kaldılar. Bu şekilde göç eden Kürt sayısının altıyüz-yediyüzbin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Büyük sıkıntılar içinde yollara düşen Kürtlerin yarısı kadarı, o zamanın savaş şartları, açlık, soğuk ve diğer olumsuz etkenler yüzünden yolda iken hayatını kaybetti.

Ruslarla birlikte hareket eden ve onlardan güç alan Ermeniler, bağımsız bir Ermenistan kurma hayali ile Müslüman Kürt ahaliye çok büyük zarar verdiler.

Birinci Dünya Savaşı’nda Kürt önde gelenleri, çok sayıda milis kuvveti oluşturarak savaşa katıldılar. Kürtlerin efsanevi kahramanlarından ve gözünün görebildiği her şeyi vurmakla ün yapan Pencinera Aşireti reisi Bışarê Çeto, aşiretine mensup yüzlerce kişi ile bu savaşta Ruslara karşı çarpışırken şehit oldu. Nakşibendî tarikatının bölgedeki en önemli şeyhlerinden ve ‘Hazret’ lakabıyla büyük şöhret kazanan Şeyh Muhammed Ziyaeddin Norşinî de bir gönüllü alay kurarak Ruslara karşı savaşlara katıldı. Bu savaşta kolunu kaybetti ve kardeşi Muhammed Said şehit oldu. [67]

Bediüzzaman Said Nursî de bölgeyi adeta bir ‘kan gölü’ne çeviren bu savaş sırasında geri planda kalarak gelişmeleri izlemek yerine, bizzat talebeleriyle Rus ve Ermenilere karşı mücadele etmeyi tercih etmiştir.

Başlangıçta Kafkas cephesine katılmış, orada bir süre mücadele ettikten sonra, Rus ordularının ilerleyerek Anadolu’yu istila etmeye başlaması üzerine, Van ve Bitlis yöresinde, kurmuş olduğu ‘Milis Kuvvetler’ ile kahramanca mücadeleler vermiştir. (Çok sayıda değerli talebesini ve yeğeni Ubeyd’i bu savaşta şehit veren Bediüzzaman, Ruslara esir düştü. İkibuçuk sene esaret hayatından sonra Rusya’da meydana gelen Komünist ihtilalin kargaşası sırasında firar ederek Avrupa üzerinden İstanbul’a geldi.)

[67] Tan, *a.g.e.*, s. 158.

Kurtuluş Savaşı'nda Kürtler

ERZURUM KONGRESİ'Nİ, çoğunluğu Doğu illerinde bulunan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri topladı. Bu kongreye katılan delegelerin ekseriyeti Kürt'tü. Girilecek İstiklâl Savaşı'nda yapılacak hazırlıklar bu kongrede tartışıldı. Daha sonra yapılan Sivas Kongresi'ne çok sayıda Kürt delege çağrıldı. Kürtler, Kurtuluş Savaşı'na asla ırk penceresinden bakmadılar. 'Müşterek vatan olan Osmanlı toprakları, Müslüman olmayan ve İslâm'ı yok etmek isteyen güçler tarafından işgal edilmiştir ve bu toprakların kurtarılması, her şeyden önce dini bir vazifedir' inancıyla hareket ettiler. Kürtler içinde bu inançta olmayan insanların sayısı son derece azdı ve Kürtler bu durumdan istifade ile faklı emeller içinde olan çok az sayıdaki Kürt'e de hiçbir şekilde kulak vermediler ve çok nadir istisnalar dışında bütün güçleri ile Kurtuluş Savaşı'na katıldılar.

Kürt şeyhleri ve din âlimleri bu dönemlerde cihad çağrısında bulundular. Dinî hassasiyetleri çok yüksek olan Kürtler büyük bir çoğunlukla bu çağrıya uydular.

20 Ekim 1919 tarihinde Amasya'da çok önemli bir görüşme yapılmıştı. Bu görüşmeye kabine adına Bahriye Nâzırı Salih Paşa ve Padişah Yaveri Albay Naci (Eldeniz), Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal, Rauf ve Bekir Sami beyler katılmıştı. İki gün süren bu görüşmeler sonucunda üçü açık, ikisi gizli olmak üzere beş protokol imzalanmıştır. Bu gizli protokolün önemli maddelerinden birisi şu şekildedir:

> "Millî sınırlar, Osmanlı Devleti'nin Türkler ve Kürtlerle meskûn olan arazisidir. Kürtlerin Osmanlı camiasından ayrılması imkânsızdır. Kürtlerin serbestçe gelişmelerini temin edecek şekil ve surette geleneksel ve toplumsal hukukumuzca müsaadelere mazhar olması dahi desteklenmek ve yabancılar tarafından görünüşte Kürtlerin bağımsızlığı maksadı altında yapılan tezviratın (dedikoduların), önüne geçmek için de bu hususun şimdiden Kürtlerce malum olması uygun görüldü."[68]

Bu gerçekten çok önemli bir taahhüttü ve uygulanması halinde gelecekte kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'nin huzuru için çok önemli bir tespitti. Fakat daha sonraki yıllarda 'Kürtlerin serbestçe gelişmelerini temin edecek

şekil ve surette geleneksel ve toplumsal hukukumuzca müsaadelere mazhar olması' düşüncesi unutulmuş, Türk ırkının üstünlüğü ve egemenliği ile Kürtlerin inkârı düşüncesine dayanan bir politika uygulanmıştı.

Amasya Protokolü'nde bulunan taahhüt ve konuşmaların benzeri Cumhuriyetin kuruluşuna kadar devam etmiş; bu şekilde Kürtlerin, Kurtuluş Savaşı'na büyük bir kuvvet ve tam bir bütünlük içinde destek vermeleri sağlanmıştı. 24 Nisan'da Meclis'in açılışının ikinci gününde uzun konuşmalar yapan Mustafa Kemal, Meclis'teki üyeleri tanımlarken şu ifadeleri kullanıyordu:

> "Yalnız Türk değildir, yalnız Çerkez değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir; fakat hepsinden mürekkep bir anâsır-ı İslâmiyedir. Vatandaştırlar, birbirlerine karşılıklı hürmetle bağlıdırlar ve diğerinin her türlü hukukuna, ırkî, sosyal, coğrafî hukukuna daima riayetkârdırlar."[69]

Mustafa Kemal'in Kürt ağa, bey, şeyh ve ileri gelenleri ile yaptığı yazışma ve görüşmelerde, özellikle dinî kavramların ve 'halifelik' kurumunun ön plana çıktığı görülmektedir. "Şeyh Ziyaeddin Efendi Hazretleri'ne…" diyerek yazdığı mektup, bunun çok canlı bir örneğidir:

> "Cenab-ı Hakkın avn-ü inayeti ve Peygamber-i Zîşan'ımızın feyz-ü şefaati ile umum milletimizin bir noktada müttehid (birleşmiş) olduğunu ve hukukunu muhafaza ve müdafaaya kâdir bulunduğunu cihana göstereceğiz."[70]

Bu mektuplar ve verilen bütün sözlerle, Kürtlerin büyük bir çoğunluğunda, Mustafa Kemal'in Kürtlerin bütün meşru haklarını tanıyacağı ve koruyacağı şeklinde sağlam bir kanaat oluşmuştu. Mektuplarda iki unsur özenle ön plana çıkarılmıştı: 'Hilafet kurtarılacak ve Kürtlerin bütün meşru hakları verilecekti.'

İslâm inancına çok sıkı bağlı olan ve iman kardeşliğini her şeyin üstünde tutan Kürtlerin böyle bir ortamda yapacakları sadece bir şey vardı: Bir ve beraber olarak mücadele edecekler, hilafeti kurtaracaklar ve bütün meşru

haklarına sahip olacaklardı. Bu kanaatte olmayan ve Kürt milliyetçiliği ile ayrı bir şekilde yola çıkmayı savunan Kürtlerin sayısı ise son derece azalmıştı ve bu ortamda onların da yapacağı hiçbir şey yoktu. Hep beraber, Kurtuluş Savaşı'na katılarak büyük destek verdiler ve kaderlerini beklemeye başladılar.

Çok ilginç bir nokta da, Kürtlerin 20 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Antlaşması'nın bazı maddeleri karşısındaki tavırlarıdır. Antlaşmanın 62. maddesinde 'Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelere yerel özerklik verilmesi' öngörülmüş ve 64. maddesinde ise Kürtlerin bağımsızlık elde etmelerinin yolu açılmıştı. Bu durum Kürt bölgelerinde yaşayan Kürtlerden destek bulmadığı gibi, şiddetli bir tepki ile karşılandı. Birçok bölgeden ve Kürt ileri gelenlerinden çeşitli yerlere çok sayıda protesto telgrafı gönderildi. Bu telgraflarda İslâm kardeşliğine vurgu yapılıyor ve Kürtlerin ayrılık taraftarı olmadığı özellikle vurgulanıyordu.

Erzincan'da yaşayan Kürt aşiret liderlerinden on kişi, Fransız Yüksek Komiserliği'ne bu durumu protesto eden bir telgraf gönderdiler. Misak-ı Millî'nin imzalanmasından iki gün önce Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na benzer telgraflar yollandı. Mart 1920 tarihinde ise, yirmiiki Kürt aşiret lideri tarafından imzalanan ve Kürtlerle Türklerin ayrılmasına şiddetle karşı çıkarak İslâmî dayanışmayı vurgulayan bir açıklama yayınlandı. Bu şekilde Kurtuluş Savaşı'nın sonuna kadar Kürtlerin verdiği destek en üst düzeyde sürdü. Urfa, Maraş ve Antep'in düşman işgalinden kurtarılmasında Kürtler çok hayatî roller üstlendi.

Bu işbirliği Lozan görüşmeleri sırasında da devam etti. Lozan'da Avrupalı devletler Kürtlerin azınlık olduğu konusunu gündeme getirince heyet üyeleri buna şiddetle karşı çıkmışlar ve heyet başkanı İsmet İnönü başta olmak üzere, bütün heyet üyeleri tüm Müslüman milletlerin asli unsurlar olduğunu, azınlık olmadığını, İslâm hukukuna göre savunmuşlardır. Yine Avrupalıların iddialarına "Kürtler bir azınlık değil, bir millettir. Ankara hükümeti, hem Türklerin, hem de Kürtlerin hükümetidir" denilerek karşı çıkılmıştır.

Millet Meclisi'nde bulunan Kürt milletvekilleri, bu konuda İsmet paşaya tam destek vererek, Lozan Konferansı'na telgraflar gönderdiler. Bitlis milletvekili Yusuf Ziya bey, 3 Kasım 1920'de Meclis kürsüsünde bir konuşma yaparak, Sevr'i bir 'paçavra' olarak nitelendirdi. Bir sonraki oturumda ise, Bitlis, Erzurum, Kastamonu, Mardin, Muş, Siirt, Urfa,

Pozantı, Diyarbakır ve Van milletvekillerinin hepsi, Türklerle Kürtlerin tek bir bütün olduğunu belirten ortak bir açıklamaya imza attı.[71]

Buna göre, 'Türkiye'de yaşayan Müslüman milletler, her türlü hakkı kullanmada eşittir. Bu haklar içine ana dille eğitim dâhil olmak üzere tüm kültürel haklar girmektedir. Ayrıca hiçbir Müslüman millet, herhangi bir hak kullanımında, başka bir Müslüman milletten üstün değildir ve Müslüman, Müslümanın zımmîsi olamaz' denilmişti. Ancak daha sonraları bütün bunlar unutulmuş, Kürtlere hiçbir çoğunluk hakkı verilmediği gibi, azınlıklara verilen kimlik hakları dahi esirgenmiştir.

Kurtuluş Savaşı'nın en büyük başarısı, Anadolu'da yaşayan farklı kökenlere mensup insanların vatan ve din için aynı hedef etrafında kenetlenmelerinin sağlanmasıdır. Kürt aşiretleri, Doğu cephesini kumanda eden Kazım Karabekir paşaya din ve vatan için yapılacak mücadelede her türlü desteği vermeye hazır olduklarını bildirmiş ve bilfiil bu desteği gerçekleştirmiştir.

Kurtuluş Savaşı'nda yüzlerce Kürt ağa, aşiret reisi ve ileri gelenleri kendi imkânları nispetinde milis kuvvetleri kurarak, bilfiil çatışmalara girmiş ve büyük yararlar sağlamıştır. Doğu'nun savunmasında ve Batı'ya asker gönderilerek Kuvâ-yı Milliye'nin desteklenmesinde büyük katkı sağlayan bu kuvvetlere, tarikat şeyhlerinin de çok büyük destekleri ve teşvikleri olmuştur. Güneydoğu'dan onaltı müftü de Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinde görev almıştır. Bediüzzaman'ın yakın dostu Şeyh Masum Efendi, Van Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanı idi. Ancak, Şeyh Masum Efendi hiçbir alakası olmadığı halde, Şeyh Said hadisesinden sonra Bediüzzaman ile birlikte Batı bölgesine sürgün edildi.

Adalet Partisi Van eski milletvekili Kinyas Kartal da Said Nursî ile beraber bu sürgünün yolcuları arasındaydı. Kinyas Kartal, o günleri şöyle anlatmaktaydı:

> "Yıl 1926... Bizi Van'dan batıya sürgün gönderiyorlardı. Önce bir ortaokul binasında toplamışlardı. Daha sonra ikişer ikişer ellerimizi kelepçeleyerek dışarı çıkarttılar. Ben Said Nursî'nin, daha önceleri Van'da ismini, faziletini ve şöhretini duymuştum. Fakat kendilerini hiç görmemiştim. İlk görüşüm bu sürgün sırasında oldu. O yıllarda 25-26 yaşlarındaydım. Okuldan

çıkarırken bizi kendisiyle birlikte bağladılar. Birçok nüfuzlu kimseler de Van'dan çıkartılıyordu."[72]

Bakü Harp Okulu mezunu olan Kinyas Kartal'ın ilk sürgünü İzmir'e olmuştu. Yasak kalktıktan sonra Van'a dönen Kinyas Kartal'ın sürgün çilesi bitmemişti. 1938'de Dersim isyanından sonra Trakya'ya sürüldü. 1960 İhtilali'nde ise Sivas Kampı'na sürülenlerden oldu. Brukan Aşireti'ne mensup olan Kinyas Kartal, onbeş yıl süre ile milletvekilliği yaptı, bir süre en yaşlı üye sıfatıyla Meclis başkanı oldu. 2009 yılı Ramazan Bayramı'nda bir Kürt köyüne misafir olan Genelkurmay başkanı Org. İlker Başbuğ, Kinyas Kartal'ın şu sözüne atıfta bulunuyordu. "Ayrılık tohumu giren tarladan nifak ve nefret çıkar. Evvela, bu milletin evlatları kaderlerinin ortak olduğunu öğrenmelidir. Birbirimizi yeteri kadar seversek, başka sevgiye muhtaç olmayız."

Ancak bu sözlerin sahibi Kinyas Kartal, her ihtilal döneminde sürgüne gönderilmek için, ilk akla gelen isimlerden biri olmuştu.

Alişan-Alişer ve Koçgiri İsyanı

Kurtuluş Savaşı döneminde dikkati çeken en önemli Kürt ayaklanması olarak 6 Mart 1921 tarihinde başlayan Koçgiri İsyanı'ndan bahsedebiliriz. Yalnız şu noktayı belirtmekte fayda var: Kurtuluş Savaşı sırasında çıkan yirmibeş civarında isyanın sadece dördü Kürtlerin yaşadığı bölgede çıkarılmış, diğer isyanlar Batı bölgelerinde Türkler tarafından çıkarılmıştır.

Koçgiri, Sivas'ın İmranlı ilçesinde Karlık ve Boğazören köylerinde yaşayan bir Alevî-Kürt aşiretidir. Bu hareket, Koçgiri aşiret reisi Alişan bey ve Kâtibi Alişer tarafından organize edildi. Aşiret Reisi Alişan bey, Dersim'e gitmiş ve Kürt Teali Cemiyeti'nin örgütlenmesini sağlamıştı. Bu durumu haber alan Mustafa Kemal, Sivas valisi Reşid paşa kanalı ile Alişan ve arkadaşı Baytar Nuri ile görüşmek istedi. Görüşmeye Alişan bey katıldı ve Alişan bey, bu görüşme sonunda milletvekili olmayı kabul etti. Fakat daha sonra Baytar Nuri ile görüşünce bu teklifi kabul etmekten vazgeçti.

Baytar M. Nuri'nin organizasyonu ile ayaklanma hazırlıkları başladı ve birçok aşiretin de desteği alındı. Bazı karakollara saldırı başlatıldı. Kemah'ta yönetim ele geçirildi. Bu aşiretler, Ankara hükümetinden bazı taleplerde bulundular:

1. İstanbul hükümetince kabul edilen Kürdîstan özerkliğinin Ankara hükümetince de tanınıp tanınmayacağının açıklanması.
2. Kürdîstan özerk yönetimi konusunda Mustafa Kemal hükümetinin acele cevap vermesi.
3. Elaziz, Malatya, Sivas ve Erzincan cezaevlerindeki Kürtlerin hemen salıverilmesi
4. Kürt çoğunluğu bulunan illerden Türk memurların çekilmesi.
5. Koçgiri bölgesine gönderilen askeri birliklerin geri alınması.

Alişan beyin çalışmaları sonucu kırkbeşbin kadar milis hazırlandı. Hareketin bu şekilde büyümesi üzerine Merkez Ordusu Komutanı Sakallı Nurettin paşa, isyanı bastırmakla görevlendirildi. Yapılan harekât planı Genelkurmay tarafından onaylandı ve Topal Osman komutasındaki Giresun alayı da Nurettin Paşa'nın emrine verildi.

11 Nisan 1921 tarihinde Sakallı Nurettin paşa komutasındaki Merkez Ordusu ayaklanmanın üstüne yürümeye başladı. Yapılan çarpışmalar sonrasında bu ayaklanma, 17 Haziran 1921 tarihinde çok kanlı bir şekilde tümüyle bastırıldı. O günlerin Sivas valisi Ebubekir Hazım bey (Tepeyran), Sakallı Nurettin paşanın 'müsademe değil katliam yaptığını' ve ayaklanmayı 'şiddet ve vahşetle' bastırdığını ifade ederek şunları söylemiştir:

> "Askerle çemberlenen köylerin ahalisi, söylentilerin doğruluğuna, yani Kürtlerin tenkil edileceğine inanarak hayatlarını kurtarmak için köylerini, evlerini terk ederek dağlara sığınmaya mecbur olmuşlardır. Sırf can korkusuyla kaçanlar isyan ve eşkıyalıkla suçlanarak, boş kalan köyler yakılıp yıkılarak bütün mal ve eşyalara el konmuştur. Şu suretle Ümraniye bucağına ve Zara ilçesinin merkezine bağlı köylerden 78 ve Divriği ilçesinden 57, toplam 132 köy savaşan düşman istihkâmları gibi yakılmış, tahrip olunmuş ve yüzlerce nüfus öldürülmüştür. Ayrıca bütün mal, eşya, zahire ve hayvanlar yağma olunmuştur. Binlerce nüfus da dağlarda, kırlarda açlıktan ve sefaletten ölüme mahkûm edilmişlerdir."[73]

29 Ekim 1921 günü bu konu Meclis'te gündeme getirilince Lazistan milletvekili Ziya Hurşit şunları söylemiştir:

> "Demek ki bu adam, TBMM'nin üzerindedir. Ve kendisi orada bir aile hükümeti kurmuştur. Damadı Kurmay Başkanı, kardeşi Tokat Mutasarrıfı'dır. Bütün bunlarla memlekette bir eşkiyalık faslı başlamıştır… Nurettin Paşa, bu olağanüstü yetkileri kimden almıştır? Ordu komutanı olarak en ince ayrıntıya müdahale eder. Savcısıyla, komiseri ile uğraşır. TBMM bu adamı görevinden almalıdır. Ricam budur, bir dakika bile gecikilmemesi gerekir."

Daha sonra kurulan Soruşturma Komisyonu Sakallı Nurettin paşanın görevinden alınıp yargılanmak üzere Ankara'ya çağrılmasını kararlaştırır. Mustafa Kemal, Nurettin paşaya verilen cezayı biraz ağır bulur. Nurettin paşanın görevinden alındığını ve yargılama kararının değiştirilmesi gerektiğini söyler. Yapılan tartışmalardan sonra konunun yeni bir soruşturma kurulunca incelenmesi kararı alınır ve olay öylece kapanır.[74]

[68] Taha Akyol, *Ama Hangi Atatürk*, Doğan Kitap, 2007, s. 109.

[69] Akyol, *a.g.e.*, s. 147.

[70] Akyol, *a.g.e.*, s. 163-164.

[71] Mustafa Akyol, "Kürt Sorununu Çözmek İçin Osmanlı Tecrübesini Hatırlamak Gerek", *Köprü* dergisi, Sayı: 98, s. 38.

[72] Şahiner, *a.g.e.*, s. 139.

[73] Mumcu, *a.g.e.*, s. 39-40.

[74] Mumcu, *a.g.e.*, s. 42-45.

Şeyh Said Olayı ve Takrir-i Sükûn Kanunu

KURTULUŞ SAVAŞI VE SONRASINDA kurulan Cumhuriyet yönetimi, bazı tepkileri de beraberinde getirdi.

Kurtuluş Savaşı'ndan önce verilen sözlerin yerine getirilmemesi, ulus-devlete doğru hızlı bir yönelişin ortaya çıkması Kürt halkını rahatsız ederken, Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra dinî konularda gösterilen lakaytlık, din karşıtlığı olarak yorumlanabilecek uygulamalar ve son olarak da Hilafet'in kaldırılması, dindar Kürtlerin tepkisini çekti. Bu politika ve uygulamalar da milliyetçi Kürtlerle, İslâmcı Kürtler arasında bir yakınlaşmayı da beraberinde getirdi.

Şeyh Said, doğu illerinde büyük bir itibar sahibi olan Nakşî Tarikatının Hâlidî koluna mensup bir âlimdir. Dedesi Palulu Şeyh Ali Sebdi, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin dergâhında yetişmiş ve halife olmuştur.

Şeyh Said, Nakşibendî tarikatının bu çevrede yayılması için büyük hizmetlerde bulundu. Erzurum, Ruslar tarafından işgal edilince buradan ayrılan Şeyh Said, ailesiyle birlikte Diyarbakır'ın Piran (daha sonra ismi Dicle olarak değiştirildi) ilçesine yerleşti. Şeyh Said, Kurtuluş Savaşı bitince de Hınıs'a geri dönmüştür.

Zaza asıllı âlim Şeyh Said (1866-1925)

Birinci Dünya Savaşı’nda Ruslara karşı savaşan Cibran Hamîdiye Alayı’nın komutanlarından Cibranlı Halit bey, kendisini Kürtlerin liderlerinden biri olarak görüyordu. Halit bey, kurduğu ‘Kürt İstiklâl ve İstihsal Cemiyeti’nin ilk kongresini 1924 yılında Erzurum’da yaptı. Şeyh Said de yapılan kongrede bu cemiyete üye oldu. (Cibranlı Halit bey, aynı zamanda Şeyh Said’in kayınbiraderiydi.)

Bu cemiyet halk arasında kısaca ‘Azadi Cemiyeti’ olarak biliniyordu. Azadi Cemiyeti’nin birçok bölgede şubeleri kuruldu.

Cibranlı Halit bey, Şeyh Said ve Mutki Aşireti Reisi Musa bey yaptıkları istişareler sonucu görüş birliğine vararak, Cemiyet’in başkanlığına Şeyh Said’i seçtiler ve şu kararı verdiler: ‘Bu dinsiz düzene karşı boyun eğmeyecekler, karşı koyacaklar ve direneceklerdi.’[75]

Bu tarihten sonra bir ‘İslâm Cumhuriyeti’ kurmak maksadıyla çalışmalara başlayan Cemiyet üyeleri, Doğu’daki çok sayıda ağa, şeyh ve aşiret reisi ile görüşerek hareketlerini güçlendirmeye çalıştı. Merkezi İstanbul’da bulunan Kürt Teali Cemiyeti’nin lideri Seyyid Abdülkadir ile görüşülüp onun da desteği sağlandı. Nakşî Tarikatının Hâlidî kolunun mensuplarından Seyyid Taha’nın torunu olan Seyyid Abdulkadir ile Mevlânâ Hâlid’in halifesi Palu’lu Şeyh Ali Sebdi’nin torunu ve yine bir Nakşî-Hâlidî Şeyhi olan Şeyh Said, ayaklanmak için anlaşmışlardı. Ayaklanma tarihi olarak da 21 Mart 1925, yani Nevruz gününü seçmişlerdi.

Verilen kararlar ile 1925 yılının başından itibaren çalışmalar hızlanmıştı. Aşiretlerle sık sık toplantılar yapılıyor ve destek alınmaya çalışılıyordu. Bu toplantılarda Şeyh Said imzalı bildiriler dağıtılıyor : ‘Kurulduğu günden beri İslâm dininin temellerini yıkmaya çalışan Türkiye Cumhuriyeti Reisi Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Kur’an’ın ahkâmına aykırı hareket ederek Allah’ı ve Peygamber’i inkâr ettikleri ve İslâm halifesini sürdükleri için gayr-ı meşru olan bu idarenin yıkılmasının bütün İslâmlar üzerinde farz olduğu’ bildiriliyor ve destek isteniyordu.

Destek talep mektuplarından bir tanesi, 4 Ocak 1925 tarihinde Hormek Aşireti Reisleri Halil, Veli ve Ali Haydar ağalara da gönderilmişti. Ancak yüzyıllardır Cibran Aşireti ile kavgalı olan ve birbirlerinden çok sayıda adam öldüren Hormek Aşireti, Cibran Aşireti’nin kontrolünde olan bir harekete sıcak bakmıyor ve karşı çıkıyordu.

Hormek Aşireti gizli bir mektupla Cibranlıların Şeyh Said liderliğinde bir isyan hazırlığında olduklarını Mustafa Kemal’e ve bölgelerindeki yöneticilere bildirmişlerdi. Aynı şekilde Genç ilçesi milletvekili Hamdi bey,

Mustafa Kemal’e ve diğer yetkililere gönderdiği birçok telgraf ile ‘Bölgede bir isyan hazırlığı olduğu, bunun İngilizler tarafından kışkırtıldığı ve bunun da Musul meselesi ile bağlantılı olduğunu’ bildirmişti.[76]

Şeyh Said 13 Şubat 1925 tarihinde yanında üçyüz atlı ile kardeşi Şeyh Abdürrahim ile görüşmek ve davetli olduğu bir düğüne katılmak için Piran’a gelmişti.

Düğün yerine gelen onbeş kişilik bir askeri müfreze, mahkeme tarafından istenen bazı kişilerin düğünde olduklarını belirterek, Şeyh Said’den kaçakları teslim etmesini istedi. Bunun üzerine Şeyh Said ile müfreze kumandanı arasında şu şekilde bir konuşma geçti:

> -Şeyh Said: Siz iki-üç gün benim misafirim kalınız. Bu kalabalık dağıldıktan sonra, bunları o zaman size teslim ederim, alıp götürün. Şimdi yedi-sekizyüz silahlı insan topluluğu var. Hepsi de birbirlerinin hısımlarıdır, akrabalarıdır. Siz bunları zorla götürmeğe kalktınız mı, korkarım ki bir niza olur ve nahoş bir netice verir; sizden istirham ederim; üç gün sabırlı olun, arzunuz tamamıyla yerine gelir.
>
> -Müfreze kumandanı: Hayır! Ben emir aldım, bunları götüreceğim ve beklemem. Hemen neferlerle beraber onların bulunduğu yere gideceğiz, haydi düşün önüme gideceğiz. Mahkeme sizi istiyor.[77]

Bu konuşmadan sonra aranan kişilerin de müfreze kumandanına “Düğün bitsin sonra geliriz; düğünü yarıda bırakmak ayıp olur” demesi, ancak müfreze kumandanının kararında diretmesi üzerine münakaşa çıkar ve bu münakaşa çatışmaya döner.

Büyüyen hadisede silahlar patlar, her iki taraftan da yaralanan ve ölenler olur. Kendi evinde asker ve subay vurulan Şeyh Said telaşa düşerek, yüksek dağ başındaki köyüne çekilir. Bu sefer Şeyh Said’i almaya gelen kuvvetle, Şeyh Said’in adamları arasında çatışma başlar ve mesele iyice büyür.

İsyana destek veren Kürt aşiret ve tarikatların sayısı da çok fazla değildi. Kürtler içerisinde çok büyük bir etkiye sahip olan Norşin şeyhleri, Hizan şeyhleri, Cizre şeyhleri, Bitlis’te Küfrevî ailesi, Mardin civarındaki Hamidî şeyhleri, Muş’taki Oxin şeyhleri isyana destek vermeyen şeyhler arasında bulunuyordu. Çok sayıda aşiret reisi ve eşraf da Meclis’e destek telgrafları çekerek, isyana taraftar olmadıklarını bildirmişlerdi.

Alevî ve Sünnî Kürtler arasında da öteden beri devam eden bir ihtilaf vardı. Yavuz Sultan Selim döneminde başlayan bu ihtilaf, hiçbir zaman giderilemedi. Dinî inançlar ve mezhebî farklılıklar hep ön planda oldu. Alevî Türkler ve Kürtler çok daha yakın bir işbirliği içinde bulunurlarken, Sünnî Türkler ve Kürtler de birbirlerine daha yakın oldular.

21 Mart 1925 tarihinde Nevruz günü başlatılması düşünülen isyan, kaderin bir cilvesi olarak bir düğün ile başlamıştı. Önce, Darahini ile Hani ilçesi ele geçirilmiş, 21 Şubat günü Lice, daha sonra da hükümet kuvvetleri tarafından Piran geri alınmış ve Şeyh Said'in teslim olması istenmişti. Birçok kişinin öldüğünü gören Şeyh Said teslim olmayı kabul etmiş ve daha fazla kan dökülmesinin önüne geçmek istemişti. Bu maksatla bir mektup yazmış ve ilgililere göndermek istemişti. Ancak etrafında bulunan bazı adamlar bu mektubu yırtmışlar ve "Kemal Paşa'yı siz affetseniz, biz affetmeyiz" demişlerdi.[78] Artık ok yaydan çıkmıştı. Birçok bölgeye yayılan isyanı durdurmak imkansız hale gelmiş ve inisiyatif Şeyh Said'in elinden çıkmıştı.

25 Şubat 1925 tarihinde de dönemin Başbakanı Fethi Okyar ve hükümeti tarafından sıkıyönetim ilan edilmişti.

Daha sonra isyancılar, Palu ve Elazığ'ı ele geçirdiler ve Diyarbakır'ı da ele geçirmek için saldırılara başladılar. Diyarbakır'a çok büyük önem vermelerine rağmen bir türlü ele geçirmeye muvaffak olamayınca gerilemeye başladılar. Bu durum başarısızlığa giden süreci hızlandırdı.

İsyancılarda belli bir düzen ve intizam yoktu. Tam bir kargaşa ve başıboşluk havası görülüyordu. Düzenli bir sevk-idare ile hareket etmeyen bu kuvvetler içinde, kimse kimsenin sözünü dinlemiyordu.

Bu kargaşa ve düzensizlik durumu en çok Elaziz'in alınması sırasında yaşandı. Şehirde tam bir yağma havası başladı. Hareketi idare edenler çaresizlik içinde kaldılar. Şeyh Said kuvvetlerine yardım edip şehri teslim eden eşraf ve ileri gelenler, bu yağma hareketlerini görünce saf değiştirdiler ve devlet kuvvetlerinden yana tavır almaya başladılar. Bu tavır değişikliği nedeniyle Elaziz, kısa bir süre sonra yeniden hükümet kuvvetlerinin eline geçti.

Diğer ilçelerdeki durum da Elaziz'den farksızdı. Şeyh Said bile bu hazin durumu mahkemedeki ifadelerinde şöyle itiraf etmişti:

> “Benim maksadım bu dine hizmet etmekti; ancak muvaffak olamadık. Şimdi anladım ki, muvaffak olsaydık da bu ahali ile bir şey olmazdı. Vaziyet bu idi. Çünkü ahaliden sıtkım sıyrıldı. Şeriata razı olan ahali kalmamıştır.”[79]

Olayların üzerine ılımlı bir şekilde gidilmesini isteyen Fethi Okyar hükümeti 2 Mart 1925 tarihinde düşürüldü ve sertlik yanlısı olarak tanınan İsmet İnönü başkanlığında yeni bir hükümet kuruldu. Başbakanlık görevinden ayrılan Fethi Okyar aynı gün milletvekilliğinden de istifa etti. İki gün sonra da Paris Büyükelçiliğine atanarak Türkiye’den uzaklaştırıldı.

Şeyh Said isyanının, İngilizler tarafından desteklendiği konusunda ortaya atılan iddiaların doğruluğuna dair bugüne kadar bir delil ortaya konamamıştır. İsyan tamamıyla halkın elinde bulunan silahlar ve çok yetersiz imkânlarla yapılmış, daha sonra ise ele geçirilen bazı askeri birliklere ait silahlar kullanılmıştır.

Bu olayda belki de en çarpıcı durum, isyan hazırlıklarının Hormek Aşireti tarafından hükümete aylar öncesinden bildirilmesine rağmen isyana karşı ciddi hiçbir önlem alınmamasıdır. Adeta, isyanın olması beklenmiş ve bu durum bahane edilerek bütün muhalefet en sert şekilde susturulmuştur.

İsmet Paşa, meclisten güvenoyu alır almaz, aynı gün iki kanun tasarısının da görüşülmesini istedi. Bunlardan birincisi Takrir-i Sükûn Kanunu idi. Üç maddelik bu kanunun hüküm içeren birinci maddesi şöyleydi:

> “Geriliciliğe ve ayaklanmaya, memleketin sosyal düzeninin ve huzurunun ve sükûnunun ve güvenliğin ve asayişin bozulmasına neden olacak bütün kuruluşları, kışkırtmaları, davranışları ve yayınları, hükümet; Cumhurbaşkanının onayı ile kendi başına ve idarî olarak yasaklayabilir.”

Şeyh Said isyanından sonra Takrir-i Sükûn Kanunu’na ve bu kanun ile alınan sert tedbirlere karşı çıkanlar da vardı. Takrir-i Sükûn Kanunu Meclis’te görüşülürken söz alan Ali Fuat Paşa (Cebesoy) tepkisini şu şekilde dile getirdi:

> “Ayaklanmalar, gerici eylemler yok edilmeli, ayaklanmacılar ve gericiler cezalandırılmalıdır. Buna şüphe yoktur. Ancak, milletin doğal haklarını ve özgürlüğünü kısıtlayacak baskı yöntemlerine idare mekanizmasında yer verilmemesini rica ediyorum. Hükümet değişikliğinin nedeni millet önünde tartışılmadıkça İsmet Paşa hükümetine güvenmeyeceğiz.”

Rauf Orbay ve daha birçok milletvekili de bir baskı döneminin geleceği korkusu ile bu kanuna karşı çıktılar.[80]

Bu şiddetli tartışmaların ardından yapılan oylamada Takrir-i Sükûn Kanunu 4 Mart 1925’te kabul edildi. 7 Mart günü de Şark İstiklâl Mahkemesi üyeleri atandı. 14 Nisan günü Kürt İstiklâl Cemiyeti kurucuları Cibranlı Aşireti Reisi Kürt Miralayı Halit bey, Bitlis eski milletvekili Yusuf Ziya bey, Yusuf Ziya beyin kardeşi Teğmen Ali Rıza, damadı Faik bey ile Molla Abdurrahman, Bitlis’te kurulan Harp Dîvânı tarafından kurşuna dizilerek öldürüldüler.

Sorgulamalarda bazı bilgiler vererek itiraflarda bulunan Mutki Aşireti Reisi Musa bey, 15 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Hiçbir fiili destek vermemelerine rağmen, 15 Nisan günü Kürt Teali Cemiyeti Başkanı, Ayan Meclisi Üyesi ve Şura-yı Devlet eski Reisi Seyyid Abdülkadir ve iki arkadaşı da İstanbul’da tutuklanarak Diyarbakır’a doğru yola çıkarılmışlardır. Aynı gün Şeyh Said, uzun zamandır yanında bulunan, fakat 1924 yılının Ekim ayından itibaren Ankara hükümetine bilgi sızdıran bir ajan olarak çalışan, Güllü Hanım’ın kocası olan bacanağı Binbaşı Kasım (Ataç) tarafından Hükümet kuvvetlerine teslim edilmiştir.[81]

Şeyh Said hadisesi sonrası Türkiye’de artık yeni bir dönem başlıyordu. Hükümet ve Mustafa Kemal, bundan sonra kafalarındaki bütün düşünceleri teker teker uygulama fırsatı bulacaklardı. Aykırı bir tek sese tahammül edilmeyecek, muhalefet ve farklı görüşler en sert şekilde susturulacaktı ve öyle de oldu…

Kazım Karabekir ve Ali Fuat Cebesoy’un tahminleri doğru çıkmıştı. Hatta İstiklâl Savaşı’nın bu gazi kumandanlarının kurduğu parti olan Terakkiperver Cumhuriyet Partisi bile bu şiddet ve husumetten kurtulamamış ve kurulduktan kısa bir süre sonra sudan sebeplerle kapatılmıştı. Bu kanun hükümete hakikaten çok büyük bir güç vermişti. Ve

hükümet bu olağanüstü gücü su-i istimal etmiş ve büyük bir zulüm ve ceberut devri başlamıştı.

Olayların bastırılması esnasında suçlu-suçsuz çok sayıda kişi öldürüldü. Kanun ile birlikte, infazların da hemen gerçekleştirilmesi yetkisi, Büyük Millet Meclisi'nin onayı olmadan mahkemelere verilmişti. Bu yetki üzerine idam kararları, 27 Mayıs 1925'te Diyarbakır Ulu Camii önünde infaz edildi. İstiklâl Mahkemesi tarafından yargılanan Şeyh Said ve arkadaşları idama mahkûm edildi. Şeyh Said ve 47 arkadaşı, 29 Haziran 1925'te Diyarbakır'da idam edildi. Cenazeleri toplu olarak büyük bir çukura gömüldü.

Musul'a gönderilmesi sözkonusu olan tüm askerler isyan bölgesine gönderilince Musul'u işgal eden İngiliz askerleri rahatlamıştı. Musul meselesinin şiddetle tartışıldığı ve ordunun Musul'a girmesinin an meselesi olduğu bir zamanda patlak veren bu hadisenin tamamen aydınlatılmış olduğunu söylemek ise mümkün değildir.

Şeyh Said ifadesinde: "Bu işlerde ne öndeyim, ne arkadayım. Belki ortada bulunmuştum. Bizzat kumanda etmedim. Harbi ne uzaktan ne yakından görmedim. Harekete hâkim olamadım. Aşiretler kendi akıllarıyla hareket ediyordu. Kimse kimsenin sözüyle hareket etmiyordu" dedi. Savcının "Neden isyan ettiniz" sorusuna da "Şeriat için. Amacımız din hükümlerinin uygulanmasını rica yoluyla hükümete arz etmekti. İnşallah kabul buyrulur" cevabını verdi. Şeyh Said idam sehpasına çıkarken "Boynuzsuz keçinin ahını boynuzludan alırlar, fena yaptık, bundan sonra iyi olur inşallah" dedi. [82]

Şeyh Said isyanında esas karakterin Kürt Milliyetçiliği olmayıp, İslâm'a aykırı icraatlardan rahatsız olunduğu için böyle bir harekete girişildiği ve bu olayda İslâmî hassasiyetin çok daha önde olduğu konusunda hemen hemen konu ile ilgilenen herkes hemfikirdir. Dr. Rıza Nur'un araştırmaları bu isyanın 'İslâmcı' olduğu şeklindedir:

> "Şeyh Said gayet dindar bir adammış, Medreselerin ve tekkelerin ilgası, şapka giydirileceği şayiası bu adamı tehyiç emişti. Bunu Mustafa Kemal, 'Kürt millî isyanı ve aynı zamanda irtica' telakki etti. Hâlbuki resmî tahkikat asla millî bir Kürt isyanı olmadığını göstermiştir. Ben bunu orada İstiklâl

> Mahkemesi reisliğini yapan Ali Saib'e de sordum. O da asla 'Kürtlük meselesi yoktur, sırf dindir' dedi."[83]

İdam edilenler arasında Dersim Milletvekili Hasan Hayri de bulunuyordu. Hasan Hayri, Birinci Meclis'te bulunan 72 Kürt milletvekilinden birisiydi. Hozat'taki Şeyh Hasanlı Aşireti Reisi olan Hasan Hayri, devamlı surette 'Türk-Kürt kardeşliğinden' bahsediyor ve ayrılıkçı düşüncelere şiddetle karşı çıkıyordu. Lozan Barış görüşmelerinin TBMM'de müzakere edildiği sırada konu ile ilgili görüşlerini açıklayan Hasan Hayri, Türklerle Kürtlerin bir ve beraber olduklarını ve asla ayrılamayacaklarını savunmuş ve konuyu tarihî seyri içinde ikna edici bir tarzda anlatarak dikkatleri üzerine çekmişti.

Bu konuşmasından dolayı kendisini kutlayan Mustafa Kemal, ertesi gün Meclis'e Kürt millî kıyafetleri ile gelmesini istemiş ve bunun üzerine Hasan Hayri de birçok Kürt milletvekili arkadaşıyla beraber, bu şekilde giyinerek Meclis oturumuna katılmışlar ve Lozan Konferansı'na telgraflar çekerek, Kürtlerin Türklerden ayrılamayacaklarını bildirmişlerdi.[84]

Terakkiperver Cumhuriyet Partisi kurulunca, Hasan Hayri bu partiye geçmiş ve parti çalışmaları yapmak amacıyla Elazığ'da bulunduğu bir sırada Şeyh Said hadisesi patlak vermiş, halka olaylara karışmamaları için sükûnet tavsiye etmiş, ancak buna rağmen yakalanarak Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanmış ve idama mahkûm edilmiştir.

Mahkemede "Niçin Meclis'e Kürt millî kıyafeti ile geldin" sorusuna da muhatap olan Hasan Hayri, Şeyh Said hadisesini yatıştırmaya çalıştığı halde, o sıralar hâkim zihniyete muhalif olan Terakkiperver Cumhuriyet Partisi için çalışmalar yapmak amacıyla Elazığ bölgesinde bulunduğundan, fırsattan istifade ile Mahkeme Başkanı Ali Saip tarafından darağacına gönderilmiştir.[85]

Halifeliğin kaldırılması için sürekli ve sinsi bir şekilde çalışan İngilizlerin, Musul meselesini halletmek ve ülke gündeminde geri sıralara attırmak için Şeyh Said hadisesinden yararlandıkları ve bunun için de halifeliğin kaldırılması konusunu istismar ettikleri ortaya çıktı. Bu teşvik ve destek ile hilafetin yeniden kurulmasının amaçlanmadığı, bilakis bu hadisenin bahane edilerek din ve dindarların üzerine gidilerek daha da sert tedbirlerin alınması için zemin hazırlandığı şüphe götürmez bir gerçek olarak orta yerde durmaktadır.

Kazım Karabekir Paşa, Doğu bölgesinde alınması gereken tedbirlerle ilgili olarak bir proje geliştirmiş ve bunu ilgililere sunmuştu. Kazım Karabekir'in projesi dört temele dayanıyordu:

1. 12 yaşından küçük çocukları gece yatılı mekteplere almak.
2. Hamidiye Alayları'nın devamı olan Aşiret Süvari Alayları'nı tarımsal müfrezeler haline getirerek, bunları tarımsal kalkınma ve yol çalışmalarında üretici hale getirmek.
3. Bölgedeki din adamlarını, Kürtçeyi de iyi bilen üniversite mezunu hocalar ve hukukçular ile harmanlamak ve böylece bölge insanının dinî temelden kopmadan modern bir eğitim almasını sağlamak.
4. Özellikle Van Gölü havzasından başlamak üzere, bölgedeki diğer aşiret unsurlarını küçük parçalara ayırarak yerel kalkınmada çalıştırmak, bölgedeki Ermeni propagandalarını ve Kürtçülük hareketlerini etkisiz hale getirmek için üst kültürlü, temsil yetenekli, çevresindeki yerli halka sosyal hayatta ve üretimde örnek olacak Türk kanalları açmak.

Karabekir, Kürtlerin dinî hassasiyetlerini gözetecek, onları modern eğitimle tanıştırırken bir yandan da üretime teşvik edecek ve böylece ülke geneliyle ekonomik entegrasyonlarını artıracak çözüm öneriyordu.

İsmet İnönü hükümetlerinin uyguladığı politikalar ise, 'radikal devrimcilik' vizyonuna göre şekillenmişti. Bu vizyonda ekonomiye ve yerleşik kültürel değerlere fazla önem verilmiyor, sorunun Kürtlere Türk kimliğini kabul ettirmek ve tepkileri bastırmakla çözümleneceği umuluyordu. Ancak bu politika, öngördükleri sonucu vermedi ve ters tepti. Muhafazakâr Kürtleri, Türk kimliğine kazandırmak için oluşturulan Halkevleri ve Köy Enstitüleri gibi projelerin başarılı olması mümkün değildi ve gerçekten de öyle oldu. Netice tam bir fiyaskoydu.

Dr. Hüseyin Koca'nın ifadesiyle halk zaten sınırlı olan eğitim imkânlarından 'çocuklarımız gâvurlaşacak' diye faydalanmak istemedi. Dr. Koca'ya göre 'Kazım Karabekir Paşa'nın ziraat projesine kulak verilseydi, sosyal bütünleşme sağlanabilecekti.'[86] Kazım Karabekir, Kürt-Türk birlikteliğinin problemsiz bir şekilde devam etmesinde İslâmiyet'in öneminin farkındaydı ve "Kürtleri bize bağlayan yegâne bağın dinî kuvvet" olduğunu ifade etmişti.[87]

Muhalefeti, basını ve din adamlarını ezmek için bahane arayan hükümetin eline iyi bir malzeme olan Şeyh Said hadisesi bahane gösterilerek çıkarılan

Takrir-i Sükûn Kanunu başlangıçta tek maddeden ibaret bir kanundu ve hükümetin eline tam anlamıyla diktatörlük yetkisi veriyordu. Bu kanun başlangıçta iki yıllık bir süre için çıkarılmıştı; ama sonradan iki yıl daha uzatıldı.

2 Mart 1929 tarihine kadar dört yıl süren bu yürürlük döneminde, anti demokratik birçok icraata imza atıldı. Bu süre zarfında Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması ile ilgili Bakanlar Kurulu Kararnamesi, 2 Eylül 1925'te 'Büyük İrtica Hadisesi' denilen Şeyh Said olayı gerekçe gösterilerek çıkarıldı. Bu kararnamede, 'bütün tekke ve zaviyelerin istisnasız kapatıldığı, T.C. dâhilinde hiçbir tarikat, derviş, şeyh ve mürit olmadığı ve türbedarlığın kaldırıldığı' ifade edilmiştir.

Daha sonra da, 13 Aralık 1925'te Resmi Gazete'de yayınlanan 'Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Ünvanların Men ve İlgasına Dair Kanun' ile bu süreç tamamlanmıştır. Bu kanun ile altıyüz yılı aşkın bir süre ile Osmanlı Devleti'ni idare eden tüm padişahların ve ülkemizde medfun olan Sahabelerin türbeleri ziyarete kapatılmış ve bakımsızlık ile yıkılmaya terk edilmiştir. (1 Mart 1950 yılında çıkarılan bir kanunla Türk büyüklerine ait ve sanat değeri bulunan türbelerin ziyarete açılmasına izin verilmiştir.) Yine Takrir-i Sükûn fırsatından yararlanarak şu uygulamalar gerçekleştirildi:

1. Şapka Kanunu, 25 Kasım 1925 tarihinde kabul edildi.
2. 30 Kasım 1925'te TBMM'de asılı bulunan Şûra Suresi'nin 38. Âyetinin meali olan 'Onların işleri aralarında istişare iledir' yazısı indirilerek, 'Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir' yazısı asıldı.
3. Medenî nikâh uygulamasına geçildi.
4. 'Türkiye Devleti'nin dini, din-i İslâm'dır' ibaresi de bu fırsattan yararlanılarak Anayasa'dan çıkarıldı.
5. 10 Nisan 1928 tarihinde, milletvekilleri ve Cumhurbaşkanlığı yemin metinlerindeki 'vallahi' kelimesi çıkarılarak, 'namusum üzerine söz veririm' ifadesi eklendi.
6. TBMM'nin vazifeleri arasında bulunan 'şeriat hükümlerinin yerine getirilmesi' hükmü de Anayasa'dan çıkarıldı.

Şeyh Said Olayı ve Bediüzzaman

Ankara'da kendisine yapılan teklifleri kabul etmeyip Van'a giden ve burada üç yıla yakın bir süre birkaç talebesi ile birlikte ilmî çalışmalarına devam

eden Bediüzzaman Said Nursî, Şeyh Said hadisesi ile hiçbir alakası olmadığı ve Şeyh Said'in yardım çağrısına 'Dâhilde ki hareket menfi olmaz. Bu zamanın gereği cihad-ı maneviyedir. Millet tenvir ve irşad edilmelidir. Siz de bu hareketinizden vazgeçiniz. Çünkü neticesiz akim kalacaktır' diye cevap vererek katılmadığı ve vazgeçirmeye çalıştığı halde, Van'daki ikametgâhından alınarak Erzurum-Trabzon-İstanbul ve Antalya yolu ile Burdur'a sürgüne gönderilmiş ve burada mecburî ikamete tâbi tutulmuş, bu sürgün ve mecburî ikamet hayatı kesintisiz olarak yirmibeş yıl kadar sürmüştür.

Şeyh Said hadisesi sırasında Hamidiye Alayı eski komutanlarından ve onbin askere sahip bir aşiretin Reisi olan Kör Hüseyin Paşa, Erek dağında bulunan Said Nursî'yi ziyaret eder. Bediüzzaman'ın talebelerinden Molla Hamid'in ifadeleri ile görüşme şu şekilde cereyan etmiştir:

> "Hazret-i Üstad'la birlikte, Erek Dağı'ndaki harabe kilisesinde idik. Günlerden bir gün, ben ve bir ara Hicaz'da kalıp, orada büyük nam vermiş ve Şeyh Ekber-ül Vanî lakabı ile anılmış, büyük veli Şeyh Şükrüllah Efendinin oğlu Esasüddin ile ikimiz Üstad'ın yanında idik. O gün ikimizden başka Üstad'ın yanında hiç kimse yoktu. Hüseyin paşa, iki hizmetçisiyle birlikte Üstad'ın ziyaretine geldiler. Atlarını harabe kilisesinin önündeki ağaçlara bağladıktan sonra içeri geldiler. Hüseyin paşa çok uzun boylu ve iri yarı bir insandı. Her bir parmağı benim bileklerim kadar kalındı. O gün paşalık altın madalyalarını da takmış gelmişti. Çok heybetli idi. İçeri girdi, son derece edep dairesinde Hazret-i Üstad'ın ellerini öptü ve diz çökerek huzurunda oturdu. Biraz sonra bir mendil içinde, tahminen yarım kilo kadar altını çıkarıp oraya bir yere indirdi.
>
> Hazret-i Üstad 'o nedir' dedi.
>
> -Paşa: 'Kurban, benim helâl malımdan zekâtımdır, size getirdim' dedi.
>
> -Üstad: 'Sen kendi yakınlarından, akrabalarından, köylülerinden hiç kimseyi bulamadın mı ki, ta buraya kadar getirdin?'
>
> Paşa; 'Kurban! Benim akrabalarım, yakınlarım hepsi zengin. Fakir kimse yok. Müstehakkı sizsiniz' dedi.
>
> Hazret-i Üstad; 'Zekâtın nakli caiz değildir. Orada birçok fakirler varken, bunca köyü aşıp da buraya kadar niçin getirdin' dedi.

Hüseyin Paşa; ‘Seyda, kurban, hiç olmazsa beş-on tanesini kabul ediniz! Burada yanınızdaki talebelerinizin ihtiyaçlarına sarfedersiniz’dedi.

Hazret-i Üstad; ‘Hayır mümkün değil. Benim zekâta ihtiyacım yoktur’dedi, kabul etmedi.

Biraz sonra, Hüseyin paşa; ‘Seyda sizinle hususî bir istişarem de olacaktır. İzin veriniz, talebeleriniz dışarı çıksınlar, hususî konuşmak istiyorum’ dedi.

Hazret-i Üstad; ‘Hayır, bunlar benim vücudumun parçalarıdır, ayrılamazlar. Neyin varsa, söyle’ dedi.

Hüseyin Paşa; ‘Seyda, eğer bize izin verirseniz, isyan edeceğiz.’

Hazret-i Üstad; ‘Ne için isyan ediyorsunuz? Ali’nin, Hasan’ın kabahati varsa, Haydar, Ömer ne yapmış? Arada Müslüman kanı dökülecektir.’

Hüseyin Paşa; ‘Ruslar bizi vurdu, öldürdü, perişan etti. Malımız, canımız telef oldu gitti. Fakat namusumuza bir şey olmadı. Şimdi elimizde kalmış olan bir dinimiz ve namusumuz da gidiyor. Bize izin ver. Hem piyadelerimiz, hem de süvarilerimiz mevcut hazır bekliyor’ dedi.

Hüseyin paşanın bu ‘acıklı’ izahı üzerine Hazret-i Üstad epey uzun bir sükût edip düşündü. Sonra başını kaldırarak, gayet lütuf ve mülâyemetle: ‘Paşa’ dedi. ‘Gel bu mesele hakkında Şeyh Ahmed-i Cezerî’nin Dîvân’ını tefeül edip açalım, Dîvân ne derse, kabul eder misin’ dedi.

Paşa; ‘Evet, ederim’ dedi.

Hazret-i Üstad, cebinden Dîvân’ı çıkardı ve tefeül ederek açtı, şu beyit çıktı:

‘Bazıları kiliseden dönüp gelir, Müslüman olur. Bazıları da döner Yahudi ma’bedine Yahudi olur. Ben ise, ne onlardanım, ne de bunlardanım. Bana meyhane kapısı kâfidir.’

Bu tefeülden sonra, Üstad Hazretleri: ‘İşte gördün mü Paşa! Ben şimdi ne sizdenim, ne de onlardanım’ dedi.

Hüseyin Paşa; ‘Seyda, sen benim kolumu kanadımı soğuttun. Ben şimdi aşiretime dönsem, ‘Paşa korktu, onun için vazgeçti’

> diyecekler' dedi.
>
> Hazret-i Üstad; 'Evet, korktu desinler, ama kan döktü demesinler' dedi ve en son, Hüseyin paşa veda edip ayrılırken de; Hazret-i Üstad, Paşa'ya üç defa: 'Paşa kan dökme, kan dökme, kan dökme' dedi ve tekrarladı.
>
> Hüseyin paşa döndü, gitti ve kuvvetlerini dağıttı. Dolayısıyla Van bölgesinde herhangi bir olay vuku bulmadı.
>
> İşte Hüseyin paşa ve Üstad hazretlerinin görüşme hadisesinin ve muhaverelerinin aslı budur."[88]

Şeyh Said hadisesine katılmayan Hüseyin paşa, buna rağmen 1926 yılındaki büyük sürgünde Batı illerine gönderilenler arasında bulunuyordu. Bu sürgün ile ilgili olarak Hüseyin paşanın oğlu Haydar Süphandağlı'nın, Araştırmacı-Yazar Necmeddin Şahiner'e anlattıkları şu şekildedir:

> "Seyda ile Van Müftüsü Masum efendiyi beraberce kelepçelemişlerdi. Üstad hiç üzgün değildi. Gayet rahat ve müsterihti. Yola çıkmadan önce bana dedi ki:
>
> 'Babana selam söyle, bu bize yapılan muamelenin sevabını istesin. Sabretsin, inşallah Sahâbe-i Kirâm'ın sevabını alır. 'Ben beydim, ağaydım' demesin. Çalışsın; ırgatlık etsin, amelelik etsin, ekmeğini çıkartsın, kimseye muhtaç olmasın.'
>
> Van'dan çıkartılan kafilenin uzunluğu, belki bir kilometreyi bulmuştu. Çoluk çocuk, genç ihtiyar binlerce insan, atlı, arabalı, kızaklı, çeşitli vasıtalarla bir harp ricâtı halinde memleketlerinden, gözyaşları içinde ayrılıyorlardı.
>
> Van Müftüsü Şeyh Masum efendinin kelepçeden elleri sıkışmış, kan oturmuştu bileklerine. Sıkışan elini biraz gevşetmek istedi. Bu ricasını jandarmalara söyledi. Bediüzzaman ise sanki başka bir âlemde gibi hiç aldırdığı yoktu. Masum efendinin bu mâsumane ricası bir dipçik darbesiyle cevabını almıştı. İnsafsızca vurulan dipçik neticesinde Masum efendi yere, çamurların içine kapaklanmıştı. Bu acı manzara, görenlerin yüreğini kanatmıştı. Az ileride bir çeşme başında, serbest olan sağ eliyle çeşmeden su alan Bediüzzaman, Masum efendinin çamurlu yüzünü, başını yıkayıp temizlemişti.

> Üç-dört gün Patnos'ta, bir gece Ağrı'da, bir hafta Erzurum'da kaldık. Erzurum'dan sonra at arabalarıyla yollara devam ettik. Trabzon'da yirmi gün kadar kaldık. Gemi yolculuğu ise bir hafta sürdü. İstanbul'da Üstad, yirmi-yirmi beş gün kadar kaldı. Sonra kendilerini aynı gemi ile Antalya'ya götürdüler.
>
> Van valisi Osman Nuri Paşa (1925-1926) şehirde sıkı emniyet tedbirleri aldırtmıştı. Kış mevsimini de sürgünler için, en müsait zaman olarak seçmişlerdi.''

Haydar Süphandağlı'nın anlattıklarına göre, babası Kör Hüseyin paşa 1930 yıllarında seksen yaşlarında Irak'ta vefat etmişti.[89]

Bu sürgün yolculuğu Van'lı Cemal Talay'ın anlatımına göre 10 Şubat 1926 tarihinde başlamıştır.[90]

Kör Hüseyin paşa, bu sürgün yolculuğunun sonunda Aydın'da mecburi ikamete tâbi tutuldu. Kendi topraklarında yaşamaya alışmış olan Hüseyin paşa, Aydın'a alışamadı. Samimi dostu Hacı Musa bey ile Suriye'ye gitti. Hacı Musa bey Suriye'de hastalandı ve vefat etti. Hüseyin paşa, daha sonra Ağrı isyanına katılmak için önce Irak'a geçti ve Şeyh Ahmet Barzanî'nin misafiri oldu.

Hacı Musa beyin kardeşi Nuh bey ve oğlu Medenî de burada bulunuyordu. Nuh bey, yeğeni Medenî'nin de Ağrı'ya gitmek istediğini söyledi. Hüseyin paşa bunu kabul etti. Hüseyin paşa ve beraberindekiler Irak sınırını geçerek Türkiye'ye girdiler ve bir dağda gecelediler. Medenî ve adamları, burada Hüseyin paşa ve yanındakileri öldürdü. Durumdan haberdar olan Şeyh Ahmet Barzanî, yaptığı araştırma sonunda, Hacı Musa beyin kardeşi Nuh beyin Türk hükümeti ile anlaşarak, affedilme karşılığında Hüseyin paşayı öldürme sözü verdiğini öğrendi. Bunun üzerine Şeyh Ahmet, Nuh beyi idam etti. Daha sonra Hüseyin paşanın Behram adındaki torunu ise Medenî'yi öldürerek dedesinin intikamını aldı.[91]

[75] Mumcu, *a.g.e.*, s. 59.

[76] Mumcu, *a.g.e.*, s. 65-66.

[77] *Yakın Tarih Ansiklopedisi*, Cilt: 9, s. 130.

[78] Mumcu, *a.g.e.*, s. 71.

[79] Mumcu, *a.g.e.*, s. 86-91.

[80] Süreyya Özgeevren, *Dünya* gazetesi, 12 Haziran 1957.

[81] Mumcu, *a.g.e.*, s. 103.

[82] Behçet Cemal, *Şeyh Said İsyanı*, 1955, s. 105.

[83] Dr. Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, Cilt: 4, s. 1324.
[84] Dr. Muhammed Nuri Dersimî, *Dersim Tarihi*, Eylem Yayınları, 1979, s. 163-164.
[85] *Yeni Nesil* gazetesi, 3 Haziran 1989.
[86] Mustafa Akyol, *Köprü*, s. 98.
[87] Kazım Karabekir, *Kürt Meselesi*, Emre Yayınları, 2004, s. 11.
[88] Badıllı, *a.g.e.*, s. 556-558.
[89] Şahiner, *a.g.e.*, s. 142-143.
[90] Şahiner, *a.g.e.*, s. 145.
[91] Aytar, *a.g.e.*, s. 261-262.

Tek Parti Döneminde Kürtler

CUMHURİYETİN İLAN EDİLMESİNDEN SONRA ülkenin en önemli meselelerinin başında ‘Kürt Meselesi’ gelmektedir. Çünkü kurulan devlet, esas olarak ‘milliyetçilik’ ve ‘laiklik’ esaslarına dayandırılmıştır. Osmanlılar döneminde sosyal hayatın en tabiî unsurları olarak görülen Türklük dışındaki herhangi bir etnik aidiyet, suç sayılmaya başlanmış, sözgelimi “Ben Kürdüm” demek bölücülük ve vatan hainliği ile eşdeğer sayılmıştır.

Kürtleri inkâr etmek bir devlet politikası haline getirilmiş, özellikle askerî yetkililer tarafında ‘Kürt’ kelimesi hiç telaffuz bile edilmemiş ve bunun için de özel bir gayret gösterilmiştir. Genelkurmay Başkanlığı’nda uzun yıllar görev yapan bir Korgeneralin şu sözleri, bu konuda gösterilen inkâr politikasının bariz bir örneği durumundadır:

> “Genelkurmay’da biz Kürtçülüğü kabul etmiyoruz. Bizim resmî görüşümüze göre, Kürtler Orta Asya’dan göç etmiş Türk kollarından bir boy. Zamanla öylesine karışmışlar ki bir başka dil ve insan çıkmış. Genelkurmay Kürt kelimesini özellikle kullanmaz. Kullandığı takdirde Kürt varlığını kabul etmiş olacağına inanır. Bizim için bunlar Arapça, Farsça, Türkçe karışımı bir dil konuşan Türklerdir. Sıkışınca ‘Dağ Türkleri’ deriz.”[92]

Bu meselenin çözümü için her zaman akla güvenlik tedbirleri gelmiş, meselenin demokratik bir zeminde, insan hak ve hürriyetleri bağlamında çözülmesi gerektiği konusu, nedense hep görmezlikten gelinmiştir. Memleketlerinin en muteber, en saygın ve en zengin birçok ailesi, gurbet ellerde iskân ettirilerek sefalet ve sıkıntılara mahkûm edilmişlerdir.

1938 yılında da, yeni bir sürgün dalgası yaşanmış, bu tehcir ve iskânlar ile Kürtlerin asimile edilerek, meselenin tamamen çözüleceği sanılmıştır. Yine özellikle doğuda çok sayıda Yatılı Bölge Okulları açılmış, Kürtçe’nin konuşulmasının yasak olduğu bu okullarda, ailelerinden yıllarca uzak bırakılan çocuklar asimile edilerek, meselenin çözülmesi yolu tercih edilmiştir.

Mustafa Kemal, 16 Ocak 1923 tarihinde İzmit gezisi sırasında İstanbul'dan gelen gazeteciler ile yaptığı sohbette bir soru üzerine Kürt konusuna değinerek şunları söylemiştir:

> "Kürt sorunu, bizim, yani Türklerin çıkarları için kesinlikle sözkonusu olmaz. Çünkü bizim ulusal sınırlarımız içinde Kürt ögeleri öylesine yerleşmişlerdir ki, pek sınırlı yerlerde yoğun olarak yaşarlar. Bu yoğunluklarını da kaybede kaybede ve Türklerin içine gire gire öyle bir sınır oluşmuştur ki, Kürtlük adına bir sınır çizmek istesek, Türkiye'yi mahvetmek gerekir. Örneğin, Erzurum'a giden, Erzincan'a, Sivas'a giden, Harput'a kadar giden bir sınır çizmek gerekir. Ve hatta Konya çöllerindeki Kürtleri de göz önünde tutmak gerekir. Bu nedenle başlı başına bir Kürtlük düşünmekten çok Anayasamız gereğince zaten bir çeşit özerklik oluşacaktır. O halde hangi bölgenin halkı Kürt ise onlar kendi kendilerini özerk olarak yöneteceklerdir. Bundan başka Türkiye'nin halkı sözkonusu olurken onları da beraber ifade etmek gerekir. İfade olunmadıkları zaman bundan kendileri için sorun çıkarırlar. Şimdi TBMM hem Türklerin, hem Kürtlerin yetkili temsilcilerinden oluşmuştur. Ve bu iki öge, bütün çıkarını ve bütün yazgılarını birleştirmiştir. Yani onlar bilirler ki, bu ortak bir şeydir. Ayrı bir sınır çizmek doğru olmaz."[93]

Bu konuşmanın, Büyük Millet Meclisi'nde alınan bir karar üzerine yapıldığı iddia edilmiştir. 10 Şubat 1922'de TBMM'de bir kanun tasarısı oylanmış ve bu tasarı 64'e karşı 373 milletvekilinin oyu ile kabul edilmiştir. Bu kanunun adı 'Kürtlere Özerklik Kanunu'dur. Cumhuriyet tarihinin ilk ve son özerklik kanunu olarak çıkan bu kanun, sadece çıkmakla kalmış ve hiçbir zaman uygulama sahasına konmamıştır. Hatta bu kanunun kamuoyundan gizlendiği de iddia edilmiştir. Bu iddia Texas Üniversitesi öğretim üyelerinden Robert Olson'un '*Kürt Milliyetçiliğinin Ortaya Çıkışı*' isimli kitabına dayandırılmaktadır. TBMM Gizli Celse Zabıtları'nda 9 ve 11 Şubat 1922 günlerinin zabıtlarının olduğu halde, tasarının tartışıldığı ve

kabul edildiği 10 Şubat 1922 tarihinin zabıtlarının bulunmadığı iddia edilmiştir.[94]

Türkiye Cumhuriyeti devletinin geleneksel rejiminin ‘ırkçılık üzerine bina edildiği’ konusunda hemen hemen bütün sosyal ve siyaset bilimciler müttefiktir. Her ne kadar bu durumu inkâr edip farklı yorumlar getirmek isteyenler olsa bile, uygulamalarda bu durum net bir şekilde görülmektedir. Türk milleti dışında hiçbir millet telaffuz edilmemiş; ülkede, Türklerden sonra en fazla nüfusa sahip olan Kürtlerin de esasında Türk soyundan geldiği iddia edilerek, bunların Türkleşmesi için yoğun bir çalışma ve gayret içine girilmiştir.

Hacettepe Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mustafa Erdoğan, Türkiye’de Kürt sorunu ile ilgili olarak esas kaynağın ‘resmî milliyetçilik’ ve ‘Laiklik’ politikaları olduğunu söylemekte ve şunları eklemektedir:

> “Bunlar modern ulus devletin iki temel ideolojik ayağıdır. Demek istediğim, aslında, ulus-devlet modelinin çeşitlilik, kimlik ve farklılık sorunlarıyla baş etmek için hiç de uygun olmadığıdır; aksine bu gibi sorunların kaynağı tam da bu modelin kendisidir. Olguları yanlış da yorumlamayalım: Batı demokrasilerinde bu problemin bize göre daha az göze batmasını ve bir ölçüde üstesinden gelinebilmesini sağlayan şey, onların Türkiye’den hem daha az milliyetçi hem de daha az laikçi olmalarından başka bir şey değildir.”[95]

Tek parti döneminde birçok Kürt isyanı ve hareketleri olmuştur. Bunların birçok farklı sebeplerinden bahsedebiliriz; ama devletin yanlış ve baskıcı politikalarının en büyük faktör olduğu asla inkâr edilemez. Bu dönemde meydana gelen isyanların başlıcaları şunlardır:

1. Nasturi Ayaklanması: 7 Ağustos-28 Eylül 1924
2. Jilyan İsyanı: 1925
3. Şeyh Said Hadisesi:13 Şubat-31 Mayıs 1925
4. 1. Şemdinli Baskını: 25 Mayıs-25 Haziran 1925
5. Reşkotan ve Raman Te’dip Harekâtı: 9-12 Ağustos 1925
6. Eruhlu Yakup Ağa İsyanı: 1926
7. Pervari İsyanı: 1926

8. Guyan İsyanı ve Çölemerik Baskını:1926
9. Sason İsyanları: 1925-1927
10. Halo İsyanı:1926
11. Birinci Ağrı İsyanı: 16 Mayıs-17 Haziran 1926
12. 2. Şemdinli Baskını: Haziran 1926
13. Koçuşağı İsyanı: 26 Mayıs-25 Ağustos 1926
14. Hakkari İsyanı: 1927
15. Mutki İsyanı:26 Mayıs-25 Ağustos 1927
16. İkinci Ağrı Harekâtı: 13-20 Eylül 1927
17. Bicar Tenkil Harekâtı: 1 Ekim-17 Kasım 1927
18. Jilyanlı Resul İsyanı: 22 Mayıs-3 Ağustos 1929
19. Tendürek Harekâtı: 14-27 Eylül 1929
20. Savur Tenkil Harekâtı: 7 Ekim-17 Kasım 1927
21. Zeylan İsyanı: 20 Haziran-Eylül 1930
22. Oramak İsyanı: 16 Temmuz-10 Ekim 1930
23. Tutaklı Alican İsyanı: 1930
24. Üçüncü Ağrı Harekâtı: 7-14 Eylül 1930
25. Pülümür Harekâtı: 8 Ekim-4 Kasım 1930
26. Büran Aşireti İsyanı:1935-1937
27. Abdulkuddus İsyanı: 1935-1936
28. Dersim İsyanı: 1937-1938

(9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, PKK kalkışmasını ‘29. Kürt İsyanı’ olarak isimlendirmiştir.)

1924-1938 yılları arasında yaşanan bu olaylar, hiç kimsenin gözünün yaşına bakılmadan çok sert bir şekilde bastırılmıştır. Bu bastırılma olaylarında başrolü de, dönemin Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ve onun emrindeki Jandarma kuvvetleri oynamıştır. Atatürk’ün de bilgisi dâhilinde çok sert önlemler alınmıştır. Jandarma kimseye göz açtırmamış, sadece Kürt değil, en ufak bir muhalif ses dahi sert bir şekilde susturulmuştur. Zaten Anadolu’daki ‘jandarma korkusu’nun başlangıcı da yine o tarihlere dayanmaktadır. 1933 yılında Fevzi Çakmak imzasıyla tüm birliklere gönderilen bir emirde: ‘Kürt diye adlandırılan eşkıyaların Güneydoğu Anadolu’da dolaştıklarının görüldüğü, bu kişilere karşı en sert tedbirlerin alınması gerektiği’ belirtilmiştir.[96]

Halk arasında dindar olarak bilinen Mareşal Fevzi Çakmak’ın, Genelkurmay Başkanı olarak bu dönemde yapılan ‘şiddet, baskı ve sürgün’

politikalarında büyük bir pay ve etki sahibi olduğu, belgelerle net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu belgelerden bir tanesi de Genelkurmay Harp Tarihi yayınları arasında çıkan ‘Türkiye Cumhuriyeti’nde Ayaklanmalar’ kitabında yayınlanan ve Fevzi Çakmak tarafından hazırlanan bir rapordur.

Bu raporda Mareşal Fevzi Çakmak tarafından, yapılan durum tespitinden sonra çok sert tedbirler teklif edilmektedir. Bu raporun bazı bölümleri şöyledir:

> “Erzincan ilindeki incelemelerim sırasında ekonomiyi önemli surette zarara sokan ve bu ilin dâhilindeki asayişsizliğin en önemli ahilerinden olan Aşkirik, Gürk, Dağbey, Hayri köylerinin tedip ve tenkiline zorunluluk gördüm. Bu bakımdan Vilayet bu köylere; vergi ve asker vermelerini, silahlarını vermelerini tebliğ ederek, olumsuz bir sonuç alındığı takdirde, bu bölgede çok şımarık bir durum almış olan bütün Kürt köylerine bir etki yapmak ve devlet nüfuzunu hâkim kılmak için Erzincan’a nakledilecek bir hava kıtası ile bu köyleri tahrip etmenin uygun olacağı düşüncesindeyim.”[97]

Görüldüğü gibi Fevzi Çakmak, raporunda ‘tedip ve tenkil’den bahsetmekte ve daha da ileri giderek ‘şımarık bir vaziyet alan bu Kürt köylerinin bir hava kıtası ile tahrip edilmesinin uygun olacağı’nı ifade etmektedir. Kur’an’a son derece bağlı olduğu ve elinden düşürmediği söylenen Fevzi Çakmak’ın, “Yeryüzünde fesad çıkarmamış bir insanı öldürmenin, bütün insanları öldürmek kadar zâlimane bir muamele” olduğunu belirten Kur’an ayetinden habersiz olduğunu iddia etmenin zor olduğu göz önüne alınırsa, böyle gayr-ı İslâmî ve insanî bir teklifi nasıl yapabilmektedir?

Ayrıca, Kur’an’da defalarca geçen “Hiçbir günahkâr, başkasının günahını yüklenmez” İlahi emrine karşı nasıl da böyle acımasız bir görüşü dile getirebilmektedir?

Tek parti döneminde yaşanan insanlık ve hukuk dışı uygulamalardan bahsederken, şehirlerde ve köylerde yaşanan polis, jandarma, tahsildar baskısından ve korkusundan da ayrıca bahsetmekte yarar vardır. Kamu görevlileri özellikle doğu bölgelerinde halka son derece kaba ve anlayışsız davranmışlar, amirlerinden de aldıkları cesaretle, bu baskı ve kaba

davranışlar zaman zaman zulüm boyutlarına kadar varmıştır. Böyle bir ortam içerisinde çok büyük su-i istimaller ve insan hakları ihlalleri yaşanmış, adaletsizlik ve aşırı güç kullanımı büyük boyutlara yükselmiştir. Örgütlenmenin yasak ve hak arama yollarının kapalı olduğu böyle bir zamanda, vatandaşlar kendi acıları ve mağduriyetleri ile baş başa bırakılmıştır. Ülkenin genelinde geçerli olan bu durum, Kürtlerin yaşadığı bölgelerde daha yoğun bir şekilde hissedilmiştir.

Kürtlerin asimile edilmesi, Kürtçe'nin unutturulması ve sadece Türklerden oluşan bir toplum meydana getirmek için 1925 yılında 'Şark Islahat Planı' hazırlandı. Şeyh Said hadisesinden sonra 24 Eylül 1925 tarihinde kabul edilen bu gizli plan, tarihte emsaline nadir rastlanan ırkçı hükümlerden oluşuyordu. Bu planın bazı maddeleri şu şekilde idi:

1. Şeyh Said isyanının masrafları bölge halkına ödetilecek.
2. İsyan edenler batıya sürülecek.
3. İl ve ilçe merkezlerinde, hükümet ve belediye dairelerinde, diğer kurum ve teşkilatlarda, okullarda, çarşı ve pazarda Kürtçe konuşmak yasaklanacak.
4. Kürtçe konuşanlar, hükümet ve belediye emirlerine aykırı davranmak suçu ile cezalandırılacak.
5. Van şehri ile Midyat arasındaki hattın batısında Ermenilerden kalan araziye Türk göçmenleri yerleştirilecektir. Bunun için Sıkıyönetim bölgesindeki vilayetlerde bulunan Ermeni emvali maliyece satılmayacak ve hatta Kürtlere icar dahi edilmeyecektir.
6. Fırat'ın doğusundaki vilayetlerimizin bazı akvamında dağınık bir surette yerleşmiş olan Kürtlerin, Kürtçe konuşmaları behemehâl önlenmeli ve kız mekteplerine ehemmiyet verilerek kadınların Türkçe konuşmaları temin olunmalıdır.

Şeyh Said hadisesinden sonra Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde kurulan Genel Müfettişliğin başına İbrahim Tali Öngören atandı. Öngören, bu bölgede meydana gelen olayları takip etmek ve koordinasyonu sağlamakla görevlendirildi.

1927 yılında Ağrı olayları başladı. Olayları İhsan Nuri örgütledi. İhsan Nuri, Nasturi isyanından sonra İran'a kaçmış ve daha sonra yeniden Ağrı'ya dönerek Ağrı isimli bir gazete çıkarmaya başlamıştı. Suriye'de kurulan 'Xoybun' (bağımsızlık) örgütü ile de temas kurmaya başlamış ve onlardan da tam destek almıştır.

Xoybun örgütünün Kürtler arasında, kurucularının istedikleri oranda taraftar bulamadıkları bilinmektedir. Bunda en büyük etkenlerin; laik-seküler bir çizgi takip etmeleri, batı yanlısı olmaları, dine mesafeli durmaları, Ermenilerle yakın bir ilişki içine girmeleri gibi sebepler sayılmaktadır.

Bu dönemde hükümet ile İhsan Nuri arasında görüşmelere başlanmıştır. Doğu Bölgesi'nde birçok yerleşim yerinin kontrolünü ele geçiren örgüt, yönetimi Xoybun adına üstlenmiştir. 1929 yılında kontrol altına aldıkları bölge sınırları genişlemiş, Van ve Bitlis'in kuzeyine kadar uzanmıştı. Görüşmelerin, bu bölgeyi tanımak anlamına geleceğini düşünen İsmet İnönü 1930 yılında askerî bir harekât emrini verdi.

Ağrı isyanının bastırılması sırasında çok şiddetli çatışmalar yaşandı. Her iki taraftan da binlerce kişi hayatını kaybetti. İsyan bastırıldıktan sonra Zilan deresinde isyanla ilgileri olduğu gerekçesiyle binlerce insan öldürüldü. Zilan deresi, tam bir ölüm ve kan deresi haline geldi. Çok sayıda kişi tutuklandı. Binlerce kişi yine sürgünlere gönderildi. İsyanın mahkemesi Adana'da yapıldı. Mayıs 1932 yılına kadar yapılan yargılamalar sonucu 31 kişi idam edildi.

Bu isyan ve hareketlerden sonra, halkı tam anlamıyla Türkleştirmek ve tek ırktan müteşekkil bir toplum meydana getirmek için yapılan çalışmalar artmış, doğu-batı demeden, dinin yerine Türklüğün yerleştirilmesi için yoğun faaliyetlerde bulunulmuştur.

21 Haziran 1934 tarihinde 3667 Sayılı İskân Kanunu çıkarıldı. Bu kanunun hükümleri de tam bir faşist uygulama örneği idi ve büyük zulümlere neden oldu. Bu kanunun amacı 'yurtta dil, kültür ve kan birliği temin etmek' olarak belirlenmişti. Bu kanun hükümlerine göre İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan ve Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan bir harita hazırlanmış ve bu haritaya göre Türkiye iskân bakımından üç mıntıkaya ayrılmıştı. Buna göre:

- Bir numaralı mıntıkalar, Türk kültürlü nüfusun tekâsüfü istenilen yerlerdir.
- İki numaralı mıntıkalar, Türk kültürüne temsili istenilen nüfusun nakil ve iskânına ayrılan yerlerdir.
- Üç numaralı mıntıkalar; yer, sıhhat, iktisat, kültürel, siyaset, askerlik ve inzibat sebepleriyle boşaltılması istenilen ve iskân ve ikamete yasak edilen yerlerdir.

İnsanların etnik yapılarına göre değerlendirildikleri bu tasnife göre, bir numaralı mıntıka olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri kastedilmektedir. İki numaralı mıntıka Türkiye'nin Batı bölgeleri, yani Ege, Marmara, Trakya ve Akdeniz bölgeleri idi. Boşaltılmak istenen üçüncü mıntıka ise, Ağrı, Sason, Tunceli, Zeylan (Van), Kars'ın güneyi, Diyarbakır'ın bir kısmı, Bitlis, Bingöl ve Muş'un bir kısmından oluşuyordu. Bu yerlerin, iskân politikasına karşı direniş ihtimalinden dolayı boşaltılması kararı veriliyordu.[98]

Hiçbir adalet ölçüsü ile bağdaşmayacak bir şekilde, hiçbir suçu olmayan ve hiçbir olaya karışmayan insanlar, sırf 'Kürt' oldukları için tehlike olarak kabul ediliyor ve kendilerine göre tehlike oluşturamayacakları yerlere sürgün ediliyorlardı.

Sürgün edilen Kürtlerden bir grup

Bu dönemde Kürtçe konuşanlara, kelime başına beş kuruş para cezası kesilmiştir. Bu akıl almaz ceza ile ilgili anlatılan bir olay, meselenin boyutunu gözler önüne seriyor:

> "Malabadi çayı kenarında bir köylü toprak elerken, jandarmalar gelir. Adam karısına eleği getirmesini söylemek ister, ancak Kürtçe konuşma yasağı olduğundan ve kendisi de Türkçe

> bilmediğinden karısına bir türlü derdini anlatamaz. Mimikler ve el-kol hareketleri sonuç vermeyince sinirlenen adam, cebinden çıkardığı onbeş kuruşu jandarmaların önüne atar ve karısından Kürtçe olarak eleği ister."[99]

Tek Parti Dönemi'nin Dışişleri Bakanlarından Tevfik Rüştü Aras, yönetime egemen olan ırkçı zihniyetin ulaşabileceği hazin ve hazin olduğu kadar da gülünç olan bu durumu gözler önüne seren sözler sarfetmekten çekinmez:

> "Kürtlerin durumuna gelince, kültürel düzeyleri o kadar düşük, zihniyetleri o kadar geridir ki, Türk ulusal yapısı içinde barınamazlar… Ekonomik yönden uygun olmadıkları için, daha ileri ve kültürlü olan Türklerle giriştikleri yaşam mücadelesini kaybedeceklerdir… Çoğu İran ve Irak'a göçebilir, kalanlar ise, yaşam mücadelesinde zayıfların yok olması sürecine tâbi olacaklardır."[100]

Tek Parti Dönemi'nde insanın kanını donduran zulüm ve vahşet tablolarından birisi de 1943 yılında Van'ın Özalp ilçesinde meydana gelen 'Mustafa Muğlalı Olayı'dır.

Türkiye ile İran sınırında zaman zaman meydana gelen sınır ihlalleri ve 'koyun kaçırma' olaylarını önlemek için halktan oluşan bazı çeteler kurulur. Bunlar da yapılan ihlallere karşılık verirler. Bu çetelerin kanunsuz olduğu gerekçesiyle Van valiliği, dağıtılması emrini verir.

Ancak bu ihlallerden menfaat sağlayan Özalp Kaymakamı Hilmi Tuncel, Hudut Tabur Komutanı Binbaşı Şükrü Tüter ve Özalp Jandarma Komutanı Yüzbaşı Vasfı Bayraktar bu emri dinlemezler, çetecilik faaliyetleri ile hayvan talan ettirmeye devam etmektedirler. Sınırın öbür tarafında bulunan Türkiye'nin dostu Mıhemedê Mısto'nun çok sayıda hayvanı talan edilerek Türkiye'ye getirilir. Mıhemedê Mısto, Türk yetkililere başvurarak, hayvanlarının geri verilmesini ister. Ancak olumlu cevap verilmez. Kaymakam Hilmi Tuncel, "Gelip karını da koynundan alacağız" diye haber gönderir. Bunun üzerine Mısto, adamları ile birlikte sınırı geçerek dörtyüz

kadar hayvanı İran'a götürür. Özalp'taki yetkililer olayı farklı gösteren ve abartan raporlarla yetkilileri yanıltmaya çalışırlar.

Özalp'de arzuhalcilik yapan Rıfat siminde bir şahıs, arazi meselesinde ihtilaflı olduğu 40 kişinin ismini Mısto'nun işbirlikçileri olarak yetkililere verir. Bu 40 kişi mahkemeye sevk edilir. 35 kişi serbest bırakılır, 5 kişi ise tutuklanır. Yetkililer, yanıltan raporlar göndermeye devam ederler. Bunun üzerine Genelkurmay Başkanlığı Ordu Müfettişi Orgeneral Mustafa Muğlalı'yı, İçişleri Bakanlığı ve Jandarma Genel Komutanlığı ise Tümgeneral Cevat Yalım ve Tuğgeneral Rasim Saltuk'u müfettiş olarak Özalp'e gönderir.

24 Temmuz 1943 yılında Vali'nin evinde bir toplantı yapılır ve Orgeneral Muğlalı, bu 40 köylünün öldürülmesi gerektiğini söyler. Tümgeneral Cevat Yalım buna itiraz eder. Mustafa Muğlalı görüşünde ısrar eder, 25 Temmuz günü serbest bırakılanların tekrar yakalanması için emir verir.

Bu 35 kişiden 33'ü yeniden yakalanır. Bu yakalanan kişiler arasında, bir kadın, 11 yaşında bir çocuk, kıtasından izinli gelen bir muvazzaf çavuş ile bir de er vardır. Org. Muğlalı, 26 Temmuz günü bu kişilerin öldürülmesi için yazılı emir verir. Kadın serbest bırakılır, 32 kişi ise infaz için askerlere teslim edilir. Bu kişiler feryat ve figanlar arasında elleri bağlı bir vaziyette Çilli Gediği'ne götürülerek silahlarla taranarak öldürülür. Mağdurların üzeri aranır, para ve saatleri alınır. Öldü sanılan bir kişi yaralı olarak İran'a kaçar. Bu yaralı kişi ise 7 ay sonra ölür. 31 kişi ise olay yerinde can verir. Tutuklu kalan 5 kişi ise suçsuz bulunarak, mahkeme tarafından serbest bırakılır. Olay resmî yetkililer tarafından örtbas edilir; ancak Şair Ahmet Arif, bu hazin olayı anlattığı '33 Kurşun' şiiri ile ölümsüzleştirir.

1946 yılında Demokrat Parti TBMM'ye girince bu olayı gündeme getirir. Soruşturma açılır. Mustafa Muğlalı 1950 tarihinde 20 yıl ağır hapis cezasına çarptırılır. Askerî Yargıtay kararı bozar. Org. Muğlalı tutuklu iken 11 Aralık 1952 tarihinde ölür.

30 Nisan 1958 tarihli Meclis Araştırma Komisyonu raporundan özetleyerek sunduğumuz bu vahşi olay, can ve mal güvenliğini sağlamakla görevli yetkililer tarafından işlendi. Türkiye eksiğiyle birlikte çok partili sisteme geçmeseydi, belki olay gündeme bile getirilmeyecekti. Suçluluğu Meclis Araştırma Raporu ve mahkemeler tarafından belirlenmiş olan Org. Muğlalı'nın itibarı, 28 Şubat 1997 tarihinden sonra Van'da bir askeri kışlaya ismi verilerek iade edildi.

Bediüzzaman ve 'Tek Parti' Yönetimi

'Şeyh Said ve Takrir-i Sükûn' başlığında da belirttiğimiz üzere Bediüzzaman Said Nursî hiçbir ilgisi olmadığı halde Şeyh Said isyanından dolayı sürgüne tâbi tutulmuştu. Bediüzzaman, 1927 yılının başlarında Isparta'ya, oradan da ücra bir köy olan Barla'ya gönderilmiştir.

Barla'da halk korkutularak Bediüzzaman'la münasebet kurulması engellenmek istenmiştir. Bediüzzaman Hazretleri bu durumu dostu ve hemşehrisi Adilcevaz'lı Bekir beye yazdığı bir mektupta ifade etmiş ve üzüntülerini beyan etmiştir:

> "Aziz, sıddık, fedakâr ve vefâdâr kardeşim Kürt Bekir bey, Maatteessüf, bilmecburiye nahoş ve malayani sayılacak bir bahis söyleyeceğim. Fakat bu bahsim, hakikî hamiyetperver Türkçülere karşı değil, belki frengîlik hesabına sahtekâr bir surette Türkçülüğü kendine perde eden mütecavizlere karşı söylüyorum. Şöyle ki: Mülhid münafıkların en son ve alçakça ve vicdansızca aleyhimizde istimal ettikleri bir silâhı şudur ki, diyorlar: 'Said Kürttür; bir Kürdün arkasında bu kadar koşmak hamiyet-i milliyeye yakışmaz.' Ben bu münafıkların vicdansızca desiselerine karşı değil, belki safdillerin temiz kalbleri bunların sözleriyle bulanmamak için diyorum ki: Evet, ben başka memlekette dünyaya gelmişim. Fakat Cenab-ı Hak beni bu memleketin evlâdına hizmetkâr etmiş ki, dokuz sene mütemadiyen bu memleketteki milletin ondan dokuz kısmının saadetine kendi dilleriyle hizmet ettiğim, bu havalideki insanlara malûmdur."[101]

İnsanları, Bediüzzaman'dan soğutmak için yapılan propagandalar çok yoğun bir şekilde devam ettiği ve bu durum mevcut İslâm kardeşliğine zarar verdiği için Bediüzzaman, *Hücumât-ı Sitte Risalesi*'nde konuya temas etmiş ve bu menfî propagandanın etkisini azaltmak için bazı hususlara açıklık getirmiştir:

> “(…) O Türkçülük perdesi altına giren ve hakikaten Türk düşmanı olan hamiyetfuruş mülhidlere derim ki: Din-i İslâmiyet milliyetiyle ebedî ve hakikî bir uhuvvet ile Türk denilen bu vatan ehl-i imanıyla şiddetli ve pek hakikî alâkadarım. Ve bin seneye yakın, Kur’an’ın bayrağını cihanın cihât-ı sittesinin etrafında galibâne gezdiren bu vatan evlâtlarına, İslâmiyet hesabına müftehirâne ve taraftarâne muhabbettarım. Sen ise, ey hamiyetfuruş sahtekâr! Türk’ün mefâhir-i hakikiye-i milliyesini unutturacak bir surette mecazî ve unsurî ve muvakkat ve garazkârâne bir uhuvvetin var. Senden soruyorum: Türk milleti, yalnız yirmi ile kırk yaşı ortasındaki gafil ve heveskâr gençlerden ibaret midir? Hem onların menfaati ve onların hakkında hamiyet-i milliyenin iktiza ettiği hizmet, yalnız onların gafletini ziyadeleştiren ve ahlâksızlıklara alıştıran ve menhiyata teşci eden frenkmeşrebâne terbiyede midir? Ve ihtiyarlıkta onları ağlattıracak olan muvakkat bir güldürmekte midir? Eğer hamiyet-i milliye bunlardan ibaretse ve terakki ve saadet-i hayatiye bu ise, evet, sen böyle Türkçü isen ve böyle milliyetperver isen, ben o Türkçülükten kaçıyorum; sen de benden kaçabilirsin.”[102]

Bediüzzaman’ın kendi onardığı hususî mescidinde birkaç talebesi ile kıldığı namazda okuduğu Arapça ezan ve kamete bile ilişilmiş ve buna mani olunmak istenmiştir. Bu duruma çok büyük bir tepki gösteren Bediüzzaman çok sert ifadeler ile bunun büyük bir hak ve hukuk ihlali olduğunu ifade etmiştir.

Bediüzzaman’a selam verenler bile karakola götürülerek tehdit edilmiş ve bu şekilde yalnızlığa mahkûm edilmek istenmiştir. Ancak bütün bunlara rağmen Barlalılar, Bediüzzaman’ı bağrına basmış ve hiçbir tehdide aldırmadan yardımına koşmuştur. Barla’da köy gençlerine ırkçı düşünceler aşılayarak onları Bediüzzaman’a düşman etmek isteyen menfî odaklar bu amaçla, Barla’ya öğretmen olarak tayin edilen Eğirdir Müftüsü Hasan Hüseyin Tığlı’nın oğlu Tevfik Tığlı’yı kullanmıştır.

Öğretmen Tevfik Tığlı, bütün mesaisini Bediüzzaman düşmanlığına ayırmış, köyde kurduğu ‘Genç Yurdu’ adlı cemiyette gençleri ve köylüleri

toplayıp, Moğol'un zalim kumandanları 'Cengiz ve Hülagu' menkıbelerini okuyarak ırkçı bir zihniyeti yerleştirmeye çalışmıştır.

Bu düşmanca faaliyetlerinden dolayı Bediüzzaman tarafından defalarca ikaz edilmiş, ancak bu ikazlar fayda vermeyince, Bediüzzaman bu sefer de Tevfik Tığlı'nın babası olan Eğirdir Müftüsü'ne bir mektup göndererek manevî vazifesini yerine getirmiştir. Bediüzzaman'ın bu mektubunda şu ifadeler dikkat çekicidir:

> "(…) İkincisi: Bir dostum vardı, takvası ifrat derecesindeydi. Benim yanıma geldiği vakit, âhirete ait en güzel parçaları bana gösteriyordu ve ihtar ediyordu. Zatınız onu bir derece benden soğutmak ve senin oğluna dost yapmak suretinde onunla konuşmuşsunuz. İşte o zat, o telkinattan sonra geçen Ramazanda bir gün, bana Hülâgû ve Cengiz vakıalarını okutmak için gösterdi. 'Aman, bunları oku' dedi. Ben kemal-i taaccüp ve hayretten dedim: 'Kardeşim, sen Dîvâne mi oldun? Benim Delâil-i Hayrat'ı okumaya vaktim yok. Böyle zalemelerin sergüzeşt-i zalimanelerini bu Ramazan-ı Şerif'te bana okutmak hissini nereden kaptın' dedim. Haftada iki defa yanıma gelen o has dostumu, iki ayda bir defa daha göremedim. Fakat hakkında inayet vardı, o halden kurtuldu. Her neyse... Bu neviden olan elim hadiseler çoktur."[103]

[92] Birand, *a.g.e.*, s. 102.
[93] Mumcu, *a.g.e.*, s. 48-49.
[94] Kızılkaya-Nebiler, *a.g.e.*, s. 43.
[95] *Köprü*, Sayı: 98, Bahar-2007, s. 21.
[96] Birand, *a.g.e.*, s. 55.
[97] *Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar*, Genelkurmay Harp Tarihi Yayınları, 1972, s. 352.
[98] Âdem Ölmez ve diğerleri, *Bediüzzaman ve Şark Düşünceleri*, Yeni Asya Neşriyat,1998, s. 108-109.
[99] Mehdi Zana, *Bekle Diyarbakır*, Düz Yayınları, 1991, s. 114.
[100] Tan, *a.g.e.*, s. 265.
[101] Bediüzzaman Said Nursî, *Kastamonu Lâhikası*, s. 150.
[102] Bediüzzaman Said Nursî, *Mektubat*, s. 407-408.

[103] Bediüzzaman Said Nursî, *Kastamonu Lâhikası*, s. 196-197.

İstiklâl Mahkemeleri

İSTİKLÂL MAHKEMELERİ, ilk olarak Meclis'te 11 Eylül 1920 tarihinde asker kaçaklarının yargılanması amacıyla kuruldu. Asker kaçaklarının yargılanması ve firarların önlenmesi amacıyla bu dönemde sekiz İstiklâl Mahkemesi kuruldu. 26 Eylül 1920'de bu Hıyanet-i Vataniye Kanunu kapsamında işlenen suçlar da bu mahkemelerin görev alanına dâhil edildi. Asker kaçağının önüne kısa sürede geçilmesi ile birlikte Ankara İstiklâl Mahkemesi dışındaki diğer yedi mahkeme dört ay sonra kapatıldı; ancak ihtiyaca göre bu mahkemelerden bazıları yeniden faaliyete geçirildi.

Daha sonra İstiklâl Mahkemeleri Kanunu, 31 Temmuz 1922 tarihinde farklı bir şekilde kabul edilmiş, buralara savcılar atanmış ve sanıklar için verilen kararların TBMM'ye itiraz etme hakkı verilmiştir. Devletin iç ve dış güvenliği ile ilgili olarak işlenen suçlar ile memurların yetkilerini kötüye kullanmaları ile ilgili suçlar da bu mahkemelerin görev alanlarının içine alınmıştır. Bu kanun ile idam kararlarının onayı da Meclis'e bırakılmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra ilk İstiklâl Mahkemesi 8 Aralık 1923'te İstanbul'da kurulmuş ve bu mahkeme aracılığıyla, hilafeti destekleyen basın organlarına gözdağı verilmiştir.

1925 yılında Şeyh Said hadisesi nedeniyle çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu'na dayanılarak, Bakanlar Kurulu kararı ile İstiklâl Mahkemeleri yeniden kurulmuş, yapılan bir başka değişiklik ile idam cezalarının Meclis'in onayına gerek kalmadan uygulanması yetkisi de, kesin olarak bu mahkemelere devredilmiştir. Biri Ankara'da sabit, diğeri de gezici olmak üzere iki adet İstiklâl Mahkemesi kurulmuştur.

Şark İstiklâl Mahkemesi Başkanlığı'na Mazhar Müfit (Kansu), savcılığına Ahmet Süreyya (Örgeevren), üyeliklerine de Avni (Doğan), Ali Saip (Ursavaş) ve Lütfi Müfid getirilmiştir. Bu mahkemelerde kanun ve hukuk dışı ve tamamen keyfi olarak, çok kısa süren ve derin tahkikatlara dayanmayan muhakemeler sonucu çok sayıda vicdan sızlatan karar verilmiş ve bunlar hemen uygulanmıştır. Ayrıca burada verilen idam kararları, TBMM'de onaylanmaya gerek duyulmaksızın hemen infaz ediliyordu.

İstiklâl Mahkemeleri'ndeki kararlar derinlemesine hiçbir tahkike tâbi tutulmadan veriliyor, birçok zulüm ve haksızlığa göz yumuluyordu. Bu şekilde yaşanan hadiselerin çok sayıda olduğu, görgü tanıklarının ve bu hadisleri yaşayanların itirafları ile sabittir. Şark İstiklâl Mahkemesi savcılarından Süreyya Özgeevren'in yaşadığı ve hatıralarında anlattığı bir

hadise, yapılan hukuk ihlalleri ve insanlık dışı muamelelerin zalimane bir örneği olması açısından ilginçtir:

> "Bir gün mahkemeye karayağız bir Kürt genci getirdiler. Hâkimler sorguya çekti. Türkçe bilmediği anlaşılınca, hâkimler danıştılar ve delikanlının idamına karar verdiler. Gerekçeleri şöyleydi: 'Türkçe bilmeyen bir kimseden bu memlekete hayır gelmeyeceğinden idamına karar verildi.' Hemen o gece götürüp çocuğu astılar. Dağ Kapı Meydanı'nda Yalova adlı küçük bir otel vardı. Orada kalıyordum. Uyur uyumaz o Türkçe bilmeyen çocuk rüyama girerek boğazıma sarıldı ve 'Niye bıraktın beni idam etsinler' diye tehdit etti. Sabaha kadar bu hal iki üç sefer tekrar etti. Deliye dönmüştüm."[104]

İstiklâl Mahkemeleri'nde, birçok çirkin dolabın çevrildiği, bu mahkemelerin hukukî olmaktan ziyade siyasî olduğu, rüşvet ile iş görüldüğü, para veren kişilerin idam ve cezadan kurtulduğu iddia edilmiştir. Yazar İsmail Beşikçi'nin 'Kemalist Şeyh' diye isimlendirdiği Van milletvekili İbrahim Arvasî, '*Tarihi Hakikatler*' isimli hatıra kitabında naklettiğine göre, mahkeme üyesi olan ve bir ara başkanlık da yapan Urfa Milletvekili Ali Saip Ursavaş'ın bu görevi sırasında büyük bir servet edindiği, Ankara'ya 60.000 altın ile döndüğü ve netice itibariyle Şark vilayetlerinde kulplu kulpsuz altının kökünün kesildiği ifade edilmiştir.[105]

Yine Ali Saip Ursavaş ile ilgili bir başka iddia da İbrahim Arvasî tarafından ortaya atılmıştır. Bir insanın ne kadar canavarlaşabileceğinin ve merhametten yoksun bir hale gelebileceğinin en dehşetli bir örneği olarak anlatılan bu iddia şu şekildedir:

> "(Ali Saip Ursavaş) Ne kadar baba oğul mahkûm varsa evvela babasının gözü önünde oğlunu astırır, sonra babayı asardı. Bu hususta babanın feryatları figanları, kalbine zerre kadar tesir etmezdi."[106]

Şeyh Said hadisesine fiili olarak katılmayan Kürt Teali Cemiyeti başkanı Seyyid Abdülkadir, bütün ricalarına rağmen, oğlu gözlerinin önünde idam edildikten sonra darağacına gönderilmişti.

Kaderin garip bir cilvesine bakınız ki, eline geçirdiği bütün görevleri ve yetkileri, zulüm ve haksızlığa aracı ederek şahsî menfaatleri için kullanan Ali Saip Ursavaş'ın akıbeti pek feci olmuştur. 'Başkalarına yüklemek istediği suikastla kendisi suçlanarak zindana atılacak, orada zulümlerinin cezasını çekecek, bir böcek ayağını sokacak, zehirlenecek, bacağı kesilecek, 'kelle açık artırmasında' mazlum halktan çaldığı altınları da bitirecek, sonra zillet ve sefalet içinde ölecekti.'[107]

İstiklâl Mahkemeleri bu şekilde 3 Kasım 1926 tarihine kadar çalışmalarına devam etmiş, 4 Mayıs 1949 tarihinde ise, yapılan bir teklif sonucu bu mahkemeler TBMM tarafından kaldırılmıştır.

İstiklâl Mahkemeleri'nde yaşanan hukuk dışı uygulamaları cesur bir şekilde mahkeme sırasında ifade eden, Birinci Meclis'teki ikinci grubun kurucularından Erzurum mebusu Hüseyin Avni Ulaş, mahkeme sonunda beraat edince, mahkeme heyetinin yüzüne şu sözleri haykırmış ve bunun neticesinde ömür boyu 'Polis gözetiminde ikamet' cezasına çarptırılmıştır:

> "Bütün namuslu adamları astınız. Beni neden beraat ettiriyorsunuz? Yoksa namusumda bir leke mi gördünüz?"[108]

[104] Süreyya Özgeevren, "Hatıralar", *2000'e Doğru* dergisi, Sayı: 51, 10 Aralık 1989, s. 35.

[105] *Yakın Tarih Ansiklopedisi*, Cilt: 9, Nesil Yayınları, s. 131.

[106] *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt: 7, İletişim Yayınları, s. 254.

[107] *Sebilürreşad*, 18 Haziran 1962, Sayı: 337.

[108] Ahmet Kabaklı, *Temellerin Duruşması*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 1990, s. 274.

İslâm'ın Yerine Irkçılık Düşüncesinin İkâme Edilmesi Gayretleri

TEK PARTİ DÖNEMİNİN önde gelen özelliklerinden birisi de, devlet yönetimine egemen olanların çok katı milliyetçi ve ırkçı zihniyette olmalarıdır. 'Kafatasçılık', resmî bir ideoloji gibi uygulanmış, bütün eğitim sistemi bu esas üzerine şekillendirilmiştir.

Bu dönemde dinin yerine millet fikrinin yerleştirilmesi için büyük gayret gösterilmiş, bu durum devletin resmî görüşü haline getirilmiştir. Dinle alakası olmayan, tamamen dünyevî-millî kaygı ve düşüncelerle dolu yeni bir neslin yetiştirilmesi için büyük çaba sarf edilmiştir. Bu çalışmaların, doğrudan doğruya Mustafa Kemal'in şu ifadelerinden cesaret aldığını söyleyebiliriz: "Dünyaca bilinmektedir ki, bizim devlet idaresindeki ana programımız Cumhuriyet Halk Partisi programıdır. Fakat bu prensipler gökten indirildiği sanılan kitapların dogmalarıyla asla bir tutulmamalıdır. Biz, ilhamımızı gökten ve gaipten değil, doğrudan doğruya hayattan alıyoruz."

Dönemin önde gelen özelliklerinden birisi de, herhangi bir dinî hükmün kaldırılması için bir teşebbüste bulunulacağı zaman, bunların din adamı kimliği ile bilinen kişilere yaptırılmasıdır. Dinini dünyaya satan, makam, mevki ve maddî menfaatlerini kaçırmamak için her türlü tavizi verecek ve her denileni sorgusuz sualsiz yapacak çok sayıda sözde din adamı mevcuttu. '*Atatürk'le Üç Ay*' adlı kitabın yazarı Ahmet Hamdi Başar bu üzüntü verici durumu şöyle anlatıyordu:

> "Mürteci ve dindar gözükmemek için herkes elinden geleni yapıyordu… İki eski hoca mebus vardı ki, dalkavuklukta herkesten ileri gidiyorlardı. Bunlardan biri Allah'a küfrediyor, öteki cami ve mescitlere umumi bütçeden verilen tahsisatın Halkevlerine devredilmesini istiyordu."[109]

Hilafetin kaldırılması ile ilgili kanun teklifi Urfa Mebusu Şeyh Saffet Efendi imzası ile Meclis Başkanlığı'na verilirken, din adamı kimliği ile bilinen Eskişehir mebusu Abdullah Azmi ve Konya mebusu Musa Kazım Efendi'ler de Şer'iyye Vekâletinin kaldırılmasını hararetle destekliyorlardı.

Burada şu hususu da belirtmeden geçmemek gerekir. Din adamlarından bazılarının dünya menfaati için böyle gülünç durumlara düşürüldüğü ve böylece halkın nazarında dinin küçültülmek istendiği bir ortamda, 1922 yılının Kasım ayı sonlarında Ankara'ya ısrarlı davetler sonucu gelen ve Meclis'te resmî 'Hoş geldin' töreni ile karşılanarak bir konuşma yapan Bediüzzaman Said Nursî Hazretleri'ne de birçok tekliflerde bulunulmuştu.

Şeyh Sünûsî yerine 300 altın maaş ile Şark Umumî Vaizliği, Diyanet İşleri Riyaseti'nde azalık, milletvekilliği ve Diyarbakır'da bir köşkten oluşan bu tekliflerin perde arkasındaki niyetini sezen Bediüzzaman Hazretleri, bunların hepsini elinin tersiyle itmiş ve gerçek bir din âliminin nasıl davranması gerektiğinin en mümtaz ve muhteşem bir örneğini sergilemiştir. Belki bu tavır sayesindedir ki, din halkın nezdinde muteber ve mukaddes yerini korumuş, arif olan halk dahi, böylece gerçek din âlimleri ile dalkavuk din âlimlerinin ayrımını yapabilmiştir.

Bu dönemde çoğunluğu din adamlarından oluşan ve aralarında İzmirli İsmail Hakkı ve Şerafettin Yaltkaya gibi tanınan kişilerin de bulunduğu bir kurula 'İslâmiyet'i Islah Projesi ve Layihası' hazırlatılarak, 'camilere sıraların konulması, buralara ayakkabı ile girilmesi, ibadetlerin Türkçe yapılması, mabetlere musikî aletlerinin konulması' istenmiştir. Bu düşünceler gerçekleştirilmiş olsaydı, İslâmiyet, İslâmiyet olmaktan çıkacak ve tamamen Hıristiyanlığa benzeyecekti. Bu düşüncelerin büyük bir çoğunluğu uygulama sahasına konulamadı. Belki halktaki tepkinin şiddeti kestirilemediği için böyle bir teşebbüse geçilemedi.

Türkçülüğün Kürt ideologu Ziya Gökalp, 1924 yılında genç denecek bir yaşta hayatını kaybetmiş ve meydan Dr. Abdullah Cevdet gibi yine Kürt kökenli olan Türkçü ideologlara kalmıştı. Hem ateist hem de Türkçü olan bir akımın önemli temsilcisi olan Abdullah Cevdet, bu ırkçı düşüncenin toplumda tam manasıyla yerleşmesi için büyük çaba sarf etti.

Din yerine millet düşüncesinin toplum hayatına tamamen hâkim olması için, en büyük gayretler Millî Eğitim alanında gösterildi. 1926 yılında bütün orta dereceli okullarda din dersleri kaldırıldı. Okullarda okutulan yeni kitaplarda dinî mefhum ve inançlar inkâr ediliyor, her şey madde ve tabiat kavramı ile izah ediliyor, insanların maymundan geldikleri iddia ediliyor, böylece zayıflaması ve yok olması düşünülen dinî anlayışın yerine ırkçılığın yerleştirilmesi için zemin hazırlanıyordu.

(Okutulan ders kitaplarında Allah'ın ve İslâm'ın mukaddes saydığı değerlerin nasıl inkâr edildiği ve bu değerlerin nasıl alaya alındığına dair

geniş bilgi isteyenler, Yeni Nesil Yayınları tarafından yayınlanan *Yakın Tarih Ansiklopedisi*'nin altıncı cildine bakabilir.)

1927 yılının Mart ayında Ankara'da yapılan Türk Ocakları merkez binasının temel atma töreninde konuşan Türk Ocakları Başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver; 'Türkçülüğün bütün rüyalarını tahakkuk ettiren aziz reisimizi (Mustafa Kemal) şimdi hürmetle, huşu ile selamlıyorum. Onun muhabbeti, bizim kalbimizde bir dindir. Türk Ocakları, inkılâpçı ve cumhuriyetçi hükümetin mesaisine kendi mesaisini ilave ederek bu yolda çalışıyor' demiş ve aynı toplantıda kürsüye çıkarılan bir gencin eline tutuşturulan metinde şu notlar karalanmıştı:

> "Türkçülük, bütün Türk ırkını uyanmaya davet eden, ruhlara hayat bahşeden, gözleri yeni ufuklara döndüren, kalpleri ümitle dolduran bir dindir. Bugün Türkçülüğe bir mabed yükseliyor; bir mabed, yani bir idealin aşkı ile dolu bir yer. Oraya girildiği zaman, kalplerin o ideal ile çarptığı, ruhların onun tahakkukuna iman getirdiği bir yer. Bu mabedin yükselmesi şunu ispat ediyor ki, bugün Türkçülük mukaddes bir mefkûredir. Ne saadet; Türk Ocaklarının bu merkez binası, tabir caizse, bir dinin, büyük Türkçülük dininin Kâbesi olacaktır."

İslâm dininin yerine ikame edilmek istenen 'Türkçülük Dini'nin tam olarak yerleşmesi için İslâm'ın bütün hükümlerinin inkâr edilmesi ve kaldırılması gerekiyordu. Yine burada Mustafa Kemal'in bu konu ile ilgili olarak zaman zaman ifade ettiği bazı görüşlerini, konunun tam olarak anlaşılması bakımından nakletmekte yarar vardır. Mustafa Kemal'in tabiat hakkındaki görüşleri şu şekildedir:

> "Natür (tabiat) insanları türetti. Onları kendine taptırdı da. Ancak insanların dünyada yaşayabilmeleri için, onların tabiata egemenliğini şart kıldı. Tabiata egemen olmasını bilmeyen yaratıklar varlıklarını koruyamamışlardır. Tabiat, onları kendi unsurları içinde ezmekten, boğmaktan, yok etmekten ve ettirmekten cuda çekinmemiştir."

Din konusunda ise bir yabancı yazara şu çarpıcı sözleri söylemiştir:

> "Benim dinim yok ve bazen bütün dinler denizin dibine batsın istiyorum."

Ve İslâmiyet hakkındaki düşünceleri;

> "İslâmiyet, Türk milletinin millî rabıtalarını gevşetmiş, millî hislerini, millî heyecanını uyuşturmuştur… Türk Milleti, birçok asırlar, ne yaptığını, ne yapacağını bilmeksizin, adeta bir kelimesinin manasını bilmediği halde, Kur'an'ı ezberlemekten, beyni sulanmış hafızlara döndüler. Başlarına geçebilmiş serdarlar, Türk milletini Allah için, Peygamber için, topraklarını, kendi menfaatlerini unutturacak, Allah'a mütevekkil kılacak derin bir gaflet ve yorgunluk beşiğinde uyuttular."

Refik Ahmet Sevengil, 'Allah'ı, sultanla birlikte tahtından indirdik. Bizim mabetlerimiz fabrikalardır' diyebilmiştir. Abdurrahman Dilipak'ın '*Bir Başka Açıdan Kemalizm*' adlı kitabında belirttiğine göre, 'Amentü Duası'na benzetilen 'Türk'ün Yeni Amentüsü' adlı bir düzmece, resmen yayınlanmıştır. 'Türk'ün Yeni Amentüsü', aynen şöyle idi:

> "Kahramanlık örneği olan ve vatanın istikbâlini yoktan var eden Mustafa Kemal'e, onu cengâver ordusuna, yüce kanunlarına, mücahit analarına ve Türkiye için ahiret günü olmadığına iman ederim. İyilikle fenalığın insanlardan geldiğine, büyük milletimin medenî cihanda en büyük mevkii kazanacağına, hamaset destanlarıyla tarihi dolduran kudretli Türk ordusunun birliğine ve Gazi'nin Allah'ın sevgili kulu olduğuna kalbimin bütün hulusuyla şehadet eylerim."

Kemalettin Kamu, milleti ve Kemalizm'i din yerine koyma gayretlerini çok çirkin bir noktaya kadar taşıyabilmiştir:

> "Ne örümcek, ne yosun.
> Ne mucize, ne füsun.
> Kâbe Arab'ın olsun.
> Bize Çankaya yeter."

Mustafa Kemal'i, Peygamber yerine koymanın çirkin örneklerinden birisi de, Şair Behçet Kemal Çağlar'ın, Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'inin çok çirkin ve gülünç bir taklidini yazarak düştüğü durumda görebiliriz. Irkçılığın insanı ne kadar maskara ettiği ve yörüngeden çıkardığının bir başka misali de Kürt şairlerden Abdurrahman Dürre'ye ait olan ve Kürtçe olarak çıkan bir dergide yayınlanan 'Qıbla me Cudi ye' (Kıblemiz Cudi'dir) adlı şiiridir.[110]

'Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Halıkı M. Kemal' başlıklı bir yazı yazan Suat Tahsin ise, şu cümlelerle kendisini çok zavallı bir duruma düşürüyordu:

> "Muhammed büyük bir mürşid, Aristo âlemşümul bir filozof, İskender muhteşem bir asker, Bismark yaman bir siyasî, Lenin dehşetli bir inkılâpçı, Danton büyüleyici bir hatip ve fakat Mustafa Kemal bir fevkedehadır. Çünkü Muhammed'den ve Aristo'dan, İskender'den ve Bismark'tan, Lenin ve Danton'dan vücut bulmuş ve mucizeli Türk milletinin sülbünden yaratılmış bir varlıktır."[111]

Türkiye'de ilk resmî 'güzellik yarışması' M. Kemal'in direktifiyle *Cumhuriyet* gazetesi tarafından 1929 yılında düzenlenmiştir. 1932 yılında düzenlenen yarışmanın birincisi seçilen Keriman Halis daha sonra dünya güzeli de seçilince, Atatürk, Keriman Halis'i tebrik ederek bu konudaki sevincini şu şekilde dile getirmiştir:

> “Türk ırkının necip güzelliğinin daima mahfuz olduğunu gösteren dünya hakemlerinin bu Türk çocuğu üzerindeki hükümlerinden memnunuz. Şunu ilave edeyim ki, Türk ırkının dünyanın en güzel ırkı olduğunu tarihî olarak bildiğim için, Türk kızlarından birinin dünya güzeli intihap olunmuş olmasını çok tabiî buldum. Bu güzel Türk kızımız, ırkının tabiî güzelliğini dünyaya tasdik ettirmiştir.”

Mustafa Kemal’in yakın arkadaşlarından ve soyadını kendisinin verdiği Adalet Bakanı Prof. Dr. Mahmut Esat Bozkurt, 19 Eylül 1930 tarihinde *Milliyet* gazetesine verdiği bir demeçte şunları söylüyordu:

> “Benim düşüncem şudur: Herkes, dostlar, düşmanlar ve dağlar, bu ülkenin efendisinin Türkler olduğunu bilmelidir. Saf Türk olmayanların, Türk anavatanında sadece bir tek hakları vardır: Hizmetkâr olma hakkı, köle olma hakkı.”[112]

Dr. Abdullah Cevdet tarafından Meşrutiyet döneminde tercüme edilen, ancak o zamanlar yayınlanması mümkün olmayan, dine ve Allah inancına şiddetle karşı çıkan ‘*Akl-ı Selim*’ isimli kitap da, 1928 yılında teşvik edilen bu yeni anlayış çerçevesinde yayınlanabilmişti. Aynı yazar daha önceleri de İslâm düşmanlığı kokan ‘*Tarih-i İslâmiyet*’ isimli kitabı tercüme etmiş ve yayınlamıştı. 1904 yılından 1932 yılına kadar aralıksız olarak yayınladığı ‘*İçtihad*’ isimli dergide, materyalist düşünceleri sinsice yaymaya çalışan Dr. Abdullah Cevdet, asıl şöhretini ‘damızlık erkek’ meselesinde edinmişti. Bu fikre göre, ‘Türk soyunu güçlendirmek ve gürbüzleştirmek için Macaristan gibi ülkelerden damızlık erkek getirtilmeliydi.’

Din ve namus konularına yabancı ve düşman durumuna düşen, aynı zamanda Harf inkılâbının çok ateşli savunucularından olan Cevdet, bu düşüncesinin ortaya çıkmasından sonra gözden düşmüş ve tarihin ibret sayfalarındaki yerini almıştır.

Din yerine ırkın yerleştirilmesi doğrultusunda çalışmalar yapılması için 12 Nisan 1931’de Türk Tarih Kurumu, 12 Temmuz 1932’de ise Türk Dil Kurumu kuruldu. Yeniden yazılan tarih kitaplarında, topyekûn muhteşem bir geçmiş ile din en bayağı ifadelerle kötülendi.

30 Ocak 1932 tarihinden itibaren ezanın Arapça okunması yasaklanarak Türkçe okunmaya başlandı. Bu dönemde ilk Türkçe hutbe Atatürk'ün emri ile sanatçı Yusuf Nalkesen tarafından başı açık bir şekilde ve frak (resmî tören giysisi, eteği uzun, bele kadar yırtmacı olan takım) giyilerek Süleymaniye Camii'nde okunmuş; saz takımı eşliğinde ilk Türkçe Kur'an'da, Dolmabahçe Sarayı'nda Atatürk'ün huzurunda okunmuş ve Atatürk de buna katılmıştır.[113]

19 Şubat 1932'de Halkevleri açıldı. Buralarda, devlet görevlilerinin eşleriyle birlikte katılmak zorunda olduğu ve su gibi alkol tüketilen balolar ve toplantılar yapıldı. Halkevleri memleketin en ücra köşelerine kadar yaygınlaştırıldı. Bu evler vasıtasıyla ilke ve inkılâplar halka benimsetilmeye çalışıldı.

Bu dönemin ırkçı uygulamalarının en çarpıcı örneklerinden birisi de, 1934 yılında çıkarılan 'İskân Kanunu'dur. Bin yıldan fazla bir zamandır bir arada ve kardeşçe yaşayan Türkler ile Kürtler arasına ayrılık tohumları eken ve birliği sağlama iddiasıyla ortaya çıkıp bölücülüğü körükleyen bu kanun ile faşist zihniyetin en zalimâne örnekleri verilmiş, insanlar yerlerinden yurtlarından edilerek, başka yerlerde yaşamak zorunda bırakılmışlar ve bu şekilde asimile edilmek istenmişlerdir.

Cenap Şahabettin'in oğlu, 1960'ların Türkçü dergisi *Millî Yol*'un Yazı İşleri Müdürü İsmet Tümtürk, "O devirde Harp Okulları'na alınacak talebelerin öz Türk soyundan ve kanından olma şartı aranırdı. Bu mevzuu araştırmak için Emniyet Müdürlüklerinde görevli memurlar vardı. Bunlar, müracaat eden talebelerin kanını araştırırlar ve Türk kanı taşıyıp taşımadığına dair rapor verirlerdi. Bu, gazete ilanları ile sabittir" diyordu.

Gerçekten 9 Kasım 1962 tarihli *Millî Yol*'da yazıldığı üzere, 'Atatürk devrinde Harp Okulu'na alınacak öğrenciler için her ders yılının başında gazetede ilanlar çıkardı. Bu ilanların hepsinde, her yıl mutlaka şöyle bir madde bulunurdu: 'Türk ırkından olmak' veya 'Öz Türk ırkından olmak.' Bu uygulama askerî okullarla da sınırlı kalmıyor; Hemşire Okulu, Maden Teknik Okulu gibi başka birçok okul ilanlarına da sirayet ediyordu.[114]

Bu yıllardan sonra Türkçülük düşüncesini savunan ve bu çevrelerde büyük etki oluşturan Nihal Atsız'ın adı yavaş yavaş duyulmaya başlamıştır. Nihal Atsız'ın Kürtler ile ilgili olarak ifade ettiği şu görüşler gerçekten çok dikkat çekicidir:

> "Kürt olmakta direnir, dört beş bin kelimelik o iptidaî dilleriyle konuşmak, yayın yapmak, devlet kurmak istiyorlarsa gidebilirler. Biz bu toprakları oluk gibi kan dökerek; Gürcülerin, Ermenilerin, Rumların kökünü kazıyarak aldık, yine oluk gibi kan dökerek Haçlıların savaşçı şövalyelerine karşı savunduk. Kürtler 1839 yılına kadar askerlik bile yapmadılar. Viyana'dan Yemen'e kadar her yerde Türklerin kanı sebil gibi akarken onlar yaşadıkları dağlarda ve köylerde keçilerini güttüler ve fırsat buldukça yağmacılık ederek yaşadılar. İran'la yaptığımız savaşlarda yardımcı diye geldikleri zaman da fırsat kolladılar ve Türk ordusunun yenildiği çarpışmalarda bu sefer İran'la birleşip onu vurmaktan geri durmadılar. Birinci Dünya Savaşı'nda bize topyekûn ihanet eden Ermeniler, yerleşik Türk halkını vahşi bir kırgınla bitirmeseydi ve dağlarda, sarp köylerde yaşayan Kürtler bu kırgınlardan kurtulmuş olmasaydı bugün çoğunlukta oldukları illerde de azınlık olarak kalmaya devam edeceklerdi."[115]

Bunun gibi akıl, izan ve tarihi gerçeklere taban tabana zıt, duygusal, düşmanlık ve nefreti körükleyen fikirler yayılmaya başlamıştır.

Yine bu politikanın ve asimilasyon düşüncesinin bir sonucu olarak yerleşim yerlerinin Arapça ve Kürtçe olan isimleri, çıkarılan kanunlarla peyderpey değiştirilmiş ve yerlerine Türkçe isimler kullanılmaya başlanmıştır. Bu zihniyet sonucu Kürtlerin yaşadığı yerleşim yerlerine, meskûn halkın asla kullanmadığı ve bir türlü alışamadığı isimler verildi ve bütün resmî işlemlerde bu isimler kullanılmaya başlandı. Diyarbekir ismi Diyarbakır, Elaziz ismi Elazığ, Cezire ismi ise Cizre gibi hiçbir anlam taşımayan isimlerle değiştirilerek ruhsuz bir hava oluşturuldu.

Bütün ırkçıların ortak görüşü; dinin, ulusal gelişimin ve bilinçlenmenin önünde en büyük engel olduğu yolundadır. PKK'nin 1995 yılında düzenlenen 'Beşinci Kongre'sinde bu düşünce, gayet açık ve yoruma yer bırakmayacak şekilde ifade edilmektedir:

> "Feodal dönemde halkımızın yaşadığı işgal ve baskı daha da arttı. Özellikle Arapların 7. yüzyıldaki zaferi son derece kanlıydı. Ulusal gelişim İslâmî ideoloji tarafından baskı altına

> alınarak halkımız kendi değerlerinden uzaklaştırıldı. Bu, halkımızın yabancı sömürgeci güçler tarafından yönetilmesine neden olan önemli faktörlerden biriydi.”[116]

Abdullah Öcalan, bu düşünceyi çok daha açık bir şekilde ifade etmekten çekinmemiştir:

> “İslâmiyet’in kendisi, özellikle Sünnî resmî yorumuyla neredeyse 1400 yıldır Kürtlerin geleneksel köleleşme düzeyine bir zamk gibi yapışmaktan öte bir rol oynamamıştır.”[117]

BDP Iğdır milletvekili Pervin Buldan ile BDP Van milletvekili Özdal Üçer’in açıklamaları da aynı minvalde:

> “Bizim laiklik anlayışımızla Türk Silahlı Kuvvetleri’nin laiklik anlayışı aynıdır. Türkiye için en büyük tehlike ‘Ilımlı İslâm’ projesidir. Kemalist Cumhuriyet, ılımlı İslâm Cumhuriyeti’ne dönüştürülmek istenmektedir. Van’daki apartmanların bodrum katları yasal olmayan Kur’an Kursları haline getirilmektedir. Bu duruma karşı birlikte mücadele zorunluluğu vardır.”[118]

Müslüman toplumlarda yaşayan bütün ırkçılar ve ulusalcılar, ideolojik boyutta, İslâm’ı, kendi düşüncelerinin ve ‘menfî milliyetçiliklerinin’ gelişmesinin ve toplumda egemen olmasının önünde en büyük engel olarak görüyorlar. Tarih boyunca birbirine düşman olan, birbirlerine olan düşmanlık ve inkârla beslenen ulusalcılar Türk olsun, Kürt olsun, konu İslâmiyet olunca hemen dayanışmanın yollarını arıyorlar.

Taraf gazetesi yazarı Yıldıray Oğur, yaptığı gözlemler sonucu önemli oranda BDP’linin ‘Derin Devlet’e; “Kürtleri dövmeyin, gelin hep beraber dindarları dövelim” dediğini aktardıktan sonra şu tespitlerde bulunuyor:

> “Ahmet Altan ve Yasemin Çongar’ın Kandil Dağı izlenimlerinden öğrendik ki sözkonusu başörtüsü olduğunda ‘CHP Kongresinde

söylense ortalığı alkıştan yıkacak' laflar edebilen 'Kemalist bir PKK' var.

Tam bu şoku atlatmaya çalışıyorken daha önce de ucundan kenarından benzer mesajlar veren DTP'li Aysel Tuğluk'un Radikal İki'de bu kez açıkça kaleme aldığı 'Kürtleri dövmeyin, gelin hep birlikte dindarları dövelim' yazısı çıkageldi…

Mevcut tüm siyasallaşmalar, solculuk, sağcılık, Kürtlük, Türklük yerle yeksan oluyor. Kandil Dağı'ndan Ergenekon Ovası'na uzanan yeni bir siyasî çatlakta Kandil Dağı'ndaki Mizgin Amed ile Ergenekon davasından tutuklu olarak F tipinde kalan Veli Küçük arasında görünmez bir dil birliği oluşuyor.

Yılmaz Özdil'le Aysel Tuğluk, İlhan Selçuk ile Ahmet İnsel yan yana saf tutuyor. *Birgün* gazetesi solun başörtüsü yasağı ile ilgili tavrını eleştiren bir yazıyı sansürleyiveriyor ve 'Radikal İki', 'Cumhuriyet İki' gibi çıkyor, yan yana gelmez denilenler arasında ortak bir frekans, söylem birliği oluşuyor, sözkonusu olan başörtüsüyse bugüne dek edilmiş tüm özgürlük sözleri teferruat hükmüne düşüveriyor…

Bu o kadar acaip bir ittifak ki 'iddia ediyorum, birkaç kıyı şeridi hariç önümüzdeki birkaç yılda Anadolu'nun şehir ve kasabalarına dinciler hâkim olacak, birleşelim ey Kemalistler' çağrısı yapan Aysel Tuğluk'un dili ile 'Önümüzdeki birkaç yıl içinde tüm Türk şehirleri Kürtleşecek, uyan ey Türk' yazıları çıkan Türk Solu dergisi aynı korku siyasetine başvuruyor, diller, analojileri benzeşiyor."[119] (Bu yazı kaleme alındığında DTP henüz kapatılmamış, Aysel Tuğluk'un milletvekilliği sona ermemişti.)

[109] Kabaklı, *a.g.e.*, s. 219.

[110] Mücahit Bilici, "Modern Dünyanın Yeni Dini: Milliyetçilik", *Köprü* dergisi, Sayı: 52, Güz-1995, s. 60.

[111] Kabaklı, *a.g.e.*, s. 213-218.

[112] Engin Ardıç, *Sabah* gazetesi, 2 Mart 2008.

[113] Abdurrahman Dilipak, *Bir Başka Açıdan Kemalizm*, Beyan Yayınları, 1988, s. 161-162, 217.

[114] *Köprü* dergisi, Eylül 1987, s. 13.

[115] *Kızıl Kürtlerin Yaygarası*, Ötüken Yayınları, Aktaran: Mustafa Akyol, s. 154.

[116] Akyol, *a.g.e.*, s. 227.

[117] Akyol, *a.g.e.*, s. 227.

[118] Tan, *a.g.e.*, s. 583.

[119] Yıldıray Oğur, *Taraf* gazetesi, 6 Şubat 2008.

Dersim Olayı

1928 YILINDA MERKEZLERİ Diyarbakır, Erzurum, Trakya ve Elazığ olmak üzere dört adet ‘umumî müfettişlik’ kuruldu. Bu müfettişliklerin esas amacı devletin otoritesini yerleştirmek ve bunun için de gerekli teşkilatlanmayı sağlamaktı.

Dört müfettişlikten üçü Doğu illerinde kurulmuş ve bunlar da, halkın ‘Türkleştirilmesini’ esas gaye edinmişlerdi ve gayelerini bu bölgede yaşayan, ağa, bey, hoca, şeyh, müftü, seyit ve bütün ileri gelenlerini, bir yolu bulunup Batı illerine sürgüne göndererek uyguluyorlardı.

Bu tehcir sırasında binlerce insan yollarda öldü ve büyük sıkıntılar yaşandı. Sağ salim yerleştirilecekleri bölgelere ulaşan insanlar ise buralarda çok büyük sıkıntılarla karşılaştılar. Bu icraatlar bölgeyi karıştırmaktan başka bir işe yaramadı.

25 Aralık 1935 tarihinde çıkarılan ve 2 Aralık 1936 tarihinde yürürlüğe giren bir kanun ile Dersim bölgesinde, ‘Tunceli Vilayeti’ kuruldu. Bu kanun ile bu ilin vali ve diğer yöneticilerine, diğer illerde bulunmayan olağanüstü yetkiler verildi.

Buna göre, ilin valisi ve kumandanı uygun gördüğü kişileri, il içinde başka yerlere sürgün edebiliyor, hatta il sınırları dışına çıkarabiliyordu. Yine aynı kanuna göre verilen idam kararlarının gecikmeden infaz emri de, vali ve kumandanın yetkisine bırakılıyordu. Bu anti demokratik kanun ile büyük su-i istimaller ve zulümler yaşandı. Bu icraatlar ile halktaki tepki her geçen gün büyüdü. Dört yıllık süre için çıkarılan bu kanun, öngörülen maksat gerçekleşmeyince, iki yıllık süreler halinde üç sefer uzatıldı ve 31 Aralık 1946 tarihine kadar yürürlükte kaldı.

Daha sonra Dersim’e vali ve kumandan olarak Korgeneral Abdullah Alpdoğan tayin edildi. Genel bütçeden büyük miktarda ödenek ayrılarak bölgede; kışla, karakol, köprü, hükümet konağı, okul, lojman ve yol yapımına büyük bir hız verildi. Bu hareketlilik, büyük bir operasyonun habercisi idi.

Bu gelişmeler üzerine halktaki tedirginlik gözle görülür derecede arttı. Vali Alpdoğan, halktan 200.000 tüfeğin kendilerine teslim edilmesini istedi. Bu gerginlik ve tahriklerin sonucu 1937 yılının baharında silah ve vergi toplama bahanesiyle bazı aşiretlere karşı başlatılan operasyonlarda sürtüşmeler yaşandı. Esas kıvılcım, Yusufan aşireti üzerine gönderilen bir müfreze de bulunan bazı askerlerin, bir köylü kıza tecavüz etmesiyle parlamıştı.

Bunun üzerine bazı aşiret mensupları müfrezeye hücum etmişler ve böylece Mazgirt bölgesinde çatışmalar başlamıştı. Hozat bölgesinde ise Dersimlilerin ‘pîri’ olarak bilinen Seyit Rıza’nın oğlu İbrahim, vali Alpdoğan’ın yakın adamı Kurmay Binbaşı Şevket tarafından hazırlanan bir suikast sonucu öldürüldü. Bu gelişmeler üzerine aşiretler, operasyonlara gelen askerî birliklere karşı koymaya başladılar. Karakollara bazı baskınlar yapıldı.

Bu şekilde bütün bölgeye yayılan olayların üzerine çok sert bir şekilde gidildi. Toplu katliamlar yapıldı. Basına şiddetli bir sansür uygulandı. Bölge ve olaylarla ilgili hiçbir haberin yayınlanmasına izin verilmedi. Olaylarla birlikte tenkil de büyük bir hız kazandı. Köylerinden alınan insanlar Ege ve Trakya bölgelerine gönderildiler. Tekrar dönmelerinin önünü kesmek için köyler tahrip edildi. Mallarına ve hayvan sürülerine el konuldu.

Dersim’deki aşiretlerin liderliğini Seyit Rıza, sevk ve idareleri

Dersim İsyanı'nın liderlerinden olduğu ileri sürülerek idam edilen aşiret lideri Seyit Rıza. (1863-1937)

ni de yeğeni Alişer yapıyordu. Kurmay Binbaşı Şevket, amcasıyla anlaşamayan Seyit Rıza'nın yeğeni Rehber'i binlerce lira karşılığında elde etti. Amcasıyla arasının düzeldiği görüntüsünü vererek aralarına karıştı ve Alişer'i öldürdü. Rehber de, daha sonra Genelkurmayın emriyle kurşuna dizildi.[120]

Çok yoğun askerî birliklerin karadan ve havadan yaptığı saldırılar sonucu çok sayıda aşiret mensubu ile birlikte vatandaş öldürülmüş, bölge büyük çapta kontrol altına alınmıştı. Kış mevsiminin bastırması ile birlikte Seyit Rıza Munzur dağlarına çekilmişti. Kış aylarında bölgede operasyon yapmanın zorluğunu bilen Erzincan Valisi, Seyit Rıza'ya haber göndererek

orduya ateşkes emri verildiğini, Dersimlilerin isteklerinin kabul edileceğini bildirerek Erzincan'a gelmesini talep etti. Bu şekilde iki yardımcısı ile birlikte Erzincan'a gelen Seyit Rıza tutuklandı ve burada sorgulandıktan sonra Elazığ'a götürüldü. Burada yapılan muhakeme neticesinde aralarında Seyit Rıza ve oğlu Hüseyin ile birlikte çoğunluğu aşiret reisi olan 11 kişi 18 Kasım 1937 sabahında Elazığ'da idam edildi.

Hazin Bir Hatıra

O günleri yaşayan ve idam olaylarının bir an önce kararlaştırılıp infaz edilmesi için Ankara'dan özel olarak görevlendirilen Dışişleri eski bakanlarından İhsan Sabri Çağlayangil'in aktardıkları çok önemli ve dikkat çekicidir:

> "(…) Malatya Emniyet Müdürlüğü'nde 2,5 yıl çalıştım. En unutamadığım olay Seyit Rıza'nın asılmasıdır."
>
> "(…) Yıl 1937. Şükrü Sökmensüer, Atatürk döneminin ünlü Emniyet Genel Müdürlerinden. Bir gün beni çağırdı. 'Atatürk Diyarbakır'da Singeç Köprüsü'nü açmaya gidecek' dedi. O tarihte Seyit Rıza Dersim'in Kürt lideri. Aynı zamanda Peygamber sülalesinden geliyor kendisi. Seyit Rıza'nın bir de dinî vasfı var. Fırat, Şeytan Köprüsü denen mevkide dört metreye kadar daralır. Derinliği de deniz gibi 17 metre olur. Burada bir köprü yapmışlar. Köprünün başında bir karakol. Karakol da da 33 askerimiz var. Askerlerin başında İsmail Hakkı adında bir yedek teğmen. Yani ihtiyat mülazım. Köprüye Dersimliler bir baskın düzenliyorlar. Baskında karakol yakılıyor ve 33 askerimiz de şehit ediliyor. İşte bu olay Dersim İsyanı'nın başlamasıdır. Atatürk olayla ilgileniyor ve ilgililere kesin talimat veriyor. 'Bu meseleyi kökünden hallediniz' diye."
>
> "(…) Aradan aylar geçti. Seyit Rıza ve çevresi yakalandı. Muhakemeleri sürüyor. İşte bu sırada Atatürk Diyarbakır'daki yeni yapılan Singeç Köprüsü'nü açmaya gidecek. Elazığ'a gelecek. Karayoluyla Singeç Köprüsü'ne geçecek.
>
> Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer bey bana diyor ki: 'Atatürk, Singeç Köprüsü'nü açmaya gidecek. Dersim Harekâtı bitti. Beyaz donlu altıbin doğulu Elazığ'a dolmuş. Atatürk'ten Seyit

Rıza'nın hayatını bağışlamasını isteyecekler buna meydan vermeyelim.'

1937 yılında resmî tatil günü cumartesi öğleden sonra. Atatürk pazartesi günü Elazığ'a gelecek. Bizden istenen Atatürk gelmeden 'asılacak asılsın' ve Atatürk'ün karşısına beyaz donlular çıktığı zaman iş işten geçmiş olsun.

O dönemde Elazığ Valisi Şefik bey, Savcı Hatemi Senihi bey, Emniyet Müdürü Serezli İbrahim bey, savcı yardımcısı arkadaşım. Şükrü Sökmensüer, 'Sivillerden Emniyet Genel Müdürlüğü'nün siyasî şubesinden istediklerini al. Atatürk'ün istasyonda Halkevine kadar koruması da size ait.' dedi. Başta Macar Mustafa olmak üzere altı kişi alıp yola çıktım. Trenle Elazığ'a vardım. Emniyet Müdürü İbrahim beye gittim. Savcı için 'kural dışı bir şey yapmaz, mümkün değil' dedi.

Savcıya gittim. Durumu kendisine anlattım. Bana bu konuda hükümetten şifre aldığını, ama mahkemelerin cumartesi günü tatil olduğunu, tatilde ise sonuç almanın mümkün olmadığını bildirdi. Ve ekledi. 'Ben de mahkemeleri etkileyemem' Oysaki biz mahkemenin kararını Atatürk gelmeden önce vermesini ve gereğinin yapılmasını, Atatürk geldiğinde Seyit Rıza meselesinin kapanmış olmasını istiyorduk. Ben bunu halletmek için hükümet tarafından buraya gönderilmiştim.

Savcı yardımcısı hukuktan sınıf arkadaşım. Bana, Sen Vali'ye söyle. Bu savcı rapor alsın gitsin ben senin istediğini yaparım dedi.

Biz mahkemenin tatil günü işlemesini ve alınacak kararın infazını istiyorduk. Savcı rapor aldı. Arkadaşım vekil olarak savcının yerine geçti. Mahkeme hâkiminin evine gittim. Gittiğimde hâkim mahkemenin aldığı kararı evinde yazıyordu.

Hâkimle konuştuk. Kendisi kararı daktiloya çektirmekle meşguldü. Devir CHP devri. Herkes çekiyor. Hâkim bana 'Cumartesi mahkeme toplanmaz ancak pazartesi günü mahkemeyi toplar kararı veririz. Salı günü de idam hükümlerini yerine getiririz' dedi.

O zamanlar dördüncü bölgede temyiz hakkı yok.

Abdurrahman Paşa sıkıyönetim kumandanı olarak kararı tasdik edecek. O da ‘Yukarıdaki karar tasdik olunur’ demiş basmış boş kâğıda imzasını. Yukarıya ‘Abdurrahman Paşa’nın idamı’ diye yazsanız kendisi idam edilecek.

Hâkime dedik ki:

Bu dediğiniz gün Atatürk geliyor. Maksat hâsıl olmuyor ki. Hâkim ‘başkaca bir şey yapılmaz’ diyerek kestirdi attı. Ben de kendilerine sordum:

-Sizin saat 05.00’ten sonra davaya devam ettiğiniz olmuyor mu?

-Ooo çok oluyor cevabını verdi.

-Eee sondan beş saat ihlal ediyorsunuz da, baştan beş saat ihlal etseniz olmuyor mu? Yani Pazar akşamı sahurdan sonra mahkemeyi açarız.

Hâkim:

-Elektrikler kesiliyor dedi.

Ona da çare bulduk. Otomobil farları ile hapishaneyi aydınlatırız. Halkevine lükü‌sler koyarız.

Hâkim bu defa:

-Samiin (dinleyici) yok, dedi.

Ona da çare bulduk. Samiin de getiririz.

-Kaç kişi asılacak?

-Onu karardan önce söyleyemem dedi. Ama ekledi;

‘Savcı 27 kişinin idamını istedi.’

-Biz ona göre mi hazırlığımızı yapalım?

-Bilemem dedi.

Ceza infaz kanunu her asılanın ayrı bir yere asılmasını, asılanların birbirini görmemesini emrediyordu. Bu şartı da yerine getirmeye çalıştık. Her meydana dört boş sehpa kurduk. Vali bir de çingene cellât buldu. Gece 00.00’de hapishaneye gittik. Farlarla çevreyi aydınlattık. Mahkemenin yetmiş iki sanığı var.

Sanıkları aldık. Mahkemeye götürdük. Çingene de geldi. Adam başına on lira istedi. ‘Peki’ dedik.

Sanıklar Türkçe bilmiyor. Mahkeme kararı açıklandı. Yedi kişi ölüm cezasına çarptırılmış, sanıklardan bazıları beraat etmiş, bazıları da çeşitli hapis cezaları almıştı.

Kararlar okununca sanıklar ilk anda anlamadılar. İdam ‘Tunne’ diye bir vaveyla koptu.

Biz Seyit Rıza’yı aldık. Otomobilde benimle polis müdürünün arasına oturdu. Jeep jandarma karakolunun yanındaki meydanda durdu.

Seyit Rıza sehpaları görünce durumu anladı.

-Asacaksınız, dedi ve bana döndü.

‘Sen Ankara’dan beni asmak için mi geldin’ dedi. Bakıştık; ilk kez idam edilecek bir insanla yüz yüze geliyordum. Bana güldü.

‘Savcı namaz kılıp kılmayacağını sordu’ istemedi.

Son sözünü sorduk.

-Kırk liram ve saatim var, oğluma verirsiniz, dedi.

Oğlunun asılacağını bilmiyordu. Adamın yaşı 57’ye indirilmiş, çocuğunun yaşı da 17’den 21’e çıkarılmıştı.

Bu sırada Fındık Hafız asılıyordu. Seyit Rıza’yı meydana çıkardık. Etrafta kimse yoktu. Ama Seyit Rıza meydan insan doluymuş gibi sessizliğe ve boşluğa doğru bağırdı:

‘Evladı Kerbelayık. Bi hatayık. Ayıptır. Zulümdür. Cinayettir’ dedi. Benim tüylerim diken diken oldu. Bu yaşlı adam rap-rap yürüdü. Çingeneyi itti. İpi boynuna geçirdi. Sandalyeye ayağı ile tekme vurdu ve kendini astı. Gömüleceği yer türbe olmasın diye cenazesi de yakıldı.

Oğlu yaşında bir subayı öldürecek kadar katı yürekli olan bir insanın bu mukadder akıbetine acımak zor. Ama bu cesaretini takdir etmekten kendimi alamadım.

Asabım çok bozuldu. Emniyet müdürüne ‘Ben üşüdüm otele gidiyorum’ dedim.

Seyit Rıza asılırken ileriden oğlu geliyordu.

‘Kulun kölen olam. Sığırtmacın olam. Gençliğime acıyın, öldürmeyin beni’ diye bağırıyordu.

> ‘Ben çok kötü olmuştum. Otele döndüm, iki daktilo sayfası yazı yazdım. Yazının başına da ‘Bi hatayık, Evlad-ı Kerbelayık. Ayıptır. Zulümdür. Cinayettir’ diye yazdım.”[121]

‘Dersimlilerin Hayatı Karartıldı’

1938 yılının bahar mevsimi ile birlikte harekât, geniş çaplı olarak yeniden başladı. İsmet İnönü’nün yerine Başbakanlığa Celal Bayar atanmıştı. Bu son harekât Mareşal Fevzi Çakmak, Orgeneral Fahrettin Altay ve Korgeneral Mustafa Muğlalı tarafından bölgeden takip ediliyordu. Bu son harekât ile mesele kökünden halledilmek isteniyordu ve çok sayıda masum insan da, bu amaçla yakılarak, bombalanarak ve kurşuna dizilerek öldürüldü.

28 Ağustos 1938’de biten Dersim harekâtı ile birlikte, geriye çok büyük acılar ve devlete çok büyük küskünlükler kaldı. Bu olaylar esnasında ölen ve yaralanan insanların sayısı hiçbir zaman kesin olarak bilinemedi. Dersim dağlarında işinde ve gücünde olan binlerce köylünün hayatı karardı. Bu olay demokrasi tarihimizin bir kara lekesi olarak utanç sayfaları arasında yerini aldı.

Nokta dergisi, Dersim olaylarının 50. yıldönümü nedeniyle hazırladığı dosyada ilginç itiraflara yer veriyordu. Türkiye’nin ilk kadın pilotu ve Atatürk’ün manevî kızı Sabiha Gökçen de, Dersim Harekâtı’nda yapılan hava operasyonlarına katılanlar arasındaydı. “(Attığınız) Bombalar nasıldı, tahrip güçleri neydi” sorusuna muhatap olan Sabiha Gökçen “Büyük tahrip gücü yoktu. 50 kiloluk bombanın ne şeysi olur” cevabını veriyordu.

Dersim’de yaşanan insanlık dışı elim olaylar, birçok yazarın eserine konu olmuştur. Bunlardan bir tanesi de Necip Fazıl Kısakürek’tir. Kısakürek, Dersim’de yaşanan vahşet ile ilgili olarak şunları kaydetmektedir:

> “Elazığ Ortaokulu’nda okuyan iki çocuk, tatili geçirmek üzere memleketleri olan Hozat’a geliyorlar. Hozat yakınlarındaki köylerine geldikleri zaman, babaları Yusuf Cemil’in öldürülmüş olduğunu öğreniyorlar ve ağlamaya başlıyorlar. Onlara şu karşılık veriliyor: ‘Sizi de onun yanına göndereceğiz.’ Çocuklar odadan sürükletilerek çıkarılıyorlar ve jandarma muhafazasında gittikleri yolda süngületiliyorlar.

> Böylece babalarının yanına gönderilmişlerdir… Yusuf Cemil’in köyünde ikiyüz kadın ve çocuk öldürtülmüş ve bunların cesetleri buğday sapları üzerinde yakılmıştır… Erkekleri tamamıyla doğranmış olan köyün (Hozat İlçesi-Zımbık Köyü) yüz kadar kadın ve çocuğu sivri uçlu aletle (süngü) öldürülüyor. Öldürülenler arasında biri doğurmak üzere olan bir gebedir. Bu kadının karnına giren sivri uçlu alet, barsaklarını yere döküyor, rahmini parçalıyor ve kendisini öldürüyor. Tehlike geçtikten sonra gizlendikleri yerden çıkan birkaç kadın, ölüleri gözden geçirirken, bu kadının rahminden düşen çocuğun sağ olduğunu dehşetler içinde görüyorlar. Muazzam bir kader cilvesi olarak yaşamakta devam eden çocuğu alıyorlar, emzirip büyütüyorlar ve ona ‘Besi’ adını veriyorlar…”[122]

Nokta dergisi, Trabzon’daki İngiliz Temsilciliği tarafından 27 Eylül 1938 tarihinde İngiltere’ye gönderilen bir belge yayınladı. Bu belgenin son bölümünde şu görüşlere yer verilmekteydi:

“Kadınlar ve çocuklar da dâhil olmak üzere binlerce Kürt katledildi. Pek çok kişi de Fırat Nehri’ne atıldı. Daha az kötü muameleye tâbi tutulan bölgelerde yaşayan binlercesi ise malları, mülkleri ve hayvanları alıkonularak Orta Anadolu’nun çeşitli illerine yollandı. Artık söylenen şu: Türkiye’de Kürt sorunu bitmiştir.”[123]

[120] Dr. Muhammed Nuri Dersimî, *Dersim Tarihi*, Eylem Yayınları, 1979, s. 222.

[121] Birand, *a.g.e.*, s. 55-60.

[122] Necip Fazıl Kısakürek, *Son Devrin Din Mazlumları*, Büyük Doğu Yayınları, 1976, 4. Baskı, s. 151-154.

[123] *Nokta* dergisi, Sayı: 25, 28 Haziran 1987.

1950 ve Sonrası

TÜRKİYE CUMHURİYETİ, kurulduğu tarihten beri ilk defa gerçek anlamda demokrasi ile 1950 yılında tanışmaya başlamıştı. Daha önce atılan iki demokrasi adımı, korku ve evham yüzünden yarım kalmış, partiler kapatılmış ve ülke yeniden tek partinin insafına ve karanlığına bırakılmıştı. 1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve bir muvazaa partisi olarak 1930 yılında kurulan Serbest Fırka, halktan gördükleri büyük teveccüh neticesi, irticaî hareketlerin odağı haline geldiği gerekçesiyle kapatılmış ve millet sabırla eline demokratik bir fırsatın geçmesini beklemiştir. 1946 yılında yapılan seçimler ise 'açık oy ve gizli tasnif' şeklinde ve birçok bölgede jandarmanın dipçiklerinin gölgesinde yapılmış ve yeni kurulan Demokrat Parti, bu hileli seçimde bile büyük başarı göstererek 66 milletvekili çıkarmış ve Meclis'e girmeyi başarmıştı.

Türkiye'de artık yavaş yavaş demokrasi görünmeye başlamıştı. Meclis'te ilk olarak halktan destek almış bir parti ile muhalefet yapılacak ve CHP'nin işi eskisi kadar kolay olmayacaktı.

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçim ile 27 yıl süren Cumhuriyet Halk Partisi'nin 'tek adam-tek parti' yönetimi sona ermiş ve milletin sandık başına giderek oy verdiği ve tek başına iktidara getirdiği Demokrat Parti, yönetimi devralmıştı. Bu 27 yıla çok şey sığmıştı. Tam 28 isyan olmuş ve bu isyanların faturasını en çok masum insanlar ödemişti. Çünkü isyanların sonunda, çok sert ve gaddar tedbirler alınıyor, suçlu suçsuz demeden binlerce insan öldürülüyor ve bunun birkaç katı da sürgün ediliyordu. Bu isyanların sonunda çıkarılan kanunlar ve alınan insanlık ve hukuk dışı kararlarla, olaylarla ilgisi olmayan bölgeler ve insanlar, potansiyel tehlike kabul edilerek baskı ve zulümlerin hedefi haline getiriliyorlardı.

Demokrat Parti, bu seçimde yıllarca itilen ve horlanan halk tabakalarına kucak açmış, birçok Kürt ileri geleni ve ailelerine mensup kişiler Demokrat Parti listesinden milletvekili seçilerek Meclis'e girmişlerdi. Bu gerçekten Türkiye'de bir şeylerin değişmeye başladığının çok önemli bir işareti idi. Babaları, dedeleri idam edilen ve sürgünlere gönderilen çok sayıda kişi, milletvekili olarak bu dönemde Meclis'e girmeyi başardı. Bu durum Demokrat Parti'nin CHP'den önemli bir farkı olan 'Demokratik' tavrının göstergesiydi; fakat gerçek demokrasinin bütün kurum ve kuruluşları ile yerleşmesi çok zordu.

CHP'nin 27 yıllık tek parti iktidarında çok güçlü bir bürokratik yapı oluşturulmuş, CHP ve bürokrasi neredeyse özdeşleşmiş ve iç içe girmişti.

Demokrat Parti'yi bekleyen en büyük handikap buydu ve bu güçlü antidemokratik direnci kırmak zorundaydı. Ne yazık ki, 10 yıllık Demokrat Parti iktidarında, bu CHP kafasıyla özdeşleşmiş bürokratik direnç zaman zaman zayıflıyor gibi görünse bile hiçbir zaman gerçek anlamda aşılamadı. Ve bu direnç, 1960 yılının 27 Mayıs'ında, Demokrat Parti'nin bir ihtilal ile düşürülmesi sonucu gerçek gücünü gösterdi.

Demokrat Parti, tek parti kalıntısı bürokratlarla çalışmanın sıkıntısını her adımda ve her icraat da mutlaka görecekti. İktidar olmak halkın oyu ile pekâlâ mümkün olabiliyordu, fakat muktedir olmak için çok uzun yıllar sürecek bir mücadeleye hazır olmak, cesur olmak, kararlı ve sabırlı olmak gerekiyordu. Demokrat Parti de millete hizmet fırsatı bulduğu 10 yıllık dönem içerisinde bazı yanlışlarla beraber çok hayırlı hizmetlere imza attı. Demokrat Parti'nin millete hizmet için cesareti ve kararlılığı arttıkça, dehşetli komitelerin de o nispette tahrikleri ve provokasyonları artmaya başlamıştı.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi de, Demokrat Parti hükümeti dönemindeki genel rahatlama ve demokratikleşme havasından nasibini aldı. Kitle halinde herhangi bir olay, tutuklama ve sürgün furyası yaşanmadı.

Bununla birlikte bazı hadiselerin de önüne geçilemedi. Yıllardır vatandaşa ve özellikle Doğu insanına zulüm ve haksızlık yapmayı alışkanlık haline getiren bürokratlar ve güvenlik güçleri, bu davranışlarından vazgeçmeye pek niyetli değillerdi. Yine de öyle oldu. Vatandaşlar karakollarda falakalara yatırıldı. Haksız yere tutuklama ve işkencelere devam edildi. Fakat bu olaylar karşısında eskisi kadar sessiz kalınmadı. Demokrat Parti teşkilatlarına ve dolayısıyla hükümete bu yönde sürekli şikâyetler ve talepler gelmeye başladı.[124]

Devlet yetkililerine MİT ve diğer kuruluşlar tarafından da bazı raporlar verilmişti. Raporlarda, 'Türkiye'de Kürtçülük faaliyetlerinin açık bir şekilde arttığı ve buna karşı bazı önlemlerin alınması' gerektiği belirtilmişti. Tedbir alma konusunda Celal Bayar çok istekliydi; fakat bazı Bakanlar, örneğin Tevfik İleri ile Fatin Rüştü Zorlu, meselenin fazla büyütülmemesi taraftarı idi.

Nihayet orta bir yol bulundu. İstihbarat raporlarına dayanarak aralarında 27 öğrenci, 6 subay, 4 avukat, 2 doktor ve 2 gazeteci olmak üzere toplam 50 kişi, 17 Aralık 1959 tarihinde tutuklandı. (Gözaltına alınanlardan Mardin'li Hukuk Fakültesi 3. sınıf öğrencisi Emin Batu, hücresinde ölü bulununca, tutuklu olanların sayısı 49'a düştü. Tutuklular İstanbul-Harbiye'de özel

olarak yapılan hücrelere kondular. Bu olay kamuoyuna ‘Kırkdokuzlar’ davası olarak yansıdı.

‘Kırkdokuzlar’ olayındaki ilginç nokta ise yakalanan kişilerin hepsinin Kürt kökenli olmasına rağmen, ideolojik olarak farklı düşüncelere sahip olmalarıydı. Bu kişilerin arasında sol-sosyalist ideolojiyi benimseyen bazı kişiler olduğu gibi, dindar ve demokrat olan bazı tutuklular da mevcuttu.

Bu önemli davanın tutukluları şu isimlerden oluşuyordu:

1. Şevket Turan, (Mardin-Gülhane Tıp Akademisi Maliye Şube Müdürü ve Levazım Binbaşısı)
2. Naci Kutlay (Kars-Çamlıdere Devlet Hastanesi’nde Uzman Doktor)
3. Ali Karahan (Siverek-Avukat)
4. Koço Elbistan (Hassa-Kırıkhan’da ilçe doktoru)
5. Yavuz Çamlıbel (Doğubayazıt-Yedek Topçu Asteğmen)
6. Mehmet Ali Dinler (Cizre-Ankara Hukuk Fakültesi 1. sınıf öğrencisi)
7. Yusuf Kaçar (Nazimiye-Birinci İnşaat Tekniker okulu öğrencisi)
8. Nurettin Yılmaz (Cizre-Ankara Hukuk Fakültesi son sınıf öğrencisi)
9. Ziya Şerefhanoglu (Bitlis-Avukat)
10. Medet Serhat (Iğdır-İstanbul Hukuk Fakültesi öğrencisi)
11. Hasan Akkuş (Urfa-İktisat fakültesi öğrencisi)
12. Örfi Akkoyunlu (Pötürge-Madeni eşya fabrikatörü)
13. Selim Kılıçoğlu (Varto-Kıdemli Üsteğmen)
14. Şahabettin Septioğlu (Palu-Yüksek ziraat mühendisi, Levazım Asteğmeni)
15. Said Elçi (Bingöl-Muhasebeci)
16. Sait Kırmızıtoprak (Nazımiye-İstanbul Tıp Fakültesi son sınıf öğrencisi)
17. Yaşar Kaya (Iğdır-İstanbul Hukuk Fakültesi öğrencisi)
18. Faik Savaş (Genç-İstanbul Hukuk Fakültesi öğrencisi)
19. Haydar Aksu (Kiğı-Stajyer avukat)
20. Ziya Acar (Kulp-İstanbul Hukuk Fakültesi 2. sınıf öğrencisi
21. Fadıl Budak (Diyarbakır-İstanbul Hukuk Fakültesi son sınıf öğrencisi)
22. Halil Demirel (İslâhiye-Yardımcı Topçu Asteğmen)
23. Ferit Bilen (Diyarbakır-Kundura mağazası sahibi)
24. Esat Cemiloğlu (Diyarbakır-Yüksek ziraat mühendisi)
25. Mustafa Nuri Direkçigil (Diyarbakır-Sağlık müfettişi)
26. Fevzi Avşar (Kars-İstanbul Tıp Fakültesi öğrencisi)

27. Necati Siyahkan (Siverek-İstanbul Hukuk Fakültesi 2. sınıf öğrencisi)
28. Hasan Ulus (Erzurum)
29. Nazmi Balkaş (Lice-İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi öğrencisi)
30. Hüseyin Oğuz Üçok (Diyarbakır-İstanbul Tıp Fakültesi Diş Hekimliği öğrencisi)
31. Mehmet Nazım Çiğdem (Ankara-Boya ve İnşaat işleri ustası)
32. Fevzi Kartal (Van-Yedek asteğmen)
33. Mehmet Aydemir (Siverek-İstanbul Tıp Fakültesi öğrencisi)
34. Abdurrahman Efem Dolak (Diyarbakır-*İleri Yurt* gazetesinin sahibi ve *Güven* gazetesinin ortağı)
35. Musa Anter (Nusaybin-Gazeteci-Yazar)
36. Canip Yıldırım (Diyarbakır-Avukat)
37. Emin Kotan (Muş-Elektrik muhasibi)
38. Ökkeş Karadağ (Maraş)
39. Muhsin Şavata (Malatya-Hayvan tüccarı)
40. Turgut Akın (Ergani-Ankara Hukuk Fakültesi 3. sınıf örgencisi)
41. Sıtkı Elbistan (Hassa-Ankara Hukuk Fakültesi öğrencisi)
42. Şerafettin Elçi (Cizre-Hukuk Fakültesi 2. sınıf öğrencisi)
43 Mustafa Ramanlı (Beşiri-Ankara Hukuk Fakültesi son sınıf öğrencisi)
44. Mehmet Özer (Siverek-Ankara Tıp Fakültesi son sınıf öğrencisi)
45. Feyzullah Demirtaş (Palu-Ziraat teknisyeni)
46. Cezmi Balkaş (Lice-Orman Fakültesi öğrencisi)
47. Halis Yokuş (Kars-İstanbul Teknik Üniversitesi Makine Fakültesi öğrencisi)
48. İsmet Balkaş (Lice-Tıp Fakültesi öğrencisi)
49. Sait Bingöl (Bingöl-İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğrencisi)

Sanıklar 27 Mayıs 1960 İhtilali’ne kadar İstanbul’da tutuklu kaldılar. Daha sonra Ankara’ya nakledilen sanıkların duruşmalarına 3 Ocak 1961 tarihinde başlandı. Dava yıllarca sürdü. 24 Eylül 1965 tarihinde nihayet bu dava karara bağlandı. Sanıkların bir kısmı 1 yıl 4 ay hapis cezasına çarptırıldı. 5 ay 10’ar gün de mecburî ikamet cezası verildi. Sanıkların büyük bir kısmı ise beraat etti. Subay olanların ise ordu ile ilişikleri kesildi.

‘Kırkdokuz’lardan çok sayıda renkli kişiliğe sahip ve siyasî hayatta uzun yıllar aktif olarak bulunan birçok politikacı çıkmıştır. Şerafettin Elçi, 1977 seçimlerinde Adalet Partisi’nden Mardin milletvekili seçildi. Daha sonra siyasî tarihe ‘Onbir’ler olayı’ olarak geçen bir grup arkadaşıyla beraber

Adalet Partisi'nden istifa ederek Ecevit ile anlaştı. Bayındırlık ve İskân Bakanı oldu. 12 Eylül'den sonra tutuklandı. Şerafettin Elçi, halen Katılımcı Demokrasi Partisi (KADEP) Genel Başkanı olarak siyasî hayatına devam etmektedir.

Nurettin Yılmaz da bir dönem CHP, bir dönem bağımsız ve bir dönem de ANAP'tan Mardin milletvekili olarak parlamentoya girdi. 1973 yılında CHP'den milletvekili seçilen Nurettin Yılmaz, 1977 seçimlerinde bu partiden yeniden aday oldu. Ancak Ecevit tarafından veto edilince Bağımsız aday oldu ve Mardin'den Bağımsız milletvekili seçildi. 1980 yılında Cumhurbaşkanlığı seçiminin krize dönüştüğü günlerde Nurettin Yılmaz, Bağımsız milletvekili olarak Cumhurbaşkanlığı'na aday olmuş ve seksen kadar da oy almıştı. Aynı dönemde Kürt kimliğini öne çıkardığı gerekçesiyle CHP Siirt milletvekili Abdülkerim Zilan da Ecevit'ten veto yiyenler arasındaydı. Zilan, 1977 seçimlerinde Siirt'ten bağımsız milletvekili seçildi. Mustafa Ramanlı, iki dönem Adalet Partisi'nden Belediye Başkanlığı yaptı ve daha sonra Refah Partisi'ne geçti.

Bunlardan Esat Cemiloğlu (1904-2006) çok renkli ve tüm arkadaşlarının saygı gösterdiği bir isimdi. 1954 yılında Demokrat Parti'den ve 1975 yılında ise Senato seçimlerinde Millî Selamet Partisi'nden veto yedi. Yüksek Ziraat Mühendisliği Mektebini Paris'te okuyan Cemiloğlu, Orta sıklette Avrupa Boks Şampiyonluğu'nu kazandı. Türkiye'de Boks Federasyonu'nu kurmuş bir kişi olan Cemiloğlu, tüm hayatı boyunca arkadaşları ile çok iyi ilişkiler kurdu. 'Kırkdokuzlar' ile birlikte hapishanede kaldığı sürece kader arkadaşları için önemli bir moral kaynağı oldu.[125]

Musa Anter hapishane arkadaşı Cemiloğlu'nu şu şekilde anlatmaktadır:

> "(...) Bu tahliyeler sırasında enteresan bir olay oldu. O zaman altmış yaşlarında olan Esat Cemiloğlu, vaktiyle Paris'te ziraat tahsili yaparken Avrupa boks şampiyonluk maçında birinci olmuştu. Tahliyesine karar verilince, kalkıp hâkimlere doğru yumruğunu sallayarak 'Ben çıkmıyorum. Bu bileklerimle Avrupa'da Türkiye'nin bayrağını yükselttim. Şimdi pişmanım, keşke nakavt olsaydım. Bu kadar zamandır ben ve çocuklarım işkence hücrelerinde çürüyoruz. Siz, torunlarım durumunda olan Yaşar Kaya'yı ve Oğuz Üçok'u bırakıp beni tahliye

ediyorsunuz. Bu durumda ben hangi yüzle dışarı çıkayım’ dedi. Bunun üzerine Hâkim Cemal bey dedi ki, ‘Esat bey üzülme, yakında onlar da çıkacak. Biz dosyanın sıra numarasına göre hareket ediyoruz. Eğer bilseydim böyle üzüleceğinizi, dosya sıra numarasını değiştirir, o iki çocuğu senden önce tahliye ederdim. Haklısın, üzülmeyin.’ Biz Esat amcayı zor ikna ederek hapishaneden çıkardık. Fakat yine de hepimiz tahliye oluncaya kadar Ankara’da bizi bekledi. Tahliyeler bitince, ‘Artık yüz akıyla Diyarbekir’e gidebilirim’ dedi ve gitti.”[126]

[124] Kızılkaya-Nebiler, *a.g.e.*, s. 51.
[125] Tan, *a.g.e.*, s. 335.
[126] Anter, *a.g.e.*, s. 173.

1960 ve Sonrası

1960 İHTİLALİ'NDEN HEMEN SONRA Kürtçe ve Ermenice köy ve yer adlarının değiştirilmesini öngören 1587 sayılı kanun çıkarılarak, "Türkçe olmayan Kürtçe ve Ermenice yer ve kişi adlarının Türk millî kültürüne, ahlak kurallarına, örf ve adetlere uygun düşmediği, kamuoyunu incittiği" belirtilmiş ve bir kez daha değiştirilmesinin yolu açılmıştır. Aynı şekilde Millî Birlik Komitesi tarafından 5 Ocak 1961 tarihinde 22 sayılı kanun çıkarılarak Yatılı Bölge Okulları gündeme getirilmiştir. Bu okulların çok büyük bir çoğunluğu Doğu ve Güneydoğu bölgesindeki yerleşim yerlerinde açılmıştır.

Daha önce 'Hâkimiyet Kayıtsız Şartsız Milletindir' şeklinde olan hüküm, 1961 Anayasası'nda 'Hâkimiyet kayıtsız şartsız Türk milletinindir' şeklinde değiştirilmiştir. Anayasa'ya 'milliyetçilik' ilkesinin girip girmemesi konusunda Kurucu Meclis'te büyük tartışmalar yaşanmış ve dönemin 'tek adam'ı Cemal Gürsel, çıkan bu tartışmalar üzerine şu konuşmayı yapmıştır:

> "Milliyetçiliği Anayasa'ya koyalım. Bunu yürütelim. Memlekette Türklük şuuru uyandıktan sonra bunu çıkaralım. Sonra başka unsurlar kendi maksatlarına göre ayrılmayı düşünürler diyorlar. Bugün Kürtçülükle yaptığımız mücadeleyi biliyorsunuz. Biz milliyetçiliği kaldırıyoruz desek bize mi dönecekler? Bugün biz bunu kaldırsak elli sene sonra Türkiye'de Türküm diyen kimse kalmayacaktır."[127]

1960 İhtilali'nden sadece dört gün sonra Doğu'nun önde gelen aşiret reisleri ve dini liderlerinden oluşan 485 kişi gözaltına alındı ve Sivas'ta bir kampta toplatıldı. Bu kişiler arasında dinî hizmetlerde temayüz etmiş Mehmet Kırkıncı ve Mehmet Kayalar gibi zatların yansıra Kinyas Kartal gibi şahıslar de vardı. Yetkililer, kamp sakinlerinin suçlarını 'Kürtçülük propagandası ve devlete isyan hazırlığı' olarak açıkladı.

Böylece devlet, Kurtuluş Savaşı'na katkılarından dolayı madalya verdiği aileleri, 40 yıl sonra Sivas'ta kampa almakla ve ardından sürgüne göndermekle ödüllendirmiş oluyordu. Kürt vilayetlerinde yaşayan önde gelen ağa, bey, aşiret reisi olan bu kişiler, Sivas-Kabakyazı'da dokuz ay kadar kaldıktan sonra bunlardan 55 kişi mecburi iskâna tabi tutulmak üzere

Antalya, Burdur, Muğla, Afyon, Denizli, Çorum, Isparta ve Manisa illerine sürgüne gönderildi. Yassıada duruşmalarının avukatlarından olan Hüsamettin Cindoruk, *Nokta* dergisine verdiği demeçte 'Sivas Kampı'nı şu şekilde değerlendiriyordu:

> "27 Mayıs İhtilali'nin Doğu politikasında iki yanlışı vardır: Biri, doğu bölgelerinin siyasî liderlerini ve önde gelen kişilerini Sivas Kampı denilen kampta toplamasıdır. Kürtçülük ideolojisi orada bir okul gibi ortaya çıkmıştır. Siz devletine bağlı adamı da karşıt görüşlerdeki adamı da oraya götürdünüz ve karşıt görüşlerdeki kesim 'Devletine bağlı oldun da ne oldu? Bak yine bizimle beraber buradasın!' söylemini savundu. 27 Mayıs'ın ikinci hatasıysa Doğu bölgelerinde tespit ettiği elli beş ağayı Batı bölgelerine sürgüne göndermek olmuştur. Çıkan tablo ne? Bir tarafta kanaat önderleri Sivas Kampı'nda, diğer tarafta elli beş ağa Batı bölgelerinde sürgünde. Soru şu; ortaya çıkan boşluğu kim dolduruyor? Ayrılıkçı Kürt ideolojisi! Bu siyasî Kürtçülük, boşluktan istifade edip yerin altından kaynamaya başlıyor ve seçimlerden sonra Devrimci Doğu Kültür Ocakları ile vücut buluyor. Tüm bunların nedeni, Sivas Kampı ve elli beş ağanın sürgününden oluşan boşluktur. Toparlarsak 1950 ve 1960 arasındaki yumuşama dönemi Sivas Kampı ve ağaların sürgüne gönderilmesiyle tam tersi bir sürece dönmeye başlamıştır. Bundan sonra da devletin iki yakası Doğuda bir araya gelmemiştir."

Ellibeş'liklerden Faik Bucak ve Kinyas Kartal'ın, sürgünleri ile ilgili olarak hazırladıkları broşürün ilginç ve dramatik bir bölümünü aktarmakta fayda var:

> "Sivas Kabakyazı'daki kamp, boşaltılan bir kışladan devşirilmişti. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan buraya getirilen 485 kişiden en küçüğü 14 yaşındaydı. Getirilenlerin tümünün menkul ve gayrimenkul mallarına el konulmuştu. Sivas Kampı'nda kalanlar yemeklerini ceplerinden yiyor,

> günlerini satranç oynayarak ve sohbet ederek geçiriyordu. Çamaşırları maddî durumu iyi olmayan kamp sakinleri yıkıyordu. Tutuklulara 9 ay boyunca yemek vermeyen devlet, Sivas Kampı'nı boşaltırken onlardan adam başı 400 lira yemek parası almayı da ihmal etmemişti."

İşte böyle sudan sebeplerle ve hiçbir suç işlemedikleri halde 485 insan evlerinden barklarından edilmiş, kışladan bozma bir binada, yarı aç, yarı tok bir sefalet ve sürgün hayatına mahkûm edilmişlerdi. Kampa götürülenler arasında, AK Parti Mersin Milletvekili Dengir Mir Mehmet Fırat'ın dedesi Zeynel Turan, önde gelen Alevî liderlerinden İzzetin Doğan'ın babası Hasan Doğan, DYP Eski milletvekili Sedat Bucak'ın babası Hakkı Bucak, Hak ve Özgürlükler Partisi (HAKPAR) Genel Başkanı Sertaç Bucak'ın babası ve dönemin Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP) Başkanı Faik Bucak, Şeyh Said'in çocukları, Van'ın önde gelen ailelerinden Kartal Ailesi, Hakkari'den Ertuş'lar, Diyarbakır'dan Ensarîoğulları yer alıyordu. Sivas Kampı'nda 'bölücü isyan hazırlığı' iddiasıyla gün geçiren Zeynel Fırat'ın ailesi, Millî Mücadele dönemindeki faaliyetlerden dolayı Meclis tarafından altın madalyayla ödüllendirilmişti.

1960 yılında Millî Birlik Komitesi bir af kanunu çıkarmış, siyasî tutuklular affedilirken, aralarında Canip Yıldırım, Naci Kutlay, Esat Cemiloğlu, Yaşar Kaya, Sait Elçi, Musa Anter, Muhsin Şavata ve Fevzi Kartal gibi kişilerin bulunduğu ve 'kırkdokuz'lar diye adlandırılan Kürt aydınları bu affın kapsamı dışında tutulmuştu. Bunlara isnat edilen suç da 'bölücülük'tü.

31 Mayıs 1960 tarihinde, Millî Birlik Komitesi kaynak gösterilerek *Cumhuriyet* gazetesinde bir haber yayınlanmıştı. Haber şu şekildeydi:

> "Millî Birlik Komitesi'nin yakında neşredeceği vesikalarda bir Kürdistan hükümeti tesisi için DP grubu içinde çalışanların varlığı ispat ediliyor. Sabık iktidar, Şeyh Said'in oğlunun Rus yapımı ciple Doğu'da propaganda yapmasına göz yummuştur."

Oysa gözaltına alınanların birçoğu Demokrat Partili değildi. Örneğin 1966'da öldürülen T-KDP lideri Faik Bucak o zaman Cumhuriyetçi Köylü

Millet Partisi üyesiydi. Bu durum, sorunun Demokrat Partililer sorunu olmadığını gösteriyordu. Dönemin uluslararası konjonktürüne bakıldığında ise MBK'da çok farklı bir endişenin hâkim olduğunu söylemek mümkün.

O dönemde Irak'ta Molla Mustafa Barzanî önderliğinde yürütülen Kürt mücadelesi Türkiye'yi de etkiliyor; sınır bölgelerinde Hakkari, Van, Siirt, Mardin, Diyarbakır gibi şehirlerde Barzanî'ye fiili destek veriliyordu. Sınır bölgelerinde yaşayan Kürt vatandaşlar, bütün gelişmeleri Barzanî'nin Kürtçe yayın yapan radyolarından dinliyor ve harekete sempati her geçen gün artıyordu. Radyo yayınını bozmak için yapılan çalışmalardan da bir sonuç alınamıyordu.

Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan bir habere göre bir MBK yetkilisi bu konu kendisine sorulduğunda şu cevabı vermişti: "Türkiye'nin yalnız Türklerin vatanı olduğu, başka gayeler taşıyan birkaç kişiye de benimsetilecektir."

Sivas Kampı mağdurlarından Şeyh Said'in torunu Fırat, 3.Ordu Komutanı Ragıp Gümüşpala'nın tutuklamalara, ihtilali yapanlara yaranmak için giriştiği kanaatinde… Fırat, bütün mallarına el konulduğunu, üç öküzlerinin Hınıs Meydanı'nda satılığa çıkarıldığını ama kimsenin bunları almaya yanaşmadığını, sadece bir tanesinin yüksek rütbeli bir asker tarafından satın alındığını belirterek "Tek saklayabildiklerimiz yarış atlarımızdı" diyor.

Millî Birlik Komitesi 7 Ekim 1960 tarihinde 105 No'lu Mecburi İskân Kanunu'nu çıkarttı. Kanunun gerekçesinde şu ifade yer alıyordu: "Sosyal birtakım reformları yapabilmek, Ortaçağ'ın Türkiye'de yaşayan düzenini yıkmak, ağalık ve şeyhlik gibi müesseseleri yok etmek, vatandaşın sömürülmesine engel olmak gayesiyle bu kanun çıkarılmıştır."

Bu kanuna göre Sivas Kampı sonrası mecburi iskâna tabi tutulup ülkenin değişik bölgelerine sürgüne gönderilmesine karar verilen 55 kişi şu isimlerden oluşuyordu:

1. İbrahim Abikoğlu
2. Hacı Topo Aktoprak
3. Zeki Bayar
4. Faik Bucak
5. İsmail Hakkı Bucak
6. Hacı Ali Bucak
7. Mehmet Cemal Bucak
8. Mithat Bucak

9. Hasan Abik Bucak
10. Ali Abik Bucak
11. Bekir Bucak
12. Reşit Çeçen
13. Mehmet Dal
14. Abdulkadir Ekinci
15. Abubekir Ertaş
16. Mahmut Ertaş
17. Bahattin Erdem
18. Abdurrezzak Ensarioğlu
19. Sait Ensarioğlu
20. Şeyh Ali Fırat
21. Şeyh Selahattin Fırat
22. Şeyh Gıyasettin Fırat
23. Şeyh Ahmet Fırat
24. Mehmet Fırat
25. Faruk Fırat
26. Mehmet Emin Fırat
27. Halil Fırat
28. Ömer Fırat
29. Gıyasettin Fırat
30. Hüseyin İleri
31. Zeynel Abidin İnan
32. Mustafa Işık
33. Kinyas Kartal
34. Abdulbaki Kartal
35. Hamit Kartal
36. Bala Kartal
37. Şeyh Mehmet Emin Karadeniz
38. Cemil Küfrevî
39. Zeki Cemil Küfrevî
40. Abdülbaki Karakuş
41. Feyzullah Keskin
42. Mehmet Kayalar
43. Abdullah Öztürk
44. Ferzende Öztürk
45. Osman Öztürk

46. Köroğlu Öztürk
47. Şamil Peker
48. Sait Ramanlı
49. Kutbettin Septioğlu
50. Zeynel Turanlı
51. Cafer Yağızer
52. Mecit Yalçın
53. Derviş Yakut
54. Kazım Yıldırım
55. Süleyman Yıldırım

Bu sürgün kafilesinde bulunan Şeyh Said'in torunlarından birisinin anlattıkları, devletin alet edildiği bu trajikomik sürgünün hikâyesini çok güzel özetliyordu:

> "Bize isnat edilen suç 'iki eşek yükü buğdayla Kürt ihtilali yapacağımızdı.' İsnat edilen suçlar komikti. Acemi insanlar yapmıştı. Biz kendi iktidarımızı nasıl meşrulaştıracağız derdindeydiler ve bazı insanları suçlu göstermek istiyorlardı.
>
> Aslında olay birinci ordu komutanı olan Ragıp Gümüşpala'nın askere yaranmak için yaptığı bir hareketti. Gümüşpala, 'Şeyh Said'in bütün çocuklarını toplayıp Sivas'a gönderdim' diyordu. Oysa gelenlerin hepsi Demokrat Parti ile bağlantılı değildi. Bizde sadece Abdülmelik Fırat bey milletvekili idi. Mesela getirilenlerin içinde Hakkarili biri vardı ve zavallı geçimini çamaşır yıkayarak sağlıyordu. Bizim suçlardan bir tanesi iki eşek yüküyle Kürt İhtilali yapacağımızdı."[128]

Bu dönemde daha çok sol tandanslı olan Kürt hareketleri, Mehmet Ali Aybar'ın Genel Başkan olduğu ve 13 Şubat 1961 tarihinde kurulan Türkiye İşçi Partisi çatısı altında faaliyet göstermeye çalışıyorlardı. Bu sıralarda doğu şehirlerinde Türkiye İşçi Partisi tarafından yapılan 'Doğu Mitingleri' burada yaşayan okumuş insanlarda sosyalist fikirlerin yerleşmesine ve bu düşüncenin gençler arasında yayılmasına büyük katkı sağlıyordu. Bu mitinglere Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi yanlıları da destek veriyordu. Sosyalist eğilimli Kürt gençleri, bu partiye bağlı olarak

faaliyetlerine devam eden ‘Fikir Kulüpleri Federasyonu’nda çok aktif olarak görev aldı.

1965 yılının 11 Temmuz’unda Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi, Diyarbakır’da bir araya gelen sağ görüşe sahip beş Milliyetçi Kürt tarafından kuruldu. Partinin kurucuları Said Elçi, Ömer Turhan, Şerafettin Elçi, Derviş Akgül ve Şakir Epözdemir’di. Kısa bir süre sonra da partinin tüzüğü Liceli Fehmi bey, Said Elçi, Ömer Turhan ve Faik Bucak tarafından yazıldı. Bu parti Barzanî’nin Irak Kürdistan Demokrat Partisi ile ilişkili olarak faaliyetlerde bulundu. Partinin Genel Başkanlığına Faik Bucak getirildi.[129] Parti genel sekreterliğine de Said Elçi getirildi. Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi de, daha çok dindar ve muhafazakâr kesimlerde büyük oranda taraftar topladı.

Doğu mitinglerinin doğuda Kürtler tarafından büyük ilgi ile karşılanması ve büyük katılımların ortaya çıkması sonucu bir örgütlenme ihtiyacı duyan bir kısım genç bir araya gelerek, 1969 yılında ‘Devrimci Doğu Kültür Ocakları’nı kurdu. Bu örgüt, daha sonraki yıllarda kurulacak birçok Kürtçü örgüte analık etti. Bir Kürt devleti kurmak hedefiyle çalışan bu örgüt, özellikle gençler arasında çok sayıda militan ve sempatizan toplamayı başardı. Dindarından komünistine kadar çok farklı görüş ve inanca sahip insanlar, ortak bir hedef için bu örgüt çatısı altında faaliyet göstermeye başladılar.

Birçok fraksiyon, bu örgüt çatısı altında doğup serpilmeye başladı. Örgüt, 1973 yılında Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından kapatıldı. Kürtçülük konusu, özellikle 1968 kuşağı tarafından ve bu dönemde kurulan bütün sol örgütler tarafından kullanılmaya ve istismar edilmeye başlandı.

Kürtçe’ye Tahammül Yoktu

1960’lı yıllar bizim kuşağın ilkokulda okuduğu yıllardı. Bu yıllarda televizyon yayını ülkemize yeni yeni giriyordu. 1968 yılında başlayan yayınlar önce Ankara’da daha sonra büyük şehirlerde izlendi. Biz ise 1970’li yılların ortalarından itibaren televizyon ile tanışmaya başlamıştık.

O dönemde kasetçalar çok nadiren bulunurken, gramofon sadece zengin ailelerde vardı. Gazete alanların sayısı, özellikle Doğu illerinde çok sınırlıydı. Tek iletişim aracı olarak elde sadece radyo bulunuyordu. Bizim büyükçe ve özenle korunan bir radyomuz vardı. Pille çalışan bu radyomuzun pilleri bitmesin diye çok fazla açılmıyordu. Akşamları radyo

dinlerken, hatırladıkça hala beni çok üzen bir tablo gözlerimin önünde canlanır.

O yıllarda Erivan radyosunun Kürtçe yayınları bulunuyordu. Şimdi halen devam ediyor mu bilemiyorum; fakat devam ediyor olsa bile ihtiyaç kalmadığından dolayı dinleyecek kimsenin kaldığını zannetmiyorum. O günlerin teknolojisine göre çok kuvvetli vericileri olan bu radyo, bin kilometre kadar uzağındaki bizim ilçemizde bile rahatlıkla dinlenebiliyordu. Demek ki Ermeniler ve dolayısıyla Sovyetler, bu radyoya özel bir yatırım yapmışlardı ve çok önem veriyordu.

İkiyüzelli kilometre öteden 'Diyarbakır Radyosu'nun bile çok zor şartlarda dinlenebildiği o günün şartlarında, Erivan radyosunun Kürtçe yayınlarına çok büyük bir alaka gösteriliyordu. Radyosu olan evlerin çoğunda Bağdat radyosunun Kürtçe bölümü ile birlikte en çok bu radyo dinleniyordu. Özellikle akşam programlarında Kürtçe'nin usta dengbejleri sıra ile en meşhur ve en hazin şarkılarını söylüyordu.

Mehmet Arif Cizrawî, Hasan Cizrawî, Ayşe Şan, İsa Pervarî, Meryem Xan ve Kavus ağa gibi sanatçılar arka arkaya şarkılarını söyledikçe, o zamanlar hiç Türkçe bilmeyen annemin ve askerde çok az Türkçe öğrenebilen babamın hüzünlendiklerini ve gözlerinin yaşardıklarını hatırlarım. Erivan radyosu Kürtçe şarkılardan sonra komünizm propagandası yapınca biz radyoyu kapatırdık. Babam, annem ve binlerce insan için o sıralar önemli olan kendi anadillerinden birkaç parça dinleyebilmekti. Kürtçe dinlemenin yasak olduğu o devirlerde, evimizin umumî bir cadde üzerinde olması hasebiyle radyonun sesinin çok fazla yüksek olmamasına da özellikle dikkat edilirdi.

Mehmet Arif Cizrawî, Cizre'de doğmuş çok usta bir ses sanatkârı idi. 1925 yılında Şeyh Said hadisesi patlarken, olaylara karışmadığı halde tanınan bir kişi olduğu için yakalanmış, arkadaşları idam edilmiş, kendisi de yaşı küçük olduğu için birkaç yıl hapis yatmış ve tahliye olduktan sonra da Irak'a gitmiş ve Zaho'ya yerleşmişti. Bu usta sanatçı, çok sayıda Kürt köyünü gezerek yüzlerce eser derlemişti.

Bölgemizde bulunan bütün şehir, kasaba ve köylerin isimleri Türkçe isimler ile değiştirilmişti. İnsanların çocuklarına Kürtçe isim koyması da yasaktı. Nüfus memurları ile bu çerçevede çok tartışmalar yaşanırdı.

İlkokulda, teneffüslerde dahi Kürtçe konuşmak yasaktı. Bazı öğrenciler, bu durumu takip etmekle görevlendirilmişlerdi. Bu öğrenciler, Kürtçe konuşan arkadaşlarını öğretmenlerine haber vererek öğretmenlerinin

gözüne girmeye çalışıyorlardı. Fakat bunun bedeli olarak, arkadaşları tarafından dışlanır ve bir fırsat doğduğunda da mutlaka dayak yerlerdi.

Araştırmacı-Yazar Hüseyin Yılmaz'ın anlattığı ve Gerger Ortaokulu'nda bir Türkçe dersinde arkadaşı Midhat'ın başına gelen trajikomik olayın benzerleri, bölgenin her tarafında farklı şekillerde yaşanmıştır. Türkçe dersinde öğretmenin sorduğu "Bâb-ı Âli ne demek" sorusuna Midhat isimli öğrenci "Bâb-ı Âli Kürtçe'dir ve Ali'nin babası demektir" şeklinde cevap verdiği için öğretmeninden çok şiddetli bir tokat yemişti.

1970'li yıllar, teyp-kasetçaların biraz daha yaygınlaşmaya başladığı yıllardı. Kaçakçıların Irak sınırından mal getirirken Kürtçe kasetlerden de getirdiklerini hatırlıyorum. Irak-Suriye ve Türkiye üçgeninde bulunan ilçemizde, sınır karakollarındaki askerlerle kaçak mal taşıyan kişiler arasında hemen hemen her akşam çatışma çıkardı. Bu çatışmalar sonucu çok sayıda genç insan yaralanır veya ölürdü. Ayrıca sınıra konan mayınlara bastığı için sakat kalan çok sayıda kişi mevcuttu.

O zamanlar sınır geçişleri ve ihlalleri, iş imkânları bulunmadığı için ekmek parası kazanmak amacıyla daha çok işsiz vatandaşlar tarafından yapılırdı. Kaçak olarak yurda getirilen mallar ise çoğunlukla çay, kahve, sigara, elektronik eşya ve saatten ibaretti. Bizim ilçemizde yerli çay hemen hemen hiç içilmezdi. Sadece yerli olmayan memurlar TEKEL çayını içer ve bu çay da çok az yerde bulunurdu. Kaçak çay ise tezgâh altından satılırdı. TEKEL'in ürettiği sigaralar da çok az içilirdi. Genel de köylerde ekilen ve kaçak olarak satılan tütünler içilirdi. Zaman zaman aramalar sırasında tütün tabakaları kontrol edilir ve kaçak tütün kullandıkları tespit edilenler 'millî ekonomiye zarar verdikleri gerekçesiyle' şiddetli para cezalarına çarptırılırlardı. Bazen de biraz rüşvet vererek yakalarını kurtarırlardı. Alkollü içkiler de sadece belirli kişiler tarafından kullanıldığı için bizim ilçede TEKEL'e fazla iş düşmezdi.

Biz kaçak çaya alışık olduğumuz için Batı illerine gittiğimiz zaman valizimize bir-iki kilo kadar kaçak çay koyar ve yolda yapılacak bir aramada el konulmaması için dua ederdik. Çoğu zaman aramalarda valizimiz açılır ve bütün ricalarımıza karşın az miktardaki çayımıza el konurdu. Batı illerinde yaşayan akrabalarımıza götürebileceğimiz en kıymetli hediye kaçak çay ve Kürtçe kasetlerden ibaretti. Kürtçe kasetler de valizlere konmaz, otobüsün içinde bir yere saklanır ve bulunduğunda da sahip çıkılmazdı.

Bu kasetler evden eve, elden ele dolaşır ve kopyaları yapılırdı. Komşulardan dinlemek amacıyla emanet kasetler alınırdı. Önceleri iki teyp yan yana getirilerek kopyalanan ve çok bozuk ve kalitesiz bir ses ile dinlenen bu kasetler, daha sonraları çift kasetçalarlı teyplerin yaygınlaşması ile nispeten daha kaliteli bir şekilde dinlenmeye başlanmıştı. Hatta bu kasetleri gizli olarak çoğaltıp satan ve bu şekilde geçimlerini sağlayan bazı kişiler de mevcuttu.

Sonraları, Almanya'ya işçi olarak giden vatandaşlar, izin için geldikleri zaman çok daha kaliteli Kürtçe kasetler getirmeye başladılar. Kanunen yasaktı ama hemen hemen her evde bir şekilde siyasî içeriği olmayan ve daha çok folklorik özellik taşıyan bu kasetler dinlenmeye başlanmıştı.

1970'li yıllarda Kürtçe kaset dinleme ve bulundurma yasağı, neredeyse fiili olarak işlemez hale gelmişti. Çünkü herkes bir şekilde dinliyor, dükkânlarda Kürtçe nağmeler yükseliyor ve düğünlerde hep beraber Kürtçe söylenen türküler eşliğinde halaylar çekiliyordu. 1974 yılının ortalarında Kıbrıs harekâtının yapıldığı günlerde, ilçemiz ilk olarak televizyon yayınları ile tanıştı. Evlere henüz televizyon alınmamıştı, ancak bazı çay ocakları müşteri çekmek amacıyla televizyon almaya başlamışlardı. O günlerde Bağdat televizyonunun yayınları Türk televizyonlarından çok daha net bir şekilde seyrediliyordu.

Zaman zaman Mehmet Arif Cizrawî Bağdat televizyonunda görünür, bölgemizin zengin folklorunu yansıtan eserlerini seslendirirdi. İşte o zaman çay ocağı sahiplerinin işleri birkaç kat artardı. Çünkü bütün çevre esnafı ve yoldan geçen bütün insanlar mutlaka oturur ve hemşerilerini televizyondan seyretmenin hazzını yaşarlardı. Oturacak yer bulamayan insanlar ayakta durarak bu hasretlerini dindirmeye çalışırlardı. Hatta bölgesel bir adet olarak pek dışarı çıkmayan hanımlar bile, bu anları kaçırmaz, çarşaflarını giyerek bir köşeden sessizce bu yayınları seyrederlerdi. Bir de Kıbrıs Barış Harekâtı ile ilgili haber ve görüntüler yayınlandığı zaman, çay ocaklarının önü çok kalabalık olurdu.

[127] Kızılkaya-Nebiler, *a.g.e.*, s. 46.

[128] *Nokta* dergisi, 18.01.2007.

[129] Kızılkaya-Nebiler, *a.g.e.*, s. 59.

Barzanî, Talabanî ve Irak Kürdistanı

İNGİLİZLERİN IRAK İŞGALİ SIRASINDA Irak Kürtleri ile yaptığı bütün yakınlaşma teşebbüsleri, sürekli olarak Irak Kürtleri tarafından reddedildi. Yıllardır süren çatışmalar bir türlü sona ermedi. İngilizlerin vaatleri, Irak Kürtlerinin liderlerinden Mesut Barzanî'nin amcası Şeyh Ahmet Barzanî tarafından kabul görmedi. İngilizler, uçaklar eşliğinde Irak Kürtlerine saldırdılar. Uçaklar eşliğinde ve bombalarla yapılan bu saldırılarda binlerce Kürt öldürüldü.

Şeyh Ahmet Barzanî liderliğindeki Kürtler 1932 yılında Türkiye'ye sığınmak zorunda kaldılar. Bir yıl kadar Türkiye'de kaldılar. Türkiye 1933 yılında Şeyh Ahmet Barzanî'yi Irak'a teslim etti. Ailenin diğer fertleri de bundan sonra Irak'a geri dönmek zorunda kaldılar. Barzanî ailesi önce Musul'a ardından da Bağdat'a sürgüne gönderildi. Şeyh Mahmudê Berzenci ile yakınlık kurunca, bu sefer daha güneyde bir şehir olan Nasiriye'ye gönderildiler. Aile daha sonra Süleymaniye'ye götürüldü.

1941 yılında Reşit Ali Geylanî, İngilizlere karşı bir hareket başlatınca, İngilizler bu harekete karşı Şeyh Ahmet Barzanî'yi kullanmak istediler ve Şeyh Ahmet Barzanî'den Barzan'a gitmesini, Reşid Ali Geylanî'ye karşı mücadele etmesini ve buna karşılık kendisini Kürdistan Kralı yapacaklarını söylediler. Fakat Barzanî, İngilizlerin kendisini kullanmak istediğini ve bir müddet sonra yalnız bırakılacağını ifade ederek, bu isteklerini kabul etmedi. Bu cevap Arap dünyasında çok olumlu tepkiler meydana getirdi.

Daha sonra Molla Mustafa Barzanî ile Irak Başbakanı olan Nuri Said arasında 1944 yılında bir antlaşma imzalandı. Bunun üzerine Şeyh Ahmet Barzanî, yeniden Barzan bölgesine döndü. Kürdistan eyaletinin kurulmasına, hükümete üç Kürt bakanın alınmasına, Kürtçe'nin resmî dil olarak kabul edilmesine, Kürtlerin yaşadığı bölgelerde imar ve inşa faaliyetlerine hız verilmesine karar verildi. Ancak kısa bir süre sonra Nuri Said istifa etti. Başbakan olan El-Bacacı, anlaşmayı kabul etmediğini açıkladı. Barzanî kuvvetleri yeniden isyan başlattı. Birçok Kürt aşiretini de yanına alan Irak hükümeti Kürtlere karşı harekete geçti. Bölge, bombalandı ve çok sayıda kadın, çocuk ve ihtiyar hayatını kaybetti. Barzanîler, 11 Ekim 1945 yılında İran'a sığınmak zorunda kaldı.

1930 yılından sonra Irak'ta genç bir Kürt Aşiret Reisi kendisinden bahsettirmeye başlamıştır. Bu kişi Barzan Aşireti Reislerinden Molla Mustafa Barzanî'dir. Molla Mustafa Barzanî, Irak Kürdistan bölgesinde etkisini her geçen gün artırmaya başlamıştır. Bunun üzerine İngilizler Irak

ordusu ile birlikte hareket ederek Kürt bölgesinde büyük bir operasyon yapmaya başladılar. 50.000 kişilik bir askerî kuvvet ve uçakların desteğinde yapılan bu operasyon sonucu, 50 köy yakıldı ve 5 köy de tamamen yok edildi. Operasyon sonucu, Molla Mustafa Barzanî İran'a geçmek zorunda kaldı.

Barzanî, İran'da arkadaşları ve Kadı Muhammed ile birlikte İran Kürdistan Demokrat Partisi (KDP)'ni kurdu. Bu partinin kuruluşu ile birlikte artık yeni bir dönem başlamıştır. Aynı yıl içinde Irak'ta Molla Mustafa Barzanî'nin arkadaşları da Irak Kürdistan Demokrat Parti'sini kurdular ve İran'da bulunan Mustafa Barzanî'yi gıyabında partinin başkanlığına getirdiler. Rusların verdiği destek sonucu 22 Ocak 1946'da İran'ın Mahabat bölgesinde bir Kürt Cumhuriyeti kuruldu. Bu devletin başına da Kadı Muhammed getirildi.

Mesut Barzanî, işte bu sırada Mahabat Kürt Cumhuriyeti'nin başkenti Mahabat'ta 16 Ağustos 1946 yılında dünyaya geldi. Babası Molla Mustafa Barzanî, o sırada 'Mahabat Kürt Cumhuriyeti'nin Genelkurmay Başkanı idi.

Bu devletin ömrü sadece 11 ay kadar oldu. Rusların İran ile anlaşması sonucu desteksiz kalan Mahabat Kürt Cumhuriyeti, İranlılar tarafından çok kanlı bir şekilde yok edildi. Kadı Muhammed 16 Aralık 1946 tarihinde İran kuvvetlerine teslim oldu. Kadı Muhammed ve yakınları başta olmak üzere, liderlerin büyük bir çoğunluğu 31 Mart 1947 tarihinde Mahabat'ta idam edildi. Mahabat Kürt Cumhuriyeti'nin Genelkurmay Başkanı olan Molla Mustafa Barzanî, burada tutunamayacağını görünce Sovyetler Birliği'ne sığındı. Aralarında birkaç aylık Mesut Barzanî'nin de bulunduğu Barzanî ailesinin diğer fertleri de bir yolunu bulmuş ve Barzan'a dönmüşlerdi. Bu arada Mustafa Barzanî'nin abisi Şeyh Ahmet Barzanî de 1947 yılından 1958 yılına kadar, bazı yakınları ile birlikte Basra'da hapis hayatı yaşadı.

1947 yılından 1958 yılına kadar 11 yıl süre ile Sovyetler Birliği'nde yaşayan Barzanî, yeniden memleketine döndü. Mesut Barzanî, aradan 12 yıl geçtikten sonra babası Molla Mustafa Barzanî'yi 1958 yılında Irak'a döndükten sonra ilk kez görecekti. Bu dönüşün en önemli sebebi 1958 yılında bir darbe ile yönetimi ele geçiren Albay Abdülkerim Kasım'ın verdiği sözlerdi. General Abdülkerim Kasım, Kral Faysal'ı devirerek yönetimi ele geçirdikten sonra, ılımlı ve uzlaşmacı bir görüntü vermeye çalışmıştır.

Kürtlere özerklik verileceğini açıklayan Kasım, kurduğu Millî Birlik Hükümeti'ne bazı Kürtleri de alarak genel af ilan etti; ancak zamanla iktidarını iyice pekiştiren Kasım'ın tavırları değişmeye başladı. Kürtlere karşı giderek sertleşti. Bunun üzerine 11 Eylül 1961 tarihinde Molla Mustafa Barzanî'ye bağlı peşmergeler tarafından bir ayaklanma başlatıldı.

Ayaklanma kısa sürede yayıldı ve bölgede geniş bir alana sıçradı. Bunun üzerine General Kasım, Kürtlerin üzerine büyük bir askerî harekât başlattı. Uçaklar desteğinde yapılan bu harekât esnasında çok sayıda köy bombalandı ve çok sayıda Kürt öldürüldü. Bu harekât tam bir buçuk yıl kadar sürdü. Ancak Barzanî kuvvetlerinin direnişi kırılamadı. 8 Şubat 1963 tarihinde Irak'ta askerî bir darbe sonucu Abdülkerim Kasım yönetimden uzaklaştırıldı. Yeni yönetim de Kürtlere uzlaşma ve barış çağrılarında bulundu ve barış görüşmeleri yeniden başladı.

Kürtler otonomi beklentisi içinde iken 1963 yılının Haziran ayında Irak ordusu tarafından başlatılan büyük bir harekâtın hedefi oldular. Bu sırada Mesut Barzanî, okuduğu okulu bıraktı ve peşmerge olarak Kürt güçleri ile birlikte savaşa katıldı. Bombardıman ve askeri operasyonlar sonucu yine çok sayıda Kürt öldü. Sovyetler Birliği'nin Irak yönetimi ile iyi ilişkiler kurması, Barzanî'yi yol ayrımına getirdi ve Sovyetler Birliği'nin kendilerine bir fayda veremeyeceği kanaatine ulaştı. Barzanî, bunun üzerine Amerika Birleşik Devletleri ile iyi ilişkiler kurmanın yolunu aramaya başladı.

Bu yıllarda Kürtlerin mücadele terminolojisine, yeni bir kelime daha eklenmeye başladı. Celal Talabanî'nin kayınpederi Dr. İbrahim Ahmet, Irak Kürdistan Demokrat Partisi içinde mücadele etmesine rağmen, Molla Mustafa Barzanî ile derin görüş ayrılıkları içinde bulunuyordu. Her şeyden önce Dr. İbrahim Ahmet sol bir görüşe sahipti ve Barzanî'nin mücadele yöntemi konusunda da farklı bazı görüşlere sahip bulunuyordu. Molla Mustafa Barzanî'nin dindar ve geleneksel çizgisini benimsemiyordu. Laik-sol görüşlü Kürt aydınları ile sürekli bir diyalog içindeydi.

Fakat Barzanî'nin Kuzey Irak Kürtleri içinde çok saygın bir yeri vardı ve bu rekabette, Ahmet'in yaptığı bütün hamleler başarısızlığa uğruyordu. Bu ayrılıklar giderek arttı. Dr. İbrahim Ahmet, KDP içinde mücadele ederek bir yere varamayacağı kanaatine ulaştı. Irak Kürtleri tarafından çok büyük tepki gören bir hareket geliştirerek, 1966 yılında damadı Celal Talabanî ile birlikte Irak hükümetiyle anlaştı ve Irak ordusu saflarında Barzanî'nin kuvvetlerine karşı savaşmaya başladılar. 1933 doğumlu olan ve hukuk

eğitimi gören Celal Talabanî, bu olaydan sonra kendisinden sık sık bahsettirmesini bildi. Bu olaya Kürtler tarafından 'cahş olayı' denildi. Daha önce de belirttiğimiz gibi Kürtçe 'sıpa' anlamına gelen 'cahş' kelimesi sonraki yıllarda da Irak hükümeti ile işbirliği yapan tüm Kürtler için kullanıldı. Irak hükümeti ile olan işbirliği 1970 yılında yapılan KDP-Irak Hükümeti anlaşmasına kadar devam etmiştir.

1966 yılında Irak Devlet Başkanı Abdüsselam Arif, bir uçak kazasında hayatını kaybetti. Kardeşi General Abdurrahman Arif, Irak Devlet Başkanı olarak göreve başladı. Bu yıllarda Kürt peşmergeler ile Irak Ordusu arasında zaman zaman çatışmalar yaşanıyordu. Irak hükümeti ile Molla Mustafa Barzanî arasında inişli çıkışlı bir diyalog dönemi başladı. Ancak iki tarafı tatmin edecek bir anlaşma sağlanamadı.

1975'te Kürdistan Yurtseverler Birliği'ni (KYB) kuran Talabanî, bir yıl sonra da Irak hükümetine karşı silahlı eylemlere başlamıştır. 1988'de Irak hükümeti çok büyük ve kimyasal silahların da kullanıldığı bir saldırı başlatınca, KYB ağır bir yenilgi almış, Talabanî de bunun üzerine Kuzey Irak'ı terk ederek İran'a sığınmıştır. Talabanî-Barzanî veya KDP-KYB mücadelesi son otuz yıldır Irak Kürtlerinin siyasî hayatını etkileyen ve belirleyen en önemli unsur olmuştur.

Abdurrahman Arif'ten sonra, Baas Partisi yönetimi ele geçirdi. Irak Devlet Başkanlığı koltuğuna Ahmet Hasan El-Bekr oturdu. Yönetimin ikinci adam koltuğuna da ileride yıldızı parlayacak ve bütün ipleri ele geçirecek olan Saddam Hüseyin oturmuştu. Yine de bu dönemde Saddam Hüseyin ve Molla Mustafa Barzanî arasında görüşmelere devam edildi. 11 Mart 1970 tarihinde Saddam Hüseyin ve Molla Mustafa Barzanî arasında bir özerklik antlaşması imzalandı. Bu antlaşma 4 yıl içinde bütünüyle yürürlüğe girecekti. Ancak bu 4 yıllık süre içinde adım adım antlaşmanın maddeleri yürürlüğe konacaktı.

Kerkük konusu hem bu antlaşmada, hem de diğer bütün görüşmelerde, anlaşmazlık konusu olmaya devam etti. Molla Mustafa Barzanî, bu konuda, çok tavizsiz bir politika uyguladı. Mesut Barzanî de Kerkük konusunda babasının yolunda yürümeye devam etti.

Barzanî-Saddam antlaşmasının maddeleri uygulanmaya başlandı. Kürt bölgesindeki okullarda Kürtçe ile eğitime başlanmış ve Kürtçe, Arapça ile birlikte resmî dil olmuştu. Bu antlaşma Kürtler için aslında büyük bir zafer anlamına geliyordu. Molla Mustafa Barzanî, bu olumlu hava içinde 'cahş' olarak adlandırılan Dr. İbrahim Ahmet ve damadı Celal Talabanî'yi affetti.

Ancak Kürtlerle yaptığı antlaşmadan pişman olmuş bir görüntü vermeye başlayan El-Bekr ve yardımcısı Saddam, antlaşma maddelerinin uygulanmasını ağırdan almaya başladılar. 11 Mart 1974 tarihinde bütünüyle yürürlüğe girmesi öngörülen antlaşma, gün geçtikçe tartışmalara konu oldu.

Irak hükümeti antlaşmanın birçok maddelerini kabul etmeyeceğini ve yeniden müzakere edilmesi gerektiğini bildirdi. 11 Mart 1974 tarihinden itibaren ise, daha önce uygulamaya konulan antlaşmanın birçok maddeleri Irak Hükümeti tarafından iptal edildi. Bu durum iki taraf arasında yeniden gerginlik çıkmasına ve yer yer çatışmalar yaşanmasına neden oldu. Kürtçe eğitime başlayan birçok okulda bu uygulamadan vazgeçildi.

Bundan sonra Barzanî ve Irak Kürtleri için yeni bir dönem başlıyordu. Amerika ve İsrail'in İran Şahı'na yolladığı silahlar, buradan Barzanî kuvvetlerinin eline geçiyordu. Yönetimin ikinci adamı, Ahmet Hasan El-Bekr'in yardımcısı Saddam Hüseyin, yönetime yavaş yavaş hâkim olmaya ve bütün ipleri ele geçirmeye başlamıştı. Saddam Hüseyin, Sovyetler Birliği ile yakınlaşmaya ve Amerikan karşıtı politikalar geliştirmeye başlarken, Molla Mustafa Barzanî de bu günlerde ABD ile yakınlaşmasını artırıyor ve pekiştiriyordu.

Bu ittifak Irak'taki Kürt peşmergelere büyük bir kuvvet vermiş ve Kuzey Irak'ın kontrolünün tamamı Kürtlerin eline geçmişti. Bu noktada 6 Mart 1975 tarihinde, bütün planları alt üst eden ve tüm Orta Doğuda dengeleri değiştiren bir gelişme yaşandı. Cezayir'de ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in arabuluculuğunda İran, Irak yönetimi ile yeniden anlaşma sağladı. Bu antlaşma neticesinde, İran Kürtlere yaptığı yardımı kesmişti. Bu antlaşmanın sağlanması için Mısır çok aktif bir rol oynamıştı. İran yardımı kesmeye başlayınca, ABD ile de ilişkiler aksamaya başlamış ve Kürtler bir kez daha yalnız kalmıştı.

Molla Mustafa Barzanî apar topar İran'a gitti ve Şah ile görüştü. Şah burada yapacak bir şey olmadığını ve Kürtleri mülteci olarak kabul edebileceğini söyledi. Barzanî'nin yapacak bir şeyi kalmamıştı. İran'ın ve Amerika'nın baskısı sonucu Kürt peşmergeleri Irak ile anlaşma yapmış ve silahlarının büyük bir çoğunluğunu teslim etmişlerdi. Molla Mustafa Barzanî, bu sıralarda 75 yaşına gelmiş, yorulmuş ve hastalanmıştı. Hastalığına kanser teşhisi kondu. Bir süre sonra hastalığının tedavisi için ABD'ye gitti. Molla Mustafa Barzanî 4 Mart 1979 tarihinde ABD'de vefat etti. Cenazesi önce İran'a defnedildi. Mesut Barzanî, babasının vefatı üzerine Kürdistan Demokrat Partisi delegeleri tarafından oy birliği ile genel

başkanlığa seçildi. Daha sonra Barzan köyüne nakledildi. Barzanî vefat edince Cizre'de binlerce kişinin katıldığı bir gıyabî cenaze namazı kılındı.

Ortamı iyi değerlendiren ve kurt bir politikacı olarak tanınan Celal Talabanî, işte bu sıralarda Kürdistan Demokrat Partisi'nden ayrıldı. Biraz daha sol eğilimli olan Kürdistan Birlik Partisi'ni kurdu ve bu partinin başkanı olarak farklı bir kulvarda mücadelesine devam etti. Süleymaniye bölgesinde yoğun bir örgütlenme faaliyetlerine başladı. Kürtlerin düştüğü bu durumun müsebbibi olarak ABD'yi suçladı ve ABD aleyhtarı bir strateji geliştirerek Kürdistan Demokrat Partisi ile mücadeleye başladı. Değişen ortamlara çok kısa sürede uyum sağlamakla şöhret bulan Talabanî, herhalde o günlerde aleyhinde yoğun propaganda yaptığı ABD'nin desteği ile yıllar sonra Irak Devlet Başkanlığı koltuğuna oturacağını rüyasında bile görmüyordu.

1980 yılında sekiz yıl kadar süre ile Irak ve İran aralarında çok kanlı bir savaş yaptı. Yüz binlerce insan bu gereksiz ve anlamsız savaşın kurbanı oldu. Milyonlarca insan yaralandı veya sakat kaldı. Yüz milyarlarca dolarlık büyük bir kaynak, bu savaş uğrunda boşu boşuna heba edildi. Petrol gelirleri, silah olarak bu iki ülkeye döndü, kan ve gözyaşı olarak yerlere aktı. Güçleri tükenme noktasına gelen bu iki ülke hiçbir şey kazanmadan ve hiçbir ilerleme sağlamadan savaşa son vermek zorunda kaldılar.

Bu savaş sona erince, bu sefer de Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak ordusu, 1989 yılının yaz aylarında Kuzey Irak'ta oturan Kürtlerin üzerine yürümeye başladı. Çok sayıda Kürt öldürüldü. Altmışbinden fazla Kürt, Türkiye sınırına dayandı. Barzanî ve Talabanî ise, peşmergeleriyle beraber sınırı geçerek İran'a geçmek zorunda kaldılar. Hükümet böyle bir tablo karşısında duyarlı bir tavır göstererek, sınırına dayanan Kürtlere kapıları açtı. Bu insanlara kamplar kuruldu. Türkiye'nin her tarafından insanî yardım gönderildi.

Saddam Hüseyin için sonun başlangıcı, 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'i işgal etmesiyle başladı. Saddam ve Irak yönetimi, öteden beri, Kuveyt'i kendi ülkelerinin doğal bir parçası, vilayeti ve uzantısı olarak görüyorlardı. Bahane de hazırdı: 'Kuveyt, OPEC kararının aksine petrol fiyatlarını düşürmüş ve Irak'ı zarara uğratmıştı.' İşgal hemen gerçekleşmiş ve Saddam, Kuveyt'i 19. vilayeti olarak ilan etmişti. Kuveyt Emiri El-Sabah ve ailesi, işgal başlar başlamaz Suudi Arabistan'a kaçmıştı. Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri başta olmak üzere, bu durum bütün Arap ülkelerinde şok etkisi yaptı. Arap Ülkeleri içinde Libya, Ürdün, Yemen ve

Filistin, Irak’ı destekliyorlardı. Birleşmiş Milletler (BM) aynı gün Irak’ı kınayan ve işgalin sona ermesini isteyen bir karar aldı. 7 Ağustos’ta BM, Irak’a ekonomik müeyyide öngören bir karar aldı. ABD hazırdı ve birkaç gün içinde çok sayıda savaş gemisi, silah ve yüzbinlerce askeri körfeze gönderdi.

Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek de harekete geçmiş ve Arap Ülkelerinin çoğu ile ABD desteği ekseninde bir blok oluşturmuştu. Hatta Suriye bile bu bloğa katılmıştı. Birleşmiş Milletlerin Irak’a uygulamaya başladığı ambargo, ABD gemileri tarafından denetlenmeye başlandı. BM, 29 Kasım 1990’da aldığı bir kararla, Irak’ın 15 Ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt’i terk etmemesi halinde güç kullanılarak çıkarılmasını öngören bir karar tasarısını kabul etti. Saddam, böyle kararlara uyacak halde değildi. Bu tasarıyı derhal reddetti ve bütün Irak halkını cihada çağırdı. Diplomatik girişimler sonuç vermeyince 17 Ocak gecesi ABD ve müttefikleri, Bağdat’a füze yağdırmaya başladı.

Irak, İsrail’e birkaç tane füze fırlatabildi. Büyük bir teknolojik güce sahip olan müttefik koalisyonuna karşı çaresiz bir şekilde ve eli kolu bağlanmış bir halde kaderini beklemeye başladı. Irak ekonomisi, tesisleri, şehirleri büyük ölçüde tahrip edildi. Bu ateş gücüne karşı Irak’ın teslim olmaktan başka yapacak bir şeyi yoktu. Nitekim öyle oldu. Irak 28 Şubat 1991 tarihinde teslim olarak, 3 Mart 1991’de imzalanan anlaşma ile müttefiklerin ateşkes şartlarını kabul etmek zorunda kaldı.

1991 Körfez savaşı ve Kuzey Irak’taki Kürtlerin merkezî hükümete karşı ayaklanmaları sonucu Talabanî’nin siyasî hayatında yepyeni bir dönem başlamıştır. Kuzey Irak’ta Batı’lı devletlerin müdahalesi ile güvenli bölgelerin kurulmasının ardından KDP ve KYB arasında çatışmalar durmuş ve kısa süren bir barış havası esmiştir. Kuzey Irak’ta 1992 yılında yapılan seçimlerle KYB-KDP ortak yönetimi kurulmuştur. İki parti arasındaki görüş ayrılıkları yeniden ortaya çıkınca, 1994’te tekrar çatışma başlamıştır. Ancak çatışmaların başlamasından sonra diplomatik girişimlerde bulunan ABD ve İngiltere’nin gayretleriyle 1998 yılında iki parti arasında Washington’da barış antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma, 4 Ekim 2002’de yenilenmiştir.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal, 12 Mart 1991 tarihinde Moskova’ya resmî bir gezi yaptı. Bu gezinin şüphesiz en önemli gündem maddesi Irak sorunu ve Kürt meselesi idi. Özal, uçakta gazetecilerle sohbet ederken gündemi bir anda değiştiren ve geziyi gölgede bırakan bir haber verdi.

8-9 Mart 1991 tarihlerinde Kürdistan Demokrat Partisi Genel Başkanı Mesut Barzanî'nin bir temsilcisi ile Kürdistan Yurtsever Birliği Başkanı Celal Talabanî Ankara'ya davet edilmiş ve bu gezi sırasında MİT ve Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ile görüşmeler yapmışlardı. Hatta Barzanî ve Celal Talabanî'ye Türk Devleti'nin diplomatik pasaportu verilmiş ve bu pasaportlarla dış ülkelere seyahatler yapmaları sağlanmıştı.

Bu olay kamuoyunda bomba gibi patlamış ve yoğun tartışmalara neden olmuştu. Bu görüşmeyi destekleyenler de vardı, şiddetle karşı çıkanlar da vardı. PKK ile işbirliği yapan bu örgütler Ankara'ya nasıl davet edilir ve nasıl ağırlanırdı? Bu eleştirilere Özal cevap veriyor ve "Bütün dünyanın görüştüğü liderlerle görüşmezsek, gelişmeleri kontrol edemeyiz, sahanın dışında kalırız" diyordu.

Bu davet ile büyük bir tabu daha yıkılmış ve ihtiyaç duyuldukça bu liderlerin Ankara'ya davet edilip onlarla görüş alışverişinde bulunulmasının yolu açılmıştı. Demirel muhalefette olmanın rahatlığı ile Özal'ı sert bir dille eleştirmiş ve hatta hızını alamayarak "Çankaya'nın gaflet, dalalet ve hatta hıyanet içinde bulunduğunu" söylemişti. Ancak Demirel, 1991 yılının sonbaharında iktidara geldikten sonra Kürt liderlerle daha sıkı bir işbirliği içine girmekten çekinmemiş, 'gaflet, dalalet ve hıyanet' sözleri de unutulmuştu. Özal bu eleştirilere kulak tıkamış ve 18 Eylül 1991 tarihinde Irak'taki bütün muhalif Kürt örgütlerini bir araya getiren 'Kürdistan Cephesi' yöneticilerini Çankaya Köşkü'nde kabul etmiş ve bir görüşme yapmıştı.

1992 yılının Ekim ayında Kuzey Irak'ta 'Kürt Federe Devleti' resmen ilan edildi. Sınır da 36. paralelin kuzeyi olarak belirlenmişti. Türkiye'deki bazı kesimler bu durumu büyük bir tepki ve tedirginlikle karşıladı. Bağımsız Kürdistan'a giden yolun bu şekilde açıldığı iddia edildi.

Kuzey Irak yöneticileri Ankara'ya davet edildi. Bağımsız Kürdistan'a gidilemeyeceği konusunda Ankara'ya güvence vermeye çalıştılar. Kuzey Irak'taki PKK kamplarının bölgeden çıkarılması talepleri yinelendi. Kuzey Irak'a harekât konusunda anlaşma sağlandı. Kuzey Irak'ta Türk güvenlik güçleri tarafından bir güvenlik kuşağı oluşturuldu. Ancak Kürt güçleri PKK ile direkt olarak karşı karşıya gelme konusunda hep çekingen davrandı.

Türkiye'de bu süreç sırasında ambargo başlar başlamaz petrol boru hattı ile birlikte Habur sınır kapısını kapattı. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Körfez krizi sırasında zaman zaman tenkit de edilen aktif bir tavır içine girdi.

Körfez’e asker gönderme ve Türkiye’de yabancı asker konuşlandırma konusunda hükümete yetki veren kararlar alındı.

İncirlik üssü, Irak’ı bombalayan ABD ve müttefik uçaklara açıldı. Irak sınırına, muhtemel bir Irak saldırısına karşı askerî yığınak yapıldı. Özal, “Bir koyacağız, üç alacağız” diyordu. Ancak kriz uzadıkça, Türkiye’nin zararı büyük oranda artmaya başladı. İşin ilginç tarafı, bu tarihten sonra Türkiye’de terör olayları da büyük oranda artmaya başlamıştı. Bu durum çok değişik tartışmaları gündeme getirdi. Koalisyon kuvvetlerinin PKK’ye yardım ettiğine dair çok sayıda iddia ortaya atıldı. Bu dönemde Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde meydana gelen işsizlik ve ekonomik zorluklar, PKK’ye katılımları artırdı.

1991 yılının 12 Mart’ından itibaren Saddam Hüseyin bütün kuvvetiyle yeniden Kürtlerin üzerine yürüdü. Can korkusuyla yüz binlerce Kürt, Türkiye sınırına dayandı. Türkiye başlangıçta sınırlarını açmak istemedi. 1989 yılında Türkiye tek başına bırakılmış ve hiçbir ülkeden yardım alamamıştı. Tekrar aynı durumla karşılaşmak istemiyordu. Ancak sınırda büyük bir insanî dram yaşanıyordu. Dünyanın her tarafından baskılar gelmeye başladı. Bu baskılar karşısında Türkiye yeniden kapılarını açmak zorunda kaldı. Irak’ın bu saldırılarından sonra Kuzey Irak’lı Kürtler için yepyeni bir dönem başlamıştı. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Irak Kürtleri için güvenlik bölgelerinin oluşturulmasını istedi. Özal’ın esas niyeti, Türkiye’ye kabul edilmiş 400.000 Kürt halkı geri göndermekti.

ABD, 12 Nisan’da Irak’ta 36. paralelin kuzeyini uçuşa yasak bölge olarak ilan etti ve bu bölge Irak ordusuna yasaklandı. ABD askerleri Habur sınır kapısından Kuzey Irak’a girmeye başladılar. ‘Çekiç Güç’ olarak adlandırılan ABD güçleri İncirlik, Silopi ve Batman’da konuşlandı. Bu askerî güç, yaklaşık beşbin kişiden oluşuyordu. 21 Nisan günü ABD askerleri Habur sınır kapısından Irak’a geçti. Türkiye sınırını geçmiş Kürtler bu karardan sonra evlerine geri dönmeye başladı.

Bu süreç ile birlikte Kürdistan Özerk Cumhuriyeti’nin kuruluş çalışmaları başladı. Mesut Barzanî, çok büyük bir destek alarak bu Özerk Cumhuriyet’in başkanlığına getirildi.

Mesut Barzanî bu arada Barzanî ailesinin mücadelesini kaleme aldı. ‘Barzanî ve Kürt Kurtuluş Hareketi’ isimli bu eser dört cilt halinde Arapça olarak yayınlandı. Bu eser daha sonra Türkçeye çevrilerek yayınlandı. Kürtçe’nin bütün şivelerini, Farsça, Arapça ve İngilizce dillerini çok iyi konuşan Mesut Barzanî, birikimini bu yazdığı eserlere ilk ağızdan yansıttı.

Artık Kuzey Irak’ta fiili olarak bir ‘Kürdistan’ kurulmaya başlanmıştı. Bu askerlerin Kuzey Irak’a dönük operasyonlarda kullanılmak üzere Türkiye’de konuşlanması için TBMM’de defalarca karar alındı. ‘Çekiç Güç’ün kara unsurları bir müddet sonra kaldırıldı, ancak hava unsurları vazifesini icra etmeye devam etti. Bu durum Kuzey Irak’ta Kürtlerin yıllardır mücadelesini verdikleri isteklerine bir adım yaklaşmalarını sağlamıştı.

Celal Talabanî, Saddam’ın devrilmesinin ardından kurulan Irak Geçici Hükümet Konseyi üyesi olarak atanmış ve dönüşümlü Başkanlık antlaşması çerçevesinde bu konseyin teklifi üzerine Irak Meclis’i tarafından 22 Nisan 2006 tarihinde Irak Devlet Başkanlığı’na getirilmiştir.

1970 Sonrası: Anarşi, Kan ve Gözyaşı

12 MART 1971 TARİHİNDE askerler yönetime yeniden müdahale ettiler. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a hükümete iletilmek üzere bir muhtıra veren Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler ve Kuvvet Komutanları, bu muhtıra ile demokratik parlamenter sisteme fiili olarak müdahale ettiler. Bu bildiri 12 Mart 1971 tarihinde Türkiye radyolarının 13.00'deki ana haber bülteninde yayınlandı. Bunun üzerine Başbakan Süleyman Demirel başkanlığındaki Türkiye Cumhuriyeti hükümeti istifa etmek zorunda kaldı. Muhtıraya pek direnmediği için hükümet tenkit edilse de belki bu sayede Meclis açık kaldı. Çünkü hükümetin istifa etmemesi durumunda kurulan cuntanın yönetime el koyma ihtimali çok yüksekti.

Partilerüstü hükümet arayışları başladı. 1973 yılında yapılan milletvekili genel seçimlerine kadar görünüşte bağımsız bazı kişilerin başkanlığında hükümetler kuruldu. Mesela Nihat Erim, Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa ettirilerek bir gecede bağımsız hale getirildi ve hükümeti kurmakla görevlendirildi. Bu hükümet ile birlikte Türkiye istikrarsız bir dönem başladı. Meclis tarafından zoraki ve kerhen desteklenen hükümetler dönemi başladı.

Ancak bu şekilde kurulan hükümetlerin hiçbirisinin ömrü uzun olmadı. 12 Mart Muhtırası'ndan sonra Türkiye'den ayrılan ve İsviçre'ye yerleşen Millî Nizam Partisi Genel Başkanı Necmeddin Erbakan, Türkiye'ye davet edildi. Bu iş için görevlendirilen Genelkurmay Başkanlığı Kurmay Başkanı General Turgut Sunalp İsviçre'ye gönderildi. Erbakan'la görüşen Turgut Sunalp, partisinin yeniden kapatılmayacağına dair 'asker sözü' ile güvence verince, Erbakan yeniden Türkiye'ye geldi ve arkadaşları ile Millî Selamet Partisi'ni kurdu.

Celal Bayar destekli bir kısım eski Demokrat Partililer ile bazı Adalet Partililer tarafından Demokratik Parti kuruldu. Bunlar Demokrat Parti'nin gerçek devamı olduğunu iddia ederek büyük bir propagandaya giriştiler. Millî Selamet Partililer de dinî hassasiyeti yüksek olan kesimlere uygun söylemler geliştirerek, dindarların oyuna talip oldular.

1971 yılında verilen muhtıra ile Kürtler ve Kürtçü örgütler için de yeni bir dönem başlamıştı. Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) kapatılarak çok sayıda mensubu da tutuklandı. Tutuklanan bütün Kürtler, Diyarbakır'a götürülmüştü. Kürt meselesine kafa yoran bütün aydınlar da tutuklanmıştı. Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi Genel Başkanı Said Elçi ise tutuklanmamak için önce Suriye'ye, oradan da Irak Kürdistan'ına geçti.

Burada meydana gelen bir tartışma sonucu yıllar önce buraya gelen Dr. Şıvan tarafından öldürüldü. Bu olay üzerine Molla Mustafa Barzanî, Dr. Şıvan ve arkadaşlarını tutuklattı. Yapılan yargılama sonucu da suçlu bulunarak idam edildiler.

Bu şekilde girilen 1973 seçimleri ile tam bir bölünmüşlük tablosu ortaya çıktı. Cumhuriyet Halk Partisi 183, Adalet Partisi 148, Millî Selamet Partisi 48, Demokratik Parti 44 milletvekili çıkardı. Kimsenin tek başına iktidara gelmediği 1973 seçimleri ile 13 Ekim 1979 tarihine kadar devam eden bir koalisyonlar dönemi başladı.

Bu dönemde ekonomi büyük bir çıkmazın içine girdi.12 Eylül 1980 tarihine kadar sürecek bu istikrarsız dönemde, ortalama ömrü 10 ay olan 11 hükümet işbaşına geldi. Cepheleşmenin had safhaya ulaştığı, siyasî istikrarın bozulduğu, çok sayıda siyasî partinin siyaset arenasına çıktığı, tek başına bir partinin iktidar olacağı bir tablonun ortaya çıkmadığı, uyum içinde olmayan koalisyon hükümetleri ile büyük zaman ve enerjinin kaybolduğu bu dönemde, bu olumsuzluklar, devletin her işine, her kurumuna yansıdı.

Demokratik sistemin bir gereği olsa da koalisyon hükümetleri çok iyi işlemedi. Çekişme, tartışma ve kavgalarla dolu bir 7 yıl geçirildi. 1961 yılı genel seçimlerindeki 4 yıllık dönem hariç, 1923 yılından itibaren tek parti hükümetleri tarafından idare edilen ülkede, koalisyon hükümetleri istenen sonucu vermeyince, ekonomik problemler ile birlikte anarşi ve terör olaylarında bir artış eğilimi ortaya çıkmıştı.

Bu anarşi ve terör olayına karışan suçlular çok zor yakalanmalarına rağmen 1973 yılından sonra kurulan CHP-MSP koalisyonu hükümeti tarafından çıkarılan ‘genel af’tan yararlandılar; ancak bu ‘genel af’tan sonra yasadışı örgüt faaliyetlerinde büyük bir hızlanma görüldü.

1977 yılında yapılan genel seçimlerden sonra da aynı bölünmüşlük tablosu devam etti. Ülke yeniden koalisyon hükümetleri tarafından idare edildi.1977 yılında Adalet Partisi’nden istifa eden 11 milletvekili CHP ile anlaştı. Her bir milletvekiline birer bakanlık verilmesi karşılığında, CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit başkanlığında bir hükümet kuruldu. Yirmi ay kadar devam eden bu hükümet döneminde ülke tam bir kaos ve kargaşa ortamına sürüklendi. Ekonomi büyük bir darboğaza girdi. Kıtlık ve yokluklar sonucu birçok temel gıda maddeleri piyasadan çekildi. Gıda maddeleri, sigara, petrol ve tüp gaz kuyrukları uzadıkça uzadı. Enflasyon

çok yüksek rakamlara ulaştı. Büyük şehirler başta olmak üzere, anarşi ve terör olayları yüzünden insanlar geceleyin sokağa çıkamaz hale geldiler.

Ülkenin birçok yerinde kitlesel terör olayları meydana geldi. Terör örgütleri tarafından 'kurtarılmış mahalle ve kasabalar' ortaya çıktı. Büyük bir güvensizlik ve anarşi ortamı ile Türkiye'nin birçok yerinden insanlar, kendileri için daha güvenli buldukları yerlere göç etmeye başladılar. Şehir ve kasabalarda terör örgütleri hâkimiyet kavgasına girişmeye başladılar. Devlet güçleri, neredeyse bütün bütün kabuğuna çekildi ve sokaklar terör örgütlerinin insafına terk edildi. Aynı durum Fakülte ve öğrenci yurtları için de ortaya çıktı. Fakülte ve yurtlar adeta örgütler tarafından parsellendi ve bölüşüldü.

Örgütlerin Temeli Hapishanelerde Atıldı!

12 Mart sonrası iktidara perde arkasından hâkim olan askerler ile başlayan yeni dönemde, kurulan hükümetler hiçbir derde çare olmadı. Bu dönemde devrimci Doğu Kültür Ocakları ile Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi davaları açıldı. DDKO davasında yüz, KDP davasında ise otuz civarında sanık yargılandı.

Bu dönemde birbirine düşman gibi bakan farklı Kürtçü-solcu dernek mensupları, hapishanelerde aynı koğuşlara yerleştirildiler. Burada gördükleri sert ve kötü muamele onları bir yerde kenetledi. Hapishane dönemi, her zaman olduğu gibi yeniden bir 'mektep' vazifesi görmüştü. Kötü muamele ters tepmiş ve adeta bu militanları birbirine yaklaştırmış ve bilemişti. Eski bir Kürt milliyetçisi bu durumu şöyle anlatıyordu:

> "Hepimiz hapishanelere doldurulduk. İlk defa ayrı ayrı görüşlerde olmamıza rağmen bir araya gelmiştik ve konuşup bu görüş ayrılıklarını gidermekten, ardından da yeni planlar yapmaktan başka bir işimiz yoktu. Bomboştuk ve 1970'lerde hangi gruplar kurulduysa Diyarbakır ve İstanbul'daki hapishanelerde oluşturuldu. 12 Mart'ta çok kötü muamele gördük. Zaten hapishaneye giren kimse iyi muamele görmez ancak Kürtlere özellikle sert davranırlardı. Bu durum da ister istemez aramızda bir dayanışma yarattı. Dışarı çıktığımız zaman devletten bunların hesabını sormak için adeta bilenmiş olduk."[130]

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri de bu kaos ortamından fazlasıyla nasibini aldı. Çok sayıda Kürtçü örgüt kuruldu. Bunlar farklı bölgelerde, farklı şekillerde etkili olmaya çalıştılar. Bu örgütlerin başlıcaları DDKD, PKK, TKDP (Türkiye Kürdistan Demokratik Partisi), KAWA, DENGE KAWA, KUK (Kürdistan Ulusal Kurtuluşçular), Rızgari, Ala Rızgari ve Tekoşin isimleri ile faaliyette bulundular.

Bu örgütlerin en etkili olanlarının başında DDKO'nın bir devamı niteliğinde olan DDKD (Devrimci Demokratik Kültür Derneği) geliyordu. 1974 yılında Diyarbakır'da kurulan örgüt, kısa sürede bütün Güneydoğu'da örgütlenmesini tamamladı. Derneğin kuruluşunda Mustafa Barzanî tarafından öldürtülen Dr. Şıvan'ın arkadaşları aktif olarak rol oynadı. Varlığını gizleyen Kürdistan İşçi Partisi'nin gençlik örgütü olarak legal platformda çalışan dernek, Kürtlerin hak ve özgürlüklerini korumak iddiasıyla çok sayıda üye ve sempatizan topladı ve Marksist-Leninist bir çizgide faaliyetlerine devam etti. Kürdistan Ulusal Kurtuluşçular (KUK) ise, 1974 yılında Kürdistan Demokrat Partisi'nden ayrılan sol görüşe mensup bazı kişiler tarafından kuruldu. İlk kongresini 1982 yılında Şam'da toplayabilen örgüt, Avrupa'da Kürt işçilerine dönük örgütlenme çalışmaları yaptı.

Rızgari Örgütü ise 1976 yılında kuruldu. Bağımsız Kürdistan hedefi için çalışan Rızgari örgütünün mensupları arasında Mümtaz Kotan, Mehmet Uzun, İsmail Beşikçi ve Ruşen Aslan gibi isimler vardı. Örgüt 1983 yılında Kürdistan Komünist Partisi adını aldı. Arkadaşlarını pasiflikle suçlayan bir grup, bu örgütten ayrılarak 'Ala Rızgari' adlı bir örgüt kurdu.

Kemal Burkay ve arkadaşları ise *Özgürlük Yolu* örgütünü kurdular. Bu grubun kurduğu partinin ismi ise Türkiye Kürdistan Sosyalist Partisi idi. Deng yayınlarını kuran ve Özgürlük Yolu dergisini çıkaran grubun önemli isimleri arasında Mehdi Zana, İhsan Aksoy, Yılmaz Çamlıbel ve Ziya Acar gibi isimler bulunuyordu.

Kawa örgütü diğer örgütlerinin çoğunun aksine olarak Çin yanlısı bir örgüt olarak ortaya çıktı. Daha sonra bir bölünme yaşayan örgütten bir grup ayrılarak Dengê Kawa adlı bir örgüt kurdu.

1974 yılında Ankara'da kurulan Komal yayınevi, Kürtlerin tarihi ve kültürleri üzerine birçok kitap yayınladı. 1975 yılının Haziran ayında *Özgürlük Yolu* dergisi yayınlanmaya başladı ve 1979'a kadar kırk dört sayı halinde çıkmayı başardı. Yine *Özgürlük Yolu*'na bağlı olarak '*Roja Welat*'(*Yurdun Güneşi*) adlı Kürtçe-Türkçe bir dergi çıkarıldı. 1976 yılında

yayınlanmaya başlayan *Rızgari* dergisi ise 1979’a kadar yayınına devam ederken, aynı yıllarda *Kawa* dergisi de yayın hayatına başladı ve ağırlıklı olarak sömürge tezini savundu.

1978-79 yıllarında 15 sayı olarak yayınlanan ve DDKD’nin yayın organı olan *Devrimci Demokrat* dergisi de sömürge tezini ön plana çıkarıyordu. Bu dergiler farklı fraksiyonlarda olmakla birlikte ‘Sosyalist’ bir dünya görüşü çerçevesinde yayın hayatlarını sürdürdüler.[131]

[130] Birand, *a.g.e.*, s. 71.

[131] Kızılkaya-Nebiler, *a.g.e.*, s. 61.

Abdullah Öcalan, PKK ve Kanlı Bir İsyan

ABDULLAH ÖCALAN 1969 yılında Ankara'da Tapu ve Kadastro Meslek Okulu'nu bitirmiş ve hemen ardından Diyarbakır'a Kadastro Memuru olarak atanmıştı. Burada 1970 yılında eline geçen '*Sosyalizmin Alfabesi*' kitabını okuyunca büyük bir fikri değişim geçirmeye başlayan Apo, kendi ifadesi ile 'dinsel eğilim ve burjuva felsefesi'ni terk etmeye karar veriyor.

Burada istemeye istemeye yüksekokul için kullanacağı bir fona dönüştürdüğü 10.000 liralık bir rüşvet parası biriktirmiş ve 1970 yılında İstanbul'a Kadastro Memuru olarak atanmıştı. İstanbul'da Hukuk Fakültesi'ne kaydolmuş, ancak önceden beri istediği Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne girebilmek için de dershaneye kaydolmuştu. Öcalan yine bu dönemde İstanbul'daki gençlik hareketlerine girmeye başlamıştı.

'Din unsurunu tamamen bırakmış ve sosyalizme yönelmiş' bir şekilde Ankara'ya gidip Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne kaydını yaptıran Apo için artık yepyeni bir hayat ve mücadele başlamıştı.

Harekete geçmek isterken 12 Mart Muhtırası verilince bir müddet faaliyetlerine ara vermek zorunda kaldı. Ankara'da ilk olarak DDKO'ya üye olan Apo, burada istediği ortamı bulamamış, meseleye 'Doğu sorunu' diyen DDKO'nun önderliği ile ters düşmüş ve onlardan ayrılmıştı.

O dönemlerde DDKO'da çalışmış ve liderlik yapmış kişiler Apo'yu pek hatırlamıyorlar. Hatırlayanlar ise "Tek başına gelir, kenarda oturur, bazı garip sözler eder ve çekilip giderdi; yalnız bir insandı" diyorlar.[132]

7 Nisan 1972'de yapılan bir gösteriye katılan ve arkadaşları ile birlikte 'Kahrolsun Faşizm' diye bağıran Apo, gözaltına alınmış ve gönderildiği Mamak Cezaevi'nde 7 ay yatmış, daha sonra da delil yetersizliğinden serbest bırakılmıştı. Cezaevi'ne girince memuriyetten ve okuldan kopan Apo, yeni bir örgüt kurma ile ilgili düşüncelerini de bu dönemde geliştirmişti. Dolayısıyla PKK'nin esas temellerinin 1974 yılında atıldığı söylenebilir.

1974 yılında arkadaşları ile Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Derneği'ni kuran Öcalan, Mamak-Tuzluçayır'da yapılan örgüt toplantısında yönetim kurulu üyeliğine seçilmiş ve bu tarihten itibaren 'Kürtlerin sömürge halinde yaşadıkları ve bundan kurtulmak için de örgütlenmek gerektiği' düşüncesini sürekli yaymaya çalışmıştır. Bu arada Pilot Necati olarak tanınan ve aslen bir Kürt olan Hava Astsubay Necati Kaya da bu örgüte katılmıştı.

1977 yılından itibaren beraberindekilerin liderliğini üstlenen Öcalan, silahlı mücadelenin şart olduğu düşüncesini ifade etmeye başlamış ve bu düşünce ile arkadaşları Güneydoğu bölgesinde eylemlere başlamıştır. Bu eylemler ile birlikte bu grup için ‘Apocular’ ismi kullanılmaya başlanmıştır. 1 Ocak 1977 tarihinde Apo’nun ifadesiyle ‘muhtemelen kontrgerilla’dan olan Pilot Necati’nin organize ettiği bir toplantı sonucu Apo, Doğu ve Güneydoğu Anadolu turuna çıkar ve bir buçuk ay süren bu gezinin sonunda yeni gruplar oluşturulur, örgütlenme kısmen yapılır.

1978 yılının Mayıs ayında Ankara’dan ayrılıp Diyarbakır’da bir ev tutarak buraya yerleşen Apo, örgütünü artık buradan idare etmeye başlamıştır. Bu sıralarda 30 kişilik silahlı militana sahip olan örgüt, eylemlerle artık adını iyice duyurmuştur.

Abdullah Öcalan ve arkadaşları, 27 Kasım 1978 tarihinde Diyarbakır’ın Lice ilçesinin Fis köyünde toplanarak bir parti kurulması kararına varmış ve partinin adını da PKK (Kürdistan İşçi Partisi- Partiya Karkerên Kurdıstan) olarak belirlemişlerdi. Bu toplantıdan sonra bölgede çok yoğun bir eylem trafiğinin başladığı görülmektedir.

PKK, 1979 yılında AP Urfa milletvekili Mehmet Celal Bucak’ın reisi olduğu Bucak aşiretiyle başladığı yoğun çatışma süreci içinde adını geniş kitlelere duyurdu ve bu süreç içerisinde kuruluş bildirgesini açıkladı. Bundan sonra Siverek ve Hilvan ilçelerinde yoğun bir örgütlenme faaliyetleri içine girildi.

Bu arada diğer Kürtçü örgütler ile de çok kanlı çatışmalar yapıldı. Özellikle KUK (Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları) ile bölgeye hâkimiyet kurmak için girişilen çatışmalarda çok sayıda militan öldürüldü. Bu çatışmalar sonucu diğer örgütlerin çoğunun bölgedeki etkinliği bitme noktasına geldi. PKK, neredeyse bölgede tek etkin örgüt konumuna geçti.

PKK’nin diğer Kürt örgütlerinden farklı bazı özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Diğer bütün Kürt örgütlerinin çoğu feodal bir temele dayanmakta ve gelenekçi, kökenlerine bağlı, halkın değerleri ile iç içe bunları tam yaşamasa bile inkâr etmeyen, Kürt kültürü ile bir derece yoğrulmuş bir yapıya sahip oldukları halde; PKK’nin bu değerlerin çoğuna yabancı ve karşı olduğu görülmektedir. PKK’nin kurucularının çoğu, meramını ifade edecek kadar bile Kürtçe bilmemektedir. Abdullah Öcalan, bunların başında gelmektedir. Hatta PKK içinde konuşulan dil çoğunlukla Türkçedir. Yazışmalar ise zaten Türkçe yapılmaktadır.

Apo’nun da görüş ve düşünceleri, birçok noktada geleneksel Kürt aydınlarının ve liderlerinin görüşlerinden çok farklıdır. Bir örgüt liderinden çok çok farklı bir ruh haline sahip olduğu kendi ifadelerinden de anlaşılmaktadır. Büyük bir enaniyet ve büyüklük sendromunun bütün izlerini taşıyan bu yaklaşım, zaman zaman bir peygamber edasına ve yarı-ilahlık psikozuna kadar gidebilmektedir. Bu ruh halinin en bariz örneklerinden birisi, kendi ifadeleri ile şu şekilde gün yüzüne çıkmaktadır:

> “İsa çarmıha gerildiğinde etrafındakiler sadece ağlayabildi. Muhammed öldüğünde cesedi üzerinde üç gün iktidar tartışması yapıldı. Lenin öldüğünde kimse kendini öldürmedi. Ama tutuklanmam ve sonra teslim edilmem üzerine, Kürt halkının evlatları, oğul ve kızlarının yüzlercesi kendini cayır cayır yakarken acaba ne demek istiyorlardı?”[133]

PKK’nin ideolojisinin Marksist-Leninist bir dünya görüşüne dayandığı ve özünde komünist bir ideolojiyi benimsediği konusunda bir tereddüt bulunmamaktadır. Çünkü Abdullah Öcalan’ın röportajları ve yayınlanmış kitaplarında bu konuya çok defa açık olarak işaret ettiği görülmektedir. Son yıllarda değişen dünya şartları ve komünizmin büyük darbe yemesi ile biraz daha dikkatli bir söylem geliştirilmiş; fakat temelde herhangi bir fikir değişikliği olmamıştır.

Gazeteci-Yazar Mustafa Akyol’un bu konudaki tezi, komünist ideolojiye biraz farklı bir hüviyet kazandırıldığı yönündedir:

> “PKK’nın ideolojisi Marksizm-Leninizm’in yanı sıra, komünizmin ikinci bir versiyonu olan Maoculuğu da içeriyordu. Hatta 1970’lerin sonunda PKK’yı Dev-Genç, Dev-Sol gibi diğer sol örgütlerden ayıran en önemli farkın sözkonusu Maocu etken olduğu söylenebilir. Maoculuk, devleti silah yoluyla yıkmayı hedefleyen klasik Marksizm-Leninizm’e bir de ‘gerilla savaşı’, ‘etnik milliyetçilik’ ve ‘köylü devrimi’ kavramlarını ekleyen bir formüldür. 1917 Bolşevik Devrimi’nin ideolojisi olan Leninizm, silahlı örgütlü ayaklanmayla devletin ele geçirilmesini öngörür, şehirlere, işçi

> sınıfına ağırlık verir. Çin Devrimi’nin ideolojisi olan Maoculuk ise ‘kır gerillası’ yöntemiyle savaşmayı, yani asıl olarak köylüden destek almayı öngörür. Mao üçüncü dünyacı hareketlere bu sebeple esin kaynağı olmuştur. PKK, bu bakımdan Maocu bir stratejiye sahiptir, denilebilir.”[134]

Kahramanmaraş Olayları (1978)’nın ardından ilan edilen sıkıyönetim ve PKK’nin bölgedeki varlığının iyice hissedilmesi sonucu başlatılan operasyonlar üzerine Abdullah Öcalan parti kadrosunu korumak ve yakalanmaların önüne geçmek amacıyla Türkiye dışına çıkma kararı aldı. Böyle bir ortamda hareket edecek fazla bir alan kalmamıştı ve çember giderek daralıyordu. Apo ve PKK’nin üst düzey kadrosu yakalanırsa, örgütün sonu gelebilirdi.

Apo yanına bir kişi alarak Suriye sınırına gitti ve buradan da silah kaçakçısı rolü ile Suriye’ye geçti. Burada ‘Ali’ ismini kullanmaya başlamıştı. Gideceğini çok yakın birkaç arkadaşı dışında da hiç kimseye söylememişti. Suriye’de fazla kalmayan Apo, Lübnan’a geçti. Lübnan’da pek bir düzen olmadığı için çok rahatlamıştı ve burada ilk olarak Filistinlilerle temasa geçti.

Apo yurtdışına çıkmadan önce büyük bir eylem planı yapmış ve PKK’nin de kuruluş beyannamesini eylem günü açıklama kararı vermişti: “Urfa AP milletvekili Mehmet Celal Bucak öldürülecektir.”

30 Temmuz 1979 tarihinde bu eylem gerçekleştirilir. Siverek’e beş otomobil ve 15 kişi ile bir saldırı düzenlenir. İki saat kadar süren çok şiddetli çarpışmalar yaşanır. Çok iyi korunan Mehmet Celal Bucak, bu saldırıdan hafif yaralı olarak kurtulur, 8 yaşındaki oğlu ise hayatını kaybeder. Saldırıyı gerçekleştiren militanlar, etrafa PKK’nin kuruluş beyannamelerini atarlar.

Bu arada Bekaa Vadisi’nde bir kamp yeri bulmak için yoğun arayışlara geçen Apo, Filistinlilerle anlaşarak, arkadaşlarının eğitimi için bir bölge alma konusunda anlaştı. Bu anlaşma üzerine lider kadrosunun büyük bir kısmı Suriye’ye geçti ve bu ülkenin denetiminde olan Bekaa Vadisi’nde bulunan kampın bir köşesinde eğitim almaya başladı.

PKK artık bütün merkezi faaliyetlerini ve silahlı gerilla eğitimini buradan yürütürken, Türkiye’den de zaman zaman çok sayıda örgüt elemanı ve sempatizan, Bekaa Vadisi’ne giderek örgüt kamplarında siyasî ve silahlı

eğitim gördü. İlk zamanlarda genellikle Filistinli uzmanlardan silahlı eğitim alan militanların siyasî eğitimleri ise Marksist-Leninist ideoloji temeline dayanıyordu.

Eğitim gören militanlar, sınırdan Türkiye'ye geçerek birçok eylem gerçekleştirdiler. 12 Eylül İhtilali'nden sonra ise çok sayıda militan yakalanmamak için Türkiye'den kaçarak Bekaa Vadisi'ne gidince bölge, adeta PKK için bir toparlanma ve hazırlanma merkezi haline geldi.

Bu bekleme dönemi, en çok PKK'nin işine yaradı. 12 Eylül sonrasında PKK için bir büyüme süreci başladı. Birçok örgüt mensubu ve sempatizanı Avrupa ülkelerine giderek buralarda örgütlenme faaliyetlerine başladı. Çünkü bu ülkelerde kendileri için çok uygun bir ortam vardı.

Özellikle Almanya başta olmak üzere Kürtlerin yaşadığı Avrupa ülkelerinde toplanan paralar, büyük rakamlara ulaştı. İşçi örgütleri çatısı altında çok sayıda militan ve sempatizan elde eden PKK, bu sayede bu ülkelerde büyük bir güç elde etti.

1982 yılının Haziran ayında İsrail, Lübnan'ı işgal etti. Filistinliler kampı terk etmek zorunda kaldılar. Böylece kamp tamamen PKK'nin eline geçmişti. Bu durum örgüte daha rahat çalışma, daha çok kişiye silahlı ve siyasî eğitim vermek için büyük bir fırsat oldu. Savaş sırasında çok sayıda silah ve cephane ele geçirildi ve bunlar kampta depolandı.

İsraillilere karşı Filistinlilerle birlikte savaştığı için sempati toplayan örgüt, bunun sonucu olarak Suriye ile Filistin'den destek ve yardım gördü ve 20-25 Ağustos 1982 tarihinde ikinci kongresini topladı. Bu kongrede silahlı direniş kararı alındı ve bu amaçla çalışmalar hızlandırıldı.

PKK militanlarının Diyarbakır Cezaevi'nde görmüş olduğu baskılara karşı göstermiş oldukları direnç, hem bölgede, hem de diğer Kürt örgütleri içinde PKK'ye büyük bir sempatinin oluşmasının yolunu açtı. Eğer Diyarbakır zindanında yapılan işkenceler olmasaydı, PKK'nin böyle bir noktaya gelmesinin imkânsız olduğu konusunda, konunun bütün uzmanları hemfikirdir. Bu aşamadan sonra örgüte katılımlar da artmaya başladı. Hem Türkiye'den, hem de Avrupa'dan militan ve sempatizanlar birer ikişer Bekaa'ya gelip kamplarda eğitim almaya başladı.

1983 yılından itibaren PKK'liler küçük gruplar halinde Türkiye'ye girmeye, köylerde propaganda yapmaya, bilgi toplamaya, geçiş yollarını tespit etmeye, örgüte adam kazandırmaya, bölgede kendileriyle münasebet kuracakları kişileri tespit etmeye ve bunlara görev vermeye başladılar. Bu

altyapı çalışmaları sayesinde çok kişi ile iletişim kurma ve yardım alma imkânı buldular.

Türkiye'de ise 12 Eylül'ün etkileri az da olsa hafiflemişti. 1983 yılında yapılan genel seçimler ile birlikte Türkiye'de yeni bir dönem başlıyor, ANAP tek başına iktidara geliyor ve Turgut Özal ise Başbakanlık koltuğuna oturuyordu. PKK de bu arada geçişler daha kolay olduğu için Irak sınırından Türkiye'ye girmenin ve Kuzey Irak'a yerleşmenin hazırlıklarını yapıyordu.

Suriye sınırından silahlı militanların eylem için Türkiye'ye sokulması son derece zordu. Bu amaçla Apo ve Mesut Barzanî buluşarak bir anlaşmaya vardılar. PKK, Kuzey Irak'a yerleşecek, ancak Irak Kürtlerine karışmayacaktı. 1983 yılının Temmuz ayında imzalanan bu antlaşma 4 yıl kadar yürürlükte kaldı; daha sonra PKK'nin antlaşma hükümlerini ihlal etmesi üzerine Barzanî tarafından tek taraflı olarak 1987 yılında lağvedildi.

Kuzey Irak'a iyice yerleşen PKK, ilk silahlı eylemlerini 15 Ağustos 1984 tarihinde Eruh, Şemdinli ve Çatak'ta gerçekleştirme kararı aldı. (PKK, başlangıçta coğrafî şartları göz önüne alarak ve kısa sürede Kuzey Irak'a geçip izini kaybettirme hesapları ile Hakkari-Siirt ve Van illerinde eylem yapmayı kararlaştırmıştı.) Üç silahlı grup oluşturuldu ve Türkiye'ye gönderildi. Çatak'taki grubun sorumlusu, eylem yapmaktan son anda vazgeçmişti. Eruh ve Şemdinli'ye ise çok büyük gürültü koparan baskınlar gerçekleştirildi. Bu saldırılarda bir er ölmüş ve toplam 12 kişi yaralanmıştı. Başbakan Turgut Özal, bu baskınları "Birkaç çapulcu eşkıyanın işi" olarak nitelendirmişti; fakat bu eylemler PKK'ye olan katılımı büyük oranda artırmaya yetti.

Türkiye bu olay üzerine Irak'a baskı yapmaya başladı. Bu durum ister istemez Mesut Barzanî ve Celal Talabanî'yi tedirgin etti. Molla Mustafa Barzanî'nin oğlu Mesut Barzanî'ye bir vasiyeti vardı ve sık sık "Türkiye ile iyi geçin" demişti. Bu tedirginlik sonucu PKK ile Barzanî ve Talabanî arasındaki ilişkilerde bir gerginlik yaşandı. Bu dönemde Apo ile görüşen Talabanî, izlenimlerini şöyle anlatıyordu:

> "İlk defa Beyrut'ta karşılaştık. Son derece genç, çok çekimser ve her hareketinden siyasî bir lider olamayacağı izlenimini veren bir insandı… Bir grubun lideri olamazdı. Karşılıklı neler yapılabileceğini konuştuk. Önce kimsenin diğerinin işine

> karışmayacağı konusunda anlaştık, ancak bir süre sonra Öcalan hem bana, hem Mesut’a karşı sert bir kampanya açtı… Hem bizim hâkim olduğumuz bölgede yaşayacak, hem de kurallardan hiçbirine uymayacak, olur mu böyle şey?”[135]

1985 yılında PKK, bölgede yaşayan Kürt vatandaşları da bu eylemlere kitle halinde katmak ve cepheyi genişletmek için hesaplar yapmaya başladı. ERNK (Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi) böyle bir niyetin sonucu olarak kuruldu. Halktan milis kuvvetleri oluşturuldu ve her yerleşim yerinin sorumluları belirlendi. PKK bu hazırlıkları yaparken ve cepheyi geliştirmenin hesapları içinde iken Türk Güvenlik kuvvetleri ve hükümet yetkilileri de önemli bir mesele ile karşı karşıya olduklarını fark etmiş ve meseleyi ciddiye almaya başlamışlardı.

Bu günlerde Türkiye ile Irak arasında çok sıkı pazarlıklar yapılmış ve herhangi bir eylem olduğu zaman, Türk askerine 5 kilometre kadar sınır içine girip silahlı grupları takip etme ve bombalama izni verilmişti. Aynı günlerde Irak hükümeti ile Irak Kürtleri arasında otonomi verilmesi ile ilgili antlaşma da Türk hükümetinin yoğun baskısı sonucu Irak hükümeti tarafından imzalanmasından vazgeçilmişti.

PKK eylemlerini bölge ve komutanlık düzeyinde planlamaya çalışıyor ve bu maksatla etki sahasını sekiz bölgeye ayırıyordu. Bu bölgeler şu şekilde belirlenmişti:

1. Botan Bölgesi
2. Mardin Bölgesi
3. Dersim-Karakoçan Bölgesi
4. Diyarbakır-Bingöl Bölgesi
5. Adıyaman-Maraş Bölgesi
6. Antep-Malatya-Erzincan Bölgesi
7. Kars-Ağrı Bölgesi
8. Van Bölgesi

Yıllar geçtikçe çatışmalarda ve ölen insan sayısında büyük artış meydana gelmeye başlıyordu. 1986 yılında Siirt’teki bir çatışmada PKK’nin üst düzey elemanlarından ERNK komutanı Mahsum Korkmaz öldürüldü. Bu ölüm PKK çevrelerinde büyük bir moral bozukluğuna yol açmıştı. Daha sonra Bekaa’daki kampa Mahsum Korkmaz adı verildi.

25-30 Ekim 1986'da toplanan üçüncü kongrede önemli kararlar alınmıştı. Alınan kararla ARGK (Kürdistan Halk Kurtuluş Ordusu) kuruldu. Bu aşama ile birlikte PKK'liler küçük gruplar halinde eylem yapmaktan vazgeçiyor ve sayıca çok fazla gerillanın katıldığı, ordu düzenindeki birliklerle eylem yapma kararı alıyordu.

1987 yılının stratejisi ise kurtarılmış bölgeler oluşturmak ve buralara iyice yerleşmekti. Bu amaçla çalışmalar yapıldı. Köy korucularını da tamamen saf dışı etmek amaçlanmıştı. Köy korucuları hedef alınırken, çoluk çocuk demeden ailece yok ediliyor, böylece diğer koruculara ve ailelerine mesaj gönderiliyordu.

20 Haziran 1987 gecesi meydana gelen bir katliam ise tüm Türkiye'yi adeta şok etmişti. Bir korucu köyü olan ve 60 kişinin yaşadığı Mardin'in Ömerli ilçesine bağlı Pınarcık köyüne bir baskın düzenlenmiş, 16'sı bebek ve çocuk, 8'i kadın olmak üzere tam 30 kişi hayatını kaybetmişti. Bebek, çocuk ve kadınların feci ve vahşi bir şekilde öldürülmesi, bazı Avrupa ülkelerinde PKK'ye duyulan sempatinin sorgulanmasının yolunu açtı.

Bu tepkiler üzerine PKK ve Apo, bebek, çocuk ve kadınların öldürülme emrinin kendileri tarafından verilmediğini söylediler. PKK'nin Avrupa'daki üst düzey elemanlarından Av. Hüseyin Yıldırım, bu görüşün tam aksini iddia ediyordu. Hüseyin Yıldırım, "Pınarcık dâhil bütün emirleri veren tek kişinin Apo olduğunu, Abdullah Öcalan'ın haberi veya emri olmadan PKK'de hiçbir şeyin yapılamayacağını, baştan beri bunun böyle geldiğini, halen de böyle olduğunu" söylüyor ve "Örgüt içinde bir demokrasinin sözkonusu olmadığını, aksine muhalefet yapanın en kısa sürede tasfiye edildiği"ni ileri sürüyordu.

Hüseyin Yıldırım bu sözleri söyledikten kısa bir süre sonra Apo'ya karşı bayrak açtı. Bu tepkisi üzerine hakkında 'vur emri' çıkarılan Yıldırım, 1989'da Hollanda'da bir silahlı saldırıya uğradı ve canını zor kurtardı.[136]

1987 yılında güvenlik güçleri silah ve mühimmat yönünden büyük oranda güçlendirildi. Yeni ve atış gücü yüksek helikopterlerle birlikte, özel silahlar alındı. PKK ile mücadele timleri bu yıl devreye sokularak istihbarat çalışmalarına büyük ağırlık verildi.

Türkiye'nin Körfez Krizi'nde koalisyon güçlerinin yanında açık ve kesin bir tavır alması Saddam'ı çok rahatsız etmişti. Bu günlerde PKK için Irak'ın kapıları açılmıştı. Örgüt burada bazı kamplar kurdu ve Irak ordusundan önemli ölçüde silah yardımı aldı. Sınırdan büyük gruplar halinden giriliyor, karakollara baskınlar düzenleniyor ve Irak sınırındaki

dağlarda izler kaybediliyordu. Bu dönemde karakollara yapılan baskınlar sonucu çok sayıda askerimiz şehit edildi.

1991 yılı sonlarında DYP-SHP koalisyonunun işbaşına gelmesiyle birlikte PKK için her şey daha da zorlaştı. Hükümet PKK eylemlerinin bitirilmesi konusunda çok kararlı tavır ve demeçlerle göreve başladı. 14-19 Nisan 1992 tarihlerinde Dışişleri Bakanı İsmet Sezgin'in Suriye'ye yaptığı resmî gezi ise tam bir dönüm noktası oldu. Dünya ile iyi ilişkiler kurmak isteyen Suriye, PKK'ye destek veren bir ülke görüntüsünden kurtulmak istiyordu. ABD de Türkiye ile birlikte PKK'ye Suriye tarafından verilen desteğe karşı çıkıyor ve desteğin bir an önce sona erdirilmesini istiyordu.

İsmet Sezgin, Suriye'de Devlet Başkanları gibi karşılandı ve ağırlandı. Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad, İsmet Sezgin'le beş saate yakın süren bir görüşme yaptı. Bu görüşmeler sonunda Suriye, PKK'yi terör örgütü olarak ilan etti ve militanlarının yakalanması halinde Türkiye'ye teslim edilmesini kabul etti. İmzalanan protokolü denetlemek üzere, izleme komiteleri kuruldu.

Daha sonra Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, 1-2 Ağustos 1992 tarihlerinde Suriye'yi ziyaret etti. PKK için Suriye topraklarında barınmak, destek görmek, dilediği gibi hareket etmek büyük ölçüde zorlaşmaya başlamıştı. Bu aşamadan sonra yeni arayışlara girmesi kaçınılmazdı ve şimdilik de Kuzey Irak'tan başka tutunabileceği bir dal görünmüyordu.

İşte böyle bir ortamda, PKK yönünü bütünüyle Kuzey Irak'a çevirdi. Körfez Savaşı sonunda Kuzey Irak'ta tam bir otorite boşluğu doğmuştu. 36. paralelin kuzeyi Irak ordusuna yasaklanmıştı. Kuzey Irak'ta yaşayan Barzanî ve Talabanî, kendi düzenlerini kurmak, etkinliklerini artırmak ve pastadan daha fazla pay almak için bir rekabet içine girmişlerdi. Başka bir Kürt grubuyla savaşarak, hem güçlerini zayıflatmak hem de Kürt halkı nezdinde itibarlarını düşürmek istemiyorlardı.

Bu durum Suriye'de sahip olduğu rahatlığı ve kolaylığı kaybeden PKK için bulunmaz bir fırsattı ve bu doğrultuda örgüt, Kuzey Irak'a yöneldi.

Eruh ve Şemdinli ile başlayan eylem zinciri bugüne kadar kesintisiz devam etti. Her eylem sonrasında operasyonlar düzenlendi. Çok sayıda sınır ötesi harekât gerçekleştirildi. Her operasyonun sonunda, "Teröristler bir daha belini doğrultamaz", "Dökülen kan yerde kalmaz" ve "Hak ettikleri cezalar mutlaka verilecektir'' denildi. Ancak bu 25 yıllık süre içerisinde kırkbinden fazla insan hayatını kaybetti.

PKK'nin gerçekleştirdiği Pınarcık ve Peçenek katliamları hafızalara derin bir şekilde kazındı. Öldürülen bu kadın ve çocukların tek suçu 'korucu yakını' olmaktı. Aynı şekilde Şırnak'ın İdil ilçesinin Peçenek köyünde 8 Temmuz 1987 tarihinde çoğunluğu çocuk ve kadın olmak üzere 16 kişi öldürüldü.

Bu süreç içinde hayatını kaybedenlerin yaklaşık otuzbini PKK militanı, beşbini asker, korucu ve güvenlik görevlisi ve yaklaşık onbin kadarı da sivil vatandaştan oluşmaktadır. Yine terör ile mücadelede yüz milyarlarca dolar ekonomik kayıptan bahsedilmektedir.

PKK şimdi yeni bir döneme geçmenin hazırlıkları ve altyapı çalışmaları ile meşgul gibi görünüyor. DTK (Demokratik Toplum Kongresi) ile başlayan bu yeni süreçte, sivil bir zemine kaymanın ve legal siyaset yapmanın yollarını arıyor. Bu süreç, ne kadar kolay ve sükûnet içinde atlatılırsa, silahlı eylemlerin tamamen sonlandırılması da o kadar kolay olacaktır. Bu süreç içerisinde herkesin azami sorumluluk ve dikkat içinde hareket etmesi, hiç şüphesiz ki Türkiye'nin yararına olacaktır.

[132] Birand, *a.g.e.*, s. 80-83.

[133] Abdullah Öcalan, *Özgür İnsan Savunması*, Çetin Yayınları, 2005, s. 52-53.

[134] Akyol, *a.g.e.*, s. 135.

[135] Birand, *a.g.e.*, s. 129.

[136] Birand, *a.g.e.*, s. 147-148.

1980-12 Eylül İhtilali
(Demokrasinin Kayıp Yılları)

14 EKİM 1979 ARA SEÇİMLERİNDE Adalet Partisi'nin aldığı yüzde 50'nin üzerinde oy ve azınlık hükümetinin ekonomik konularda başarı sağlaması neticesinde, bürokratik devlet bir kez daha kendini gösterecek ve demokratik cumhuriyet rafa kaldırılacaktı. 12 Eylül 1980 tarihinde yönetime el konulması ile birlikte, Türkiye'de yeni ve çetrefilli bir dönem başlamış oluyordu. Bu dönemde yapılan müdahale ve getirilen düzenlemelerle birlikte siyaset gerçek mecrasından büsbütün çıkacak ve aradan otuz yıla yakın bir süre geçmesine rağmen bir türlü gerçek mecrasına oturmayacaktı.

12 Eylül'e doğru uzanan yol, çok karanlık noktalarla ve saklanmış gerçeklerle doludur. 12 Eylül öncesinde ülke büyük bir kargaşa ve anarşi ortamına sürüklenmişti. Birçok şehirde adeta gece dışarı çıkılamaz hale gelmişti. 14 Ekim seçimlerinden sonra halkın büyük teveccüh göstererek yüzde 50'nin üzerinde oy verdiği ve azınlık hükümeti kurmak zorunda kalan Adalet Partisi, anarşiyi önlemek için büyük bir mücadeleye girişmiş, güvenlik güçlerinin maddî ve kanunî her türlü ihtiyaçlarını temin ederek, her türlü desteği sağlamıştı.

Bütün bu çaba ve gayretlere rağmen anarşi bir türlü önlenemiyor ve demokratik yöntemlerle bir çıkış yolu bulunamıyordu.

Gazeteci-Yazar Şamil Tayyar'ın bir hatırasının 'karanlık' ilişkilerin yaşandığı bu döneme bir nebze de olsa ışık tutacağı kanaatindeyiz:

> "12 Eylül'de önce Ülkü Ocakları'nın rahle-i tedrisinde yetiştim. Babam kasaptır. İslâhiye'deki subay ve astsubay gazinosunun et ihtiyacını biz karşılıyorduk. 12 Eylül'den kısa bir süre sonra alaya et götürmüştüm. Dönerken Naci binbaşı diye çok meşhur bir istihbaratçı vardı. Naci binbaşı bir gencin omuzlarına elini atmış, çok samimi bir şekilde yolda yürüyorlardı. İşte aydınlanma anı. O genç bizim ağabey diye hitap ettiğimiz ve ülkücü hareket içerisinde son derece önemli isimlerden biriydi. İslâhiye'de eğer on bombalama eylemi olmuşsa dokuzunu o gerçekleştirmiştir. O tırmanan eylemlerin

> baş aktörlerinden birisini, o istihbaratçı subayla sarmaş dolaş görmek bende bir travma yaptı.”[137]

12 Eylül öncesinde sokaklarda her gün onlarca kişi ölürken, millî servete milyarlarca zarar verilirken, kurtarılmış bölgeler ve şehirler kurulurken sorumluluk mevkiinde bulunan kişiler tarafından bunun gereği yapılacağına, ‘Ne zaman ihtilal yapılırsa daha uygun olur’ diye ihtilalin zamanlaması tartışılıyordu.

Bu konuda yapılan en çarpıcı itiraflardan birisi dönemin İkinci Ordu Komutanı Org. Bedrettin Demirel’e aittir. Bedrettin Demirel, kendisi ile yapılan bir röportajda “Neden bir yıl önce darbe yapmadınız da beklediniz” sorusunu şöyle cevaplandırıyordu:

> “Olmadı. Çünkü vasat… Genel kanaat, kamuoyu… Kamuoyu aynı merkeze tevcih edilmedikçe, tasvibini almadıkça… Olgunlaştırmak… Artık olsun değil de… Kamuoyu artık çare kalmadı. Biz demokrasiyi de zedelemek istemeyiz. Maksat, başka bir kurtuluş yolunun kalmadığını bütün vatandaşlar idrak etsin.”[138]

Hürriyet

YILDIRIM BASKI

BÜTÜN YURTTA SIKIYÖNETİM İLAN EDİLDİ

Ordu yönetime el koydu

Hükümet ve Parlamento feshedildi, Siyasal partilerin faaliyetleri durduruldu. Parlamenterlerin dokunulmazlıkları kaldırıldı. Saat 05.00'ten itibaren sokağa çıkma yasağı başladı

Genelkurmay Başkanı Evren'in başkanlığında Kara, Hava, Deniz Kuvvet Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı Milli Güvenlik Konseyi'nde görev aldı

DİSK ve MİSK'e bağlı bütün sendikalar faaliyetten men edildi. Bütün dernekler kapatıldı

Bu hafta hiç bir spor faaliyeti yapılmayacak

Bankalar ikinci bir emre kadar çalışmayacaklar

Yurt dışına çıkış yasaklandı. Yurt dışında çalışan işçiler ve turistler yurt dışına çıkabilecekler

İlk bildiriler:

1 numaralı bildiri

Hürriyet gazetesi 12 Eylül Darbesi'ni okuyucularına böyle duyuruyordu.

12 Eylül, ülkenin yeniden bütün kurum ve kuruluşları ile demokratik olmayan bir zemine oturtulduğu ve bürokratik devletin hâkimiyetini bütünüyle ilan ettiği bir dönemin adıdır. Kanunlar, atama ile oluşturulan bir meclis tarafından hazırlanmış, ısmarlama yapılan kanunlar bile, Millî Güvenlik Konseyi tarafından ya değiştirilmiş veya veto edilmiştir. Üç yıl boyunca her şey, beş generalin ağzından çıkan sözlere göre dizayn edilmiş, kurulacak partilerin kurucuları bile ancak bu onaya mazhar olmaları halinde siyaset yapma imkânı bulmuştur.

Tek parti döneminde içine kapanık olarak yaşayan Türkiye, çok partili siyasî hayata geçmesi ile birlikte çok yönlü bir dış politika izlemeye başladı. Bu çerçevede, 1967 yılında Adalet Partisi hükümeti tarafından Sovyetler Birliği ile geniş kapsamlı bir ekonomik ve teknik işbirliği antlaşması imzalandı.

Bu antlaşmaya göre Rusya Türkiye'de, Seydişehir Alüminyum Tesisleri, İskenderun Demir Çelik Tesisleri, İzmir Aliağa Rafinerisi başta olmak

üzere, ülke ekonomisine büyük katkı sağlayacak birçok tesisi yapacak ve karşılığında ise, ülkemizde üretilen ve dünya pazarlarında satmakta zorlandığımız tarımsal ürünler ile hammadde alacaktı.

Sovyetler Birliği ile yapılan bu antlaşmalar yurt içinde olduğu gibi, yurt dışında da büyük yankı meydana getirdi. AP'li Seyfi Öztürk, yapılan eleştirileri "İdeoloji değil, teknoloji alıyoruz" diyerek cevaplamıştı. Özellikle ABD'de bu antlaşmalardan duyulan rahatsızlık açık bir şekilde görülüyordu.

İhtilal dönemlerinde ABD ile bazı önemli konularda enine boyuna müzakereler yapılmadan antlaşmalar düzenleniyordu. Bu durum bazı çevrelerde Türkiye'nin bağımsızlığı konusunda tereddütler oluşturduğu gibi, komşu ülkelerle ilişkilerde de ciddi problemler meydana getiriyordu.

27 Mayıs İhtilali'nden sonra Orta Doğu ve komşu ülkelerden bilgi toplamak üzere U-2 casus uçaklarının Türkiye'den havalanmasına izin verilmesi oluşan tereddüt ve problemlerden birisiydi. Bu durum komşu ülkelerde ve özellikle Sovyetler Birliği'nde tedirginlik meydana getirmiş ve bu durumun yasaklanması istenmişti.

Adalet Partisi 1965 yılında iktidara geldikten sadece bir ay sonra 28 Aralık'ta U-2 casus uçaklarının Türkiye'den havalanmasını yasakladı.

Bu dönemlerde Türkiye ile ABD arasında gerginlik meydana getiren bir başka konu ise, haşhaş ekimi konusu idi. Türkiye'nin Batı bölgesinde ve özelikle Afyon, Isparta, Burdur ve Kütahya illerinde haşhaş doksanbin civarında ailenin en büyük gelir kaynağı durumundaydı. Köylülerin büyük bir çoğunluğu haşhaş ekiyor, bu ürün de yağ ve ilaç sanayi ile birlikte, halkın gündelik hayatında büyük bir kullanım alanı buluyordu. Haşhaş ekimi çok sıkı bir denetim altındaydı ve çiftçi, ektiği haşhaştan elde edilen afyonu Toprak Mahsulleri Ofisi'ne satmak zorundaydı. Ayrıca ülkemizde üretilen afyon, dünyada üretilen afyonun yanında çok küçük bir orandaydı.

Dünyada ekilen haşhaştan elde edilen afyonun ve bundan üretilen eroinin büyük bir kısmı yasadışı yollardan ABD'ye sokulmakta ve bu durum gençlerde büyük bir ahlakî çöküntüye neden olmaktaydı. ABD tarafından, hem Demokrat Parti ve hem de Adalet Partisi hükümetlerine haşhaş ekiminin yasaklanması konusunda büyük baskı yapılmış, ancak her iki hükümet de bu konuda yapılan baskılara boyun eğmeyerek, halkın önemli bir kesiminin geçim kaynağı olan bu bitkinin ekimini yasaklamamışlardı.

ABD Savunma Bakanı Laid, "Türkiye'de ekilmiş afyonu imha etmek için beş milyon dolar önerdiklerini, ancak bu önerinin Başbakan Demirel

tarafından geri çevrildiğini'' söylemiş ve Demirel de bunu doğrulamıştı.[139]

Dışişleri Eski Bakanlarından İhsan Sabri Çağlayangil'in Genç İşadamları Derneği'nin düzenlediği bir toplantıda sarf ettiği "12 Mart'ta bizi CIA düşürdü. Haşhaş meselesi konusundan ABD bize çok baskı yapıyordu. Dönemin Amerikan sefiri, Başbakanla görüşmesinden de olumlu bir sonuç elde edemeyince. 'Bundan çok fena neticeler doğacak' dedi. Çok fena neticeler üç ay sonra belli oldu ve biz düştük"[140] şeklindeki sözleri de, devlet tecrübesi ile söylenmiş ve yabana atılmayacak sözler olarak bir fikir verir kanaatindeyiz.

1965 yılından sonra Türkiye'nin İslâm Âlemi ve Orta Doğu ülkeleri ile ekonomik ve siyasî ilişkilerini geliştirip güçlendirmesinin ABD'de hoş karşılanmadığı ve özellikle bu ülkede çok etkin olan Yahudi lobisinin Türkiye aleyhtarı çalışmalarda bulunduğu da göz önüne alınması gereken hususlardandır.

CIA ve MİT ilişkileri için de çok şey söylendi ve yazıldı. İstihbarat örgütlerinin birbirleriyle münasebet kurmaları, belki bir dereceye kadar anlaşılabilir; fakat MİT ve CIA ilişkileri için söylenenler, bunun çok ötesindeydi.

Adnan Menderes'in Müsteşarı Ahmet Salih Korur'un konu ile ilgili olarak anlattıkları, bu ilişkilerin o zamanlar ulaştığı düzey hakkında bir fikir verir mahiyettedir:

> "Amerikalılar, Millî Emniyete hâkimdi. Para veriyor, örgüte nüfuz ediyorlardı. Millî Emniyetin bütün dosyaları CIA'nın kontrolündeydi. İstanbul'da Millî Emniyete ait bir okul, servisin İstanbul örgütü ve Yeşilköy'deki soruşturma teşkilatı tümüyle Amerikalıların emrinde. Okullara, soruşturma teşkilatına Amerika doğrudan para veriyor. İstanbul bölge örgüt başkanlığına 'doğrudan' para ödüyorlar. Karşılığında 'iş' istiyorlar."[141]

İran Şahı Rıza Pehlevi, 12 Mart Muhtırası'ndan kısa bir süre önce Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'i Tahran'a davet etmiş ve protokol dışı bir görüşme yaparak, ordunun birkaç ay içinde Türkiye'de bir darbe yapacağını duyurmuştu. MİT, en uzak ülkelerde yapılacak müdahaleleri

hükümete haber verdiği halde, ülkemizde yapılacak askerî müdahaleleri hükümete haber vermiyor ve Başbakan Süleyman Demirel bu durumdan defalarca şikâyet ediyordu.

İspanyol Araştırmacı Prof. Miguel Angel Cabrera, ABD ve CIA'nın Türkiye'deki askerî darbelerdeki rolü ile ilgili olarak şunları yazmaktadır:

> "1960'a kadar ABD için Türkiye'de her şey iyi gitti. Ama Washington, Bayar-Menderes hükümetinin ABD'den koparak kendi ekonomik bağımsızlığını kazanmayı amaçladığını, bunun için de Amerikan yardımlarını kullanmayı planladığını öğrenince duruma müdahale etti. Ve Gürsel, ABD'nin planladığı bu darbeyi kanlı bir şekilde gerçekleştirdi. Darbenin sonucu, Türkiye'nin ABD'den daha fazla silah alması oldu. 1950'de 609 milyon dolarlık silah alan Türkiye, bu rakamı 1960'ta 1 milyar 318 milyon dolara çıkarttı. Ve bu tarihten sonra da Washington, kendi politik ve ekonomik çıkarları nedeniyle birçok ülkede sık sık askerî darbe yaptı… ABD idaresi 12 Eylül İhtilali için ilk başta isteksiz gözüktü, ancak Pentagon ve CIA ısrar edince, operasyonu tasdik etti."[142]

İhtilali gerçekleştirenler 12 Eylül İhtilali'ni anlatırken, anarşi ve terör olaylarını önlemek, ülkenin bir daha böyle bir ortama sürüklenmesini önlemek için gerekli tedbirleri almak üzere yapıldığını iddia ediyorlardı.

Gerçekten de başlarda öyle gibi göründü. Olaylar bir anda bıçak kesmiş gibi sona ermişti. Ülke huzur ve güven ortamına kavuşmuştu. Kurtarılmış bölgeler ve şehirler, bu kurtarıcıların elinden alınmış, yeniden devletin olmuştu.

Ardından da onbinlerce insan yasa dışı örgüt üyesi olduğu gerekçesiyle yakalandı. 12 Eylül öncesinde ellerini kollarını sallayarak gezen, hatta devlet görevinde bulunan, dükkânları, işyerleri olan insanlar, 12 Eylül sabahı teker teker evlerinden alınmış ve hapishanelere doldurulmuştu. 11 Eylül günü bu olayları seyreden, bu suçlularla alışveriş yapan, belki de bunlarla oturup çay kahve içen güvenlik güçleri, 12 Eylül sabahı ellerine tutuşturulan suçlu listeleri ile kapı kapı dolaşmış ve bu insanların çoğunu gözaltına almıştı.

Diyarbakır Cezaevi’nde yaşanan insanlık dışı işkence ve vahşet sahneleri, elbette yalnızca burası ile sınırlı değildi.

Metris Cezaevi, Mamak Cezaevi ve daha yüzlerce cezaevinde, karakollarda işkenceler yaşandı ve insanlar falakaya yatırıldı. Çok sayıda tutuklu ve mahkûmun akıl sağlığı bozuldu. Bazı davalar yıllarca sürerken, bazı olaylar hiçbir zaman tam manasıyla açıklığa kavuşmadı...

12 Eylül İhtilali’nden sonra Danışma Meclisi tarafından bir anayasa hazırlandı. Geçmiş anayasalarla kıyaslandığı zaman hak ve hukuk yönünden çok geri olan, tam bir ihtilal mantığı ile hazırlanan bu anayasa ile demokratik gelişmelerin önü neredeyse tamamıyla tıkanmak istendi. Sonraki yıllarda bu anayasadan tüm hükümetler büyük oranda şikâyetçi oldu. Bu süre zarfında çok sayıda anayasa maddesi değiştirildi; ancak bugüne kadar ihtilal mantığı dışında olan sivil bir anayasa hazırlanamadı.

1982 Anayasası’nın 42/9. maddesinde yer alan “Türkçe’den başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarının ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez’’ hükmü tamamen Kürtçe’nin önünü kapatmak için konulmuştu. Azınlık okullarında Türkçe okutuluyordu; fakat bu okullarda ana dillerin de okutulduğu biliniyordu.

12 Eylül İhtilali’nin Kürt meselesinin kangrenleşmesi yolunda önemli kilometre taşlarından birisi olduğuna şüphe yoktur. Bu dönemde yapılan insanlık dışı uygulamalar, hak ve hukuk ihlalleri saymakla bitmez. Bu dönemde sistematik bir şekilde Kürt kimliği aşağılanmış, şiddet ve devlet terörü diyebileceğimiz haksız uygulamalar neredeyse rutin hale gelmiştir. Bu durum, Kürt sorununu azdırmaktan başka hiçbir işe yaramamıştır.

12 Eylül 1980 İhtilali’nden sonra Millî Güvenlik Konseyi tarafından Kürtçe ile ilgili çok sert ve bir o kadar da saçma bir karar uygulanmaya başlandı. Buna göre tüm resmî dairelerde Kürtçe konuşmak yasaklandı. Bu yasak daha önceleri de vardı; fakat zamanın değişmesi sonucu bu yasak yumuşamış ve hoşgörü ortamı içinde uygulanamaz hale gelmişti.

Bu durumu fark eden Kenan Evren ve Millî Güvenlik Konseyi üyesi arkadaşları yeniden kolları sıvamışlar ve resmî dairelerde Türkçenin dışında başka bir dilin konuşulmasının yasak olduğuna dair bir genelgeyi bütün resmî kurumlara göndermişlerdi. Ayrıca bu genelgenin herkesin görebileceği bir büyüklükte yazılarak resmî kurum ve kuruluşların uygun bir yerine asılması istenmişti. Tabiî, bu yasak sadece yazıda ve duvarlarda kalmıştı.

Kenan Evren yıllar sonra, yaptıklarının hata olduğunu gazeteci Fikret Bila'ya şu sözlerle itiraf etmişti:

> "12 Eylül'de bir hatamız da oydu… Konuşmalarda, mitinglerde, şurada, burada Kürtçe konuşulmayacak. Okulda filan Kürtçe tedrisat yapılamaz dedik. Kürtçe yasağını koyduk. Ama biraz ağır yasak koyduk. Sonra bu yasak kaldırıldı, ama hataydı. Hata olduğunu sonradan anladım. Şimdi silahlı mücadele kısmı ayrı, ama bizim vatandaşlarımızı benimsememiz lazım. Onlar dillerini konuşsunlar, kültürlerini yaşasınlar. Kaynaşmamız lazım onlarla. Bu iş kavgayla, yasakla olmaz."[143]

Bu yasak ile birlikte vicdanları kanatan ve sızlatan birçok yasak daha yürürlüğe konmuştu. Bunlar özellikle Doğu ve Güneydoğu'daki şehirlerde uygulamaya konmuştu. Kadınların çarşaf, erkeklerin şalvar giymesi yasaklanmıştı. Bu yasağa uymayan kadınların kocaları karakola götürülerek gözaltına alınıyor, şalvar giyen erkeklerin şalvarları cadde ortasında çıkartılarak don-gömlek cadde ve sokaklarda yürüyerek kendilerine bir pantolon bulabilecekleri bir yere kadar bu şekilde yürümeye mecbur ediliyorlardı. Bu şekilde şalvarı çıkartılan bir vatandaşın, nasıl mahcup ve telaşlı bir şekilde, sokağa doğru koşarak bir an önce evine gitmeye çalışmasını arkadaşlarla beraber büyük bir üzüntü ile seyretmiştik. Annem çarşaf giydiği için, yaşlı ve hasta olan babam karakolda nezarete alınmış ve akşama doğru, araya hatırlı kişilerin girmesi ile serbest bırakılmıştı.

1983 yılının Kasım ayında yapılan seçimleri Turgut Özal'ın başkanı olduğu Anavatan Partisi kazandı. Turgut Özal, diğer iki parti lideri olan Turgut Sunalp ve Necdet Calp'tan daha sivil bir görüntü vermiş, yaptığı bazı çıkışlarla halk nezdinde sempati kazanmıştı. Türkiye'de yaşayan Kürtlerin büyük bir çoğunluğu Turgut Özal'a oy vermişti. Turgut Özal, seçimlerde yaklaşık yüzde 45 oy alarak birinci parti olmuş ve tek başına iktidara gelmişti. Bu dönemlerde Kürt sorunu çok fazla gündeme gelmedi. Zaten öyle bir ortam mevcut değildi. Çünkü 12 Eylül'ün oluşturduğu şok bütün şiddetiyle devam ediyordu. 1984 Belediye Başkanlığı seçimlerinde Doğu bölgelerinin çoğunda Anavatan Partisi adayları ipi göğüsledi.

Kürt sorununu sık sık gündeme getiren bazı şahıslar 1987 seçimlerine gelindiğinde Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin listesinden aday oldular. Ahmet Türk, Mardin milletvekili seçildi. Bu dönemde Paris'te büyük ses getiren Kürt Konferansı düzenlendi. Bu konferansa Avrupa'da sürgünde bulunan çok sayıda Kürt katıldı. Bu konferansa Sosyal Demokrat Halkçı Partisi'nin bazı Kürt kökenli milletvekilleri de katıldı. Bu milletvekillerinin bu konferansa katılması üzerine Türkiye'de büyük bir tartışma başladı.

Gazetelerde çok sayıda spekülatif haberler yapıldı. Bu haberler üzerine bu milletvekilleri SODEP'ten ihraç edildi. Bu ihraçlar Kürt sorununda yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Çünkü SODEP'ten ihraç edilen milletvekillerinin öncülüğünde Halkın Emek Partisi kuruldu.

Refah Partisi, dinî kimliğinden dolayı Doğu ve Güneydoğu illerinde sürekli yüksek oranda oy almayı başardı. Ancak 1991 seçimlerinde 'baraj korkusu' nedeniyle Alparslan Türkeş liderliğindeki Milliyetçi Hareket Partisi ve Aykut Edibali liderliğindeki Islahatçı Demokrasi Partisi ile 'kutsal ittifak' dedikleri seçim ittifakı kurması sonucu bölgede büyük oy kaybına uğradı. Bu oy kayıpları HEP adaylarının işine yarar gözükse de seçim barajının yüksekliği konusu onları düşündürüyordu. Çünkü yüzde 10'luk barajı aşarak HEP adaylarının meclise girmesi mümkün değildi. Burada Erdal İnönü devreye girdi ve HEP ile seçim ittifakı kurmayı kabul etti.

Bu ittifakın sonunda 17 HEP kökenli milletvekili Meclis'e girmeyi başardı; fakat Meclis'te büyük bir Kürtçe krizi yaşandı. Diyarbakır milletvekili Leyla Zana, Meclis açılışında yapılan yemin töreninde "Yaşasın Türk ve Kürt halklarının kardeşliği'' sözünü Kürtçe olarak söyleyince çok büyük tartışmalar yaşandı. Hatip Dicle de Leyla Zana'ya söylemi ile destek verdi. HEP'liler bu olay üzerine, seçildikleri partilerinden istifa ettiler ve yeniden HEP'e geçtiler. Tartışmalar ise Anayasa Mahkemesi'nin HEP'i kapatma kararı ile son buldu.

1991 seçimlerinden sonra ise yeni bir dönem başladı. Cumhuriyet tarihinde ilk kez en büyük sağ parti (DYP) ile en büyük sol parti (SHP) bir koalisyon hükümeti kurarak Türkiye'yi terör belasından kurtarma iddiasıyla görev aldı. Çetin mücadelelerin yaşandığı bu dönemin en önemli özelliklerinden birisi de çok sayıda fail-i meçhul cinayet işlenmesiydi.

HEP'in kapatılmasının ardından, kısa sürede örgütlenmesini tamamlayan Demokrasi Partisi (DEP) kuruldu. Ancak 1991 seçimlerinden sonra DEP'li milletvekilleri hakkında tutuklama kararı verilmiş ve DEP'liler hiç de şık olmayan bir şekilde gözaltına alınmıştı. Özellikle Orhan Doğan'ın Meclis

bahçesinde polisler tarafından taksiye bindirilirken maruz kaldığı muamele, kamuoyunda uzun zaman tartışıldı.

1994 Mahallî seçimlerine bazı adaylarının gözaltına alınması nedeniyle boykot ederek katılmayan ve bazı milletvekilleri tutuklanarak çeşitli hapis cezalarına çarptırılan DEP de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı. DEP'in kapatılmasının ardından hızlı bir şekilde Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) kuruldu. 1999 Mahallî seçimlerine katılan HADEP, Diyarbakır başta olmak üzere Doğu ve Güneydoğu'nun birçok il merkezinde ve çok sayıda yerleşim biriminde seçimi kazandı.

[137] *Zaman* gazetesi, 6 Nisan 2008.

[138] *Milliyet* gazetesi, 15 Eylül 1988.

[139] Cüneyt Arcayürek, *Çankaya'ya Giden Yol*, s. 150.

[140] *Hürriyet* gazetesi, 13 Mayıs 1989.

[141] Cüneyt Arcayürek, *Darbeler ve Gizli Servisler*, 1989, s. 133.

[142] *Hürriyet* gazetesi, 15 Ekim 1988.

[143] Fikret Bila, *Komutanlar Cephesi*, Detay Yayıncılık, s. 11-12.

Hizbullah mı, Hizb-i Kontra mı?

1980'LERİN BAŞINDA Diyarbakır'da bulunan İlim ve Menzil kitabevlerinin etrafında toplanan grupların birtakım faaliyetleri, 'Türkiye Hizbullahı'na giden yolu açtı. 1987'de İlim kitabevi çevresinde örgütlenmeye başlayan Hüseyin Velioğlu'nun liderliğindeki Türkiye Hizbullah'ı 1991'de, örgüt içinde ılımlı olarak bilinen 'menzil' grubunu tasfiye etti. Menzil grubunun lideri Fidan Güngör kaçırıldı. Şiddet yanlısı olarak bilinen 'İlim' kanadı, 1990'ların başında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da PKK yandaşlarına karşı tabanca ve satırlı saldırılar düzenleyerek ismini duyurmaya başladı. Marksist bir örgüt olan PKK'ye karşı bölgedeki Müslüman Kürtlerin tepkisiyle doğduğu izlenimini veren Hizbullah hareketinin lider kadrolarının bu dönemde güvenlik güçleri ile amaçlarının örtüştüğü anlaşılıyor.

PKK'nin etkisinin ve gücünün iyice arttığı bir sırada, bölgede dindar bir görüntü çizen ve dindarlara hitap ettiğini, eylemlerini din adına yaptığını iddia ederek sahneye çıkan Hizbullah örgütü ile ilgili çok sayıda iddia ortaya atıldı.

Devlet tarafından bu örgüte silah yardımı yapıldığı, örgüt militanlarının korucularla birlikte çalıştığı ve askerî tesislerde silahlı eğitim aldıkları gibi iddialar, bazı delillerle ispatlanmaya çalışıldı.

Refah Partisi'nin MHP ile seçim ittifakına girmesi ve din adına ortaya çıkan Hizbullah'ın eş zamanlı olarak bölgedeki bazı insanları öldürmeye yönelik eylemlere başlaması, bir merkezden planlanan bir projenin parçaları imiş gibi bazı şüpheler doğurdu.

Kürt sorununa duyarlı olan dindar kimselerin tamamen meselenin dışına atılması, sorunu sadece PKK'ye endeksli bir hale getirme planının bir parçası olarak değerlendirilmeye başlandı. Sonraki gelişmeler de bu tezi destekler mahiyette gelişti.

İstanbul'da Kürt meselesine kafa yoran ve İslâm adına çözümler için katkıda bulunmaya çalışan Nur talebesi bir grup olan 'Zehra Vakfı'nın başkanı İzzettin Yıldırım'ın 29 Aralık 1999 tarihinde kaçırılması ve 1 ay sonra, 28 Ocak 2000 tarihinde Hizbullah'a ait bir evde domuz bağı ile katledilmiş olarak bulunması gündemin en önemli konusu olmuştu. Hizbullah tarafından kullanılan bu evlerde insanlık dışı işkencelere maruz kalmış elleri ve ayakları bağlı yüze yakın ceset bulundu.

PKK'nin etkisinin azalmaya başlaması ile birlikte Hizbullah örgütüne yönelik operasyonlara ağırlık verildi. Bu operasyonlar sonucu, 2000-2002

yılları arasında altıbine yakın Hizbullah üyesi gözaltına alındı.

Bir Jandarma yetkilisi, Velioğlu'nun dönemin Jandarma JİTEM Grup Komutanı Ahmet Cem Ersever'le yakın ilişki içinde bulunduğunu ve daha sonra MİT için çalışmaya başlayacak olan 'Yeşil' kod adıyla bilinen Mahmut Yıldırım'la görüşmesinin bu bağlamda ele alınması gerektiğini söylüyor.

Yine aynı dönemin Millî İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarı Tümgeneral Teoman Koman kendisine Hizbullah'ı soran gazetecilere şu şaşırtıcı cevabı veriyordu:

> "Hangi Hizbullah? Bir İran'daki Hizbullah vardır bir de PKK'nin baskılarına karşı kendini koruyan, dinî inançları kuvvetli vatandaşlar."

Örgütün faaliyetlerini iyi bilen Güneydoğu kökenli bir işadamı, Hizbullah'ın PKK'ye karşı mücadele eden bir yapı olarak tanımlanmasına karşın en büyük zararı batıdaki dindar insanlara verdiğini şöyle anlatıyor:

> "Öcalan'ın Şubat 1999'da yakalanmasıyla birlikte PKK bölgede etkinliğini kaybedince, oluşan güç boşluğunu Hizbullah doldurmak istedi. Daha önce devletle çatışmak istemeyen örgüt, PKK tasfiye edilince varlık nedenini kaybetti. İstanbul'daki Doğu ve Güneydoğu kökenli işadamlarını kaçırarak para toplamaya başladı. Kaçırılan iş adamlarının dernek, örgüt ya da partilerle organik bağlantısı olmayan ve dindar insanlardan seçilmesi ilginç tabiî. Yani örgüt Müslümanları öldürerek İslâm devleti kurmaya çalışıyordu!"

17 Ocak operasyonu sonrasında sarsılan ve dağılma sürecine giren örgüt, adını 24 Ocak 2001 tarihinde Diyarbakır Emniyet Müdürü Gaffar Okkan ve korumalarına yapılan suikast sonrasında yeniden duyurdu. Suikast sonrası, Dönemin İçişleri Bakanı Sadettin Tantan gazetecilere yaptığı açıklamada: "Suikastın arkasında sadece Hizbullah'ı aramak yanlış. Biz böyle bir eylem bekliyorduk ancak bu çapta olacağını tahmin edememiştik" diyerek olayın

arkasındaki dış odaklara işaret ediyordu. “Almanya, Rusya ve İran birlikte hareket ediyor” diyen Tantan’ın bu açıklamaları ise zihinleri iyice karıştırdı. Okkan suikastı sonrasında meseleyi kan davasına dönüştüren örgüt, emniyetin sıkı takibi neticesinde yediği darbelerle dağılma noktasına geldi; lider kadrolarının önemli bir bölümü Avrupa’ya kaçmak zorunda kaldı.

Üçüncü liderleri Mehmet Beşir Varol yönetiminde Avrupa’da yeniden yapılanmaya gittiği görülen Hizbullah’ın bu çabalarını yakından izleyen Emniyet İstihbarat Dairesi’nin elde ettiği bilgiler ise son derece çarpıcı. Örgütün yeni stratejisinde 17 Ocak operasyonları sonrasında askıya alınan ev toplantıları, cami sohbetleri, Kur’an kursu ve imam-hatip mezunu gençleri örgüte kazandırma çabalarının devam ettirilmesi hedefleniyor. Avrupa’da ve Türkiye’de sürekli gelir kaynakları elde etmek için kitapevleri ve birtakım şirketler kurmaya çalışan örgütün maddî sorunları aşmanın dışında orta ve yüksek öğrenim grubundan gençleri kazanmak için uygulamaya koyduğu yeni strateji ise tam bir istihbarat operasyonu niteliğinde.

Kamuoyunda ‘Nurcu’ veya ‘Süleymancı’ olarak bilinen ve terörle uzaktan yakından ilgisi olmayan grupların arasında gizlenmeyi amaçlayan bu yeni stratejinin araçları da örgüt mensuplarına iletildi. Örgüt mensuplarının toplandıkları evlerde Risale-i Nur ve Kur’an-ı Kerim bulundurmasını isteyen Hizbullah liderleri, bir taraftan da bahsi geçen grupların burs ve pansiyon imkânlarından istifade etmeye çalıştı.

Genel kanaat Hizbullah’ın artık yeraltı dönemine son vererek yasal zeminlere çıktığı ve faaliyetlerini bu çerçevede yürütmeye çalıştığı şeklindedir. Son dönemde Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yoğun bir İslâmcı Kürt örgütlenmesi dikkat çekmeye başlamıştır.

Kürt kimliğinden vazgeçemeyen fakat dindarlığını da korumaya çalışan kitlelerin yoğun ilgi gösterdiği bu örgütlenme çerçevesinde Mustazaf-Der, Özgür-Der Anadolu-Der, Akit-Der ve Toplum-Der gibi isimler altında kurulan derneklere bu kesimler tarafından ilgi gösterildiği gözlenmektedir.

Özellikle Mustazaf-Der, Danimarka’da yayınlanan ‘Hz. Muhammed (s.a.v.) karikatürleri’ne tepki olarak 16 Nisan 2006 tarihinde Diyarbakır’da yapılan ve yüzbinden fazla insanın katıldığı miting ile dikkatleri üzerine çekmiştir. PKK ve BDP’nin dine mesafeli duruşundan rahatsız olan dindar halkın, bu tür örgütlere sempati ile baktığı gözlenmektedir.

İran'da kurulan ve Lübnan'da ABD ve İsrail askerî işgaline karşı koymak için örgütlenen Hizbullah'tan farklı bir yapılanma arz eden 'Türk Hizbullahı', Kasım 2003'te İstanbul'u kana bulayan Sinagog ve HSBC saldırılarında da gündeme gelmeyi başardı. ABD yönetimi tarafından 'terör listesine' alınan örgütün, Avrupa topraklarında nasıl bu kadar rahat ettiğinin cevabı hâlâ birçok insanın zihnini meşgul ediyor.[144]

Bununla birlikte Hizbullah örgütü ile ilgili birçok iddia karanlıkta kaldı. Devlet güçleri tarafından kullanılması ile ilgili iddialara çok ikna edici cevaplar verilemedi. Bazı Hizbullah örgütü üyeleri ve güvenlik yetkililerinin temasları ile ilgili olarak gazetelerde birçok itiraf yayınlandı. Ergenekon Davası sanıklarından Albay Arif Doğan, Hizbullah örgütünü Hüseyin Velioğlu ile birlikte kurduklarını söyledi. Kürtler arasında, bu örgütün PKK'ye karşı devlet tarafından kullanıldığı inancı çok yaygındır. Bu ve buna benzer iddialar ve kanaatler nedeniyle Hizbullah'a bölgede 'Hizb-i Kontra ve Hizb-i Şeytan' isimleri takıldı.

Yargıtay 9. Ceza Dairesi, tutukluluk sürelerini kısaltan 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 102. maddesinin yürürlüğe girmesiyle başlayan özel yetkili ağır ceza mahkemelerinde yargılanan sanıklar için bu sürenin 10 yıl olduğu sonucuna ulaştı. Daire, aralarında Hizbullah ve PKK sanıklarının da bulunduğu dosyalara ilişkin 26 kişinin 10 yılı aşkın süre tutuklu bulunduğunu belirleyerek, bunların tahliye edilmesine karar verdi. Bu kararın uygulanmaya başlanması ile birlikte Hizbullah konusu 2011 yılının hemen başında yoğun bir şekilde yeniden gündeme geldi.

10 yıl önce tutuklanan ve bugüne kadar haklarındaki dava Yargıtay'da bekleyen ve sonuçlanmayan Hizbullah tutukluları salıverilince 'kızılca kıyamet' koptu. Konu ile ilgili olarak Hükümet ve üst yargı mensupları arasında şiddetli tartışmalar yaşandı. Mahkemelerdeki yoğun işgücü ile birlikte, adaletin bu kadar yıl gecikmesinin sorumluluğunu elbette kimse üstlenmedi. Ardından şartlı salıverilen ve her gün karakolda imza atmaları gereken Hizbullah mensupları, imza atmaya gelmeyince gerginlik bir kat daha arttı. Devreye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül girdi. Bu kişiler için yeniden tutuklanma kararı çıkarıldı. Daha sonra şartlı salıverilen Hizbullah mensupları yeniden bir bir tutuklanarak cezaevlerine gönderildi.

Yaşanan gelişmelerin ardından Yargıtay, Hizbullah davası ile ilgili kararını 26 Ocak 2011 tarihinde verdi. Bu karar ile Diyarbakır Ağır Ceza Mahkemesi tarafından 16 sanığa verilen müebbet hapis cezası onaylandı. Ancak daha önce tahliye edilen Hizbullah militanlarından 9'u sırra kadem

bastı. Bu militanlar şimdi her yerde aranıyor. Fakat Yargıtay ile ilgili olarak kamuoyundaki tartışmalar daha uzun bir süre devam edeceğe benziyor. Şimdi birçok kişi İlhan Cihaner ile ilgili olarak çok acele eden ve fotokopi üzerinde karar veren Yargıtay'ın Hizbullah davası için, niçin inisiyatif kullanmadığını ve bu kadar ağır hareket ettiğini merak ediyor.

[144] *Aksiyon* dergisi, Sayı: 769, 31 Ağustos-06 Eylül, 2009.

Diyarbakır Cezaevi Faciası

MİLLETİN OYUNUN ve tercihinin hiçe sayıldığı ve bürokratik diktatörlüğün egemen kılındığı 12 Eylül döneminde yapılan haksızlıklar için çok sayıda araştırma yapılmıştır. Aslında bu ihtilali yapanların, başta ihtilalin lideri Org. Kenan Evren olmak üzere birçoğunun itirafları ile yapılan yanlışlıklar kayıtlara geçmiştir.

Demokrat bir Kürt ailesine mensup olan Felat Cemiloğlu'nun başına gelenler, bu büyük insanlık ayıbının en çarpıcı misalidir.

1928 Diyarbakır doğumlu olan Felat Cemiloğlu, İstanbul'daki Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu'ndan mezun olduktan sonra Diyarbakır'da Belediye İktisat Müdürlüğü, Millî Koruma Müdürlüğü, Ticaret ve Sanayi Odası Sekreterliği ve Başkanlığı ve TOBB Yönetim Kurulu Üyeliği görevlerinde bulunmuş. 27 Mayıs'tan sonra sekiz ay kadar Belediye Başkanlığı görevini vekâleten yürüten Cemiloğlu, 1977 yılında yapılan ve Mehdi Zana'nın Bağımsız olarak Diyarbakır Belediye Başkanı olarak seçildiği seçimlere Adalet Partisi adayı olarak,1989 seçimlerine de ANAP'tan aday olarak katılmıştır.

21 Mayıs 1982'de 54 yaşında iken gözaltına alınan ve bu süre içerisinde büyük bir dram yaşatılan Felat Cemiloğlu'nun, Gazeteci-Yazar Hasan Cemal'e anlattığı ve 'Kürtler' kitabından özetleyerek aşağıya aldığımız Diyarbakır K Tipi Askeri Cezaevi'nin 33 No'lu koğuşunda yaşanan bu acı hatıralar, insanın kanını donduracak cinstendir:

> "Eşyalarımızı hücreye bırakmamız ve külot üstümüzde kalacak şekilde soyunmamız söylendi. Koridora çıkarıldık. Diğer hücredekilere arkalarını dönmeleri ve yere çökmeleri emredildi. Bize de birer süpürgeyle ortalardaki bir hücredeki suyun koridora çıkarılması emredildi. Hücre içindeki tuvaletin tıkalı olduğunu ve içeride bir karış kadar suyun içinde pisliklerin yüzdüğünü gördük. Bu suyla yıkanmamız emredildi. Pislikle birlikte avuçlayarak başımızdan itibaren bu suyla yıkandık. Müteakiben hepimiz koridorda diz çökerek başlarımızı birbirimize yaklaştırdıktan sonra üstümüze bir-iki bidon su döktüler. Böylelikle sözde temizlenmiş olduk ve l No'lu hücremize konulduk! 1 No'lu hücre koğuş kapısının girişindeydi. İçeriye her komutan (gardiyanlara komutan denirdi) girişinde tekmil vermemiz emredilmişti. 'Birinci kat, l No'lu hücre .... mevcuduyla emir ve görüşlerinize hazırdır

komutanınım' demek lazımdı. Komutan diğer hücrelerin önünden geçerken de her hücre, numarasına göre aynı tekmili verirdi. Hemen hemen her tekmilden sonra, ya geç tekmil vermekten, ya yanlış ya da yüksek sesle verilmediği için ceza almak muhakkaktı."

"(…) Hücreye konulduğum 12 Haziran 1982'den sonra İstiklâl Marşı, 'Gençliğe Hitabe' ve 'Andımız' marşlarını tamamen öğrenmeden koğuşlara giremeyeceğimiz söylendi."[145]

Bedii Tan da Diyarbakır'ın saygıdeğer şahsiyetlerinden ve işadamlarından idi. Siyasetçi-Yazar Altan Tan'ın babası olan Bedii Tan, tuttuğu orucun sonunda maruz kaldığı insanlık dışı muamele ve vahşet sonucu hayatını kaybetti. İşte oğlu Altan Tan'ın ifadeleri ile Bedii Tan ve başından geçenler:

"Bedii Tan, Midyat'ın Helaxe köyünden kan davası nedeniyle Estel mahallesine yerleşen bir ailenin evladı idi. 20 yaşındayken 1953 yılı sonlarında Midyat'tan Diyarbakır'a gelmiş, hemşehrisi Musa Anter'in başyazarı olduğu *Şark Postası* gazetesinde çalışmaya başlamıştı. 1960 yılında Karayolları 9. Bölge Müdürlüğü'ne memur olarak girdi. Bir yandan da Diyarbakır Akşam Ticaret Lisesi'ne devam etti. Muhasebe öğrendi. 1966 yılında memuriyetten istifa ederek muhasebecilik yapmaya başladı. Batman Postası ve Abdurrahman Efem Dolak'ın başında olduğu *Diyarbakır İleri Yurt* gazetesinde köşe yazıları yazıyordu. Felat Cemiloğlu gibi o da siyasî Kürt hareketlerine ilgi duymadı. İlk gençlik yıllarında Said Nursî'nin Risale'lerini, daha sonraları ise Necip Fazıl Kısakürek'in Büyük Doğu ekolünü takip etti. Hayatı boyunca CHP'ye muhalefet etti Demokrat Parti'yi ise 'renksiz' ve CHP'nin 'güler yüzlüsü' diye niteleyerek eleştirdi. Millî Selamet Partisi kuruluncaya kadar hiçbir siyasî partiye yakınlık duymadı. Edebiyata ve özellikle şiire tutkuluydu. Anlayışlı, kibar, mert, çocuklarıyla arkadaş ve cesur bir kişiydi. Cesaret ve kibarlığı aynı anda birleştirebilen ender kişilerdendi. Koğuş arkadaşı Cizreli Selim Dindar onu şöyle anlatıyordu: Bedii Tan'ı da gardiyanlar işkence ile öldürdü. O, yüzünde devamlı tebessüm olan biriydi. Yaşlı olmasına rağmen, işkence yapıldığı

zaman bağırmıyor, yalvarmıyor, işkence yapanların gözlerinin içine bakıp tebessüm ediyordu. Bu tavrı, onları çok kızdırdı. Çok dayak yedi ve yatağa düştü.”[146]

Binbaşı Esat Oktay Yıldırım, Diyarbakır 5 No’lu Askerî Cezaevi’nin iç güvenlik amiri idi. Askerî Cezaevi’nde çok sıkı bir disiplin sağlamış, bunu sağlamak için de akla hayale gelmeyen işkence yöntemlerini bulmuş ve uygulamıştı. Şiddet bir kez daha şiddeti doğurmuş ve Esat Oktay Yıldırım, yıllar sonra İstanbul Ümraniye’de bir belediye otobüsünde silahlı saldırı sonucu eşinin gözleri önünde öldürülmüştü.

Bu özelliği ve insanlık dışı zulüm ve işkenceleri ile Diyarbakır Cezaevi, tam bir ‘PKK Akademisi’ne dönüşmüştü. Buraya sempatizan ve suçsuz olarak giren insanlar buradan çıktıktan sonra tam bir militan ve ‘Türkiye düşmanı’ olmuşlar; bunlardan çok sayıda kişi de dağa çıkmıştır.

Diyarbakır Cezaevi’nde uygulananlar, vicdanları sızlatan ve hiçbir insanın asla kabul edemeyeceği işkence örnekleri ile doludur.

Bu işkence ve hukuk dışı uygulamaların artık bir daha yaşanmayacağının teminatı olarak, Diyarbakır Cezaevi’nin bir ‘işkence müzesi’ şeklinde, gelecek nesillere bir ibret tablosu olarak bırakılması gerekmektedir.

Bu arada Tarım ve Köy İşleri Bakanı Mehdi Eker, Diyarbakır Cezaevi’nin Ergani yolunda yapılacak yeni binalara taşınacağını ve şimdiki cezaevinin yerinin Millî Eğitim’e devredilerek, bölgede ihtiyaç duyulan okulların yapılacağı bir ‘eğitim kampüsü’ne dönüştürüleceğini ifade etti.

İnsanlık suçu işlenerek işkencehane olarak kullanılan bir mekânın, yeni neslin aydınlanması için eğitim kurumları haline dönüştürülmesi çok hayırlı bir hizmettir. Ancak bu kampüsün bir köşesinin ‘işkence anıtı’ halinde düzenlenerek, bu insanlık dışı ve vahşi uygulamaların da unutturulmayarak hafızalarda canlı olarak muhafaza edilmesi, demokrasi bilincinin yerleşmesi açısından büyük bir hizmet ifa edecektir.

[145] Hasan Cemal, *Kürtler*, Doğan Kitap, Nisan 2003, 2. Baskı, s. 15-24.

[146] Tan, *a.g.e.*, s. 393-394.

BÖLÜM 3
Kürt Meselesinde Son Durum

1990 ve Sonrası

12 EYLÜL İHTİLALİ'NİN LİDERİ Kenan Evren, 1989 yılında dokuz yıldır sürdürdüğü Cumhurbaşkanlığı görevinden emekli olarak ayrılmıştı. Bu gelişme, Anavatan Partisi Genel Başkanı Turgut Özal'ın önüne büyük bir fırsat getirmişti. Özal'ın önünde iki seçenek bulunuyordu. Ya partisinin başında kalarak siyasî mücadelesine devam edecek ya da Çankaya Köşkü'ne çıkacaktı. Aslında Anavatan Partisi'nde kendisinden sonra yerini tam anlamıyla dolduracak bir isim de görünmüyordu. Turgut Özal, emanetçi bir genel başkan ve Başbakan adayını tercih etti. En uygun isim olarak da Yıldırım Akbulut isminde karar kılmıştı.

Bu dönemde siyaset arenası da zorlu hale gelmiş, eski tüfek siyasetçiler, kıl payı kabul edilen bir referandum sonucu yeniden siyasete dönmüşlerdi. Artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı. Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş, partilerini emanetçilerinden devralmışlar ve aktif siyasetin içine girmişlerdi. Çankaya Köşkü'ne çıkmak Turgut Özal için de, geleceği partisi için belirsiz olan bir yarıştan kurtulmak için de bir şans olmuştu.

Turgut Özal, faklı bir Cumhurbaşkanlığı yaptı. Çok aktif olarak siyasetin içinde bulundu. Dış politika ile çok yakından ilgilendi. O güne kadar bir protokol ve tasdik makamı olarak görülen Çankaya Köşkü, çok farklı bir fonksiyon yüklenmeye başladı.

Özal, hem Başbakanlığı, hem de Cumhurbaşkanlığı yaptığı süre içerisinde Kürt meselesinde farklı bir profil çizmişti. Kürt meselesini çözme konusunda bir irade beyanını kamuoyu önünde zaman zaman açık bir şekilde yapmaktan çekinmiyordu.

Özal, Çankaya Köşkü'ne çıktıktan sonra, sürpriz sayılan bir atama gerçekleştirdi. 12 Eylül döneminde işkencelerin zirveye çıktığı ve Diyarbakır Cezaevi'nin 'işkencehane'ye dönüştüğü bir sırada Diyarbakır'da en üst düzey askerî yetkili olarak bulunan 7. Kolordu ve Sıkıyönetim Komutanı olan Kemal Yamak'ı Cumhurbaşkanlığı genel sekreterliğine atamıştı. Bu atamanın sebebi ve mahiyeti bugüne kadar anlaşılamamıştır.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Çankaya Köşk'ünde, Türkî Cumhuriyetlere yaptığı uzun ve yorucu bir gezinin ardından kalp krizi sonucu hayatını kaybetti. Bu şekilde ani ölümü üzerine çok sayıda senaryo ortaya atıldı. Vefatından sonra yurtdışına incelenmek üzere ailesi tarafından gönderilen saç tahlillerinin sonucu hiçbir zaman açıklanmadı. Turgut Özal, daha önce

de Anavatan Partisi Kongresi sırasında Kartal Demirağ'ın suikast girişimine hedef olmuş ve bu suikastı hafif yaralı olarak atlatmıştı.

1990'lı yıllar çok gergin bir şekilde başlamıştı. Çıkan 'terör' olayları her geçen gün artıyor ve kitlesel bir karaktere bürünme eğilimi gösteriyordu. Bunun ilk işaretleri 1990 yılının 21 Mart'ında kutlanan Nevruz ile görülmüştü. 17 Mart 1990 tarihinde öldürülen bir PKK'linin cenaze töreninden dönen yaklaşık beşbin kişi, Nusaybin'de güvenlik güçleriyle çatıştı. Bu çatışmalarda 1 kişi öldü ve 6 kişi yaralandı. Kepenkler kapatıldı ve okullar kapandı.

Nusaybin'deki olayları protesto etmek amacıyla 19 Mart'ta Cizre'de kepenkler indirildi. 21 Mart'ta bu sefer binlerce kişinin katıldığı bir yürüyüş yapıldı. Bu yürüyüş sırasında çatışma çıktı, 4 kişi öldürüldü ve sokağa çıkma yasağı ilan edildi. Silopi ve İdil'de de gösteriler yapıldı. 23 Mart'ta Cizre bir kez daha olaylara sahne oldu. Beşbin kişiyi aşkın göstericinin katıldığı bir yürüyüş yapıldı. Ancak bu sefer güvenlik güçleri gösteriye müdahale etmeyince bir çatışma meydana gelmedi.

1991 yılının Nevruz'unda da buna benzer sahneler yaşandı. Cizre, Nusaybin ve İdil'de binlerce kişinin katıldığı gösteriler yapıldı. Birçok kişi bu gösteriler sırasında öldürüldü. Büyük şehirlerde de çok sayıda kişinin katıldığı gösteriler ve toplantılar yapıldı. Bunun üzerine Kültür Bakanlığı, 1991 yılından itibaren Nevruz'un resmî olarak kutlanması yönünde bir karar aldı.

1992 yılı Nevruz'una PKK büyük hazırlıklarla girmeye çalıştı. 21 Mart 1992 tarihini 'Ulusal Ayaklanma (Serhıldan) Günü' olarak ilan etti, halkı yapılacak gösteri ve ayaklanmalara katılmaya davet etti. Mart'ın başından itibaren gün gün gerginlik tırmanmaya başladı. Nevruz yaklaştıkça insanların bir kısmı çoluk çocuğuyla birlikte bölgeyi terk ederek, Batı illerindeki akrabalarının yanına gitti. 19 Mart'ta başlayan gösteriler giderek tırmandı. Olağanüstü güvenlik önlemleri alındı. Buna rağmen şiddetli çatışmalar çıktı. Van, Siirt, Batman, Nusaybin, Cizre ve Şırnak'ta biri polis 24 kişi hayatını kaybetti. Şırnak'ta yaklaşık yirmi saat süren çatışmada vali Mustafa Malay'ın tabiriyle 'tamamen bir savaş hali' yaşandı. Tam bir 'isyan provası' şeklinde geçen bu gösteriler PKK'nin istediği şekilde sonuçlanmadı. Güvenlik güçleri kısa sürede duruma hâkim oldu.

Kürt dilinin konuşulmasının önündeki kanunî yasak ise 1991 yılına kadar devam etti. 25 Ocak 1991 tarihinde Bakanlar Kurulu'nun aldığı bir karar neticesi, Kürtçe konuşma serbest bırakılmış ve Kürtçe müzik yapmanın önü

açılmıştır. Çok hızlı değişen ve gelişen dünyada, teknolojinin önünün hiçbir kanunla ve yasakla kapatılamayacağı ayan beyan ortada iken, bu saçma yasağın bugüne kadar sürmesi bile büyük bir ayıptan ibaretti. Zira kimse doğacağı bölgeyi ve konuşacağı dili sipariş etme hakkına sahip değildir.12 Nisan 1991'de de 'Türkçeden Başka Dillerde Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun' yürürlükten kaldırıldı.

1990'lı yılların kayda değer önemli bir konusu da bugünlerde Ergenekon Terör Örgütü'nün bazı generallerle birlikte üst düzey sorumlularından olmak iddiasıyla yargılanan Doğu Perinçek'in PKK ve Abdullah Öcalan ile olan münasebetleri idi. Perinçek, Bekaa vadisine giderek Abdullah Öcalan'ın misafiri oldu ve burada törenle karşılandı.

Günlerce Öcalan ile birlikte kalan Perinçek, yaptığı röportajları ve gözlemleri, sahibi olduğu *2000'e Doğru* dergisinde yayınladı. Daha sonra kitap olarak da basılan bu röportajlarda, Abdullah Öcalan ve PKK övgüleri yer aldı.

Doğu Perinçek, Doğu ve Güneydoğu'da çok sayıda yerleşim yerini gezerek mitingler düzenledi. Buralarda PKK bayrakları ve sloganları ile karşılandı ve alkışlandı.

2000'e Doğru dergisinin, 22 Ocak 1989 tarihli sayısında 'Cizre dün Filistin gibiydi' şeklinde bir manşet atılmış; 25 Mart 1990 tarihli sayısında ise 'Nusaybin, Cizre, Silopi ve İdil'de intifada yayılıyor. Halkın silahı taş, barikatı varil' şeklinde bir haber yapılmıştı.

1991 yılında 12 Eylül'ün üzerinden 11 yıl geçtikten sonra yeniden Başbakan olan Süleyman Demirel, bu dönemdeki ilk yurt gezisini 7 Aralık 1991 tarihinde ortağı Erdal İnönü ile birlikte Diyarbakır'a yapmış ve burada yaptığı konuşmada 'Kürt realitesini tanıdıklarını' ifade etmişti. Arkasından da Demirel, şunları eklemişti:

> "Kürt realitesini tanımak, Türkiye'nin birliğine mani değil. Zaten bin yıldır bu topraklarda birlik içinde yaşıyorsun. Bu ülkede Kürt asıllıyım diyenlerin, başka bir ülkedeki Kürtlere yakınlığına sen de sempati duymalısın. Demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün gereğini yerine getiremezsek, çok büyük ızdırapların içine düşeriz bu topraklarda."[147]

Aslında bu sözler yıllardır uygulanan ve inkâra dayanan bir politikanın hazin bir iflası anlamına geliyordu. Demek ki Türkiye'de Kürtler vardı ve yetmiş yıla yakın bir zamandır uygulanan asimilasyon politikaları bir işe yaramamıştı. Fakat bu realite sadece demeçlerde kalmış, bürokratik devletin ve derin mahfillerin katı ve ırkçı tutumları ve dirençleri karşısında hiç bir mesafe alınamamıştı.

Demirel, Ankara'ya döndükten sonra askerler tarafından uyarıldı ve o günden sonra 'Kürt realitesi' sözünü bir daha ağzına almadı. DYP milletvekili Coşkun Kırca bu durumu şu şekilde ifade ediyordu:

"Kürt realitesi sözü çok kafa karıştırdı. Doğru olmadı. Nitekim askerler uyardı, Demirel de bir daha Kürt realitesi falan sözünü ağzına almadı."[148]

1990'lı yıllarda Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde çok sayıda fail-i meçhul cinayet işlendi. Fail-i meçhuller yüzünden bölge tam bir korku ve vahşet diyarına dönmüştü. Özellikle Silvan, Batman, Nusaybin, Cizre, Diyarbakır gibi şehirlerde işlenen cinayetler artık yüzlerle ifade ediliyordu.

Bu şehirlerin çoğunda büyük bir korku ve panik havası başlamıştı. Zaten gece sokağa çıkılmayan bu şehirlerden, batı bölgelerine büyük bir göç başlamıştı. Artık Silvan gibi bazı şehirler için 'ölü şehir' tabiri kullanılıyordu.

Bu dönemdeki fail-i meçhul cinayetlerin ilki olarak Diyarbakır HEP İl Başkanı Vedat Aydın'ın öldürülmesi olayı gösteriliyordu. Vedat Aydın 5 Temmuz 1991 tarihinde Diyarbakır'daki evine gelen ve polis olduğu söylenen 5 kişi tarafından alındıktan iki gün sonra Diyarbakır-Elazığ il sınırında bir köprü altında ölü olarak bulunmuştu. Bu olay, fail-i meçhul olaylar için bir dönüm noktası veya bir işaret fişeği olmuş ve bu olaydan sonra fail-i meçhul cinayetler birbirini izlemişti.

Vedat Aydın'ın cenaze törenine yaklaşık yüzbin kişi katıldı. Katılanların üzerine 'kim oldukları bugün de bilinmeyen' kişiler tarafından ateş açıldı. Çok sayıda ölü ve yaralı ile cenaze töreni, tam bir can pazarına dönüştü. Bütün bu olaylar halkın HEP'e daha çok yönelmesinden başka bir işe yaramadı. Daha önce de belirttiğimiz üzere Erbakan-Türkeş ittifakı, bölgede büyük bir kırılmanın yaşanmasına sebebiyet verdi. Bölgede Millî Selamet Partisi ve Refah Partisi'ne verilen destek bu siyasî geleneğin Kürt halklarına yaptığı katkıdan ileri gelmiyordu. İslâmi değerlere yaptığı vurgunun sonucu olarak Kürt seçmenler, bu siyasi çizgiyi kendilerine yakın bulmuşlardı.

MSP-RP çizgisi, bütün siyasî hayatı boyunca özellikle ‘Kürt sorununa’ mesafeli durmuştu ve sanki bu mesafeye özellikle dikkat ediyor gibi de bir görüntü veriyordu. İşte Gazeteci-Yazar Ali Bulaç’ın bu konuyu tahlil eden yazısı:

> “Bu partinin önde gelen zatları, son aylara kadar Kürt sözcüğünü ağızlarına bile almadılar. Tam aksine Diyarbakır, Mardin, Batman, Muş, Bingöl, Van vb. Kürt bölgelerinde Kürtlere ‘Fatih’in torunları’ dediler, onları da bin yıllık tarihin içine kattılar. Oysa herkes biliyor ki Kürtler, daha Türkler Anadolu’ya gelmeden dörtyüz yıl önce İslâm’a girmiş bir kavimdir ve işin ilginç yanı, Türklerin Anadolu’ya gelişlerini kolaylaştıran kendileri olmuştur. Bütün bunlara rağmen Refah Partisi çevresinin herkesten ancak çok daha sonra ve adeta istemeye istemeye, neredeyse ‘kerhen’ Kürt sözcüğünü telaffuz etmeye başlaması çok düşündürücüdür. Ama daha düşündürücü ve ibret verici olanı seçim öncesi girdiği ittifaktır ki, bana göre bunun geneldeki Türkiye Müslümanlarına verdiği zararın gerçek boyutlarını ancak şimdilerde anlayabiliyoruz.
>
> Elbette sorun MÇP (MHP) gibi kendisini siyasî platformda temsil etme hakkı olan bir parti ile ittifak kurmak değil, ancak ittifak arifesinde ve sürdüğü 52 günlük zaman içinde Parti’de olup bitenlerin ortaya çıkardığı gerçeklerdir. Aradan geçen şunca zamandan sonra, ittifak senaryosunu yazıp sahneye koyanların gerçek amacının, Kürt sorununda Müslümanları devre dışı bırakmak ve meseleyi başka güçlere havale etmek olduğu anlaşılıyor.”[149]

Eylül 1992 yılında işlenen Musa Anter cinayetiyle, gerginlik had safhaya ulaşmıştı. 75 yaşında bir yazar ve gazeteci olan Musa Anter, Vedat Aydın cinayetine benzer bir cinayetin kurbanı olmuştu. Bu arada Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın vefatı üzerine Çankaya Köşkü’ne Demirel Cumhurbaşkanı olarak çıkıyor ve Başbakanlık koltuğuna Tansu Çiller oturuyordu.

Bu dönemin en büyük provokasyonlarından biri de 2 Temmuz 1993 tarihinde 37 gazeteci ve yazarın bir toplantı için geldiği Sivas Madımak Otel’de çıkarılan yangındı. Madımak Otel cayır cayır yanarken otelin önünde provokatörlerin tahrikleri ile ‘Kahrolsun Laiklik-Yaşasın Şeriat’ sloganları atılıyordu.

22 Ekim 1993 tarihinde Diyarbakır Jandarma Bölge Komutanı Tuğgeneral Bahtiyar Aydın Lice'de çıkan çatışmada şehit edildi ve aynı gün Siirt'in Baykan ilçesi Derince köyüne bir baskın düzenleyen PKK, çoğunluğu kadın ve çocuk olmak üzere 22 kişiyi katletti. 'Kanları yerde kalmayacak', 'üç beş çapulcuya pabuç bırakmayacağız' gibi sözlerin bir işe yaramadığı her geçen gün biraz daha görülüyor ve halk büyük bir bezginlik ve ümitsizlik içinde, akan kanın bir an önce durmasını bekliyordu. Lice'de çıkan çatışmalarda otuzdan fazla vatandaş hayatını kaybetti. Bin civarında insanın yaralandığı haberi ajanslara düştü. Bu çatışma sadece ondört saat kadar sürmüştü. Bu gelişmeler üzerine, insanlar Lice'den kaçmaya başladılar.

Bu arada ilginç bir iddia da gündeme gelmişti. Bütün meslek hayatını Güneydoğu'da PKK'ye karşı mücadele ile geçirmiş bir subayın sözleri bu konuda az da olsa bir ipucu vermeye yetiyordu:

> "Çiller'i sevmem; ama onun sayesinde bu işler hızlandı. Anlaşılan o ki, Başbakanlık koltuğuna oturduktan sonra 'Herşey serbest' demiş. Başka bir deyişle Çiller, Başbakanlık koltuğuna oturduktan sonra Güneydoğu'daki elleri serbest bıraktı. Sivil siyasî otoritenin bütün desteğini, öyle anlaşılıyor ki, gözü kapalı biçimde güvenlik güçlerinin, askerin arkasına koydu ve geri çekildi."[150]

Bu dönemden sonra 'Özel Harekât Timleri'ne mensup emniyet güçlerinin sayısında büyük artış olmaya başladı. Terörle topyekûn savaş stratejisi çerçevesinde çok sayıda kişiden bu amaçla yararlanılmaya çalışıldı. Yeraltı dünyasının nam yapmış bazı elemanları, suçlara bulaşmış çok sayıda kişi ve kanun kaçakları da bu yapılanmada kendisine yer buldu.

1994 yılından itibaren PKK'nin düzenlediği şiddet eylemleri gerilemeye başlarken, psikolojik üstünlük de devlet güçlerinin eline geçmeye başladı. Artık insanlar yavaş yavaş akşamları sokağa çıkmaya başladı.

Bu dönemde ekonomik sıkıntılar had safhaya ulaşmıştı. Habur sınır kapısı kapalı olduğu için binlerce kamyon âtıl duruma düşmüş ve geçimini sınır ticareti ile sağlamaya çalışanlarda büyük bir geçim sıkıntısı başlamıştı. Sınır kapısının kapalı olması bütün Güneydoğu'yu ve özellikle esnafı büyük ölçüde etkilemişti. 'Kürt yoktur, Türkiye'de yaşayan herkes Türk'tür'

anlayışından ‘Kürt vardır, fakat Kürt sorunu yoktur’ noktasına gelen devlet, bu aşamada meseleyi münhasıran bir terör sorunu olarak görüyor, kültürel haklar konusunun gündeme gelmesine şiddetle karşı çıkıyordu. Fail-i meçhul olaylar ise bütün hızıyla devam ediyordu.

Bu arada *Milliyet* gazetesinin 17 Nisan 1995 tarihli sayısında Ahmet Altan’ın bir makalesi yayınlandı. ‘Atakürt’ başlığı taşıyan bu makale büyük yankı uyandırdı ve bazı kesimlerden şiddetli tepki gördü.

Milliyet gazetesi sahibi Aydın Doğan, genel yayın yönetmeni Ufuk Güldemir’den, Ahmet Altan’ın yazılarına son verilmesini istedi. Bu isteği kabul etmeyen Ufuk Güldemir, genel yayın yönetmenliği görevinden ayrıldı. Daha sonra da Ahmet Altan’ın işine son verildi. Bunun üzerine Yazı İşleri müdürü Alev Er ve aynı gazetenin yazarı Can Dündar bu duruma tepki olarak görevlerinden ayrıldılar.

Altan’ın tartışmalı makalesi şu şekildeydi:

> “Mustafa Kemal, Selanik’te değil de Musul’da doğmuş bir Osmanlı paşası olsaydı, Kurtuluş Savaşı’nı Türklerle ve Kürtlerle birlikte gerçekleştirdikten sonra kurulmasına önayak olduğu cumhuriyetin adını ‘Kürdîye Cumhuriyeti’ koysaydı, kendisi de Meclis kararıyla ‘Atakürt’ adını alsaydı... Kürdîye Cumhuriyeti’nin bütün vatandaşlarına ‘Kürt’ deneceği için hepimiz ‘Kürt’ sayılsaydık, Taksim’e, Kadıköy’e, Kızılay Meydanı’na, Kordon’a ‘Ne mutlu Kürdüm diyene’ pankartları asılsaydı... ‘Kürdîye’de’ Türk olmadığı, herkesin aslında Kürt olduğu söylenseydi, kendilerini Türk sananların aslında ‘deniz Kürdü’ oldukları iddia edilseydi...
>
> Kürtlerin ‘yedibin yıllık’ bir tarihi bulunduğunu, Anadolu’nun esas sahiplerinin Kürtler olduğunu, Moğolların, Hunların, Etrüsklerin aslında Kürtlerin atası sayıldığını, Osmanlıdaki Kürt paşalarının kahramanlıklarını derslerde okusaydık. Teoman, Cengiz, Atilla, Osman gibi isimler almamız yasaklansaydı, Berfin, Beruj, Tiruj, Nevruz gibi isimler almak zorunda kalsaydık... Türkçe televizyon kurulması yasak edilseydi, bütün televizyon yayınları Kürtçe yapılsaydı... Romanlarımızı, hikâyelerimizi, şiirlerimizi Kürtçe yazmak zorunda kalsaydık, yalnızca Kürt şarkıları dinleseydik, gazetelerimizi Kürtçe çıkarsaydık...

Okullarımızda yalnız Kürtçe okutulsaydı ve Türkçe okutulması yasaklansaydı...

‘Biz Türküz, bizim bir tarihimiz, bir dilimiz var’ dediğimizde sorgusuz sualsiz hapislere atılsaydık. İstanbul’da, Ankara’da, İzmir’de, Bursa’da, Edirne’de polis sürekli olarak bizi izleseydi, ‘özel timler’ bizim ‘Kürdîye Cumhuriyeti’ni’ parçalamak isteyen ‘ayrılıkçılar olmamızdan’ kuşkulanıp hepimize sürekli ‘suçlu’ muamelesi yapsaydı, sırf Türk olduğumuz için hakaretlere uğrasaydık. 12 Eylül darbesinden sonra bütün batı bölgesindekiler hapishanelere doldurulsa, inanılmaz işkencelerden geçirilse, boğazlarına kadar çamurların içine battıkları hücrelere konsa, tazyikli sularla iç organları perişan edilse, azgın köpeklerle bacakları parçalansaydı…

Evlerimiz basılsa, ayrılıkçı ‘Türk teröristlere’ yardım ettiğimiz iddialarıyla apartmanlarımız yakılsa, biz evimizden bir eşya bile alamadan çıkarılıp, Diyarbakır’a, Hakkari’ye sürgüne gönderilerek, çadırlarda yaşamak zorunda bırakılsaydık...

Biz Türkler buna razı olur muyduk, ‘İşte hepiniz Kürdîye Cumhuriyeti’nin vatandaşı olarak birer Kürtsünüz, ayrıca Türklük diye niye tutturuyorsunuz, isterseniz başbakan bile olabilirsiniz’ sözlerini bir hakkaniyet işareti olarak kabul eder miydik?

Yoksa Türk kimliğimizin, dilimizin, kültürümüzün, bu ülkenin ‘eşit’ vatandaşları olarak kabul edilmesinde ısrarcı mı olurduk?

Bu ülkenin Türk ve Kürt vatandaşları var ve tarih ‘Türk’ çizgisinden yürümüş, bugün bizim ‘Türk’ olarak kabul edemeyeceklerimizi Kürtlerin kabul etmesini istemişiz, bu yersiz istek sonunda patlamış, ülke önce teröre arkasından bir iç savaşa yuvarlanmış. Türkiye’nin bu kanlı karmaşadan ‘demokrasiyle’ ve Kürt vatandaşların ‘kimliklerinin’ kabulüyle kurtulacağına inanan insanlar, bu düşüncelerini dile getirdiklerinde, bizim yöneticilerle taraftarları hep aynı soruyu soruyor: Nedir demokratik çözüm, nedir Kürt kimliği?

Biz Türkler, bir ‘Kürdiye Cumhuriyeti’nde’ yaşasaydık ne isteyeceksek, bu isteklerin bugün Kürtler tarafından dile getirilmesini kabul etmektir demokrasi. Kendimiz için isteyeceğimizi, bizimle eşit olduğunu kabul ettiğimiz insanlara

> vermemek için bu kadar kan dökmeye, ülkeyi bir çıkmaza sürüklemeye değer mi? Değmez diyenler 'Demokrasi' istiyor işte. Demokrasiyi getirmek çok mu zor zanaat?"

Terör olaylarının önlenmesi çerçevesinde yapılan topyekûn mücadele kapsamında Suriye ile ilişkiler çok gergin bir şekilde seyrediyordu. Abdullah Öcalan Şam'da ikamet ediyordu ve bu belgelerle ispatlanmıştı. Suriye'den bu kapsamda alınması istenen tedbirlerle ilgili olarak olumlu bir cevap alınamıyordu. Suriye işi bazı sözlerle geçiştirmeye çalışıyor, fakat somut bir tedbir almıyordu. Bu gelişmeler üzerine Türkiye, Suriye'ye çok sert bir nota vererek, ilişkileri dondurma kararı aldı. 23 Ocak 1996 tarihinde verilen notada şu talepler bulunuyordu:

1. Suriye, PKK eylemcilerini yargılamalı ve PKK elebaşısı 2. Abdullah Öcalan ile işbirlikçilerini Türkiye'ye iade etmelidir.
2. Kontrolü altındaki topraklarda terörist eğitim kampları kurulmasına ve işletilmesine izin vermemelidir.
3. PKK'ye silah temin etmemeli, lojistik malzeme desteğinde bulunmamalıdır.
4. PKK üyelerine sahte kimlik kartlar düzenlememelidir.
5. Teröristlerin Türkiye'ye resmî yollardan girmelerine ve diğer yollardan sızmalarına sağladığı yardımı kesmelidir.
6. Terörist örgütün propaganda faaliyetlerine izin vermemelidir. PKK'nin Suriye topraklarındaki tesis ve mahallerde faaliyette bulunmasına imkân sağlamamalıdır.
7. Teröristlerin üçüncü ülkelerden (Avrupa, Yunanistan, Güney Kıbrıs, İran, Libya, Ermenistan) Kuzey Irak'a ve Türkiye'ye geçişlerine imkân tanımamalıdır.
8. Bütün bu hususların ışığında, Suriye bu eylemlerinden vazgeçmediği takdirde, Türkiye, doğacak bütün sonuçlarıyla meşru müdafaaya başvurma, can ve mal kaybından doğan zararların tazminini her şart altında talep etme hakkını saklı tutmaktadır.

Suriye uzun yıllar bu taleplere sessiz kaldı ve ciddi hiçbir tedbir alma cihetine gitmedi. Yetkililerin Suriye'ye dönük sert demeçleri bu süre zarfında hep devam etti. 1998 yılının sonbaharında Suriye baskılara daha fazla dayanamadı ve Abdullah Öcalan'ı Suriye'den gönderdi. Roma,

Moskova ve Atina derken hiçbir ülke Abdullah Öcalan’ı kabul etmeye yanaşmıyordu. Atina’dan Kenya’nın başkenti Nairobi’ye götürüldü. Burada Yunanistan Büyükelçiliği’ne yerleşti. Bu artık sonun başlangıcı olmuştu. Türkiye, CIA ve MİT’in işbirliği ile Apo’yu takip etmeye başlamıştı. Adım adım takip edildiğini bilen ve her gittiği yerde rahat kalabilme imkânı bulamayan Apo, kendine kalacak başka bir yer aramaya başlıyordu. Bu şekilde başlayan yolculuğun son durağı Kenya olmuştu. Kenya’daki Yunanistan Büyükelçiliği’nde ikamet ettiği tespit edilen Apo’yu Türkiye’ye getirmek için düğmeye basılmıştı.

Türkiye, 16 Şubat 1999 tarihinde çok heyecanlı ve titrek sesiyle Başbakan Bülent Ecevit tarafından verilen bir haberle adeta çalkalandı: Özel bir operasyon sonucu yakalanarak İmralı adasına götürülen Apo, kendisi için hazırlanan hapishaneye yerleştirilmişti.

1999 yılının Mart ayında milletvekili genel seçimi yapıldı. Apo’yu yakalamanın ve Türkiye getirmenin verdiği propaganda gücüyle seçimlere giren DSP, seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştı. MHP de ilk kez bir seçimden ikinci olarak çıkmayı başarmıştı. Seçimlerin sonunda DSP-MHP-ANAP koalisyonu kuruldu. Bu hükümet 28 Şubat siyaset mühendisliğinin bir sonucu olarak kurulmuş ve 28 Şubat’ın hedeflerini siyasî alanda gerçekleştirmek için kolları sıvamıştı.

31 Mayıs 1999 tarihinde Apo’nun İmralı’daki mahkemesi başlamıştı. Kendisi için kurşungeçirmez özel bir cam bölme yapılmış ve mahkeme salonunda kendisine ayrılan bu bölmeye konmuştu. Apo ifadesinde “Türkiye Cumhuriyeti devletinin hizmetinde çalışmak istediğini” söylemiş ve yazılı savunmasında şu itiraflarda bulunmuştu:

> “Dört taraftan kabul edemeyecek komşularla çevrili, ağırlıklı olarak dağlık bir coğrafyada, sosyal, kültürel ve siyasal olarak çok bölünmüş, ağır feodal değer yargıları ile ve daha bir alfabeye bile sahip olmayan, nüfusun daha büyük kısmı metropollerde çalışan Kürt toplumu için devlet iddiasında bulunmak gerçekçi olmaz… İki halkın tarihî, siyasî ve ekonomik durumunu anlayanlar, parçalanmanın olmayacağını bilirler. Etle tırnak gibi içice geçmişlerdir. Artık tarihî olarak isyanlar dönemi sona ermiştir. Sorunların çözüm dili isyan ve devrim olamaz. Barış içinde anayasal evrim yolu geçerlidir.

> Yirminci yüzyılın sonu, bunu böyle emretmektedir. Suriye ve Yunanistan kendi genel politikaları içinde PKK'yi kullanmak istediler. Karşılıklı olarak birbirimizi kullandık. Keşke bugünkü bilinç düzeyine 1973'te gelmiş olsaydım. Bu acılar yaşanmazdı. Ne yapayım geç oldu."[151]

Devlet teröre karşı kanun dışı güçleri kullanarak bu beladan kurtulmaya çalıştı. Fakat bu kanun dışı işleri alışkanlık haline getiren insanlar, kendilerine verilen yetkileri kötüye ve şahsî çıkarları için kullandılar. Devlet onları kullanmaya çalışırken, esas olarak onlar devleti kullandılar. Yapılan her eyleme 'devlet menfaati' süsü verilmeye çalışıldı. Bu sıralarda yapılan eleştirilere Başbakan Çiller ilginç bir cevap vermeye çalıştı. "Devlet için kurşun atan da, kurşun yiyen de başımızın tacıdır" dedi.

Bu yetki aynı zamanda çok tehlikeli bir kapıyı da açabilirdi. Nitekim bu manada birçok iddialar ortaya atıldı. Devletin güvenlik güçleri tarafından bu aşamadan sonra işlenen fail-i meçhullerin ve kanun dışı faaliyetlerin hızlı bir şekilde arttığı ve terör bahane edilerek her kirli işlere bulaşan resmî görevlilerin sayısında büyük artış olduğu belirtilmektedir.

Bu konuda belki bilimsel bir araştırma yapılmış değildir. Ancak ortaya çıkan ve kamuoyuna yansıyan, mahkemelere intikal eden çok sayıda olaydan bahsedebiliriz.

Şubat 1999'da Sanatçı Ahmet Kaya, Magazin Gazetecileri Derneği Ödül töreninde, "Yeni çıkaracağı kasetinde Kürtçe bir şarkıya yer vereceğini, hazırlayacağı klibi yayınlayacak babayiğit bir TV kanalı aradığını" söyleyince toplantıya katılanlar tarafından yuhalandı. Çatal ve kaşıkların havada uçuştuğu bir arbede yaşandı. Kulise kaçırılarak linç olmaktan kurtarılan Ahmet Kaya, daha sonra polis tarafından gözaltına alınmak istendi. Ancak Ahmet Kaya, oteli mutfak kapısından terk etti.

Gecede bulunan Serdar Ortaç, sahneye çıkarak 'onuncu yıl marşı'nı söylemeye başladı. Davetliler Serdar Ortaç'a eşlik etti ve Ortaç'ı çılgınca alkışladı. Ahmet Kaya, daha sonra kendisi hakkında açılan soruşturmalar üzerine Türkiye'yi terk etti ve Paris'e yerleşti. Burada geçirdiği kalp krizi sonucu hayatını kaybetti.

Bu dönemde ülkenin bölüneceği korkusu pompalanmaya çalışıldı. Oysa uydu aracılığı ile televizyon yayınları çoktan başlamış ve bir uydu alan herkes yurtdışından yapılan Kürtçe televizyon yayınlarını rahatlıkla izler

hale gelmişti. Yine de boş durulmadı. Birçok yerde uydu antenler yasaklandı, balkon ve çatılardan çanak antenler toplanmaya başlandı. Fakat bu yasaklarla, bunu önlemenin imkânsızlığı kısa sürede ortaya çıktı. İnsanlar yeni yollar ve formüller deneyerek Kürtçe yayınları izlemeye devam etti.

1997 yılında Türkiye'de tartışılan konuların başında kamuoyunda 'Zenginler Kulübü' olarak bilinen TÜSİAD'ın (Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği) Prof. Bülent Tanör'e hazırlattığı 'Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri Raporu' geliyordu. Bülent Tanör, Kemal Alemdaroğlu'nun Rektör olduğu İstanbul Üniversitesi'nde görevli bir öğretim üyesi idi. Kemal Alemdaroğlu, Prof. Bülent Tanör'ü, bu çalışmayı izinsiz yaptığı gerekçesiyle ve 'meslekten men cezası' talebiyle YÖK Disiplin Kurulu'na sevk etti.

Aslında bu rapor münhasıran 'Kürt Sorunu' ile ilgili değildi. Türkiye'deki demokratikleşme konusunda yapılan çalışmaları ve bunun için gerekli olan atılımları anlatan çok geniş kapsamlı bir rapordu.

Raporda, Demokratikleşme Perspektifleri çerçevesinde Kürt sorununun çözümü için bazı öneriler sıralanıyor ve ad koyma serbestliğinin tanınması, yerleşim yerlerine halkın kullandığı isimlerin verilmesinin yolunun açılması ve bu çerçevede Anayasa'da ilgili hükümlerin değiştirilmesi isteniyordu.

İşadamı Sakıp Sabancı da bu konuda bir rapor hazırlatmış, yaptığı bir konuşma sırasında raporun sonuçlarını kamuoyu ile paylaşmıştı. Sakıp Sabancı, bu konuşmasından sonra ulusalcı ve ırkçı cephe tarafından tam bir eleştiri bombardımanına tabi tutulmuş ve tehditlere varan hücumlara hedef olmuştu.

Bu arada en sert ve dikkati çeken eleştirilerden birisi MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş'ten gelmiş ve Sakıp Sabancı'yı 'çizmeyi aşmakla' suçlamıştı. Sabancı tarafından bu raporun kamuoyuna açıklanmasından sadece iki ay sonra Sabancı Center'de çok planlı olarak yapıldığı anlaşılan bir suikast gerçekleştirildi. Burada Sakıp Sabancı'nın kardeşi Özdemir Sabancı ile birlikte Sabancı Holding üst düzey yöneticilerinden 2 kişi öldürüldü. Bu olayın içyüzünün bugün dahi çözülebildiğini söylemek mümkün değildir. Daha sonraları, bu suikastın Sakıp Sabancı'yı hedeflediği, ancak o sırada binada olmadığı için kurtulduğu iddia edildi.

Bu suikastı gerçekleştirenlerden Fehriye Erdal yurt dışına kaçtı. Olaydan yaklaşık bir yıl sonra Mustafa Duyar, sürpriz bir şekilde teslim oldu. Mustafa Duyar, Afyon Cezaevi'nde 15 Şubat 1999'da çıkan bir isyan

sırasında, Ergenekon bağlantıları araştırılan Nuriş Kardeşler (Vedat ve Nuri Ergin) tarafından öldürüldü.

Daha sonra Nuri Ergin, hapishane penceresinden dışarıya seslenerek “Bu devlet bana Mustafa Duyar’ı öldürttü” diye seslendi. Mustafa Duyar’ın öldürülmesinin, Veli Küçük tarafından azmettirildiği, iddialar arasında yer aldı. Bu olaylar sis perdesi arkasında bütün yönleri ile araştırılmayı bekliyor.

Kürt Sorunu ile ilgili olarak hazırlanan raporlar sadece bu raporlardan ibaret değildi. PKK’nin sahneye çıkması ile birlikte konuya çözüm bulmak amacı ile birçok kişi ve kuruluş tarafından rapor hazırlanmıştı. Fakat raporların çoğunun içi boştu ve mesele yalnızca bir ‘güvenlik meselesi’ olarak görülüyor, buna yönelik öneriler sunuluyordu. Bu konuda CHP, TOBB, Hak-İş, Türk-İş, İstanbul Sanayi Odası, İstanbul Ticaret Odası ve İktisadi Kalkınma Vakfı gibi kişi ve kuruluşlar da bu dönemde hazırladıkları raporlar ile konunun çözümü için kendi görüş ve düşüncelerini ifade ediyorlardı. TOBB adına bir rapor hazırlayan Prof. Dr. Doğu Ergil, bazı çevreler tarafından büyük hücum ve tehditlere hedef olunca çareyi yurtdışına gitmekte bulmuş ve bir süre yurt dışında gözlerden uzak yaşamayı tercih etmişti.

1993 yılında CHP’ye katılarak siyaset sahnesinden çekilen SHP ise hazırladığı Kürt Raporu’nda, çözüm için şu önerilerde bulunuyordu:

1. Kürt kimliğini kabul ederek kendine ‘Kürt kökenliyim’ diyen yurttaşlara, bu kişiliklerini hayatın her alanında istedikleri gibi ve özgürce ifade etme hakkına sahip olmaları olanağı sağlanacaktır.

2. Bu çerçevede anadil yasağı ile ilgili her türlü yasal düzenleme yürürlükten kaldırılacak, yurttaşların anadillerinde serbestçe konuşabilmesi, yazabilmesi, öğrenebilmesi, bu dillerde değişik kültürel faaliyetlerde bulunması güvence altına alınacaktır.

3. Anadil üzerindeki yasağın kaldırılması, özgürce anadilin yurttaşların yaşamında kullanılması, bu dillerde serbestçe yayın yapılması ile birlikte, Türkçe, Türkiye Cumhuriyetinin resmî dili olarak eğitim alanında kullanılmaya devam edecektir.

4- Toplumda var olan değişik kültür ve dillerin, topluma, tarihe, kültürlere saygı anlayışı içerisinde akademik çalışma olarak araştırılması devlet eliyle düzenlenecek, bu amaçla araştırma birimleri, enstitüler kurulacaktır.”

1998 yılında kamuoyunda Genelkurmay ikinci başkanı Org. Çevik Bir ve Genelkurmay genel sekreteri Tuğgeneral Erol Özkasnak tarafından hazırlanan ve bazı gazetelere verilen bir andıç çok konuşuldu.

PKK'nin ikinci adamı Şemdin Sakık yakalandıktan sonra Diyarbakır Cezaevi'ne konulmuştu. Şemdin Sakık'ın itirafları olduğu söylenen bu belgede, gazeteciler Mehmet Ali Birand ile Cengiz Çandar suçlanıyor, PKK'ye yardım ettikleri ve bunun karşılığına para aldıkları iddia ediliyordu. Bu andıç kamuoyunda büyük yankı uyandırdı.

Bazı gazetecilerin kamuoyunda saygınlıklarını azaltmak, itibarlarını düşürmek, aleyhlerine kamuoyu oluşturmak amacıyla hazırlanan bu andıç, bu kirli savaşta, devlet imkânlarının, görevlerinin, yetkilerinin ve gücünün ne kadar yanlış yolda ve kötü amaçlarla kullanılabileceğinin dehşetli bir örneği olarak kayıtlara geçti. Genelkurmay Genel Sekreterliği 2 Kasım 2000 tarihinde bir açıklama yaparak; 'Andıçın bir emir dokümanı olmadığını, bilgilendirme amaçlı olduğunu, bunun bir milletvekili tarafından (Fazilet Partisi İstanbul Milletvekili Nazlı Ilıcak) illegal yollarla temin edildiğini, andıçın karargâh içi ve dışı bilgilendirme faaliyetini öngören bir format' olduğu belirtilerek, belgenin varlığı kabul edilmiştir.

Bu bölümü uzun yıllar ABD'nin Ankara Büyükelçiliği görevinde bulunan Morton Abramowitz tarafından yapılan çarpıcı bir tespitle bitirelim:

> "PKK'yi gün gelir askerî açıdan bitirir Türkiye. Marjinalleştirir. Ama Kürt sorunu bitmez. Bunu ne yapacaksınız? O yüzden terörle mücadele devam ederken bazı adımların atılması, Türkiye'nin çıkarınadır."[152]

[147] Cemal, *a.g.e.*, s. 53.
[148] Cemal, *a.g.e.*, s. 54.
[149] Ali Bulaç, *Kürt Soruşturması*, Sor Yayıncılık, 1992, s. 94-96.
[150] Cemal, *a.g.e.*, s. 227.
[151] Cemal, *a.g.e.*, s. 476-480.
[152] Cemal, *a.g.e.*, s. 58.

TRT Şeş veya Bir Tabu Yıkılırken...

YASAKLARLA, GÖRMEZLİKTEN GELEREK ve meselenin üzerini örterek problemleri çözmenin mümkün olmadığı yavaş yavaş anlaşıldı. Bunca yasaklamalar ile istenilen netice elde edilememişti. Kürtçe unutulmamış ve Kürtlerin büyük bir çoğunluğu Türkleşmemişti. Bu durum karşısında akılcı bir yol takip etmekten başka bir çare bulunmuyordu. Nitekim bu yol doğrultusunda da adım atıldı.

TRT, Kürtçe yayın hazırlığına başladı. Tarih olarak da 1 Ocak 2009 tarihi belirlenmişti. Koordinatör Sinan İlhan, gerçekten çok büyük bir iş başarmış ve çok kısa sürede TRT Şeş'i yayına hazır hale getirmişti. Açılış günü ekranlara yansıyan: "Em di bın eyni esmani de ne" yani "Hepimiz aynı gökyüzünün altındayız" sözleri, günün önemine çok güzel bir atıfta bulunmuştu. 'Mıhemedo' şarkısı nedeniyle 1976 yılında aranan ve aynı yıl önce Suriye'ye ve ardından Almanya'ya kaçarak orada yaşamaya başlayan, yaptığı 30 kaset ve güçlü sesi ile müzik eleştirmenlerinin takdirini alarak 'Kürtlerin Pavarottisi' olarak anılan Şivan Perwer'in aynı şarkısının açılış günü seslendirilmesi de gerçekten çok ciddi ve iyi niyetli bir jest olmuştu.

Kürt müziğinin etkili ismi Şivan Perwer

Başarılı bir bürokratik hayattan sonra böyle önemli bir projeyi gerçekleştiren ve seyirciler ile eleştirmenlerden olumlu puan alan Sayın

İlhan'ın bu önemli hizmeti çok daha ileri noktalara götürerek, ülkemizde kalıcı bir kardeşliğe ve barışa büyük katkılarda bulunmasını gönülden temenni ediyoruz.

TRT Şeş'in yayınında dikkat etmesi gereken çok önemli noktalar var.

Cumhuriyetin kuruluşundan 86 yıl sonra çok ağır bedeller ödenerek ve çok büyük acılar yaşandıktan sonra hayata geçirilen bu ciddi proje, günü birlik politikalara alet edilmeden geleceğe dönük büyük bir konseptle, yayınına büyük bir ciddiyetle devam etmelidir. Yayın politikasında göz önüne alınması gereken bazı hususları ise şöyle sıralayabiliriz:

1. Bu kanal, kendisini hiçbir kanalın alternatifi olarak görmemeli ve bu düşünce ile yola devam etmelidir.
2. Bir kültür kanalı olarak, önyargılardan uzak bir şekilde kültürel yapıyı ve zenginliği olduğu gibi yansıtmalıdır.
3. Bin yıldır bu insanları bir arada tutan mana ve inançlara çok özel ve yerinde vurgular yapılmalıdır.
4. Aile yapısını dejenere edecek yayın ve görüntülerden uzak durmalı, bölge insanının hassasiyetlerine titizlikle uyulmalıdır.
5. Dinî yayınlar, baştan savma kabilinden yapılmamalı, sayı, kalite ve süresi artırılmalıdır.
6. 'Dinyaya Dilan, Zıman u Wêje ve Rengé Şéwré' gibi büyük bir beğeni ile seyredilen programların sayısı artırılmalıdır.
7. Bediüzzaman Said Nursî, Ahmedê Cezeri, Ahmedê Xanî, Fakeyê Tayran, Ebdalê Zeynıkê, Şeref Han gibi Doğu insanının umumunun itimat ve sevgisine mazhar olmuş gönül ve edebiyat erlerinin eserleri hak ettiği şekilde mutlaka değerlendirilmelidir.
8. Çok uzun ve zorlu bir süreçten geçilerek, 'dağ Türkleri' masalından 'kart kurt' sesleri arasından ve büyük acılar yaşanarak gelinen bu önemli nokta, modası geçmiş ideolojilerin, evham ve korkuların kurbanı edilmemelidir.

Dünyanın her tarafında, her isteyenin basit bir uydu anten ile istediği dilde televizyon seyretmesinin son derece kolay olduğu ve bunu önlemenin mümkün olmadığı bir dünyada, Türkiye'nin bu gelişmelere seyirci kalması elbette beklenemezdi. Birinci sınıf vatandaş denilen ve ülkenin her tarafında yaşayan milyonlarca insanı böyle bir haktan mahrum bırakmak, sanki yurt

dışından yayın yapan ve art niyetli grupların kontrolünde olan yayınlara bir yönlendirme yapmak ve onlara mahkûm etmek anlamını taşıyacaktır.

Türkiye değişiyor. Dünya süratle değişiyor. Dünya ile birlikte, Türkiye'de bu değişimin dışında kalmıyor, kalamıyor. Tam demokrasi tesis edilene kadar bu değişim devam edecek. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı olarak Recep Tayyip Erdoğan'ın TRT Şeş'in açılışında yaptığı jest de çok önemli idi. Kim ne derse desin Kürtçe telaffuz edilen bu birkaç kelime yıllardır süren büyük bir yanlış için Devlet adına özür dileme anlamına da geliyordu. "TRT Şeş bi xér bé." (TRT Şeş hayırlı olsun) Biz de aynı dileği, Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün vatandaşlarının tam kardeşçe ve eşit bireyler olarak yaşadığı bir ülke olması temennisiyle tekrarlıyoruz.

Çalışmamızın bu bölümünü, TRT Şeş'in açılışına katılan Diyarbakırlı bir politikacı olan Abdülkadir Aksu'nun TRT koridorlarında yankılanan şu sözleri ile bitirelim: "Ana dili, ana sütü gibi helaldir."

Huzur ve Kardeşlik Projesi

CUMHURBAŞKANI ABDULLAH GÜL'ÜN "Kürt meselesinde çok iyi şeyler olacak" demesi ile birlikte "Kürt meselesi" ülkenin en birinci meselesi olarak gündemin başına oturdu. 10 Mart 2009 tarihinde resmî bir ziyaret için İran'a giden Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, uçakta gazetecilerle konuşurken "Bu meseleyi sadece sınır dışına yüklemek yanlış olur" ifadelerini kullandı.

Abdullah Gül, daha sonraki günlerde de bu konu ile ilgili olarak açıklamalarına devam etti ve "İster terör, ister Güneydoğu, ister Kürt meselesi deyin, bu Türkiye'nin en önemli meselesidir. Mutlaka halledilmesi lazımdır. Bu Türkiye'nin birinci meselesidir" dedi.[153]

Gerçekten uzun zamandan beri Türkiye kamuoyunu meşgul eden problemlerin başında Kürt sorununun geldiği, yapılan araştırmalarda da açık bir şekilde görülmektedir.

Bu araştırmalara örnek olarak SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) ile POLLMARK (Piyasa ve Kamuoyu Araştırmaları) tarafından yapılan "Türkiye'nin Kürt Sorunu Algısı" başlıklı bir kamuoyu araştırması gösterilebilir. Araştırma, bu konunun toplumda en yoğun olarak tartışıldığı 7-15 Ağustos 2009 tarihleri arasında gerçekleştirildi.

Uzman bir ekip tarafından yapılan araştırma, Türkiye'nin genelini temsil eden 611 köy veya mahallede, 2497 noktada 10577 kişi ile yüz yüze görüşülerek gerçekleştirildi. Buna göre, katılımcıların yüzde 55,3'ü Türkiye'nin en önemli siyasî sorunu olarak 'Kürt sorununu' görmektedir. Kürt sorununa inanmayanların da, sorunu reddetmedikleri, ancak isimlendirmeyi reddettikleri görülmektedir. Araştırma sonuçlarına göre 'Demokratik Açılım'a büyük oranda destek verilmektedir. CHP ve MHP'nin açılım konusundaki tavrı yüzde 60'ın üzerinde bir oranla olumsuz görülmekte, bu partilerin tavrını olumlu görenlerin oranı yüzde 16 civarında kalmaktadır.

Cumhurbaşkanı Gül'ün açıklamalarının ardından dikkatler Kürt meselesi üzerinde yoğunlaştı. Hükümet bu konu üzerinde çalıştığını ve bir proje hazırlanacağını açıkladı.

Bu konu ile ilgili çalışmalarda koordinatör olarak da İçişleri Bakanı Beşir Atalay görevlendirildi. İçişleri Bakanı Atalay Kürt Meselesi üzerinde çalışmalar yapan 15 gazeteci, yazar ve bilim adamı ile 1 Ağustos 2009 tarihinde Polis Akademisi'nin Anıttepe Yerleşkesi'nde 'Kürt Meselesinin Çözümü: Türkiye Modeline Doğru' başlığı ile bir toplantı yaptı.

Bu toplantıya Prof. Dr. Doğu Ergil, Deniz Ülke Arıboğan, Baskın Oran (*Radikal* gazetesi yazarı), Mehmet Altan, Okan Müderrisoğlu (*Sabah* gazetesi Ankara temsilcisi), Muharrem Sarıkaya (*Habertürk* Ankara temsilcisi), Mehmet Metiner (*Star* gazetesi yazarı), Cengiz Çandar (*Radikal* gazetesi yazarı), Ruşen Çakır (*Vatan* gazetesi yazarı), Hasan Cemal, Oral Çalışlar, Mustafa Karaalioğlu, Mümtazer Türköne, Mehmet Kartal (CHP Van eski milletvekili) gibi isimler katıldı.

Bu toplantı MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli tarafından sert bir üslupla eleştirildi. Devlet Bahçeli toplantıya katılan aydınları 'oniki kötü adam' olarak isimlendirdi. Bu 15 kişi arasında 'üç iyi adam'ın kim olduğu merak konusu oldu. *Taraf* gazetesi de 11 Ağustos 2009 tarihli manşetinde Bahçeli'nin bu ithamına bir misilleme olarak 'İki kötü adam' başlığını atarak Devlet Bahçeli ve Deniz Baykal'ı esas kötüler olarak ilan etti.

Beşir Atalay, bu çerçevede bütün siyasî partiler ve sivil toplum kuruluşları ile görüşmek için randevu talebinde bulundu. Ancak CHP ve MHP, Atalay'ın randevu talebine olumsuz cevap verdiler. Bu arada CHP İstanbul İl Başkanı Gürsel Tekin, yapılan çalışmalara olumlu baktığını belirterek "Bu meseleyi çözen tarihe geçer" ifadelerini kullandı.

Güzel ve etkili hitabeti ile bilinen Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, siyasî hayatının en güzel ve duygusal konuşmalarından birini, partisinin 11 Ağustos 2009 tarihli grup toplantısında yaparak hükümetin "Kürt Açılımı" ile ilgili olarak izlediği politikaya yapılan eleştirileri cevaplandırdı. Birçok bakan ve milletvekilinin gözyaşları içinde dinlediği bu tarihî konuşmanın önemli bölümlerini buraya almayı bir görev olarak telakki ediyoruz:

> "(…) Eğer Türkiye, enerjisini, bütçesini, kazanımlarını, bütün bunların ötesinde huzurunu, refahını, gencecik fidan gibi delikanlılarını teröre kurban etmeseydi, Türkiye son 25 yılını terörle, çatışmayla, olağanüstü hal ile faili meçhullerle, boşaltılan köylerle, üzerine ay yıldızlı bayrağımızın örtüldüğü tabut görüntüleriyle heba etmeseydi, bugün nerede olurdu? Eğer sorun daha ortaya çıkarken fark edilip gerekli tedbirler alınabilseydi, onbinlerce insanımız hayatını kaybetmeden, onbinlercesi yaralanmadan ve yüzbinlercesi mağdur olmadan bu mesele suhuletle çözülmüş olsaydı, bugün Türkiye nerede olurdu?
>
> Aziz milletimizin bu soruları sormasını, bu meseleyi objektif şekilde enine boyuna sorgulamasını özellikle rica ediyorum: Ne

oldu, nerede yanlış yapıldı? Bizim binlerce yıllık dostluğumuzun, akrabalığımızın, kardeşliğimizin kopacağına, çökeceğine, çürüyüp bozulabileceğine kim nasıl inanma cüretini gösterdi de aramıza nifak tohumları ekme gayretine girdi? Binlerce yıldır bir arada yaşayan, kız alıp veren, birbirine kardeş olan, et ile tırnak haline gelen Türküyle, Kürdüyle, Lazıyla, birbirinden ayırmak mümkün müdür?”

“(…) Fuzuli’nin şiirleri nasıl ruhumuza hitap ediyorsa, Ahmedi Hanî’nin şiirleri de aynı şekilde bizi duygulandırmıyor mu? Neşet Ertaş, “Gönül Dağı” dediği zaman her birimizin tüyleri ürperiyor. Aynı zaman Şivan Perwer, “Halepçe”, “Hazal” dediğinde gönül dünyamızın derinliklerine dalıyoruz. Yunus Emre, Mevlânâ, Hacı Bektaş Veli, Karacaoğlan, Pir Sultan Abdal bu toprakların mayasını yoğururken Cudi’nin, Munzur’un eteklerinde dolaşan dengbejler de aynı topraklara aynı kardeşlik mayasını atıyor.”

“(…) Annenin ideolojisi yoktur, annenin siyaseti yoktur, sağcılığı, solculuğu yoktur. Oğlu her ne sebeple hayatını kaybetmiş olursa olsun, Yozgat’taki anne ile Hakkari’deki anne, oğullarının başında aynı duayı ediyorsa, evladı için Yasin ve Fatiha okuyorsa, cemaat aynı kıbleye dönüyorsa, burada çok ciddi bir yanlış olduğu ortadadır. Bu süreçten hiçbir tarafın kazançlı çıkmayacağı aşikârdır. Ama kaybedenin Türkiye olacağı aşikârdır. Kaybedenin anneler olduğu, babalar olduğu aşikârdır. Şehit anneleri, buyurun, Diyarbakır’da bir araya gelip kucaklaşabiliyor da, birilerine bakıyorsunuz ki onlar bu buluşmadan rahatsız oluyor.”

“(…) Sorunun devam etmesine, çözümün akamete uğramasına çanak tutan anlayışlar, yaşanan acıların vebaline de ortak olur. Sorunu bu hale getiren anlayışlardan medet beklemiyoruz. Ama diyoruz ki, gölge etmeyin, engel olmayın, bu kardeşlik projesine, bu barış ve bütünleşme projesine, bu millî birlik ve bütünlük projesine kapılarınızı kapatmayın. Gelin bu çalışmayı hep birlikte şekillendirelim.

Şunu bütün yüreğimle ifade ediyorum: Sürecin siyasî riski, siyasî getirisi ve götürüsü her ne olursa olsun, bizim bu meseleyi Türkiye’nin çıkarına, yetmişbirbuçuk milyon vatandaşımızın

> çıkarına, geleceğimiz adına çözmekten başka bir gayemiz yoktur ve olamaz. Bunu böyle bilin.
>
> Gencecik fidanlarımızın, ana kuzularının sararıp solmasına artık tahammülümüz yok. Ağıtlara tahammülümüz yok. Annelerin gözyaşlarına, evlat acısına, feryadı figana daha fazla tahammülümüz yok. Türkiye'nin kaybetmesine, daha büyük risk ve tehditlerle karşılaşmasına, tahammülümüz yok. Ülkenin bir bölümü üzerine çökmüş karabulutlara tahammülümüz yok. Umutsuzluğa tahammülümüz yok."[154]

İçişleri Bakanı Beşir Atalay yaptığı çalışmalarla ilgili olarak 20 Ağustos 2009 tarihinde toplanan Millî Güvenlik Kurulu'na bir rapor sunmuş ve yedi saat kadar süren bu toplantıda konu bütün detaylarıyla masaya yatırılmıştır. Millî Güvenlik Kurulu'nun ardından yapılan basın açıklamasının ana teması şu idi:

> "Kurulun önceki toplantılarında yapılan değerlendirmeler ışığında devletimizin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü pekiştirmek, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak üzere, İçişleri Bakanlığı eşgüdümünde yapılan çalışmalar hakkında Kurul'a bilgi sunulmuş ve çalışmaların devamı tavsiye edilmiştir."

Kurulun bu açıklaması muhalefet partileri tarafından sert eleştirilere konu oldu. Özellikle MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin üslubu alışılagelmişin dışında ve çok sertti:

> "Hükümet eliyle başlatılan ve Sayın Cumhurbaşkanı tarafından yalnız olmadıklarını açıklama kaygısı ile devlette görülmemiş uyum olduğu yönünde izaha çalışılan vahim süreç içinde Türk millî kimliğine yönelik yıkım arayışları hızla devam etmektedir. Türkiye'nin ve Türk milletinin bekasına ağır darbe vuracak bu gelişmeler sürerken, 20 Ağustos 2009 tarihindeki Millî Güvenlik Kurulu toplantısından sonra yapılan basın bildirisi milletimizin kaygılarını daha da derinleştirmiştir.

> Sözkonusu açıklamada, hükümetin başlatmış olduğu milletimizi ayrıştırma projesinde çalışmalara devamın tavsiye edilmiş olduğu ifade edilmiştir. Bu durumun, Milliyetçi Hareket Partisi tarafından benimsenmesi, kabulü ve devlet görüşü olarak yorumlanması asla mümkün değildir."

CHP Genel Başkanı Baykal da bu açıklamaya tepki göstererek, açılım projesinin nisan ayında (2009) Washington'da yapılan uluslararası bir toplantıdan çıkan rapor çerçevesinde yürürlüğe konulduğunu ileri sürdü.

Millî Güvenlik Kurulu'nun (MGK) sürece destek veren bildirisini de 'projenin kabulü' için yeterli görmediklerini belirtti. 'Demokratik açılım' sürecinin Türkiye'yi ayrıştırmaya götürebileceğini ileri süren Baykal, CHP olarak hükümetin başlattığı sürece dâhil olmayacaklarını açıkladı.

Baykal, "Rotasını bilmediğimiz, hangi limana demir atacağını bilmediğimiz gemiye binmeyiz" dedi. CHP lideri, parti genel merkezinde düzenlediği basın toplantısında, hükümetin birdenbire harekete geçtiğini söyleyerek, ilginç bir iddiayı gündeme getirdi.

ABD'deki Atlantik Konseyi isimli kuruluşun 13-15 Nisan 2009 tarihinde Washington'da bir toplantı yaptığını, bu toplantıya ondört Türk ve Iraklı siyasetçinin de katıldığını anlatan Baykal, toplantıya katılanlar arasında Norveç'in Washington büyükelçisinin de bulunduğunu ve Norveç hükümetinin bu çalışmaları finanse ettiğini öne sürdü.

Baykal'ın iddiasına göre, "Türkiye'den giden kişiler Anayasa'daki Türklükle ilgili maddenin değiştirilmesi yönünde talep ortaya koydu. Bu madde, Türk temsilcilerinin ısrarı üzerine rapora girdi. Raporda, PKK üyelerine kademeli af çıkarılması, DTP'li tutukluların serbest bırakılması, Anayasa'daki Türk kelimesinin çıkarılması ve Türk Ceza Kanunu'nun çeşitli maddelerinin kaldırılması" önerildi. Ancak Baykal'ın bu iddiaları, Dışişleri Bakanlığı tarafından yalanlandı.[155]

Yapılan çalışmalarla ilgili olarak 29 Ağustos 2009 tarihinde bir basın toplantısı düzenleyen İçişleri Bakanı Beşir Atalay, gelinen nokta ile ilgili olarak bilgi verdi. Beşir Atalay'ın açıklamaları çok büyük bir ilgi ve dikkatle izlendi. Bakan Atalay şu görüşlere yer verdi:

> "(…) Terör sorununun sonlandırılması ve toplumsal mutabakatın başlatılması için Cumhurbaşkanımızdan Başbakanımıza,

> yazarlarımızdan vatandaşlara kadar bütün çevrelerce olumlu söylemler gerçekleştirilmektedir. Çözüm sürecinin yönü demokratikleşmedir. Demokratikleşme adımlarını toplumun tüm kesimleriyle birlikte atmak istiyoruz. Bu konu tüm toplumun meselesidir. Herkesin bu süreçte yapıcı olması, çözüme katkı sağlayıcı bir tutum içinde olması gerekir ve biz bunu bekliyoruz. Bunu bir devlet politikası olarak yürütme çalışması ve kararlılığı içindeyiz. Gelin bu sürece katılın."
>
> "(…) Başta sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri, yazarlarımızdan görüşlerini alma yönünde çalışmalarımız olacak. Bu çalışmayı, herkesi kucaklayacak bir zihniyet içinde yürütüyoruz."
>
> "(…) Hiçbir ülkenin benimsediği yöntemi ülkemizde uygulama niyetimiz yok zaten mümkün de değil. Biz kendimize özgü, ülkemize uygun, kendi modelimizi uygulamaya çalışıyoruz. Türkiye'ye ve kendimize güveniyoruz. Lütfen güvenelim. Bu çalışmaların sonucunda çözüm konusunda dünyaya model olacak bir Türkiye modeli de biz oluştururuz."

İçişleri Bakanı Atalay'ın açıklamaları, yapılan çalışmalarda izlenen yol ve uygulanan yöntemleri açıklayıcı mahiyette oldu. Meselenin çözümü ile ilgili olarak somut bazı teklifler ve düşünceler ifade edilmemiş olsa bile, genel olarak olumlu değerlendirmelere konu oldu. Bakan Atalay, sorulan bir soru üzerine, Anayasa değişikliği ve af konusunun gündemlerinde olmadığını ifade etti. Ancak böyle önemli bir konunun, herhangi bir Anayasa değişikliği olmadan nasıl çözüleceği konusu merak konusu oldu.

Bu proje ile ilgili olarak "Konu unutturulmaya mı terk edildi" sorularının gündeme geldiği bir sırada, 3 Ekim 2009 tarihinde toplanan Adalet ve Kalkınma Partisi Büyük Kongresi'nde bir konuşma yapan Başbakan ve AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, gelinen noktada daha fazla ümitli olunmasına yol açan mesajlar verdi. Erdoğan konuşmasında birleştirici ögelere vurgu yaparak, toplumun bütün kesimlerine mesaj verdi. Bu konuşmanın bir bölümünde Erdoğan'ın şu sözleri dinleyenler tarafından büyük alkış alırken kamuoyunda da günlerce konuşuldu:

> "(…) Bu ülkenin tarihinden Ahmet Yesevi'yi, Hacı Bektaş Veli'yi, Pir Sultan'ı, Hacı Bayram Veli'yi çıkartmaya kalkarsanız onları

> görmezden gelirseniz bu ülke öksüz, yetim, köksüz ve dayanaksız kalır. Yunus Emre'siz bir Türkiye dilsiz, Mevlânâ'sız bir Türkiye ruhsuz kalır. Sabahat Akkiraz'a kulak vermeyen dinlemeyen Türkiye türküsüz kalır. Tatyos Efendi'yi yok sayan Türkiye'nin besteleri yarım kalır. Cem Karaca bu ülkenin hasretini çektiği kadar, bu ülke de Cem Karaca'nın hasretini çekti. 'Hoşçakalın İki Gözüm' diyen Ahmet Kaya'ya vefa göstermeyen Türkiye'nin şarkıları eksik kalır. Nasıl Mehmet Akif'siz bir Türkiye tahayyül edilmezse, Nazım Hikmet'siz bir Türkiye eksik sayılır. Seversiniz sevmezsiniz, beğenirsiniz beğenmezsiniz, görüşlerini kabul edersiniz etmezsiniz… Ama Ahmedi Hanî'siz, Bitlisli Said-i Nursî'siz bir Türkiye'nin maneviyatı noksan kalır.
>
> Biz bu adabı terbiyeyi 'Yaratılanı severiz Yaratan'dan ötürü' diyen Yunus'tan aldık. Bu ülkenin hamurunda ötekileştirmek yoktur... Bu topraklar Anadolu'dur, anaçtır. Bu topraklar herkese merhametle kolunu açar. Bu topraklarda kimsenin diğerini yok sayma durumu olamaz. Biz binlerce yıldır bu toprakta birlikte yaşamayı benimsiyoruz. 780 bin kilometrekarenin tamamı bizim için aynı statüde vatandır. Unutmayalım ki mutlak özgürlük herkesin emniyette olması ile mümkündür... Bugüne kadar dinsel, etnik ayrım yapmadık yapmayacağız..."

Başbakan Erdoğan'ın demokratik açılım konusunda gösterdiği doğru ve ısrarcı tavır ile basın mensuplarının büyük bir çoğunluğunun verdiği destek ve gösterdiği demokratik yaklaşım, bu konuda iyimser olmak için en önemli sebepler olarak karşımızda durmaktadır. Erdoğan'ın AK Parti Genel Kongresi'nde yaptığı konuşma ve burada gündeme getirdiği isimler, kamuoyunda tartışılmaya devam edildi.

Diyaloga ve görüşmeye baştan beri kapıları kapatan CHP ve MHP'nin durumu, Genel Kongre'den sonra göreve başlayan AK Parti Merkez Karar ve Yürütme Kurulu'nda yeniden gündeme geldi. MHP'nin sert ve katı tavrı karşısında görüşme ve diyalog kurmada ısrar etmenin bir yarar sağlamayacağı görüşüne varılırken CHP ile diyalog kurmak ve randevu talebinde bulunmak için bir mektup yazılmasına karar verildi. Bunun için CHP'ye 'Demokratik Açılım' konusunda görüş alışverişinde bulunmak için yazılan mektuba olumlu cevap verildi.

Kapıları kapatmanın kamuoyunda olumlu karşılanmadığını gören CHP, bu şekilde uzlaşmacı bir tavır sergilemeye çalıştı. Herkesin görüşmeden çıkacak sonuca odaklandığı bir sırada CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, yazdığı cevap mektubunda görüşmenin kameralara açık bir şekilde yapılması şartını getirdi ve “Tenhada buluşmak yok” dedi. Bu açıklamaya tepki gösteren Başbakan Erdoğan, bu durumun “İşi yokuşa sürmek, kapıları kapatmak, bin dereden su getirmek, bahane üretmek ve ipe un sermek” olduğunu söyleyerek görüşmeye gitmeyeceğini ifade etti.

Görüşme konusunun bu noktaya gelip dayandığı bir sırada, beklenmeyen bir gelişme yaşandı. Kendilerine ‘Barış grubu’ adını takan 34 kişi Kuzey Irak’ta bulunan Mahmur Kampı ve Kandil Dağı’ndan ayrılarak Habur Sınır Kapısı’ndan Türkiye’ye girdi. Habur Sınır Kapısı’nda DTP Genel Başkanı Ahmet Türk başkanlığındaki bir grup tarafından karşılanan bu grup, güvenlik güçleri tarafından gözaltına alındı.

Cumhuriyet Savcılığı tarafından sorgulanan bu kişiler daha sonra serbest bırakıldı. İçişleri Bakanı Beşir Atalay, yaptığı açıklamada Türkiye’ye gelenlerin sayısında ilerleyen günlerde büyük artış olacağını belirtti. Başbakan Erdoğan ise, 21 Ekim 2009 tarihinde Ağrı’da yaptığı konuşmada, barış projesinin her şeye rağmen devam edeceğini, bu sürece herkesin yardımcı olmasını, bu sürecin sabote edilmemesi gerektiğini söyleyerek, DTP’nin karşılamada yaptığı tören ve şova gönderme yaptı.

34 PKK’li için önce Habur’da, daha sonra yol üzerindeki yerleşim yerlerinde ve en son Diyarbakır’da yapılan karşılama, miting ve buralarda yapılan konuşmalar, kamuoyunda büyük tepki ile karşılandı.

Türkiye’de kalıcı bir barışı sağlamaya yönelik büyük bir çaba ve projenin, bu tür gösterilere feda edilmek istenmesi, sağduyu sahibi bütün vatandaşlar tarafından eleştirildi. Batı bölgelerinde yaşayan ve bir şekilde terör olayları sırasında evlatlarını kaybetmiş ve bir şekilde zarar görmüş vatandaşların sesi yükselmeye başladı. Bu haklı tepkilerin yanında, barış istemeyen ve çalışmaları sabote eden odakların etkisiyle diğer PKK’lilerin gelişi de ertelendi.

Habur ve Diyarbakır’da DTP tarafından organize edilen ve süreci baltalamaya yönelik gösterilere en anlamlı tepkilerden biri Diyarbakır’dan geldi. Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası’nda (DSTO) bir araya gelen 15 sivil toplum kuruluşu temsilcisi ‘Demokratik Açılım Projesi’nin sekteye uğramaması için çağrı yaptı.

Diyarbakır'daki STK'lar adına hazırlanan basın açıklamasını okuyan DTSO Başkanı Galip Ensarioğlu, çözüme yönelik atılan adımların umutları artırdığını vurguladı. Ensarioğlu, 80 yıllık bir sorunun bugünden yarına çözülebileceğini kimsenin beklememesi gerektiğine dikkat çekerek, herkesten sabır istedi. Türkiye'ye dönen PKK'lilerin karşılanması sürecini iyi yönetemeyen DTP'yi eleştiren Ensarioğlu, bundan sonra herkesin daha hassas davranmasını istedi ve bu projeyi başlatmakla hükümetin risk aldığını, çözüm için DTP'nin de risk alması gerektiğini ifade etti.

CHP ve MHP'nin de süreci siyasî bir fırsatçılıkla değerlendirip, toplumda oluşan hassasiyetleri sokak gösterilerine dönüştürmek suretiyle ayrıştırıcı ve tahrik edici bir siyaset izledikleri eleştirisini yapan Ensarioğlu, herkesin üzerine düşeni yapması gerektiğini belirtti.

Şimdi Türkiye'nin sağduyulu tüm vatandaşları, barış ve kardeşliğin kalıcı bir şekilde tesisi için 'Demokratik Açılım' projesinin başarılı bir şekilde sonuçlanmasını beklemektedir.

[153] Murat Yetkin, *Radikal* gazetesi, 9 Mayıs 2009.

[154] *Taraf* gazetesi, 12 Ağustos 2009.

[155] *Zaman* gazetesi, 25 Ağustos 2009.

Kürt Meselesinde "Mela Açılımı"

HÜKÜMET ÇOK İLGİNÇ ve önemli bir projeye imza attı. Bu projenin, çok cesur bir adım olduğunu ifade etmek gerekiyor. Zira belirli bazı çevrelerin gösterdiği reaksiyona dikkat edince, çok isabetli ve yerinde bir adım atıldığı hemen anlaşılıyor.

Diyanette açılan bin kişilik imam kadrosu için alışılmışın dışında bazı atamalar yapılacak. Eğer bu proje gerçekleşirse, dinî ilimleri çeşitli vesilelerle tahsil eden, medreselerde din eğitim alan din adamları, Diyanet'in resmi imam kadrolarına atanarak, özellikle Doğu ve Güneydoğu'da boş olan camilerde görevlendirilecek.

Konu ile ilgili açıklama, Diyanet'ten sorumlu Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ tarafından yapıldı. *Hürriyet* gazetesinin haberine göre Bozdağ:

"Toplumda sözü dinlenen, saygınlığı olan, sözleri insanları durduran veya harekete geçiren bu kişilerin hizmetinden müftülük denetiminde yararlanmak istiyoruz. Doğu'da mele, bizim bildiğimiz tabirle molla denilen, din eğitimi almadığı halde din bilgisi olan, toplum tarafından saygı gören insanlar var. Bu tip kişilerden, Diyanet tarafından yapılacak sınavda başarılı olmaları kaydıyla sözleşmeli olarak yararlanmak istiyoruz."

Açıklamada bulunan bir hususu düzeltmekte fayda var. Bu kişiler her ne kadar resmi okullarda din eğitimi almamış olsalar bile büyük bir çoğunlukla medreselerde ve diğer Seydaların yanında din eğitimi almış insanlardır.

Bu âlimlerin hemen hemen hepsi, yıllar süren çileli bir medrese eğitiminden geçmişler. Bazen on, bazen de onbeş yıl süren ve imkânsızlıklarla dolu bir medrese eğitimi sonunda icazet (diploma) alan bu insanlar, resmiyette bir anlam taşımayan bu diploma ile işsizler sınıfına kaydolmuşlardır. Bu melalar otorite sayılabilecek kadar da dinî ilimlere vakıf olan insanlardır.

Osmanlı döneminde Müslümanların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde, eğitim hizmetleri, medreseler vasıtasıyla yürütülürdü. Yüzyıllar boyunca bu medreselerde özellikle dinî ihtiyaçları karşılayacak şekilde bir eğitim müfredatı uygulandı. Medreselerde birçok önemli eksikler olmakla birlikte, bazı pozitif bilimler de okutuldu.

Özellikle Kürt Medreseleri bu dönemde çok büyük fonksiyonlar üstlendi. Kürtlerin İslamî aydınlanmaları, bu medreselerde yetişen ve bütün bölgeye yayılarak dinî hizmetlerde bulunan çok sayıda Mela-Mele tarafından

gerçekleştirildi. Bunlar tam bir samimiyet ve kanaat duygusu ile bölgede çok hayatî hizmetlere imza attılar.

Bu medreseler; Cizre, Mardin, Diyarbakır, Siirt, Norşin, Tillo, Bitlis, Van, Bahçesaray ve daha birçok yerleşim yerlerinde yoğun bir şekilde faaliyette bulunuyorlardı. Bu medreseleri, özellikle bölgelerin beyleri ve mirleri sahipleniyor ve bütün masraflarını karşılıyorlardı. Dine hizmet inancı ile zenginlerin ve eşrafın, bu kurumlara ciddi şekilde katkıda bulundukları bilinmekte.

Kürtlerde yüzyıllar boyunca var olan ve son yıllarda meydana gelen büyük aşınma ve zedelenmelere rağmen varlığını büyük ölçüde devam ettirmeyi başaran dindarlık ve İslamî hassasiyetler, bu ihlâslı çalışmalar ile gerçekleşti, nesilden nesile aktarıldı.

Cumhuriyetin ilanından sonra bu medreseler kapatıldı. Fakat okullaşma, medreselerin kapatılması kadar hızlı gerçekleştirilemedi. Açılan okullara da, dinî hassasiyetleri fazla olan bölge insanları tarafından mesafeli davranıldı. Zorunlu eğitime rağmen, insanlar özellikle kız çocuklarını, okula göndermemekte ısrar ettiler.

Dinden arındırılmış ve Batılı figür ve anlayışla doldurulmuş yeni eğitim sistemine adapte olmak, hiç de kolay olmadı. Bu yıllarda, bütün baskı ve yasaklamalara rağmen, insanlar gizli şekilde de olsa dinlerini öğrenmek için büyük bir gayret gösterdiler. İşte bu fetret yıllarında, medreselerden yetişmiş mela ve âlimler, çok önemli bir görev ifa ettiler. Halk dinini öğrenmek ve evlatlarına öğretmek için, perde altında da olsa, büyük bir kararlılık ve direnç göstermeye devam etti.

İcazet almış âlim ve müderrisler, camilerin “hücre” tabir edilen küçük odalarında, talebe okutmaya ve dinî ilimleri öğretmeye, şiddetli yasaklara ve baskılara rağmen devam ettiler. Sayı büyük oranda azalmış olsa bile, bu önemli gelenek bugüne kadar yaşama başarısı gösterdi.

Bölgede imam atanmamış iki bin civarında cami bulunuyor. Kürtler, büyük çoğunlukla Şafiî mezhebine mensup bulunmaktadırlar. İmam atanmış bazı camilerde de bu mezhep ve dil farklılığı nedeniyle zaman zaman sorunlar yaşandığı bilinmektedir. Bu nedenlerden dolayı imam atanmamış camiler, genellikle gönüllü görevliler tarafından idare ediliyor. Yıllardır bölgede bu uygulama devam etmekte ve bir gelenek haline gelmiş bulunmaktadır.

Dinî eğitim almış ve evi cami yakınında bulunan bazı şahıslar da bu işleri gönüllü olarak yapıyorlar. Cami ile ilgileniyorlar, ezan okuyorlar, caminin

temizliğini yapmaya çalışıyorlar, cemaate namaz kıldırıyorlar.

Mahallede böyle bir görev ifa edecek bir şahıs bulunmadığı durumlarda, sakinler tarafından, medreselerde din eğitimi almış bir kişi bulunarak, caminin hizmetleri görülmeye çalışılıyor. Böyle durumlarda mahalle sakinleri kendi aralarında bir miktar para toplayarak, görevlendirilen kişinin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyorlar.

Hatta zekat, fitre ve sadakaların bir kısmı bu amaç için kullanılıyor. Eğer görevlendirilen imam bekâr ise, evlerde pişen yemeklerden gönderiliyor ve çoğu zaman yemek pişirmesine gerek bile kalmıyor. Bu şekilde görevlendirilen imamlar, mahalleli çocuklara Kur’an ve ilmihal dersleri de veriyorlar.

Bu şekillerde camilerde görev almış şahıslar, caminin herhangi bir ihtiyacı olduğu zaman ya kendileri veya mahallenin hayırsever zenginleri aracılığı ile bu ihtiyaçları gidermeye çalışıyorlar. Bölgedeki bu uygulama yüzyıllardır bu şekilde devam edegeliyor.

Tabii bu durum ister itemez bazı sakıncaları da beraber getirme potansiyeline sahip bulunuyor. Çünkü kurumsal olarak herhangi bir yere bağlı olmayan bu şahıslar, ya mahallenin büyüğünün veya farklı bazı örgütlerin kontrolü altına girebiliyor.

CHP, bölgelerinde sevilen ve dinî eğitim almış kişilerin imam olarak atanmasına şiddetle karşı çıkmaya başladı ve meseleyi siyasi bir icraat olarak takdim etmeye çalışıyor. Böyle bir projeye eğer CHP şiddetle karşı çıkıyorsa, böyle hayırlı bir işte ısrarcı olmak lazım. CHP, ne zaman dine yarar sağlayacak bir projeye imza attı ki?

Seksen bin kişilik Diyanet kadrosu içinde ilim ve irfanları ile malum ve maruf insanların atanması, bu büyük camiaya ancak itibar kazandırabilir. Onun için kimsenin böyle bir uygulamadan korkmasına gerek yok.

Bölgede ilim ve irfanları ile büyük saygı ve itibar gören din âlimlerinin böyle bir proje ile halkın ve dinin hizmetine alınması, çok önemli hayır ve güzelliklere kapı açabilecektir. Bu insanlara itibar gösterilmesi, devletin yıllarca yaptığı yanlışlardan vazgeçmesi ve geri adım atması anlamına gelecektir.

Hatta medreselerde okuyan ve bugüne kadar hiç muhatap kabul edilmeyen insanların devlet tarafından muhatap alınması, bir büyük yanlışın düzeltilmesi ve bu kesimden özür dilemek anlamına bile gelebilecektir.

Bu arada Caferilerin yoğun olarak yaşadığı bazı bölgelere, bu proje kapsamında ilk kez Caferilerden imamlar atanacak. Diyanet’in böyle

önemli bir konuyu yıllarca ihmal edip, meselenin yanlış mecralara çekilmesine fırsat vermesi doğru olmamıştır. İyi yetişmiş, İslam'ın temel meselelerine ve özüne tam olarak vakıf Caferî imamların bu şekilde resmi olarak hizmete alınacak olması büyük bir boşluğu dolduracak. Ehl-i Beyt sevgisi ile birlikte, bütün müminlerin birlik ve beraberliğine yapılacak vurgular, fitne kazanları kaynatmaya çalışanların oyunlarını bozacaktır.

Eğer *Hürriyet* gazetesinin haberi doğru ise bu görevlendirilmeler, öncelikle Nakşibendî, Kadirî ve Nurcu grupların Kürt kökenli dinî önderleri arasından yapılacakmış.

Bu insanlar zaten yıllardır hiçbir karşılık beklemeden Allah rızası için halkı dinî konularda aydınlatmaya devam ediyorlar. Hatta böyle hayırlı hizmetleri yaptıklarından dolayı, büyük bedeller ödemelerine rağmen, sadakat ve kararlılıkla halkı tenvir ve irşat etmek için ellerinde gelen bütün fedakârlıkları gösteriyorlar.

Bu kesimlerin, zaten böyle bir beklentisi yok. Fakat *Hürriyet*'in bunu büyük bir suçmuş gibi göstermesi de, bir alışkanlıktan kaynaklanıyor. Dinî hizmetlere reaksiyon gösterme misyonu üstlenen kesimlerden zaten farklı bir davranış beklenmemeli.

Said Nursî Hazretleri bundan yüzyıl önce, Kürt aşiretleri ile sohbet ederken, Medresettüzzehra'da görev alacak öğretim elemanları ile ilgili olarak şu hususu ifade etmişti:

"*Zülcenaheyn ve Kürtlerin ve Türklerin mutemedi olan Ekrad ulemasının veya istinâs (yakınlaştırma) etmek için lisan-ı mahallîye âşina olanları müderris olarak intihap etmektir.*'' (*Münazarat*, s. 128.)

Bu karar ile hiç olmazsa, camilerde, bu özelliklere sahip olan bazı din görevlilerinin atanması gerçekleştirilmiş olacak. Temenni ediyoruz ki, Medresettüzzehra'ya giden yolda, bu karar önemli bir adım olacak ve arkası gelecektir.

Bölge insanları tarafından sevilen, itibar gören ve hürmet gösterilen insanların böyle görevlere atanması, halkın güvenini sağlama yönünden de hayırlı bir fonksiyon ifa edecektir. İlahiyat ve İmam-Hatiplerden mezun olan din görevlileri ile medreselerden yetişmiş âlimlerin bir arada görev yapmalarını çok sayıda faydası olacaktır.

Muhakkak ki, bu atamalar yapılırken çok dikkatli olmak ve gerçekten bu görevleri hak eden insanları seçmek gerekir. Böyle önemli bir konuya, siyasetin bulaştırılmayacağına inanıyoruz. Yoksa bunun vebali altından kalkmak kolay olmayacaktır.

Otuz Dört Bomba veya “Ax Lawa”

KÜRT ANALARI, erkek evlatlarının başına bir iş gelince veya onları kaybedince “Ax Lawa” diye ağlar ve gözyaşları dökerler. Uludere faciasının ardından ağlayan ve “Ax lawa” (Ah evladım, ah oğlum!) diye feryat eden anaları görünce uzun süre kendime gelemedim.

Bir evlat acısının ne demek olduğunu, ancak bunu yaşayan anne ve babalar bilir. Böyle büyük bir acıyı Allah kimseye yaşatmasın. Fakat hayatın akışı içinde, ölümler kaçınılmazdır ve her fani bu yoldan geçecektir.

Fakat Uludere’de kaçakçılık yaparak hayatını kazanan ve hemen hemen herkes tarafından yıllardır bilinen ve göz yumulan insanların böyle dehşetli bir hata, gaflet belki de hıyanet sonucu öldürülmüş olmalarını kabullenmek mümkün değildir. Elbette ki bunu işin kader ciheti için söylemiyorum. Vatandaşının canını korumakla görevli bir devletin bu dehşetli faciaya yol vermesi üzerine bu kaydı düşüyorum.

Ekmeklerini kazanmak ve geçimlerini sağlamak için onlarca yıldır, Mardin-Şırnak-Hakkâri-Van illerinin sınır bölgelerinde kaçakçılık olayları yaşanır. Bu vaziyet, bütün tehlikelere karşın, bu bölgenin çok acı bir gerçeğidir.

Çoğu zaman sınırda görev yapan güvenlik güçleri ile elde edilen karlar bölüşülerek, bu kaçakçılık hadiseleri kazasız belasız atlatılır. Zaten herkes de bu kaçakçılığı farkındadır ve bölgenin ekonomik bir gerçeği olarak da normal karşılanmaktadır.

Zaman zaman da kaçakçılık hadiseleri nedeniyle büyük çatışmalar yaşanmıştır. Fakat otuz yıla yakın bir süredir yani PKK silahlı eylemlere ve sınırdan geçişlere başladığından beri, artık çatışmalar güvenlik güçleri ve PKK arasında yaşanır oldu.

Çocukluğumuzda geceleri bazen silah sesleri ile uyanır ve korkudan anne ve babamızın yanına giderdik. “Korkmayın bir şey yok, kaçakçılar huduttan geçiyor” sözleri ile yatıştırılırdık. Bu durum gecelerimizin mutat bir parçası haline gelmişti.

Bazen de sabahları, geceleyin yaşanan çatışmada öldürülen veya yaralanan insanların, komşu ve tanıdıkların acı haberlerini alır ve bu acılarını yüreğimizde hissederdik. Mayınlarda sakatlanan veya çatışmalarda yaralanan çok sayıda insan tanırdık.

1981 yılında Cizre’de bir sağlık kuruluşunda görev yaptığım ve bir gece nöbetçi olduğum bir sırada, gece yarısı büyük bağrışmalar ve gürültüler ile

kapıya doğru heyecan ve telaş ile koşmuş ve kapının yerinde olmadığını görmüştüm.

Suriye sınırında kaçakçılarla, karakolda nöbet tutan askerler arasında şiddetli bir çatışma yaşanmış ve bir er de göğsünden ağır bir şekilde yaralanmıştı. Kapıyı yerinden sökenin de karakolun komutanı olarak görev yapan başçavuş olduğunu öğrenmiştik.

Ağır yaralı olarak getirilen ve göğsünden vurulan askere gereken bütün tıbbi müdahaleler, o günlerin yetersiz imkânları içinde yapılmış, fakat kurtarılamamıştı. Askerin vefatı üzerine iyice kendinden geçen karakol komutanı, görev yapan bütün personele küfürlerle saldırmış ve hepimiz dışarı çıkarak canımızı kurtarmıştık.

Daha sonra olayın mahiyeti ortaya çıkmış ve karakol komutanı tutuklanarak cezaevine atılmıştı. Kaçakçılar ile anlaştığı, fakat bu anlaşmadan haberi olmayan nöbetçi erin kaçakçılara engel olmaya çalışması neticesinde bu hazin olay yaşanmıştı.

Van'ın Özalp ilçesinde de buna benzer bir hadise, 1943 yılında yaşanmış ve hayvan kaçakçılığı yapan otuz üç masum insan, yine bir rant anlaşmazlığı neticesinde General Mustafa Muğlalı'nın verdiği emir ile kurşuna dizilerek öldürülmüştü.

29 Aralık 2011 gecesi Uludere'de, en az bu hadise kadar trajik başka bir hadise yaşandı. Bilmiyorum, belki bu olayı ''Otuz Dört Bomba'' veya ''Uludere Katliamı'' olarak tarihe mal edebiliriz.

Böyle dehşetli bir olay hakkında yazı yazmak çok zor. Hepsi de hayatının baharında, birçoğu öğrenci ve bazıları da çocuk denecek yaşta olan bu facia kurbanı mazlumlar hakkında ne yazılsa yine de az. Hani "Sözün bittiği yer'' denir ya, işte aynen öyle bir noktadayız.

Şırnak İline bağlı Uludere İlçesi'nin Gülyazı köyünde oturmakta olan yaşları 15-30 arasında otuz beş vatandaşımız, kaçak olarak mazot ağırlıklı olmak üzere bazı malzemeleri Irak sınırından Türkiye'ye geçirirken, F-16 uçaklarının bombardımanı sonucu hayatlarını kaybettiler.

Birkaç gün boyunca tam bir şaşkınlık ve çaresizlik içinde yazılanları ve söylenenleri takip etmeye çalışıyorum. Daha sonraki günlerde konu ile ilgili olarak Dünya TV'de de iki saat kadar süren bir programa katıldım. Yetkililerin açıklamalarında da birkaç gün devam eden tam bir çaresizlik ve şaşkınlık müşahede edildi.

Çünkü bu olayın ve katliamın savunulacak hiçbir tarafı yok. Demokratik açılım için önemli adımların atıldığı ve güzel şeylerin yapıldığı bir süreç

içerisinde bu dehşetli olayın meydana gelmiş olması, süreci baltalamak isteyenler için çok büyük bir fırsat olmuştur.

Oysa çok dikkatli olunması ve kılın kırk yarılması gereken bir sırattan geçiyoruz. Türkiye, her ne şekilde olursa olsun Kürt Meselesini tam demokratik bir zeminde ve kardeşlik bağlamında çözmek zorundadır.

Çünkü Türkiye'de huzurun ve sükûnetin de başka bir yolu görünmüyor. Kürt Meselesi tam anlamıyla halledilmediği sürece, sıkıntılarımız bir şekilde devam edecek.

Bugünlerde, devlet görevlilerinin çok azamî bir dikkat ve özen göstermeleri gerekir. Böyle büyük bir facianın, istihbarat zaafından kaynaklandığı ihtimali her vesile ile ifade ediliyor. Fakat, İHA'ların (insansız hava araçlar) vatandaşlar ile PKK'lileri ayırt etme kabiliyetine sahip olduğu konusunda da bazı iddiaların ardı arkası kesilmiyor.

İHA'larda böyle bir zaaf mevcut olsa bile, bu tür istihbaratın mutlak surette farklı şekillerde desteklenmesi ve kesinleştirilmesi gerekir. Dökülen insan kanının bu kadar ucuz olmaması gerekir.

Yetkililer tarafından ifade edildiği gibi, devamlı olarak beş on kişilik gruplar halinde sınırı geçen kaçakçıların, hangi nedenlerden dolayı kırk kişilik bir grup halinde sınırı geçmeye çalıştıklarının da perde gerisi mutlaka aydınlatılmalıdır. Yoksa önümüzdeki dönemde de bu tür büyük faciaların yaşanması mümkün olacaktır.

Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç'ın altı saat kadar süren Bakanlar Kurulu toplantısının ardından geç saatlerde yaptığı açıklamayı dinledim. Hükümet, bu meselede birkaç gündür yaşadığı şaşkınlığı üzerinden atmaya çalışıyor.

Bu olayın içinde istihbarat zaafının ötesinde, başka bazı noktalar, yanlış yönlendirmeler ve kasıtlı bilgilendirmelerin mevcut olup olmadığı, mutlaka bütün yönleri ile araştırılmalıdır.

Olayın çok yönlü olarak soruşturulduğu ve bu çalışmaların devam ettiği ifade edildi. Hükümet yetkilileri tarafından, bu araştırmanın neticesinde öldürülen her bir vatandaş için ailelerine yüzyirmiüçer bin lira ödeneceğini ve paranın da Şırnak Valiliği'nin emrine gönderildiği açıklandı.

Başbakan Yardımcısı Beşir Atalay ve bazı bakanlar, olayın hemen ardından maktullerin köyüne bir taziye ziyaretinde bulundular. Bu elbette çok anlamlı bir hareketti. Cenazelere devletin sahip çıkmaması ve katırları sırtında hastanelere taşınması da affedilecek bir hata değildir.

Belki bugünlerde çok önemli bir ameliyattan çıkan Başbakan'ın böyle bir ziyarette bulunmamasının gerekçesi anlaşılabilir. Zaten ziyaret esnasında mağdurların yakınları ile telefonla görüşerek, yapılması gereken herşeyin yapılacağı konusunda bazı sözler de verdiği açıklandı.

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün daha fazla gecikmeden en kısa süre içerisinde devlet adına bu köye bir taziye ziyaretinde bulunması, bu yaranın sarılması açısından çok büyük bir önem taşıyacaktır.

Bakanların ziyareti öncesinde BDP Şırnak Milletvekili ve Grup Başkan Vekili Hasip Kaplan'ın yapmış olduğu konuşma, çok büyük bir yanlıştı. Böyle durumlarda sükunet tavsiye etmek ve meselenin bütün yönleri ile aydınlanması için gayret göstermek gerekirken, yangına körükle gitmek anlamına gelecek tavır ve beyanlardan herkesin dikkatle ve özenle kaçınması gerekir.

Gülyazı köyüne taziye için gelen ve köyün sakinleri tarafından çok sevildiği bilinen Uludere Kaymakamına yapılan saldırı, gerçekten çok hazin bir olaydır. Taziye için gelen bir yetkilinin, köy ile hiç alakası olamayan ve dışarıdan gelen bazı şahıslar tarafından linç edilmek istenmesi karşısında, taziye sahiplerinin yaşadığı büyük üzüntü az da olsa teselli verici olmuştur.

Türkiye Cumhuriyetinin her Kürt kökenli vatandaşı, Türkiye'nin her karış toprağını tam bir güven ve huzur içinde dolaşabileceği gibi, her Türk kökenli vatandaş da tam bir emniyet ve gönül rahatlığı içinde her yeri gezebilmelidir.

Otuz dört masum vatandaşımızın böyle büyük bir hata veya istihbarat zaafı sonucu öldürülmüş olması karşısında devletin, mazlumların ailelerinden özür dilemesi, devleti küçültmez. Bilakis özür beyanı, maktullerin ailelerinin yüreklerindeki, tam olarak söndürülmesi mümkün olmayan ateşi, bir nebze de olsa azaltacaktır.

Demokrasiye giden yol; tuzaklarla, mayınlarla ve bombalarla doludur. Tam demokrasi hedefini önüne koyan bir hükümetin de en büyük görevi, bu yolu bütün tehlikelerden ve tuzaklardan temizlemektir. Böyle büyük hataların ve büyük faciaların, vatandaşın kalbinde mazeret bulması mümkün değildir.

Devletin ve hükümetin bilgisi haricinde bu yola tuzak kuranlar varsa, devlet bunları ortaya çıkarıp deşifre etmek ve hesap sormak zorundadır. Eğer bunları yapanlar ortaya çıkarılmazsa ve hesap sorulmazsa, milletin devlete olan güveni ve bağlılığı sarsılacak ve bunun vebali de hükümetin omuzunda kalacaktır.

Türk-Kürt kardeşliği ve beraberliği, her türlü art niyet ve provokasyona rağmen sarsılmadan ilanihaye hak ve adalet zemininde devam etmelidir. Her iki milletin de huzur ve mutluluğu bu birlik ve kardeşliğe bağlıdır.

BÖLÜM 4
Kürt Meselesi İçin Çözüm Önerileri

Çözüm İçin Neler Yapılabilir?

KÜRT MESELESİ, her ne kadar bazıları tarafından farklı şekillerde isimlendirilmiş olsa bile, Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte ülkenin en önemli problemlerinden biri olarak karşımızda durmaktadır. Bu meselenin ortaya çıkmasında bizce en büyük sebepler, toplumun ahlakında, insanî değerlerde ve özellikle İslâmi değerlerde meydana gelen aşınma ve çözülmelerdir.

İslâm'ın birleştirici, bütünleştirici, kardeşlik ve muhabbeti tesis edici özelliği zaafa uğratılmış, bunun sonucu olarak da küçük büyük çok sayıda problem ortaya çıkmıştır.

Bediüzzaman Said Nursî bu problemi en güzel şekilde teşhis eden düşünürlerin başında gelmiştir. Çözümü çok kısa ve herkesin anlayabileceği bir şekilde aktaran Bediüzzaman, devlet idarecilerine de yol göstermiştir:

> "Din hayatın hayatı / Hem ruhu, hem esası
> İhya-yı dinle olur / Şu milletin ihyası"

PKK, asayiş ve Kürt sorunu sürekli bir görüldüğü için, bu meselenin çözümünde akla her zaman güvenlik tedbirleri gelmiş; demokratik bir zeminde insan hak ve hürriyetleri bağlamında çözüm arama konusu, nedense hep arka plana atılmıştır. Herşeyden önce 'asayiş' ile 'Kürt meselesi' birbirinden ayrılmalı ve bu doğrultuda çözüm için gerekli olan irade, eksiksiz bir şekilde ortaya konmalıdır. Çözüm için bir katkı oluşturacağını düşündüğümüz maddeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Televizyon Yayını:

Devletin resmî dili Türkçedir ve bu Anayasa ile güvence altına alınmıştır. Buna kimsenin itirazı olamaz. Fakat bu durum, ülkede yaşayan diğer insanların dillerinin kullanılmasına engel bir durum değildir.

Bu çalışmanın çeşitli yerlerinde ifade edildiği gibi, Cumhuriyet tarihi boyunca bu konuda çok katı ve ırkçı uygulamalarda bulunulmuş ve diğer diller ve özellikle Kürtçe üzerinde çok katı ve radikal yasaklamalara girişilmiştir. Bu uygulamaların sonucu olarak çok sayıda insan mağdur edilmiş ve birçok trajikomik olay yaşanmıştır.

Ana dili ile ilgili olarak yapılan kısıtlama ve yasaklamalar sadece Kürtçe ile sınırlı kalmamış, Türkçe dışındaki bütün diller, bu ırkçı uygulamadan

nasibini almıştır. 30 Ekim 1924 günü TBMM'de hükümeti eleştiren mebuslar, Yunanistan'dan gelen mübadillerin iskânı sırasında 'lisan' meselesine dikkat edilmediğini vurguluyorlardı. Ana dili Rumca olan bazı Rumeli göçmenlerinin Batı Anadolu kıyılarındaki kasaba ve köylere yerleştirilmiş olmasını 'stratejik bir hata' olarak görüyorlardı. İşte dönemin Türkçü ideologlarından, İstanbul mebusu Hamdullah Suphi (Tanrıöver) beyin konuşmasından bir bölüm:

> "İstanbul etrafına Rumca konuşan halkı yerleştirdiler. Bu hatayı fâhiştir, Gebze'den bu yana Yanya'dan gelenleri yerleştirdiler... Hâlbuki biz, Türk ekseriyeti kahiresiyle meskûn (Türk çoğunluğunun olduğu) olan yerlerde Türk lisanından başka herhangi bir lisanı izale etmeğe (ortadan kaldırmaya) mecburuz. (Alkışlar) Adalar (Ege) sahiline Rumca konuşan kitleleri getirip yerleştirdiler. Büyük bir hata oldu. Yarın, öbür gün, vaziyet daha da sükûna gittikten sonra, adalarla sahiller arasında temas başlar, Rumca konuşanlarla Rum adaları arasındaki kitleler hâl-i temasa gelirse (yakınlaşma içine girerlerse) bu yabancı lisanı boğmanın imkânı kalmaz!"

1924 yılında yapılan bu tür eleştiriler, daha sonra uygulanacak olan 'Vatandaş Türkçe Konuş!' kampanyalarının da habercisidir. Örneğin, 1937 yılında, bazı belediyeler kendi sınırları içinde 'Türkçeden başka dillerin konuşulmasını yasaklama' kararı almışlardır. Bazı gazeteciler de anadillerini konuşan Balkan muhacirlerinin 'ülkenin siyasî ve içtimaî birliği ve ahengi namına' bu kötü alışkanlıklardan kurtulmalarını tavsiye etmişlerdir. Görüldüğü gibi, sadece Kürtlerin değil, Anadolu'da yaşayan ve anadilleri Türkçe olmayan tüm grupların kendi dillerini konuşmalarına yönelik baskı ve yasaklar Cumhuriyet tarihi boyunca devam etmiştir.[156]

SETA'nın yakın dönemde yaptığı bir araştırmada, TV yayını ve kültürel haklarla ilgili sorulan sorularda ilginç cevaplar alındı. Bu araştırmaya göre;

TRT Şeş'in Kürtçe olarak yayına başlamasını olumlu bulanların oranı yüzde 51 düzeyinde görülmektedir. Başbakan ve Hükümetin, Kürt sorununu çözmek için gösterdiği çabaların, muhalefet tarafından bölücülük olarak görülmesi tasvip edilmemekte ve bu görüşe karşı çıkanların oranı yüzde 60'lara varmaktadır. Kürtlere daha fazla kültürel hak tanınmasının

Türkiye'nin birliğine zarar vermeyeceğini düşünenlerin oranı yüzde 47,9 iken, bu durumda Türkiye'nin birliğinin zarar göreceğini düşünenlerin oranı yüzde 42,5 düzeyinde bulunmaktadır.

Demokratik yaklaşıma olumlu bakanların oranı ile hükümeti destekleyenlerin oranı bir hayli yüksek görünürken, kültürel haklar konusunda toplumda bir tereddüt görülmektedir. (Bunun demokrasi ve ülkenin birliğine bir zarar vermeyeceği konusunda halk aydınlatılmalıdır.)

2. Koruculuk Sistemi:

PKK terörünün artması ile birlikte alınan tedbirler içinde en dikkat çekeni 'koruculuk' sistemidir. Bu sistemin terörle mücadelede ne kadar başarılı olduğu konusunda bugüne kadar kapsamlı bir araştırma yapılmamıştır.

Yetmişbin civarında insana silah verilmiş, maaş bağlanmış ve bunlardan kendi köylerini, kasabalarını PKK'ye karşı korumaları istenmiştir. Köylülere korucu olmaları yönünde baskı yapılmış, bunu kabul etmeyen birçok kişi köylerini terk etmek zorunda kalmıştır.

Korucu olmayı kabul etmeyen ve defalarca taciz edilen Cizre'nin Yeşilyurt köylülerine 14-15 Ocak 1989 gecesi saat 02.00'de insan dışkısı yedirilmesi olayı, hâlâ bütün dehşetiyle zihinlerde canlılığını korumaya devam etmektedir. Bazı aşiretler koruculuğu geçim ve rant vasıtası yapmış, bazıları da hiç istemediği halde devletin baskısı sonucu bu silahları kabul etmiştir.

Şüphesiz ki bu insanların olumlu sayılabilecek çok hizmetleri olmuştur; ancak hiçbir askerî eğitim almamış, böyle önemli bir mücadeleye girişebilecek bilgi ve özelliklerden yoksun olan bu insanların, bölgede var olan problemlere bir başka problem daha eklediği, bugün hemen hemen herkes tarafından kabul edilmektedir.

Silah ve maaşı kabul eden bazı aşiret ve şahısların, bunları ve devlet gücünü, düşman oldukları, ancak PKK ile hiçbir organik bağı olmayan insanlara ve aşiretlere karşı da kullandığının çok sayıda örneklerinden bahsedilmektedir.

Hükümetlerin, Doğu ve Güneydoğu'daki hastalığı bugüne kadar iyi teşhis edemediği, hastalığın giderek artmasından ve verilen ilaçların istenilen şifayı sağlayamadığından anlaşılmaktadır.

Korucuların sebep olduğu ve kamuoyuna yansıyan çok sayıda öldürme, gasp, adam kaçırma, kız kaçırma gibi olaylar bulunmaktadır. Muhakkak ki, kamuoyuna yansımayan, ancak halkın büyük zulüm gördüğü çok sayıda

olay da vardır. Korucuların sebep olduğu birçok trajik olayın en son ve en hazin örneği 5 Mayıs 2009 tarihinde Mardin'in Mazıdağı ilçesine bağlı Bilge Köyü'nde yaşanan ve 44 kişinin ölümüyle sonuçlanan vahşi ve barbarca katliamdır.

Akraba olan insanların birbirlerini devletin verdiği silahlarla hiçbir acıma hissi taşımadan öldürmelerine sebep olan olayların perde gerisinde hangi sebeplerin yattığı tam olarak anlaşılmamış olsa bile, böyle bir olay bile tek başına 'koruculuk' müessesesinin çok esaslı bir incelemeye tâbi tutulması için yeterli bir sebep olarak karşımızda durmaktadır.

Olayların bitme noktasına geldiği böyle bir aşamada, bölge insanı tarafından da hiçbir zaman gönülden benimsenmeyen 'koruculuğun' hiç olmazsa tedricî olarak kaldırılması için gerekli çalışmalar derhal yapılmalı ve bu konuda daha fazla gecikilmemelidir.

3. Köy-Kasaba ve Şehir İsimleri:

Binlerce yıldan beri kullanılan yerleşim yerlerine ait isimler çeşitli zamanlarda alınan kararlar ile peyderpey değiştirilmiş ve buralara Türkçe isimler verilmiştir. Aradan bunca yıl geçmesine rağmen yeni verilen Türkçe isimler sadece resmî işlemlerde kullanılmış ve halk kendi arasında buraları esas isimleri ile anmaya devam etmiştir.

Değişen köy isimleri ile ilgili olarak, Fırat Üniversitesi'nden Doç. Harun Tunçel'in geniş kapsamlı bir araştırması bulunmaktadır. Yayınlanan araştırma sonuçlarına göre; '1940-2000 yılları arasında 12 bin 211 köyün, yani tüm ülkedeki köylerin yüzde 35'inin ismi değiştirildi. İsim değiştirme furyasından en çok Doğu Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu etkilendi. Erzurum'un 653, Mardin'in 647, Diyarbakır'ın 555, Van'ın 415, Sivas'ın 406, Kars'ın ise 398 köyü bir gecede haritadan silindi. Kürtçe, Gürcüce, Lazca ve Ermenice olarak bilinen köy isimleri büyük ölçüde değiştirilirken, içinde 'kızıl', 'çan' ve 'kilise' sözcüğü geçen 'sakıncalı' bazı köylere de yeni isimler verildi. Hatta bu isim değiştirme furyası o kadar ileri gitti ki, birçok Türkçe isimler Kürtçe ya da Ermenice zannedilip yeni isimlerle değiştirildi. Bu durum tarih araştırmalarında büyük güçlükler meydana getirdiği gibi, tarihî coğrafya kayıtlarına da büyük zarar verdi.

Harun Tunçel'in araştırmasına göre:

> “Ad değiştirme işlemleri İçişleri Bakanlığı’nın 1940 yılı sonlarında hazırladığı 8589 sayılı genelgeyle resmileşti ve yabancı dil ve köklerden gelen ve kullanılmasında büyük karışıklığa yol açan yerleşme yerleri ile tabiî yer adlarının Türkçe adlarla değiştirilmesi başlatıldı. Genelgenin ardından valilikler tarafından yabancı dil ve köklerden gelen yer adlarına ilişkin dosyalar hazırlanarak bakanlığa gönderildi. Ancak bu çalışmalar 2. Dünya Savaşı nedeniyle uzun süre aksadı. 1949 yılında 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu’yla isim değiştirme işlemleri yasal bir dayanağa kavuştu. 1957’de ‘Ad Değiştirme İhtisas Kurulu’ kuruldu. Bu kurulun çalışmaları, çeşitli kesintiler olmakla birlikte 1978 yılında ‘tarihî değeri olan yer adlarının da’ değiştirildiği gerekçesiyle işlemlere son verilinceye kadar sürdü.”

Bu konu sürekli gündemde kalmış, ancak devlet yetkilileri bu konudaki talepleri hep duymazlıktan gelmişlerdir. En son Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Bitlis’in düşman işgalinden kurtuluşunun 93. yıldönümünde, Ağustos 2009’da yaptığı Bitlis gezisinde, 1987 yılında ismi Güroymak olarak değiştirilen ve Kürtçe ‘Nurun yeşerdiği yer’ anlamına gelen Norşin ilçesine de uğradı ve burada ilçenin ismini Norşin olarak telaffuz etti. Mutad olduğu üzere bu konu, CHP ve MHP tarafından sert bir dille eleştirildi.

Özellikle MHP lideri Devlet Bahçeli’nin eleştirileri ve Konstantinopolis benzetmesi büyük tartışmalara neden oldu. Bahçeli tepkisini şöyle dile getirdi:

> “(…) Yoldaki kalabalığı görünce Sayın Cumhurbaşkanı arabasından iniyor ve Güroymak’ı eski adıyla ‘Norşin’ olarak hatırlayıp onları öyle selamlıyor. Değerli dava arkadaşlarım. Türkiye Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanı, daha demokratik açılım olmadan PKK taleplerine Güroymak’ta cevap veriyor. Kara yoluyla İstanbul’a giderken Gebze’den sonra İstanbul levhasını değiştirip Konstantinopolis mi yapacaksınız? Bunların hepsine çözüm diyorlar. Bu çözüme katılmayan tek siyasî kuruluş, tek düşünce Milliyetçi Hareket olarak karşı duruşumuzu da sorgulamaya çalışıyorlar. Her şey açık. Bu

> oyuna Türk milliyetçileri düşemez. Bu oyuna bu ülkede yaşayan bin yıllık kardeşliğimiz de düşemez. Yarısından fazlası Türkiye'nin birçok yerlerine yayılmış, iç göç yapmış Antalya'daki, Güneydoğu'daki insanlarımız bu oyuna gelemez."

Bir Rum ismi olan Konstantinopolis ile bölgenin Müslüman halkının kullandığı 'Norşin' isimlerinin Bahçeli tarafından aynı kefeye konulması büyük bir talihsizlik olarak yorumlandı.

Bediüzzaman Said Nursî'nin doğduğu köy olan Nurs köyünün de ismi 'Kepirli' olarak değiştirilmişti, fakat bu değişim, halk arasındaki konuşmalara hiç yansımadı. Dünyanın her tarafından gelenler Nurs köyünü ziyaret etti; kimse Kepirli'ye gitmedi. Gereksiz bir inatla resmî işlemlerde Kepirli denmeye devam edilmektedir.

Yerleşim yerlerinin isimleri her ne kadar değiştirilmiş bile olsa, halk bu uygulamayı asla kabul etmedi ve esas isimleri kullanmaya devam etti. Asimilasyon politikalarının sonucu olarak değiştirilen köy, şehir ve bölge isimleri tekrar geri verilmeli ve halkta güven duygularının yeniden oluşması için katkıda bulunulmalıdır.

4. Eğitim Konusu ve Kültürel Haklar:

Cumhuriyet ile birlikte eğitim sistemimiz bütünüyle değişti. Eğitim sistemimizden din ile ilgili müspet konular çıkarıldı. Daha çok ateizmi çağrıştıran ve ırkçılık temeline dayanan bir eğitim sistemi uygulanmaya başlandı. Uzun yıllar süren bu yanlış ve manevî değerlerden yoksun bir eğitim sonucu yetişen insanlardan birçoğu, ülkenin birlik ve beraberliği ile barış ve huzuru için potansiyel birer tehlike haline geldiler. Anarşi ve terör olayları, zaman zaman dış unsurların da karışması ile çok ciddi boyutlara ulaştı. Ülke bu olaylar sonucu büyük enerji ve moral kaybına uğradı. Ekonomik kayıplar da çok ciddi rakamlara ulaştı.

Ülkenin genelinde olduğu gibi bu uygulamanın Kürtler üzerindeki etkisi de çok büyük oldu. Böyle bir eğitimden geçen ve materyalist düşünceleri benimseyerek yetişen bu insanlar, İslâm kardeşliği düşüncesinden koparak, ayrılıkçı fikirler taşımaya ve bu düşüncelerin paralelindeki ideolojileri benimsemeye başladılar. Bu amaca hizmet eden çok sayıda örgüt kuruldu. Bu örgütlerde kendilerine yer bulan gençler, birleştirici unsurların yokluğu

veya bu düşüncelerin tahrip edilmiş olması sonucu devlete yabancılaştılar. Devlet, bir bakıma bu yanlış eğitim sistemi ile kendi kendine büyük bir zarar vermiş oldu.

Atatürk'ün emriyle 1935 yılında Doğu ve Güneydoğu illerini adım adım gezerek bir rapor hazırlayan dönemin Başbakanı İsmet İnönü, raporunda ilginç noktalara temas etmiştir. Gazeteci-Yazar Saygı Öztürk tarafından kitap olarak yayınlanan bu raporda, "Ağrı'da Kürtlerin medenîleşip, sükûnet bulmaları bile kârdır" denildikten sonra, Karaköse'nin hükümete bağlı bir Kürt şehri olduğu belirtiliyor. 'Çok Gizli' kaydı konularak hazırlanan raporda, "Erzincan Kürt merkezi olursa Kürdistan'ın kurulmasından korkarım" denilirken, "Van ve Erzincan'da acele olarak, Muş ovasında tedrîcen ve Elazığ ovasında kuvvetli Türk kitleleri vücuda getirmek zorundayız" ifadesine yer veriliyor ve Kürtleri Türkleştirmenin etkili bir yolu olarak, Türklerle Kürtlerin aynı okullarda okutulması isteniyor.

Diyarbakır hakkında "kuvvetli Türklük merkezi olmak için tedbirlerimizi kolaylıkla işletebileceğimiz olgunluktadır" ifadesi kullanılan raporda, "Dersim vilâyetinin teşkili ile askerî bir idare kurulması ve Dersim ıslahının programa bağlanması lâzımdır" deniliyor. Erzurum'un içeride Kürtlüğe karşı sağlam bir Türk merkezi haline getirilmesi istenen raporda, boşaltılan Ermeni köylerine Kürtlerin yerleştirilmesinin engellenmesi gerektiği belirtiliyor.

4-5-6 Haziran 2008 tarihinde toplanan Abant Platformu, 'Kürt Sorunu'nu ele aldı. Çok farklı düşüncelere sahip çok sayıda aydının katıldığı bu toplantının sonuç bildirisinde anadilde eğitim ile ilgili olarak şu ifadeler yer aldı:

> "Anadile saygı, insana saygıdır. Anadili konuşma, eğitim ve öğrenimde kullanma hakkının vazgeçilmez bir insan hakkı olduğunu ve bu hakka karşı çıkmanın hiçbir gerekçesi olamayacağını düşünüyoruz."

Eğitim sistemi düzenlenirken, anadilde eğitimin demokratik ve doğuştan bir hak olduğu göz önüne alınarak, Kürtçe'nin seçmeli bir ders olarak eğitim sistemi içinde yer alması sağlanmalıdır.

5. Ekonomik Kalkınma:

Uzun yıllardan beri ekonomik sıkıntılar ve terör olayları nedeniyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden Batı bölgelerine büyük bir göç yaşanmıştır. Köylerinden şehirlere zorunlu olarak göç eden insanlar, şehirlerde işsizlik, geçim sıkıntısı ve sosyal uyumsuzluk problemleri ile birlikte yaşamakta ve bu ailelerin çocukları büyük 'sosyal risk' altında bulunmaktadır. Bu çocukların eğitim ve rehabilitasyon problemleri mutlaka giderilmeli ve toplumla sağlıklı bir şekilde entegrasyonları sağlanmalıdır.

Bölgenin en büyük geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılık, köylerin boşalması ve göç olayları nedeniyle bitme noktasına gelmiştir. Yeterli bir güven ortamının olmaması yüzünden sermaye akışı çok yetersiz düzeyde kalmış, istikrarsız ekonomik politikalar sonucu bölge istenen düzeyde gelişmemiştir. Bölgedeki gelişmişlik göstergelerinin Türkiye ortalamasının çok altında; işsizlik oranının da Türkiye ortalamasının çok üstünde olması nedeniyle, yanlış yönlere kanalize edilebilecek bu büyük kitlenin çalışabileceği iş alanları mutlaka açılmalıdır. İşsizliğin, terör örgütleri için en zengin bir kaynak olduğu unutulmamalıdır.

Bölgede çok zengin petrol yataklarının bulunduğu konusunda yabana atılamayacak bazı iddialar sözkonusudur. Özellikle bölgede arama yapan ve çoğunluğu yabancı menşeli olan petrol şirketlerinin, açtıkları petrol kuyularını kapatıp, "burada petrol bulunmamaktadır" diye rapor hazırladıkları söylenmektedir.

Uzun yıllar Shell şirketinde üst düzey görevlerde bulunmuş Anthony Hage'nin söyledikleri mutlaka ciddiye alınmalıdır:

> "Orta Doğuda uzun süre çalıştım. Bildiğim kadarı ile bütün Amerika firmaları uzaydan çekilmiş fotoğraflarla gördükleri Türkiye'nin, bir 'petrol okyanusu' üzerine oturduğundan emin. Burnunuzun dibindeki Suriye, Irak, İran ve Sovyetlerde petrol olur da, Türkiye'de olmaz mı? Bir uzman olarak bunu aksini asla düşünemem."[157]

Türkiye'nin ve bölgenin çehresini değiştirecek ve ülkenin ekonomik yönden büyük bir atılım yapmasını sağlayabilecek olan bu konu ciddiyetle araştırılmalı, yerli şirketlerin yapacağı petrol arama çalışmalarına hız

kazandırılmalıdır. Kabarık bir petrol ithal faturası bulunan Türkiye, bu yükü hafiflettiği zaman, bölgenin ve dünyanın parlayan bir yıldızı olarak çok daha büyük hamleler gerçekleştirebilecektir.

Bu konuda uzun vadeli ve gerçekçi bazı tedbirler alınarak bölge insanının refah düzeyi yükseltilmelidir. Irak ile sınır ticareti geliştirilmeli, daha fazla ticaret imkânları araştırılmalıdır. Bölge için özel kalkınma planları yapılmalı, insanların köylerine dönmeleri ciddi şekilde teşvik edilmeli, topraksız köylülere toprak verilmeli, bu amaçla geniş kapsamlı bir 'toprak reformu' yapılmalıdır.

6. İslâmî Hassasiyet:

Kürtlerin en bariz vasıflarının başında dinî ve İslâmi konulara olan bağlılıkları ile bu konuda gösterdikleri hassasiyet gelmektedir. Kürtler ve Türkler arasında yapılan bütün olumsuz telkinlere ve tahriklere rağmen İslâm inancından kaynaklanan kardeşlik ve dostluk bağları büyük oranda varlığını sürdürmüş ve toplumda bir emniyet ve güven unsuru olarak etkisini devam ettirmiştir.

SETA'nın yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre yıllardır yapılan tahriklere ve düşmanlık tohumları ekilmek istenmesine rağmen Türklerin, Kürtlerle ilgili kanaati yüzde 57,1 oranında, Kürtlerin Türklerle ilgili kanaati ise yüzde 86. 4 oranında olumludur. Bu sonuçla, kışkırtma ve tahriklerin halk nezdinde kabul görmediği anlaşılmaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre, Türklerle Kürtler arasındaki akrabalık bağları da hayli yüksek görünmektedir.

Akrabalıkta bir sakınca görmeyenlerin oranı ise daha da yükselmekte, bu oran Türklerde yüzde 69,9'e, Kürtlerde ise yüzde 87,1'e çıkmaktadır. Bu durumda Türkiye toplumunun ırkçılığa prim vermediği görülmektedir. Arkadaşlık ilişkilerinde ise, oranlar daha da yükselmektedir. Türklerin yüzde 59,4'ü, yakın arkadaşları arasında bir Kürt'ün bulunduğunu, yüzde75,5'i ise böyle bir arkadaşlıkta sakınca görmediğini ifade ederken, Kürtlerin yüzde 83,6'sı yakın arkadaşları arasında bir Türk olduğunu ve yüzde 92,3 gibi bir çoğunluğu ise, bir Türk ile yakın arkadaşlık kurabileceğini belirtmiştir.

Yine bu araştırmanın sonuçlarına göre, Türklerin yüzde 73,8'i bir Kürt ile komşu olmaktan rahatsız olmayacağını belirtirken, Kürtlerin de aynı soruya yüzde 90,5 gibi bir oranla olumlu cevap verdiği gözlenmiştir. Bu araştırmanın en önemli sonuçlarından birisi de, toplumsal bütünlüğü

sağlayan en büyük değerin ortak duygu, inanç ve tarih olgusu olduğu konusunda iki halkın yüzde 85 oranında birleşmiş olmasıdır. Bu kategoriler içinde din olgusu en yüksek oranda kendini göstermektedir. Ortak inançlar, etnik kimliklerin en önemli ortak ekseni olarak öne çıkmıştır.

Bu hassasiyetler göz önüne alınmadan, din ve İslâmiyet'ten sarf-ı nazar edilerek atılacak hiçbir adımın istenen neticeyi vermeyeceği tecrübelerle sabit bir hale gelmiştir. Kürtler İslâmiyet'i kabul ettikten sonra, sosyal hayatlarının en belirleyici unsuru İslâmiyet olmuştur. İşte bu konuya örnek teşkil edecek bir tespit:

> "Kürtler, çoğunluk itibariyle Sünnî'dir ve İmam-ı Şafii (r.a.) mezhebine bağlıdır. İslâm şeriatıyla hareket etmekte, yaratılmışların efendisi olan Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sünnetine ve doğru yolu gösterici büyük halifelerin yoluna uymakta sağlam azimleri vardır. Bundan dolayı, onlar namaz, hac, zekât ve oruç gibi dinin esaslarını kendilerine öğreten İslâm âlimlerinin nasihatlerine uyarlar. Çünkü onların bu işlere tam bir teslimiyet ve sağlam bağlılıkları vardır.
>
> 'Kürtler, birbirlerinin sözlerine uymazlar, aralarında ittifak ve işbirliği yoktur.' Sultan 3. Murad Han'ın müderrisi olan Mevlânâ Sadeddin, Tacü't-Tevarih adlı eserinde bu duruma işaret ederek, Kürtlerin karakter ve fıtrî hallerini şöyle anlatır: Her biri dağ doruklarında ve vadi derinliklerinde, tek başına ve hür olarak yaşamayı tercih eder, keyfince ve münferit yaşama bayrağını kaldırır. Allah'ın birliğini ifade eden Müslümanlıktaki Kelime-i Şehadetten başka, onları birbirine bağlayan sağlam bir bağ yoktur."[158]

Kürtlerin İslâm dinine son derece bağlı oldukları, dindar ve İslâmcı olan bir Kürtçünün, ortalama seküler bir Kürtçüden daha az şoven olduğu, hızlı bir şekilde gelişen sekülerleşmenin, dindışı bir sezgi olan Kürtlük bilincinin yükselmesinde önemli bir rol oynadığı iddia edilmiştir. Seküler yaklaşımlar, Kürt toplumunda dinin toplumsal hayat üzerindeki düzenleyici etkilerini de görmezden gelmektedir. Yine fanatik ve şoven Kürtçülerin, İslâm dinini, kendi ideallerinin gerçekleşmesinin önünde en büyük engel olarak gördükleri de bilinmektedir.

Yüzyıllar boyunca insanlarımızı birarada tutan en sağlam bağın İslâm kardeşliği olduğu unutulmamalı, İslâm terbiyesinin zedelenmesi ile büyük

yara alan bu kardeşlik duygularının yeniden canlanması için eğitim çalışmalarına önem verilmelidir.

Bediüzzaman tarafından tüm müminler için söylenen şu sözlerin inancı ile hareket edildiği zaman, büyük problemlerin bile kolaylıkla halledilebileceği bedihî bir hakikattir:

> "(…) Hâlıkınız bir, Malikiniz bir, Mabudunuz bir, Râzıkınız bir-bir, bir, bine kadar bir, bir. Hem Peygamberiniz bir, dininiz bir, kıbleniz bir-bir, bir, yüze kadar bir, bir. Sonra köyünüz bir, devletiniz bir, memleketiniz bir-ona kadar bir, bir. Bu kadar bir birler vahdet ve tevhidi, vifak ve ittifakı, muhabbet ve uhuvveti iktiza ettiği ve kâinatı ve küreleri birbirine bağlayacak manevî zincirler bulundukları hâlde, şikak ve nifaka, kin ve adavete sebebiyet veren örümcek ağı gibi ehemmiyetsiz ve sebatsız şeyleri tercih edip mü'mine karşı hakikî adavet etmek ve kin bağlamak, ne kadar o rabıta-i vahdete bir hürmetsizlik ve o esbab-ı muhabbete karşı bir istihfaf ve o münasebât-ı uhuvvete karşı ne derece bir zulüm ve i'tisaf (haksızlık yapma) olduğunu, kalbin ölmemişse, aklın sönmemişse anlarsın."[159]

Türklerle Kürtleri birbirlerine bağlayan bu iman kardeşliğine, yerinde ve çok özel vurgular yapılmalı, "Müminler ancak kardeştir" ayetinin hükümleri çerçevesinde bu kardeşlik sözde bırakılmayıp fiiliyatta da bunun gerekleri yerine getirilmelidir.

Resmî ideolojinin etkisiyle bölge halkı üzerinde oluşan olumsuz kanaatlere bir de etnik ve kültürel hakların sol görüşlü ve Komünist düşünceye mensup bazı kişiler tarafından savunularak kişi haklarının bu grupların tekelindeymiş gibi bir görüntü verilmesinin eklenmesi meseleyi daha da giriftleştirmiştir. Bu büyük yanlış bir an önce düzeltilmeli, haksız suçlama ve hücumlardan vazgeçilmeli, meselelere İslâmi ölçülere göre, Kur'an ve sünnet ışığında bakabilme perspektifi kazanılmalıdır.

Ülkenin bir yerinde 'Türkleştirilmesi gereken bazı insanlar var' anlayışı mutlaka terk edilmeli, herkes olduğu gibi kabul edilmeli, bütün vatandaşları biraraya getirici özelliğe sahip birlik ve beraberlik unsurları nazara alınmalı ve bu meyanda dinî inanç ve yaklaşımlar ön plana alınmalıdır.

7. Demokratikleşme:

Türkiye'de demokrasinin gelişimi, çok sıkıntılı bir süreç geçirerek devam ediyor. Bu sıkıntılı süreç aslında Meşrutiyet ile başlamış ve birçok engellemeler, savaşlar, darbeler ve askerî müdahaleler sonucu çok yavaş bir seyir izlemiştir. 'Müsavat, hürriyet, adalet' kavramlarını kullanarak yönetimi ele geçiren İttihad ve Terakki Cemiyeti, gerekli olan basiret ve toleransı kullanacak kabiliyet ve iradeyi gösterememiş ve daha sonra yönetim İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin istibdadına dönüşmüştür.

Burada yeri gelmişken önemli bir hususa da işaret etmekte fayda görüyoruz. İttihad ve Terakki Cemiyeti kurulurken çeşitli milletlere mensup birçok aydını biraraya getirmiş; Devletin kurtuluşunun 'Osmanlılık' görüşü ile mümkün olabileceği tezi ileri sürülmüştür. Ancak yönetimi ele geçirdikten sonra İttihad ve Terakki Cemiyeti'nde bir dönüşüm yaşanmış ve 'Türkçülük' fikrinin ağır basmaya başladığı görülmüştür. Bu değişim ile birlikte 'Türkçülük' düşüncesi devletin resmî bir politikası haline gelmiş ve Cumhuriyetin kurulması ile birlikte bu politika daha da şiddetlendirilerek katı uygulamalarla sürdürülmüştür.

Bu dönüşümün sonucu olarak tepkiler meydana gelmiş, birçok aydın cemiyetten ayrılmış ve diğer milletlere mensup aydınların biraraya gelmesi ile tepkisel milliyetçilikler ortaya çıkmıştır.

Kürt milliyetçiliğinin ortaya çıkması da bu döneme rastlamaktadır. Türkiye'de üst düzey görevlerde bulunmuş çok sayıda insanın dillerinden düşürmedikleri ve çok sık tekrarladıkları bir sözleri vardır: "Türkiye'de yaşayan herkes birinci sınıf vatandaştır."

Bu söz, devlet yönetiminde bulunan insanların her şeyi sütliman göstermek istemeleri ve resmî ideolojinin gereği olarak söylenmiştir. Problemlerin üstünü örtmekten başka hiçbir faydası olmayan bu sözün ülke gerçekleri ile sosyal ve siyasî realitelerle bağdaştığını söylemek mümkün değildir.

Aslında bireysel olarak ve Türk kimliği dışında herhangi bir kimlik taşımadan hangi kökenden gelirse gelsin insanların bulundukları görevlerde yükselmesinin önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır. Siyaset Bilimci Prof. Dr. Doğu Ergil'in açıklaması da bu tezi destekler mahiyettedir:

> "Türkiye'de Kürtler bireysel olarak hiçbir ayrıma tâbi tutulmadan devletin en üst kademesine kadar yükselebilirler.

> Ama grup kimliği taşıyarak Türk siyasal hayatında yerlerini alması mümkün olmamıştır. Türk milliyetçiliğine dayanan devlet felsefemiz buna izin vermemiştir.”[160]

Bunun için insanlar resmî ideolojiye aykırı bir söz söyler, hele bununla ilgili bir eyleme girişirlerse, birinci sınıf vatandaşlık kavramı tamamen unutulur ve belli bir kesim tarafından büyük bir linç kampanyasına tabi tutulmaktan kurtulamazlar. Cumhuriyet tarihi bunun sayısız örnekleri ile doludur. 1979 yılında Cumhuriyet Hükümeti’nin Bayındırlık Bakanı Şerafettin Elçi, “Ben Kürdüm ve Türkiye’de Kürtler vardır” dediği için hedef olmuş ve hakkında dava açılmıştı. Şerafettin Elçi, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 3 No’lu Sıkıyönetim Askerî Mahkemesi’nin 25.03.1981 tarih ve 1980/1287 sayılı kararı ile Türk Ceza Kanunu’nun 142/3. maddesi gereğince 2 yıl 3 ay ağır hapis cezasına çarptırılmıştı.

Eğer geldiğiniz etnik kökeni unutur, bununla ilgili herhangi bir iddia sahibi olmazsanız, ‘Ne mutlu Türküm diyene’ ve ‘Bir Türk dünyaya bedeldir’ çerçevesi içinde yaşar ve resmî ideolojinin izin verdiği kadar Müslüman olursanız, birinci sınıf vatandaşlığınız tescil edilmiş olur ve bu dereceye terfi etmiş insanların bütün haklarından yararlanmış olursunuz.

Türkiye’deki Kürt sorununun temelinde demokratikleşme sorununun yattığı konusunda çok sayıda bilim adamı ortak görüşe sahiptir. Bu bağlamda demokratikleşme çabalarına hız kazandırılması, sorunun temelden çözülmesine en büyük katkıyı sağlayacaktır. TBMM’nin bu problemlerin çözümünde inisiyatifi tamamen ele alması ve her konunun demokratik ve meşru zeminlerde konuşularak, tartışılarak halledilmesi, halkın da en büyük beklentisidir.

Dikkati çeken bir diğer nokta da, özellikle Doğu bölgelerinin dağ ve taşlarına ve özellikle karakolların bahçelerine yazılan ‘Ne mutlu Türküm diyene’ ile ‘Bir Türk dünyaya bedeldir’ yazılarıdır. Bir tahrik unsuru olmaktan öteye geçmeyen bu yazıların hangi akla hizmet etmek için yazıldığı hep tartışılmakta ve hiçbir faydası olmadığı hemen hemen herkes tarafından kabul edilmektedir.

İnsanların gözüne sokarcasına yazılan bu tür yazıların bir an önce kaldırılmasının da doğru olacağı kanaatindeyiz. Yine bunun gibi hiçbir faydası olmayan ve uzun yıllardan beridir her sabah ilkokul öğrencileri

tarafından okunan ‘Andımız’ın da okunmasına son verilmesinin vakti çoktan gelmiştir.

Silahlı kuvvetlerin ülkedeki yetkileri ve konumu da önemli bir tartışma konusudur. Demokrasiyi tam özümsemiş ülkelerin aksine, Türkiye’de yapılan askerî müdahaleler, muhtıralar, post-modern darbeler, e-muhtıralar, bu inancın delilleri olarak defalarca yaşanmıştır. Siyasî olaylar hakkında askerler sık sık görüş beyan etmekte ve zaman zaman bu beyan ve açıklamalar, kamuoyu tarafından ‘hükümete gözdağı’ şeklinde yorumlanmaktadır.

Demokratik karnemizin daha iyi bir duruma gelmesi için, bu durumların düzeltilmesi ve demokratik standartların mutlaka yükseltilmesi gerekmektedir. Şiddetin panzehirinin şiddet olmadığı, bu kadar acı tecrübelerle ortaya çıkmıştır. Şiddeti oluşturan ve besleyen bütün unsurların, tam bir demokratik açılım, samimiyet ve empati ile telafi edilmesi için gerekli olan bütün adımlar tam bir kararlılıkla atılmalıdır.

Anayasa ve kanunlara ustaca serpiştirilen ve demokrasinin ruhuna aykırı olan maddeler ayıklanmalı, sistem bütün tabulardan kurtarılmalıdır. Şiddete başvurmadığı müddetçe bütün düşüncelerin özgürce ifade edilmesinin önündeki tüm engeller kaldırılmalı, Türk Ceza Kanunu bu anlayış ışığında yeniden gözden geçirilmelidir.

Bu bağlamda parti kapatma konusuna da değinmek gerekir. Kürt kimliğini temsil ettiği iddiasıyla yola çıkan partiler, değişik gerekçelerle Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Bu parti kapatma konusu sadece Kürt kimliğini temsil ettiğini iddia eden partilerle sınırlı kalmamış, laiklik konusu da en önemli parti kapatma gerekçelerinden birisi olarak kabul edilmiştir. Parti kapatmaların, seçmenleri de olumsuz yönde etkilediği, hayal kırıklığı ve kırgınlık meydana getirdiği gözardı edilmemelidir. Bu küskünlük ve kırgınlık duyguları, PKK gibi silahlı eylemleri esas alan bir örgüte bile sempatiyi ve desteği artırmaktadır.

Katı ve bağnaz bir milliyetçilik anlayışı ile meselelere at gözlüğü ile bakmayı alışkanlık haline getirenler, bu küskünlük ve kırgınlığın farkında olmasalar da, bu antidemokratik yanlışlar vatandaşların büyük bir çoğunluğunun gözünden kaçmamaktadır. Bu parti kapatmanın bir çözüm olmadığı, kısa bir süre içinde anlaşılmış ve hemen aynı fikirleri savunan yeni partiler kurulmuştur. HEP-DEP-HADEP-DEHAP-DTP-BDP zinciri bunun en açık delilidir.

Partilerin Meclis'te temsil edilmesi konusu da ayrı bir tartışma konusudur. Kürt kimliğini temsil ettiğini iddia eden partiler için konulduğu düşünülen yüzde 10'luk ülke barajının bir çözüm olmadığı her seçim sonunda ortaya çıkmakta, bunun düzeltilmesi veya barajın yüzde 5 gibi makul ve kabul edilebilir bir düzeye indirilmesi gerektiği hemen hemen herkes tarafında telaffuz edilmekte, ancak daha sonra bu önemli konu unutulup gitmektedir.

Özellikle HEP-DEP-HADEP-DEHAP-DTP-BDP isimleri altında örgütlenen siyasî zihniyet, ya seçim ittifakları veya bağımsız aday formülleri ile Meclis'e girerek, bu Anayasal engelleri fiiliyatta geçersiz hale getirmektedir. Seçim barajının da bir an önce yüzde 5'e düşürülerek makul bir seviyeye getirilmesi ve bu tür seçim hilelerine gerek bırakmayacak demokratik bir seçim sisteminin kurulması gerekmektedir.

Bu çerçevede idarî yapılanma yeniden gözden geçirilmeli, tam ve sivil bir Anayasa yapılmalı, yerel yönetimlerin yetkileri artırılmalı, devletin millete tam olarak güvendiğinin işareti olan gerekli adımlar atılmalıdır.

Üniter devlet yapısı içinde halkın yönetime tam olarak katılımını sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır. Uzun yıllardan beri devlet yönetimine hâkim olan ırkçı eylem ve söylemlerden vazgeçilmeli, eğitim kurumlarında da aynı hatalar terk edilmeli, birleştirici ve bütünleştirici söylem ve uygulamalar geliştirilmeli, bu konu yalnızca söylemlerde kalmayıp, bunu destekleyecek somut hareketler sergilenmelidir.

8. İnsan Hak ve Hürriyetleri:

Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Cumhuriyet dönemi boyunca insan hak ve hürriyetleri noktasında büyük hak ihlalleri olmuştur. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde meydana gelen bazı isyanlar ve olaylar bahane edilerek olaylarla hiçbir bir ilgisi olmayan çok sayıda masum insana zarar verilmiştir. Bu zaman zaman bir devlet politikası halinde uygulanmış, zaman zaman da öne çıkan ve hukuk tanımaz bazı yöneticilerin ve devletin içine çöreklenmiş çetelerin inisiyatifi ile gerçekleşmiştir. Bu durum, inkârı mümkün olmayan bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır.

Anarşi ve terör ile mücadele etmek için bütün meşru yollar kullanılmalı, bunun için gerekli hukukî düzenlemeler gerçekleştirilmelidir. Ancak bütün bunlar yapılırken, terör olaylarına bulaşmamış masum vatandaşların haklarının korunması için de gereken tüm hassasiyet gösterilmelidir.

Koçgiri İsyanı sonrasında, Şeyh Said hareketi ve Dersim olaylarının ardından bölgede sürdürülen operasyonlar, masum insanların gördükleri

zararlar, yaşanan köy yakma olayları, sürgün ve tehcir hadiseleri bölge insanının hafızasında büyük bir trajedi olarak yer edinmiştir. En son PKK'nin silahlı eylemlere başlamasından sonra geçen 25 sene boyunca bölgede yaşanan olaylar, katliamlar, fail-i meçhul olayların büyük bir bölümü karanlıkta kalmış ve bu olayların bazı devlet görevlileri ile korucular tarafından veya bunların teşvikleri sonucu işlendiğine dair meydana gelen kuşkular giderilememiştir.

Çok sayıda köy, PKK'ye yardım ettiği gerekçesiyle boşaltılmış, insanlar evlerinden, işlerinden edilerek göçe zorlanmış, ilçe ve il merkezlerinde yaşamak zorunda bırakılmışlardır.

Bu durum birçok problemi de beraberinde getirmiştir. Şehir merkezlerinde nüfus çok hızlı bir şekilde artmış, uyum problemleri ortaya çıkmıştır. Şehir hayatlarında aile bütünlükleri zayıflamış, ortaya çıkan otorite boşluğu sonucu genç nüfus, suç ve terör örgütlerinin istismarına açık hale gelmişlerdir.

Bu konuda gerekli araştırmalar yapılmalı, merkezî köyler oluşturulmalı, sosyal haklar ve güvenlik hizmetlerinin en iyi şekilde sağlandığı bir ortam sağlanmalı, isteyen insanların kendi köylerine dönmelerine izin verilmelidir.

Bölgede sosyal problemler de çok çeşitlilik göstermektedir. Bölgenin tek problemi PKK'nin yaptığı silahlı eylemler ile devlet görevlilerinin yol açtığı hak ve hukuk ihlallerinden ibaret değildir.

Bölge insanının boğuştuğu çok sayıda problem vardır. Kan davaları ve töre cinayetleri, küçük yaşta evlenmeler, kızların aile baskısı ile istemedikleri kişilerle evlendirilmesi, kadın intiharları bölgede kanayan yaralar olarak etkisini sürdürmektedir. Bu problemlerin temelinde de cehaletin bulunduğu bilinmektedir. Bu problemlerin sosyal onarım projeleri ile çözülmesi sağlanmalıdır.

Bu konuda son zamanlarda 'Ergenekon Örgütü' ile ilgili olarak devam eden mahkeme ve soruşturmalar ve buna paralel olarak devam eden diğer mahkeme ve soruşturmalar, olayların içyüzünün ortaya çıkması açısından çok olumlu bir adım olarak kabul edilmelidir.

Devlet yönetimleri halkın mutluluk ve refahı için çalışır ve bu maksatla örgütlenirler. İnsan merkezli bir yönetim anlayışı ile vatandaşının huzur ve refahı için çalışan bir devlet, bir insanın hatası ile en yakınını dahi sorumlu tutmaz ve suçlu nazarıyla bakmaz. Gerçek demokrasilerde ve hukuk düzeninde suçun şahsiliği esastır. Demokratik kaygılarla çıkarılan ve halkın yararını esas alan kanunlar ile yönetilen devletlerde, hiçbir ferdin hak ve

hukuku göz ardı edilemez. Cemiyetin selameti bahanesiyle fertler feda edilemez. 'Hak, haktır, küçüğüne büyüğüne bakılmaz' yaklaşımı ile bazı insanlar imtiyazlı konuma yükseltilemez.

9. Anayasal Vatandaşlık:

Kürt Meselesinin çözümü için bazı yetkililer tarafından zaman zaman telaffuz edilen bu kavram, araya giren spekülasyonlar ve yanlış anlaşılma kaygıları sonucu gündemden düşürülmektedir. Anayasa'ya eklenecek bir madde ile bu konunun çözülmesi ve ırk kavramı dışında etnik bir kökene dayanmayan vatandaşlık kavramı ile herkesi birleştirecek ve kaynaştıracak önemli bir adım atılması sağlanmalıdır. Bunun için de tüm vatandaşlar 'Türkiye Cumhuriyet Vatandaşı' üst kimliğinde buluşturulmalı ve ırk düşüncesi yerine vatandaşlık bilinci geliştirilmeli ve yerleştirilmelidir.

'Af meselesi' de çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Bu konuda izlenecek yolun vasat olmasına dikkat edilmeli, hassasiyetler göz önünde bulundurulmalıdır. Çeşitli sebeplerden dağa çıkmış ve yasa dışı faaliyetlere bulaşmış insanların bir şekilde dağdan indirilmesi gerekmektedir. Yıllardır defalarca çıkarılan 'Pişmanlık Kanunları'nın istenilen neticeyi vermediği dikkate alınmalı ve bu konuda gerçekçi ve sonuç getirici bir yol tercih edilmelidir.

Ülke olarak çekilen bunca sıkıntının en önemli sebebinin ırkçı politika ve uygulamalar olduğu çok açıktır. Bu ırkçı politikalara tepki olarak ortaya çıkan Kürtçülük düşüncesinin, zaman zaman terör hareketleri haline dönüşerek ülkemize verdiği büyük zararı ve derin yaraları tamir etmek için aklı başında her vatandaşın sorumluluk duygusu ile hareket etmesi gerekir.

Kurtuluş Savaşı'nda ve Birinci Millet Meclisi'nde hâkim olan irade, tam anlamıyla devlet yönetimine yansıtılmalı, ayrılık ve ırkçılık düşüncesini hatıra getiren bütün uygulama, slogan ve sembollere son verilmelidir.

10. İslâm Birliği:

Bütün Müslüman milletlerin huzur ve saadetini temin etmek, ekonomik ve sosyal yönden kalkınmalarını sağlamak, dünya siyasetinde söz sahibi olmak, ezilen ve ülkelerinde ikinci sınıf muamelesi gören Müslümanlara yardımcı olmak amacıyla İslâm Konferansı Teşkilatı, daha sağlam bir birlik, beraberlik ve dayanışma sağlayarak Avrupa Birliği tarzında bir 'İslâm

Birliği’ne doğru gitmek için gerekli çalışmaları yapmalıdır. Bunun için de Türkiye öncü bir rol üstlenebilir.

Yavuz Sultan Selim ve İdris-i Bitlisî’nin gayretleri sonucu 1514 yılında başlayan ve ‘İslâm Birliği’nin temin edilmesinin yolunu açan Osmanlı-Kürt ittifakından yola çıkılarak, bunun tüm İslâm milletlerinin yararına olduğu düşünülerek ve dünya siyasî konjonktürü de göz önüne alınarak İslâm âlemi düzeyinde işbirliği artırılmalı, birlik ve beraberliğin yeni zeminleri bulunmalıdır.

Dinsizlik cereyanının, yirminci yüzyıldan itibaren kitleleri büyük ölçüde etkileyerek insanlığın başına maddî ve manevî büyük felaketler getirdiği bilinmektedir. İnsanları tüm manevî duygu ve inançlardan uzaklaştırıp sadece bir madde haline getiren, nefsanî zevk ve hevesleri ön plana çıkaran, insanları şahsından ve menfaatlerinden başka bir şey düşünemez hale getiren Materyalizm düşüncesi, diğer insanlara olan merhamet, şefkat ve sevgi hislerini büyük ölçüde aşındırmıştır.

Osmanlı Devleti’nin Orta Doğuda egemen olan yönetim anlayışı, barış, eşitlik ve adalet üzerine kurulmuştu. Orta Doğuda ve özellikle Irak coğrafyasında çok sayıda etnisite ve dinî inanç binlerce yıldan beri birarada yaşamaktadır. Osmanlı yönetimi bu farklılığın bilincinde olarak adalet ve eşitlik üzerine bir sistem kurmuş, bölgede huzur ve asayişi temin etmesini bilmiştir.

Bediüzzaman tam bir İslâm Milliyetçisi ve mesajını doğrudan Kur’an’dan ve İslâm âleminin ondört asırlık birikiminden alan büyük bir İslâm âlimidir. İslâm ümmetinin sorunlarının çözümü için ömrü boyunca kafa yormuş ve gerçekçi çözümler sunabilmiş, çağı doğru okuyan bir Müceddiddir.

Böyle olmakla birlikte bu durum, onun mensubu olduğu kavmin İslâmi çerçeve içinde sorunlarını gündeme getirme ve çözüm yollarını sunmasına engel bir durum olamaz. O da böyle yapmış ve Kürtlerin sorunlarını çok iyi bilen birisi olarak problemleri en doğru şekilde teşhis etmiş ve Kur’an’i çözüm önerilerini sunmuştur.

İslâm kardeşliği çerçevesinde bu çözüm önerilerini sunan Bediüzzaman’ı, bazılarının yaptığı gibi bir ‘Kürt Milliyetçisi’ olarak takdim etmek son derece yanlıştır. Aynı şekilde mensubu olduğu kavmin ve içinden çıktığı bölgenin sorunları ile ilgilenmediğini iddia etmek veya bu konudaki görüşlerini nazara almamak da doğru değildir.

İslâm âlemindeki ihtilafların temelinde esasa ilişkin bir konunun bulunmadığı muhakkaktır. İhtilaflar, çekişmeler ve düşmanlıklar ciddi

olarak incelendiği zaman, bunların büyük çoğunluğunun basit, sathî ve hissî meselelere dayandığı; önyargısız bir şekilde ve meselelerin çözümüne dönük bir irade ortaya konmadığı için devam ettiği ve kronikleştiği görülecektir.

Büyük ve ulvî bir gaye için biraraya gelindiğinde Filistin'de, Afganistan'da, Irak'ta, Afrika'da, Hindistan'da, Kafkasya'da, Avrupa'da yaşayan ve kuvvetli bir İslâm dayanışmasından yardım bekleyen tüm Müslümanların yardıma koşacağı ve İslâm Dünyası'nın bu birliktelikle çok daha hür ve müreffeh olacağı inkâr edilemez.

Irkçılık düşüncesinin kuvvet bulması, bölünme ve parçalanmayı hızlandırmış, burada da bütün Müslümanların zarar görmeleri ile birlikte, en büyük zararı daha çok küçük taifeler ve milletler görmüştür. Said Nursî, Şam'da bütün Müslümanlara seslenirken bu önemli konuya da her zaman göz önüne alınması gereken bir vurgu yapmıştır: "Küçük taifelerin menfaati ve saadet-i dünyeviyeleri ve uhreviyeleri, sizin gibi büyük ve muazzam taife olan Arap ve Türk gibi hâkim üstadlarla bağlıdır. Sizin tembelliğiniz ve füturunuzla, biz biçare küçük kardeşleriniz olan İslâm taifeleri zarar görüyoruz." (Bediüzzaman Said Nurî, *Hutbe-i Şamiye*, s. 61.)

Bediüzzaman, *Münâzarat* adlı eserinde, günümüzde içinde bulunulan perişan durumun, hem Kürtlere hem de Türklere yakışmadığını, 'Eski hal muhal, ya yeni hal ya izmihlâl' seçeneklerinden birisinin kaçınılmaz olduğunu, hem geçmiş nesillerin hem de gelecek nesillerin bu durumu protesto ettiğini gayet veciz bir biçimde ifade etmektedir:

> "Ey Türkler ve Kürtler! Acaba şimdi bir miting yapsam, sizin ikibin sene önceki ecdadınızı ve iki asır sonraki evladınızı şu gürültühane olan asr-ı hazır meclisine davet etsem, acaba eski ecdadınız demeyecekler mi ki; 'Hey mirasyedi yaramaz çocuklar! Netice-i hayatımız siz misiniz? Bizi akîm bir kıyas ettiniz ve bizi kısır bıraktınız. Hem sol tarafınızda duran, İstikbal Medeniyeti'nden gelen evladınız sağdakileri tasdik ederek demeyecekler mi ki; 'Ey tembel pederler! Siz misiniz hayatımızın suğra ve kübrası? Siz misiniz şu şanlı ecdadımızla bizi rabt eden haddi evsati? Ne aldatıcı bir kıyas oldunuz.'
>
> İşte ey Kürtler ve ey Türkler! Manzara-i hayal üstünde gördünüz ki, şu büyük mitingde, iki taraf da sizi protesto ettiler."

Bu protestodan kurtulmak bir bakıma elimizdedir. Geçmişimize yakışacak bir birlik, beraberlik, kardeşlik, muhabbet, hoşgörü ve işbirliği içinde hareket ederek, geleceği, ülkede yaşayan tüm insanlar için huzurlu ve barış dolu bir vatan haline getirmek için yapabileceğimiz çok şey vardır.

Bunun için de herkesin biraz gayret göstermesi ve üzerine düşen vazifeleri yerine getirmesi gerekir. Bu maksadı gerçekleştirmek için atılacak adımları daha fazla geciktirmek hakkına sahip değiliz. Bu gelecek nesillere ve evlatlarımıza karşı bir vicdanî görevimizdir. Hep beraber empati yapalım ve birbirimize güvenelim. O zaman görülecektir ki, bu ülke 'HUZUR VE KARDEŞLİK' diyarına dönüşecektir.

[156] Ayhan Aktar, *Taraf* gazetesi, 8.6.2009.

[157] Ömer Vehbi Hatipoğlu, *Bir Başka Açıdan Kürt Sorunu*, Ankara, 1992, s. 105.

[158] Şerefhan, *Şerefname (Kürt Tarihi)*, Çev. M. Emin Bozarslan, 1969, s. 21-24.

[159] Bediüzzaman Said Nursî, *Mektubat*, s. 255.

[160] Doğu Ergil, *Cumhuriyet* gazetesi, 3.12.1993.

Kaynakça:

Akgündüz, Ahmet, *Güneydoğu Meselesi ve Çözüm Yolları*, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1994.

Aktar, Ayhan, *Taraf*, 8.6.2009.

Akyol, Mustafa, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek*, Doğan Kitap Yayınları.

Akyol, Taha, *Ama Hangi Atatürk*, İstanbul, Doğan Kitap Yayınları, 2008.

Anter, Musa, *Hatıralarım*, Cilt: 1.

Arcayürek, Cüneyt, *Çankaya'ya Giden Yol*, Bilgi Yayınevi.

Arcayürek, Cüneyt, *Darbeler ve Gizli Servisler*, İstanbul, 1989.

Ardıç, Engin, *Sabah*, 2 Mart 2008.

Arslan, Adem Yavuz, *Bugün*, 06.07.2009.

Aytar, Osman, *Hamidiye Alaylarından Köy Koruculuğuna*, İstanbul, Medya Güneşi Yayınları, 1992.

Aytar, Kadir, "Bediüzzaman'ın Gazete Çıkartmak için Matbuat İdaresine Yaptığı Müracaat", http://www.risaleakademi.com/arastirma-projeleri/mektup-hatra-ve-belgeler/313-bediuezzamann-gazete-mueracaat. (01.07.2009 erişim tarihi)

Badıllı, Abdülkadir, *Bediüzzaman Said-i Nursî-Mufassal Tarihçe-i Hayatı*, İstanbul, Timaş Yayınları, 1991.

Bardakçı, Murat, *Habertürk*, 22 Ağustos 2009.

Bedirhan, Celadet Ali, *Bir Kürt Aydınından Mustafa Kemal'e Mektup*, Doz Yayınları.

Beysanoğlu, Şevket, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi*, Diyarbakır Belediyesi Yayınları, Cilt: 2, 1990.

Bila, Fikret, *Komutanlar Cephesi*, Detay Yayıncılık.

Bildirici, Faruk, *Hürriyet*, Orhan Doğan'la röportaj, 24 Şubat 2005.

Bilici, Mücahit, *Köprü*, Sayı: 52, Güz, 1995.

Birand, Mehmet Ali, *APO ve PKK*, İstanbul, Milliyet Yayınları, 11. Baskı, 1993.

Bulaç, Ali, *Kürt Soruşturması*, Sor Yayıncılık, 1992.

Cemal, Behçet, *Şeyh Said İsyanı*, 1955.

Cemal, Hasan, *Kürtler*, İstanbul, Doğan Kitap, 2. Baskı, Nisan 2003.

Dersimî, Dr. Muhammed Nuri, *Dersim Tarihi*, İstanbul, Eylem Yayınları, 1979.

Dilipak, Abdurrahman, *Bir Başka Açıdan Kemalizm*, İstanbul, Beyan Yayınları, 1988.

Eraslan, Cezmi, “Hamidiye Alayları”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul, 1997.

Ergil, Doğu, *Cumhuriyet*, 3.12.1993.

Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, Zaman Yayınları, Cilt: 1.

Han, Sultan Abdülhamid, *Siyasî Hatıralarım*, Dergâh Yayınları, 1987.

Hatipoğlu, Ömer Vehbi, *Bir Başka Açıdan Kürt Sorunu*, Ankara, 1992.

Hz. Nuh’tan Günümüze Cizre Sempozyumu, Prof. Dr. Sait Özervarlı Tebliği, s. 163.

Hürriyet, 15 Ekim 1988.

Hürriyet, 13 Mayıs 1989.

Kabaklı, Ahmet, *Temellerin Duruşması*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990.

Kısakürek, Necip Fazıl, *Son Devrin Din Mazlumları*, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 4. Baskı, 1976.

Kızıl Kürtlerin Yaygarası, Aktaran: Mustafa Akyol, Ötüken Yayınları.

Kızılkaya, Muhsin, Halil Nebiler, *Dünden Yarına Kürtler*, İstanbul, Yurt Kitap-Yayın, 1991.

Köprü, Sayı 98, Bahar-2007.

Köprü, Eylül 1987.

Malmisanij, Cizira Botanlı Bedirhanîler.

Menek, Abdülkadir, *Bediüzzaman Said Nursî-İstanbul Hayatı*, İstanbul, Yeni Asya Neşriyat, 2. Baskı, 2008.

Milliyet, 15 Eylül 1988.

Miroğlu, Orhan, *Canip Yıldırım’la Söyleşi*, *Hevsel Bahçesinde Bir Dut Ağacı*, Aktaran: Altan Tan, İletişim Yayınları.

Mumcu, Uğur, *Kürt -İslâm Ayaklanması*, İstanbul, Tekin Yayınevi, 13. Basım, 1994.

Nokta, 25. Sayı, 28 Haziran 1987.

Nursî, Bediüzzaman Said, *Emirdağ Lâhikası*, Yeni Asya Neşriyat.

Nursî, Bediüzzaman Said, *Kastamonu Lâhikası*, Yeni Asya Neşriyat.

Nursî, Bediüzzaman Said, *Mektubat*, Yeni Asya Neşriyat.

Nursî, Bediüzzaman Said, *Şuâlar*, Yeni Asya Neşriyat.

Nursî, Bediüzzaman Said, *Tarihçe-i Hayat*, Yeni Asya Neşriyat.

Nursî, Bediüzzaman Said, *Münâzarat*, Yeni Asya Neşriyat.

Nursî, Bediüzzaman Said, *Asâr-ı Bediiye*, İstanbul, Elmas Neşriyat, 2004.

Nur, Dr. Rıza, *Hayat ve Hatıratım*, Roja Nu, Cilt: 4.

Oğur, Yıldıray, *Taraf*, 6 Şubat 2008.

Öcalan, Abdullah, *Özgür İnsan Savunması*, Çetin Yayınları, 2005.
Ölmez, Âdem ve diğerleri, *Bediüzzaman ve Şark Düşünceleri*, İstanbul, Yeni Asya Neşriyat, 1998.
Özgeevren, Süreyya, *Dünya*, 12 Haziran 1957.
Özgeevren, Süreyya, "Hatıralar", *2000'e Doğru Dergisi*, 10 Aralık 1989, Sayı: 51.
Risale-i Nur Enstitüsü, *Risale-i Nur'dan Portreler*, İstanbul, Yeni Asya Neşriyat, Cilt: 2, 2008.
Rohat, *Ziya Gökalp'in Büyük Çilesi Kürtler*, Fırat Yayınları.
Salihoğlu, M. Latif, *Türkçe İbadet Tartışması*, İstanbul, Yeni Asya Neşriyat, 1998.
Salihoğlu, M. Latif, *Kürt-Türk Kardeşliği*, İstanbul, Gençlik Yayınları, Mayıs, 1994.
Sebilürreşad, 18 Haziran 1962, Sayı: 337.
Sekban, Şükrü Mehmet, *Kürt Sorunu*, İstanbul, Kamer Yayınları, 1998.
Selim, Mehmet, "Mardin", *Yeni Asya*, 7 Haziran 2007.
Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İletişim Yayınları.
Sümer, F.-A.Sevim, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, TTK Yayınları, 1971.
Şahiner, Necmeddin, *Son Şahitler*, İstanbul, Nesil Yayınları, Cilt: 1, 2003.
Şahiner, Necmeddin, *Bediüzzaman Üniversitesi*, İstanbul, Timaş Yayınları, 1996.
Şerefhan, *Şerefname (Kürt Tarihi)*, İstanbul, Çev. M. Emin Bozarslan, 1969.
Tan, Altan, *Kürt Sorunu*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2009.
Taraf, 12 Ağustos 2009.
Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar, Genelkurmay Harp Tarihi Yayınları, Ankara, 1972.
Vakkasoğlu, Vehbi, *Tarih Aynasında Ziya Gökalp*, İstanbul, Yeni Asya Yayınları, 1980.
Weld, Mary, *Bediüzzaman Said Nursî-Entelektüel Biyografi*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2006.
Yakın Tarih Ansiklopedisi, İstanbul, Yeni Nesil Yayınları, 9. Cilt.
Yaşın, Abdullah, *Tarih, Kültür ve Cizre*.
Yeni Nesil, 3 Haziran 1989.
Yeni Şafak, 1 Ağustos 2009.
Yetkin, Murat, *Radikal*, 9 Mayıs 2009.

Yılmaz, Ömer Faruk, *Belgelerle Sultan İkinci Abdülhamid Han,* İstanbul, Osmanlı Yayınevi, 1999.

Zana, Mehdi, *Bekle Diyarbakır*, İstanbul, Düz Yayınları, 1991.

Zaman, 6 Nisan 2008.

Zaman, 25 Ağustos 2009.